KOTIKASVATUSYHDISTYKSEN KOTIOPINTOKIRJA III

(S. H.)

USKONPUHDISTUKSEN MUISTO

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

KOTIKASVATUSYHDISTYKSEN KOTIOPINTOKIRJA III

(S. H.)

USKONPUHDISTUKSEN MUISTO

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

M. TELA

USKONPUHDISTUKSEN MUISTO

KOTIKASVATUSYHDISTYKSEN
KOTIOPINTOKIRJA III

PORVOOSSA
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖN
KIRJAPAINOSSA PORVOOSSA 1916

S. H.) MARTTI LUTHER

ALKULAUSE.

Kotikasvatusyhdistys tarjoaa tämän kirjan kotiopintolaisten luettavaksi.

Kolmannen kerran lähtee Kotikasvatusyhdistys nyt levittämään kotiopintotyötä omalla oppikirjalla. Seurataan siis vanhaa tietä, koska nytkään ei ollut sopivaa valmista oppikirjaa aineesta, joka luettavaksi valittiin. Ennen alettua tietä kuljetaan siinäkin suhteessa, että nytkin tarjotaan luettavaksi vain yksi kirja. Kaikista vastaväitteistä huolimatta työn levenemisestä saatu rohkaiseva kokemus osoittaa, ettei tässä muodossa tehty työ voi olla kokonaan arvotonta. Päinvastoin tämä työmuoto on vähien vaatimustensa vuoksi erikoisen sovelias aloitteleville, vähän lukeneille ja henkiseen työhön tottumattomille, jotka eivät pysty suuria vaatimuksia täyttämään. Heille juuri on tarpeen järjestetty kotiopintotyö. Enemmän oppineet tulevat kyllä toimeen opinnoissaankin yksikseen jätettyinä. Vähemmälle jääneistä on siitä syystä etupäässä huolehdittava ja kotiopintotyö on sovellettava niiden mahdollisuuksien mukaan, joita heillä on siihen.

Näistä syistä on Kotikasvatusyhdistyksen kotiopintotyön tehtävänä muokata maaperää, herättää luku- ja tiedonhalua siellä, missä sitä ei ennen ole ollut, ja kehittää aloittelevien henkisiä kykyjä ja valmistaa siten heille mahdollisuuksia itsenäiseen henkiseen työskentelyyn. Sille tietomäärälle, jonka lukija saa yhtenä vuonna Kotikasvatusyhdistyksen työtä seuraamalla, ei luonnollisesti voi paljon rakentaa, mutta merkityksetön ei sekään ole, kun luettavat aineet koetetaan valita

aloilta, joihin tutustumista täytyy pitää jokaisen aikaansa seuraavan kansalaisen velvollisuutena.

Kirjan erikoinen tarkoitus asettaa sille monia vaatimuksia. Ennen kaikkea kirjan tulee olla helppotajuinen, selvä ja niin mielenkiintoinen, että vähemmänkin kehittynyt sen ymmärtää ja mielellään sitä lukee. Onko tässä suhteessa vähimmässäkään määrässä onnistuttu, ei ole tekijän ratkaistavissa. Sen on kokemus vasta lopullisesti osoittava.

Aineen valintaan on tällä kertaa vaikuttanut se, että kohta tulee kuluneeksi 400 vuotta luterilaisen uskonpuhdistusliikkeen alkamisesta. 31 p:nä lokakuuta 1517 Martti Luther naulasi Wittenbergin linnankirkon ovelle kuuluisat väitteensä, joilla hän aloitti taistelun katolisen kirkon väärinkäytöksiä vastaan, mikä taistelu vihdoin vei hänet täydelliseen eroon koko vallallaolevasta kirkosta, ja jonka seurauksena oli ns. protestanttisten kirkkokuntien syntyminen. Maille, jotka joutuivat uskonpuhdistuksen piiriin, alkoi uusi kehitys. Mutta uskonpuhdistuksen vaikutukset ulottuivat laajemmalle. Uusi, yksilölliselle vakaumukselle suurempaa arvoa antava maailmankatsomus, mikä oli uskonpuhdistuksen tärkeimpiä seurauksia, ei voinut olla vaikuttamatta katolisuudelle uskollistenkaan kansojen elämään. Uskonpuhdistuksella on maailmanhistoriallinen merkitys. Sen alkamisen vuosisataispäivän lähestyessä on siksi syytä luoda silmäys, vaikkapa ylimalkainenkin, uskonpuhdistuksen historiaan ja päähenkilöihin.

Seuraavassa on koetettu aluksi luoda perustus uskonpuhdistuksen ymmärtämiselle kuvaamalla ensin lyhyesti katolisen kirkon elämää. Sen jälkeen vasta on kerrottu itse uskonpuhdistuksesta ja sen päähenkilöstä Lutherista. Lopuksi on kuvaus uskonpuhdistuksen toimeenpanosta Ruotsissa ja Suomessa.

Tällä esityksellä ei ole pyrittykään antamaan täydellistä, kaikkia asianhaaroja selittävää kuvaa uskonpuhdistuksen

ajasta. Sillä on tahdottu kiinnittää huomiota vain uskonpuhdistuksen pääajatuksiin, sen kehittymistä ja levenemistä selittäviin tärkeimpiin tapahtumiin sekä sen oleellisimpiin seurauksiin. Tekijän toivo on, että kirja tällaisena kehoittaisi kotiopintolaisia tarkemmin perehtymään uskonpuhdistuksen aikaan ja sen henkilöihin. Jos niin tapahtuisi, silloin olisi kirjan tarkoitus saavutettu. Sillä varmaa on, että jos yhteen asiaan syntyy niin voimakas mielenkiinto, että sen nojalla ryhdytään enemmän lukemaan, niin työn varrella esiintyy yhä uusia kysymyksiä, jotka vaativat tarkempaa selitystä ja jotka siten ovat ainaisina lukuhalun ylläpitäjinä.

Niitä varten, jotka ehkä haluavat tarkemmin tutustua tämän kirjan koskettelemiin kysymyksiin, mainittakoon tässä muutamia asiaa valaisevia teoksia.

Kirkon alkuvaiheista ja katolisesta ajasta (1300-luvulle asti) antaa erittäin hyvän kuvan Nielsen—Gummerus: Kristillisen kirkon historia. Viktor Pietkiewitcz: Katolinen katekismus, I. Schusterin & G. Meyin: Piplian historia ja »Terve meren tähti, rukouskirja Suomen katholiselle kansalle» antavat kaikki varsin elävän kuvan katolisesta maailmankatsomuksesta.

Lutheriin voi tutustua Theodor Kolden kirjoittaman lavean Martti Lutherin elämäkerran, tai suppeamman A. Meurmanin laatiman elämäkerran kautta. V. Ammundsenin Nuori Luther esittää niitä uskonpuhdistajan ajatuksia, jotka ovat jääneet pysyvästi elämään ja jotka siis ovat osoittautuneet nuoriksi ja elinkykyisiksi. Käsityksen Lutherin vaikutuksesta myöhempiin aikoihin saamme Martti Ruuthin kirjasta Luther-tutkimus ja Luther-kuva, joka sen lisäksi kertoo, kuinka laaja kirjallisuus on syntynyt Lutherin tekojen ja vaikutuksen tutkimisesta. Uskonpuhdistuksesta ja katolisesta vastakkaisliikkeestä puhuu kirjoitus Uskonpuhdistus teoksessa

Maailman historia. K. O. Lindeqvistin Yleinen historia kertoo tarkanpuoleisesti myöskin uskonpuhdistuksesta.[1] *Suomen uskonpuhdistuksesta kertovat Elis Bergroth: Suomen kirkko, K. Grotenfelt: Suomen historia uskonpuhdistuksen aikakaudella, J. Gummerus: Mikael Agricola, Herman Råbergh: 1593—1893, Muistolehti, Evankelisluterilaisen tunnustuksen saattaminen Suomen kirkon omaksi Upsalan kirkolliskokouksen kautta sekä K. O. Lindeqvist: Suomen historia.*

Kun sain tehtäväkseni tämän kirjan valmistamisen, uskalsin siihen ryhtyä vain siksi, kun voin luottaa toisten apuun. Kirkkoherra Uno Wegelius ja Opettaja Severi Kantola ovat hyväntahtoisesti lukeneet käsikirjoituksen ja tehneet monia arvokkaita korjauksia ja huomautuksia. Heille pyydän täten saada lausua suuret kiitokset. Mutta luonnollisesti he eivät ole voineet täydellisesti korjata kirjan suunnittelusta, ainesten valinnasta ja järjestämisestä johtuvia puutteellisuuksia ja epätasaisuuksia. Niistä on syytettävä allekirjoittanutta. Toivon kuitenkin, että kirja vioistaan huolimatta voisi täyttää tehtävänsä kotiopintokirjana ja että lukijat antaisivat anteeksi kaikki sen puutteet.

Helsingissä syyskuulla 1916.

Tekijä.

---

[1] *Uskonpuhdistuksen historiasta saa erinomaisen käsityksen Hjalmar Holmqvistin kirjasta Den lutherska reformationens historia, mutta sitä ei ole ainakaan vielä suomeksi.*

KATOLINEN KIRKKO JA SEN ELÄMÄÄ.

Katolisen opin ja kirkon synty.

Katolisuuden synty.

Kun kristillisiä seurakuntia alkoi syntyä apostolien ja heidän seuraajainsa vaikutuksesta, eivät ne muodostaneet mitään yhtenäistä aluetta. Niitä oli syntynyt sinne tänne Välimeren rannalla oleviin maihin. Olipa kristillisiä seurakuntia perustettu suuriin kaupunkeihin, kuten Roomaan, joissa kristittyjen täytyi vainoa peläten olla mahdollisimman piilossa lähimmältä ympäristöltäänkin. Siitä huolimatta tunsivat hajallaan olevat seurakunnat kuuluvansa läheisesti yhteen. Niillä oli kaikilla sama oppi, sama henki, ja se yhdisti ne. Tätä yhteyden tunnetta vahvisti taistelu harhaoppisia vastaan. Aikaisin ilmestyi kirkon piiriin opinsuuntia, joita yleisesti ei voitu hyväksyä. Silloin täytyi seurakuntien ja niiden johtajien pukea oppinsa varmaan, määrättyyn muotoon, *uskontunnustukseen*, jonka sanamuoto laadittiin tai johon lisäyksiä tehtiin yleisissä, koko kristikunnan käsittävissä kirkolliskokouksissa. Opin pääsisältö oli siinä lyhyesti lausuttu. Kun uusia jäseniä otettiin seurakunnan yhteyteen, oli heidän julkisesti tämä tunnustus omanaan lausuttava. Näin vakiintuivat käsitykset uskon perusteista. Mihin hyvänsä kirkko levenikin, se tuli sinne samanlaisena. Kirkko oli siten yksi, sen oppi kaikkialla sama. Siksi voitiin hyvällä syyllä kirkkoa ja sen oppia sanoa *yleiseksi* eli *katoliseksi*.

Selvemmäksi kirkon yleisyys eli katolisuus tulee sitten, kun kristinoppi tulee koko Rooman valtakunnan uskonnoksi, kun kirkosta tulee valtiokirkko. Rooman valtakuntaan kuuluivat kaikki sen ajan sivistyskansat. Kaikki ne myöskin omistivat saman katolisen opin. Silloin kirkko oli alueensakin puolesta yleinen ja yhtenäinen. Silloin voitiin sanoa, että katolista on se, minkä »kaikki aina ja kaikkialla ovat uskoneet.»

Katolinen kirkkokäsite.

Katolinen kirkko oli kaikkien kristittyjen yhteys. Muuta kirkkoa, muuta oppia ei saanut olla olemassa, koska Kristus oli sanonut: »pitää oleman yksi lammashuone». Kristitty ei voinutkaan olla oikea kristitty kirkkoon kuulumatta. Kirkon ulkopuolella ei voinut olla pelastusta, sillä Kristus perustaessaan kirkon oli jättänyt kaikki armonvälikappaleet apostoleille ja heidän seuraajilleen, oikealla tavalla vihityille ja oikealla tavalla virkaansa asetetuille piispoille ja papeille. Vain kirkko tarjosi tien pelastukseen. Kristus oli sen perustanut kaikkia kansoja ja kaikkia aikoja varten. Ken uskoi ja opetti jotain muuta, kuin mitä kirkko piti oikeana, se asettui kirkon ulkopuolelle ja oli kadotukseen tuomittu.

Nämä ajatukset tulivat katolisessa kirkossa aivan vallitseviksi. Ne perustuivat kirkkoisä Augustinuksen määritelmään kirkosta: kirkko on Kristuksen seurakunta. Jos tästä määritelmästä lähdetään, silloin on edellisillä riveillä kuvattu käsitys kirkosta oikea. Ei voi olla muuta kuin yksi Kristuksen seurakunta. Mutta tämä on onneton kanta. Siihen on suureksi osaksi perustunut harhaoppisten, noitien ym. kirkosta luopuneiden vainoamishalu. Tältä pohjalta juontuu ajatus, että pakolla, vaikkapa kuoliaaksi kiduttamalla on harhautuneet palautettava kirkon hel-

maan, Kristuksen seurakunnan yhteyteen, koska asianomaiset siten vain voivat pelastua. Vieläpä tuomitsemishalu, jota meidän päivinämme osoitetaan toisiin kirkkokuntiin, lahkoihin tai suuntiin kuuluvia kohtaan, on lähtöisin tästä samasta onnettomasta käsityksestä, jonka mukaan jokainen ajattelee, että juuri se kirkko, juuri se suunta, johon hän kuuluu, on tuo Kristuksen seurakunta, jolloin kaikki muut ovat väärässä. Jos sen sijaan ajateltaisiin, että kirkko on ainoastaan kristittyjen yhteys, jossa kasvatetaan jäseniä Kristuksen seurakuntaa varten, silloin ei kukaan voisi antaa omalle kirkolleen ehdottoman pyhyyden leimaa, eikä niin ollen voisi kovin suurella varmuudella toisia tuomita.

Katolinen kirkko on yhä ehdottomalla kannallaan, että se yksin on oikea kirkko, se yksin muodostaa Kristuksen seurakunnan.

Paavinvallan kehittyminen.

Piispat.

Vanhimmissa seurakunnissa ei ollut erikoisia valituita pappeja. Jokainen seurakunnan jäsen oli oikeutettu saarnaamaan. Kykenevimmät ja kokeneimmat tulivat kuitenkin useimmin esiintymään seurakunnan edessä, ja he saivat aivan itsestään, ilman mitään toimenpiteitä seurakunnan taholta, jonkinlaisen johtaja-aseman. Jo apostolisella ajalla kuitenkin apostolit alkoivat asettaa seurakunnille vakituisia johtajia. Näitä vanhimpia seurakunnan johtajia sanottiin presbytereiksi tai piispoiksi. Joka seurakunnalla oli silloin oma piispansa eli pappinsa, joten sillä nimityksellä ei ollut laisinkaan sitä ylhäistä merkitystä, mikä meidän päivinämme tulee heti mieleen, kun vain piispaa mainitaan.

Ennen pitkää kehitys kuitenkin vei siihen, että piispa yksin toimitti jumalanpalveluksen, muiden seurakuntalaisten ottaessa siihen osaa vain laulussa ja ehtoollisessa. Seurakunnan kasvaessa ja hänen työnsä lisääntyessä presbyterit olivat hänen auttajinaan ja neuvonantajinaan. Kun monissa kaupungeissa seurakunta tuli niin suureksi, että jumalanpalveluksia täytyi pitää yhtaikaa useammassa paikassa, kun kaikki eivät sopineet samaan kokoushuoneeseen, silloin ei seurakunnan varsinainen kaitsija, piispa, ehtinyt joka paikkaan jumalanpalvelusta pitämään, vaan sivupaikoilla sen saivat tehdä presbyterit, joiden esimieheksi piispa täten kohoaa. Kun kaupunkeja ympäröivälle maaseudulle muodostui uusia seurakuntia, tuli kunkin sellaisen johtoon myös piispa. Mutta heillä ei ollut sellaista arvoa kuin kaupungin piispalla, joka asui sivistyskeskustassa ja joka oli suuren, joskus varakkaan seurakunnan johdossa. Kaupungin piispa sai näin jonkinlaisen johtoaseman ympäristönsä piispoihin nähden, vaikka yleisenä olikin katsantotapa, että piispat olivat keskenään samanarvoisia eikä toinen saanut sekaantua toisen alueella tapahtuviin tai sitä koskeviin asioihin.

Myöhemmin, kuten tiedämme, joka seurakunnan etunenässä ei enää tullut olemaan piispa, vaan henkilö, jota on ruvettu nimittämään papiksi. Ja kun piispan alaisina oli joukko seurakuntapappeja, silloin piispan arvo nousi. Mutta tällöinkin tuli suurissa keskuksissa asuvien piispojen merkitys ja valta olemaan huomattavasti suurempi kuin syrjäisten seutujen piispojen. Maakuntien pääkaupunkien piispat esim. olivat suuremmassa arvossa kuin muiden kaupunkien piispat. Erikoisemmassa kunniassa pidettiin Jerusalemin, Antiokian, Aleksandrian, Konstantinopolin ja Rooman piispoja. Ensinmainittu oli Jesuksen vaikutuspaikkoja, Antiokia ja Aleksandria vanhoja sivistyskeskuksia ja jumaluusopillisia keskuspaikkoja, ja sellaisina nämä

kaupungit tuottivat piispoilleenkin kaikkialla tunnustetun maineen. Ehdottomasti tärkeimmät merkitykseltään muiden kaupunkien rinnalla olivat valtakunnan pääkaupungit Rooma ja Konstantinopoli, siksi näiden kaupunkien piispatkin olivat vaikutusvaltaisimpia.

Keskiaikainen piispanpuku. (S. H.)

Nämä kaksi piispaa, Rooman ja Konstantinopolin, joutuivatkin sitten taistelemaan keskenään ylimmästä vallasta kirkossa. Vaaka kallistui vähitellen Rooman puolelle, vaikk'ei Konstantinopoli koskaan alistunutkaan Rooman johdon alle. Sangen aikaisin Rooman etevämmyys tulee näkyviin. Jo v. 343 muuan synodi eli kirkolliskokous antoi Rooman piispalle vallan ratkaista, oliko jonkun virasta erotetun piispan asia otettava uudelleen toisessa synodissa tutkittavaksi, jos erotettu piispa sitä pyysi. Itä- ja Länsimaiden välisessä taistelussa (katso siv. 18) usein vedottiin Rooman piispaan. Eivätkä sitä tehneet ainoastaan länsimaisen kirkon miehet, vaan monta kertaa itämaisenkin. Maallisten hallitsijainkin antamiin tunnustuksiin voivat Rooman piispat valtansa tueksi vedota. Vähän ei tässä suhteessa merkinnyt esim. keisari Theodosiuksen vuonna 380 antama julistus, että kaikkien oli tunnustettava sitä

uskoa, jonka hyväksyivät Aleksandrian ja Rooman piispat ja »jonka Pietari alussa oli antanut roomalaisille».

Piispoilla oli myöskin tuomiovalta. Se oli saanut alun siitä, kun seurakuntalaiset kristillistä tapaa noudattaen alistivat keskinäiset riitansa piispan ratkaistaviksi. Rooman piispalle tuli paljon merkitseväksi tuomiovalta, mikä hänelle myönnettiin opillisia kysymyksiä ratkaistaessa. Syytetty piispa saattoi puolustaa itseään vetoamalla oppinsa yhtäpitäväisyyteen Rooman kanssa. Kun piispoilla yleensä oli valta tuomita kirkollista järjestystä vastaan tehdyistä rikoksista omalla alueellaan, ottivat Rooman piispat itselleen oikeuden säätää kirkollisia lakeja kaikkialla Länsimaissa, mikä myöskin tunnustettiin heidän oikeudekseen. Näillä lakisäännöksillään eli dekretaaleillaan Rooman piispat sitten pääsevät hallitsemaan kaikkia Länsimaita.

Paavius.

Viidennellä vuosisadalla Rooman piispoja jo yleisesti nimitetään paaveiksi, mikä nimitys aikaisemmin oli ollut Aleksandrian piispalla. Nyt alkaa paavien itsetietoinen pyrkimys kirkon yliherruuteen. He opettivat, että samoin kuin kirkko oli yksi, oli sillä myöskin vain yksi pää. Tämä pää oli Kristus. Mutta hän oli luovuttanut tehtävänsä Pietarille sanoessaan: »sinä olet Pietari ja tälle kalliolle tahdon minä rakentaa seurakuntani». Pietari oli, se luulo tuli pian yleiseksi ja varmaksi uskoksi, Rooman seurakunnan ensimmäinen piispa. Sen vuoksi kaikki se valta, minkä Kristus oli antanut Pietarille, oli nyt paaveilla, koska he olivat hänen virkansakin perineet. Paavi oli siksi kristikunnan näkyvä pää. Hän ei ollut teoistaan vastuussa kenellekään muulle kuin Jumalalle. Paaveille kuului kristikunnan johto. He vaativat, että synodienkin päätökset oli alistettava heidän hyväksyttävikseen, ennenkuin ne saivat lain voiman.

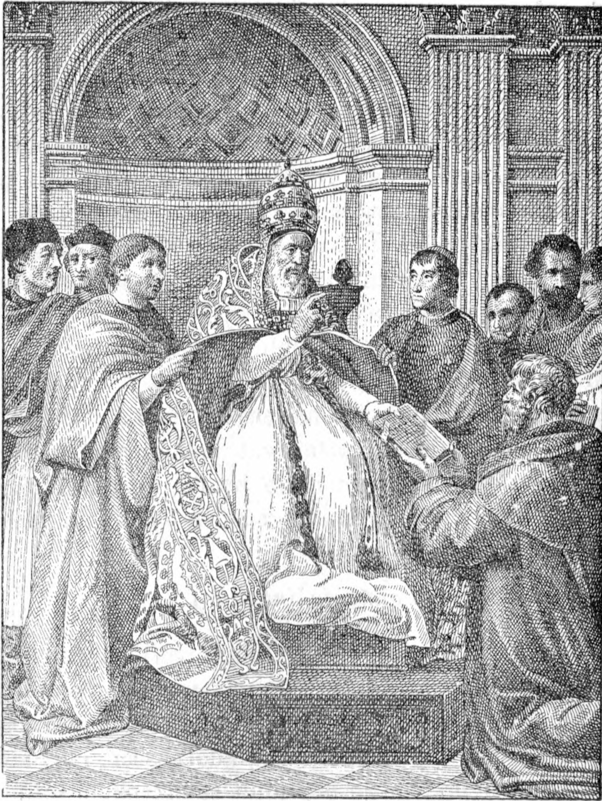
Valtiollisten olojen vaihdellessa paavinkin asema oli erilainen eri aikoina. Mutta vaikka heidän joskus täytyikin tehdä myönnytyksiä, oli heidän valtansa kuitenkin yleensä kasvamassa. Kun Rooman valtakunta kukistui, kun gootit tuhosivat keisarivallan, kun he hävittivät pakanallisia temppeleitä, säästivät he samalla kristillisiä kirkkoja ja pappeja. Rooman piispan valta pääsi juurtumaan yhä syvemmälle. Ja tunnustettiin, ettei rauha kirkkoon tule, ennenkuin kaikki alistuvat Rooman piispan johtoon. Eikä ainoastaan kirkollisella alalla lisääntynyt paavin valta, hänen sanansa saivat merkitystä valtiollisessakin elämässä. Eri kansojen ja ruhtinasten tavoitellessa Italian ja Rooman herruutta olivat paavit vähitellen saaneet Rooman kaupungin ja läheisen maaseudun omaksi alueekseen, jota sanottiinkin kirkkovaltioksi. Herttuata, joka nimellisesti valtiota hallitsi, pidettiin vain paavillisena virkamiehenä. Koetettiinpa löytää tukea väitteelle, että paavi oli saanut oikeuden koko Italian herruuteen: keisari Konstantinus Suuri, joka oli kristinuskosta tehnyt valtiouskonnon, oli muka kuolinvuoteellaan, jolloin hänet kastettiin, siitä palkaksi luvannut paaville oikeuden käyttää kruunua ja keisarillista pukua. Tämä ns. Konstantinuksen lahjakirja on kuitenkin kokonaan väärä. Piispa Sylvester, jonka lahjakirjan mukaan kerrotaan kastaneen keisarin, oli kuollut pari vuotta aikaisemmin kuin keisari kastettiin. Siitä huolimatta nojauduttiin tähän lahjakirjaan myöhäiselle keskiajalle saakka, jolloin vasta saatiin osoitetuksi sen todellinen arvo.

Mutta paavinvalta kasvoi kuninkaiden ja keisarien yli. Kun frankkien kuningas Kaarle suuri oli auttanut paavia voittamalla hänen vihollisensa longobardit ja kun paavi oli voidellut hänet keisariksi, käsitti kansa asian niin, että paavilla oli oikeus keisarikruunun antamiseen ja että hän siis oli vallassa keisarin yläpuolella. Vielä vuosisatoja

myöhemmin paavit vetosivat tähän kruunaamiseen: paavilla on ylin valta, koska Kaarle suurikin sai kruununsa paavilta. Kaarle suuri oli kuitenkin voimakas mies, joka osasi pitää ohjat käsissään, ja jota paavitkin saivat totella. Kaarlen kuoltua ei valtaistuimelle noussut yhtä voimakkaita henkilöitä, ja silloin paavinvalta kasvoi entistäkin suuremmaksi.

Paavinvallan todellisuus tuli näkyviin heti Kaarle Suuren seuraajan, Ludvig Hurskaan hallitessa. Lothar, Ludvigin poika, oli noussut taisteluun isäänsä vastaan. Paavi kehoitti piispoja asettumaan pojan puolelle. Keisari taas vaati heitä taistelemaan Lotharia vastaan. Piispat olivat kahden vaiheella: kumpaa totella. Paavi selitti silloin, että sielu on enemmän kuin ruumis ja maallinen omaisuus, ja siis sielujen valtijas on suurempi kuin maallinen hallitsija: paavia on toteltava enemmän kuin keisaria. Piispat noudattivat paavin käskyä. Keisarin täytyi nöyrtyä ja hyvittää »syntinsä» alistumalla paavin määräämään kirkolliseen rangaistukseen.

Paitsi Konstantinuksen lahjakirjaa oli muitakin samanarvoisia asiakirjoja, joihin paavinvallan yhä suurempi täydellisentyminen perustui. Tärkein niistä oli lakikokoelma, joka yleisesti tunnetaan Vale-Isidorin dekretaalien nimellä. Jotkut frankkilaiset piispat tahtoivat sivuuttaa oman arkkipiispansa ja olla tekemisissä suorastaan paavin kanssa, koska paavi asui kaukana heistä eikä niin ollen voinut seurata heidän asioitaan yhtä hyvin kuin arkkipiispa, joten piispat ollen suhteissa yksinomaan paaviin saisivat suuremman vapauden. Tässä mielessä he tahtoivat todistaa paavin vallan niin suureksi, että kaikkien piispojen sekä arkkipiispojen tuli vastata teoistaan hänelle, ja että piispoilla oli oikeus vedota paaviin hakiessaan suojaa suurempia hengellisiä tai maallisia vallanpitäjiä vastaan. Sitä varten he kokosivat kirjaan, jonka he julkaisivat piispa Isidorin

Paavi Pietarin istuimella. (S. H.)

nimessä, kaikki vanhojen kokousten päätökset, kaikki lait, kaikki tapahtumat, jotka tukivat paavinvaltaa. Joukkoon he panivat omiansa, tekivät lisäyksiä oikeisiin asiakirjoihin, eivät unohtaneet Konstantinuksen lahjakirjaa, ja saivat näin kokoelman, jossa paavinvalta oli täydellisesti perusteltu. Koko hengellinen sääty siinä asetetaan maallista paljon korkeammalle. Ja paavius on se keskusta,

johon sekä hengelliset että maalliset vallat nojaavat ja josta ne saavat pätevyytensä.

Vasta uskonpuhdistuksen aikana todettiin tämä loistava väärennys, osoitettiin, millä perusteilla paavinvalta oli. Siihen asti katolinen kirkko ja paavit käyttivät näitä dekretaaleja hyväkseen. Paavi Nikolaus I heti selitti, että paavi on kaiken maallisen vallan yläpuolella, ettei paavi ollut sidottu mihinkään lakiin, vaan oli itse laki. Paavin päätöksestä ei voinut mihinkään vedota. Missä valtiovallan ja kirkon edut menivät vastakkain, siellä oli aina jälkimmäisen väistyttävä. Elleivät kuninkaat ja ruhtinaat tottele hyvällä, voi paavi tehdä heidän asemansa mahdottomaksi vapauttamalla heidän alamaisensa uskollisuudesta heitä kohtaan, jolloin he kadottaisivat kaiken valtansa tuen. Paavi saa rangaista hallitsijoita heidän synneistään, jopa erottaa heidät virasta. Sanalla sanoen maailman hallitsija oli paavi.

Panna ja interdikti.

Tehokkaita keinoja saada ihmisiä tottelemaan oli kirkolla panna eli kirkonkirous. Pannaan tuomittu ei saanut käyttää mitään kirkon hallussa olevista armonvälikappaleista ja oli siitä syystä tuomittu kadotukseen, ellei katuen tunnustanut syntejään ja alistunut sovittamaan niitä kärsimällä kirkon määräämän rangaistuksen, jolloin vasta pannasta päästettiin. Ja panna tehosi. Vaikka tuomittu omasta sieluntilastaan välittämättä olisi pysynytkin katumattomana, ei hän voinut menetellä niin toisten ihmisten vuoksi. Pannaan tuomittua kaikki karttoivat ja väistivät kuin ainakin saastaista, rikollista ja pahantekijää. Tullakseen toimeen ympäristönsä kanssa täytyi asianomaisen rakentaa sovinto myöskin kirkon kanssa. Asian tämä puoli vaikutti etupäässä sen, että kuninkaidenkin oli pannan uhatessa nöyrtyminen. Kuuluisimmaksi on tässä suhteessa tullut

riita paavi Gregorius VII:n ja keisari Henrik IV:n välillä, josta tässä kerrottakoon pääkohdat.

Hurskaat ihmiset olivat lahjoittaneet ja testamentanneet paljon maatiloja kirkoille ja luostareille. Piispat ja luostareitten johtajat, apotit, tulivat näiden alueiden hoitajina maallisiksi ruhtinaiksi. Tuomiovallan, verovapauden, rahanlyöntioikeuden ym. oikeuksia itselleen saatuaan olivat piispat ja apotit täydellisesti muiden läänitysruhtinaiden veroisia. Heidän maallisen valtansa merkiksi olivat keisarit heidän virkaan astuessaan ruvenneet antamaan sauvan ja uskollisuuden merkiksi sormuksen. Tätä toimitusta sanottiin investituuraksi. Sen jälkeen vasta tapahtui varsinainen virkaan vihkiminen ja asettaminen, vieläpä nimellinen vaalikin. Keisarit saivat näin paavin mielestä liian suuren vallan piispanvaaliin nähden. Heidän haluamansa henkilö usein piispaksi tulikin. Gregorius VII olisi halunnut keskustella maallikkoinvestituurasta Henrik IV:n kanssa ja luonnollisesti olisi tahtonut vähentää sen merkitystä. Silloin keisari kuin uhallaan nimitti erääseen kaupunkiin uuden piispan, vaikka entinen paavin hyväksymä vielä eli. Gregorius tietysti pani vastaan. Henrik kutsui silloin koolle jonkinnäköisen synodin eli piispain kokouksen, joka tuomitsi paavin menettämään virkansa muka tekemiensä suurten rikosten tähden. Kun tämä tuomio saatettiin paavin tietoon, piti hän oman synodin, joka tuomitsi keisarin pannaan ja menettämään kruununsa. Ja nyt nähtiin, että paavin tuomio oli merkitsevämpi kuin keisarin, todettiin, että »pappeus on sielu, joka johtaa, kuninkuus on ruumis, joka tottelee.» Huolimatta siitä, että jotkut keisarin puolella olevat piispat vielä tuomitsivat paavin pannaan, Henrik kadotti suuren osan kannattajistaan ja sai estetyksi uuden hallitsijan valitsemisen vain täydellisellä nöyrtymisellä. Keisari lähti rukoilemaan armoa paavilta, joka oleskeli Canossan linnassa. Mutta paavi ei otta-

nut häntä vastaan keisarillisessa asussa. Henrikin täytyi ottaa ylleen katumuksentekijän köyhä puku, ja avojaloin hän tuli kolkuttamaan linnan portille. Keisari kolkuttaa, itkee, värisee vilusta, sillä lunta oli vielä maassa, mutta ei aukene portti. Seuraavana päivänä hän tulee uudelleen. Koko päivän hän rukoilee, mutta ei pääse sisälle. Vasta kolmantena päivänä paavi ottaa hänet vastaan. Keisari heittäytyy paavin jalkoihin, nyt paavi armahtaa hänet, antaa ehtoollista ja ottaa hänet takaisin kirkon yhteyteen. Tämä Henrik IV:n Canossan retki on paavinvallan loistavin näytelmä.

Kansan mieleen vielä voimakkaammin vaikuttava keino kuin panna oli interdikti, kirkonkirous, joka ulotettiin koko pitäjään, maakuntaan tai kokonaiseen valtakuntaan. Interdiktin alaisella seudulla ei pidetty julkisia jumalanpalveluksia, ei jaettu ehtoollista muille kuin kuolemansairaille, ei haudattu siunattuun maahan muita kuin kirkon omia miehiä sekä kerjäläisiä ja kahta vuotta nuorempia lapsia, ei kukaan saanut mennä naimisiin, ei syödä lihaa, ei ajaa partaa eikä leikata tukkaa. Ymmärtää sen, että silloin kansa vaati syylliset tekemään sovinnon kirkon kanssa, olivatpa ne kuinka ylhäisiä tahansa, tai nöyrtyi itse, jos interdikti oli sen omasta syystä, esim. kymmenysten laiminlyömisestä, julistettu. Siitä syystä interdikti oli erittäin tehokas ase kirkon ja paavin kädessä. Mikä lisäsi kirkon mahtavuutta, se nosti myöskin sen pään, paavin, valtaa.

Paavin tuloja.

Sellainen ruhtinas kuin paavi tarvitsi paljon rahaa. Sitä virtasikin paavin hoviin kaikista maista. Vähän merkitsevä ei ollut ns. Pietarinraha (Pietarinpenninki), jota paavi sai kaikista pohjoismaista, Englannista ja Puolasta. Tämä vero sai alkunsa Englannista 800-luvulla. Suoja-

takseen maataan tanskalaisten hyökkäyksiltä Englannin kuningas turvautui paaviin, pääsi hänen suosioonsa ja lupasi vastalahjaksi paaville lähettää joka vuosi Roomaan 300 hopeamarkkaa, mistä summasta kaksi kolmasosaa oli tuleva Pietarin ja Paavalin kirkoille ja kolmas osa paaville. Paavilla oli laajoja maatiloja eri puolilla kristikuntaa ja niistä hän sai vuokran. Paavin välittömän hallinnon alla oli lukuisia luostareita ja hiippakuntia, jotka maksoivat hänelle veroa. Suuria summia kertyi paaville maksuista, joita ruhtinaat ja kuninkaat hänelle suorittivat, ennenkuin hallitsijoiksi pääsivät. Piispojen ja arkkipiispojen täytyi suorittaa monesti hyvinkin suuria maksuja virkanimityksensä lunastamiseksi. Rupesivatpa paavit suorastaan verottamaan kirkon omaisuutta. Tällaisia veroja vaadittiin milloin ıistiretkiä, milloin uskottomia vastaan käytäviä sotia varten. Mutta kenelläkään ei ollut oikeutta tarkastaa, kuinka näin kertyneitä varoja käytettiin. Paavi yksin sai niistä määrätä. Se luonnollisesti synnytti joskus tyytymättömyyttä paavin rahapolitiikkaan. Eniten tyytymättömyyttä herätti, mutta kenties myös enimmän rahaa paaville toi keskiajan lopulla anekauppa (katso sivua 85 ja seur.). Kaiken kaikkiaan paavin tulot olivat suunnattoman suuret. Millaisia summia paavit voivat itselleen koota, osoittaa se, että paavi Johannes XXII jätti jälkeensä yli 200 miljoonan omaisuuden. Raha oli luonnollisesti monta kertaa paavin vallanhimolle apuna, ja sitä hän saattoi säästämättä käyttää.

Erehtymättömyys.

Ennen jo on mainittu, kuinka opillisissa kysymyksissä usein vedottiin paaviin ja asia ratkaistiin hänen mielipiteensä mukaan. Hän pääsi, vaikk'ei pysyvästi, yleisten kirkolliskokoustenkin yläpuolelle. Paavin hyväksymisestä

riippui niiden tuleminen lainvoimaisiksi. Kirkko kokonaisuudessaan ei voinut erehtyä eikä väärään suuntaan mennä, koska se siinä tapauksessa ei olisi voinut täyttää Kristuksen sille asettamia tehtäviä. Paavi oli kirkon pää, siis täytyi hänenkin toimissaan osua oikeaan, koska hän muuten olisi ohjannut koko kirkon väärälle tielle. Kirkko oli Kristuksen salainen ruumis, paavi tämän ruumiin näkyvä pää, Kristuksen sijainen, niin ettei hän siitäkään syystä voinut erehtyä. Ja Kristus itse oli sanonut Pietarille: »ei sinun uskos puuttuman pidä. Ja ... vahvista veljiäs.» Pietarin seuraajana koskivat nämä sanat myöskin paavia. Kristuksen käskyn mukaan hänen piti toisiakin ihmisiä vahvistaa. Ei paavi siis voi opettaa väärin. — Näin kirjoitettiin ja näin uskottiin. Lopullisesti julistettiin paavi erehtymättömäksi viime vuosisadalla (1870). Sen mukaan paavi ei voi erehtyä antaessaan päätöksiä kirkollisista ja siveellisistä asioista.

Siten oli paavilla kirkossa täydellinen herruus. Ihminen, joka asettui häntä vastaan, asettui Jumalan säätämää järjestystä vastaan. Alistuminen paavin vallan alle oli autuuden ehto.

Itämaisen kirkon ero.

Paavin herruus ulottui kuitenkin ainoastaan Länsimaihin. Kun Rooman keisarikunnan pääkaupungiksi tehtiin Konstantinopoli, pyrki tämän kaupungin piispa saamaan siellä ratkaisevaa sananvaltaa. Ja valtakunnan jakaantuessa Itä- ja Länsi-Rooman keisarikuntaan oli luonnollista, että itäisen valtakunnan piispat halusivat olla itsenäisiä ja olivat pahoillaan, jos, kuten joskus sattui, sieltä käsin nojauduttiin paavin mahtiin ja vedottiin paavin mielipiteisiin. Paitsi näitä itsenäisyyspyrkimyksiä, jotka vaativat Idän kirkon miehiä eristäytymään paavista,

muodostui vähitellen Lännen ja Idän välille eroavaisuuksia myöskin opillisiin sekä jumalanpalvelusta koskeviin kysymyksiin nähden. Huolimatta kummaltakin taholta tehdyistä ponnistuksista saada oma mielipiteensä vallitsevaksi koko kirkossa, jäivät monet eroavaisuudet pysyviksi ja veivät lopulta Idän kirkon täydelliseen eroon Roomasta.

Kreikkalainen kirkko — näin nimitettiin Idän kirkkoa, koska sen pääasiallisesti muodostivat kreikkalaiset — ei käyttänyt veistettyjä kuvia. Sallittuja ja suvaittuja olivat ainoastaan maalatut. Ehtoollisessa käytettiin Idässä hapatettua, Lännessä hapattamatonta leipää. Kreikkalainen kirkko opetti, että Pyhä Henki lähtee Isästä, kun Lännessä uskottiin, että se lähtee sekä Isästä että Pojasta. Nämä kysymykset olivat kirkkokuntien lopullisen eron lähimpänä aiheena. Paavin lähettiläät olivat Konstantinopolissa keskustelemassa asiasta. Kun yksimielisyyteen ei päästy, käytettiin kummaltakin puolelta kovia sanoja. Paavin lähettiläät vihdoin julistivat keskusteluissa olleen päävastustajansa ja kaikki hänen kannattajansa pannaan ja poistuivat koko kaupungista. Silloin kreikkalaiset pitivät synodin, joka vuorostaan julisti pannaan roomalaiset (v. 1054). Siitä asti ovat nämä kirkot olleet toisistaan erossa. Kreikkalaiskatolinen kirkko, joka nimittää itseään oikeaoppiseksi eli ortodoxiseksi, ei ole siitä alkaen juuri miksikään muuttunut. Sen oppi ja sen jumalanpalvelusmuodot ovat pysyneet samanlaisina. Lännen kirkko, roomalais-katolinen kirkko, kehittyi, niin että eroavaisuudet näiden kirkkokuntien välillä ovat tulleet lukuisiksi. Paitsi ennen mainittuja kohtia on roomalais-katolisella kirkolla vielä seuraavia opinkappaleita ja tapoja, joita kreikkalais-katolinen kirkko ei hyväksy: usko paavin erehtymättömyyteen ja että hän on Kristuksen sijainen ja koko kirkon pää; aneoppi; kiirastulioppi (katso siv. 33); neitsyt

Maarian syntyminen ilman perisyntiä; ehtoollisen jakaminen vain yhdessä muodossa; kielto, etteivät maallikot saa vapaasti lukea Raamattua; urkujen käyttäminen kirkossa; pappien naimattomuus ja monia muita. Tämä kaikki mainittakoon siksi, kun myöhemmin tulemme näkemään, että roomalais-katolinen kirkko, samoin kuin kreikkalais-katolinenkin, katsoo omaa oppiansa ja tapojansa oikeiksi mm. siitä syystä, että ne ovat vanhoja, että ne ovat kirkossa aina vallinneet, ja että ne vanhimpina aikoina olivat kaikkialla hyväksyttyjä.

Kreikkalaisesta kirkosta emme enempää puhu. Mutta roomalais-katolisen kirkon oppiin on meidän vielä lähemmin tutustuttava.

Katolisia oppikäsitteitä.

Katolisen kirkon vanhurskauttamisoppi.

Kirkon välityksellä, sen opettamalla tavalla toivovat kirkkoon kuuluvat ihmiset löytävänsä pelastuksen tien. Kuinka päästään synnistä, kuinka saadaan Jumalan armo, kuinka tullaan vanhurskaiksi ja autuaiksi — siinä se, mikä kristitylle on tärkeintä. Siitä syystä meidän on tutustuttava vastauksiin, joita katolinen kirkko (roomalais-katolista kirkkoa sanotaan lyhyesti vain katoliseksi) näihin kysymyksiin antaa, siis toisin sanoen katolisen kirkon vanhurskauttamisoppiin.

Kristus on pelastuksen tuoja. Siitä olivat kaikki yksimielisiä. Mutta kenen hyväksi tämä pelastus tulee, kuka siitä pääsee osalliseksi, ja mitä ihmisen on tehtävä siitä osalliseksi päästäkseen, siitä on aina ollut eri mieliä sen mukaan, minkälaiseksi käsitettiin ihmisen suhde syntiin. Toiset sanoivat, että syntiinlankeemuksessa koko ihmis-

kunta oli niin turmeltunut, etteivät ihmiset nyt voi olla syntiä tekemättä. Toiset sanoivat, että Jumala on antanut ihmiselle vapaan tahdon, hän voi elää hyvin tai huonosti. Se, että maailmassa on niin paljon syntiä, ei johdu siitä ettei ihminen voisi elää syntiä tekemättäkin, jos tahtoisi, vaan huonon esimerkin vaikutuksesta ja tavan voimasta. Nyt Kristus on ollut meille hyvänä esikuvana, on osoittanut, kuinka meidän tulee elää. Hänen esimerkkiään seuraamalla voimme elää Jumalan tahdon mukaan.

Ei saavuttanut hyväksymistä tämäkään kanta, jonka mukaan Kristus olisi ollut vain pelkkä esimerkki. Yleiseksi tuli käsitys, että Kristus oli lunastaja, sovittaja. Syntiinlankeemuksessa oli koko ihmiskunta joutunut perkeleen valtaan. Kuolemallaan Kristus maksoi hänelle lunastusrahan ja vapahti ihmiset hänen vallastaan. Ja Kristus on täyttänyt myöskin Jumalan hyvitysvaatimuksen. Vaikka ihmiskunta olikin syntiinlankeemuksessa turmeltunut, oli ihmiselle kuitenkin jäänyt niin paljon vapaata tahtoa, että hän oli vastuunalainen teoistaan. Jos ihminen tekee syntiä, rikkoo hän Jumalaa vastaan ja tulee syylliseksi hänen edessään. Rikoksista vaatii Jumala ihmiseltä hyvitystä. Mutta useimmat ihmiset eivät itse mitenkään voi niin suurta hyvitystä maksaa. Jumala kuitenkin rakasti ihmisiä ja tuli siitä syystä itse ihmiseksi ja kuolemallaan sovitti tämän hyvitysvaatimuksensa. Kristus on siten todellinen pelastuksen tuoja. Tästä pelastavasta armosta ihminen pääsee osalliseksi katumalla kaikkia syntejään, tunnustamalla ne, tekemällä parannuksen ja käyttämällä kirkon hallussa olevia armonvälikappaleita. Pelastuakseen vaaditaan ihmiseltä siis halua tulla pelastetuksi ja sen mukaista omaa toimintaa.

Alttarin sakramentti.

Katolisella kirkolla oli seitsemän sakramenttia: kaste, konfirmatio eli kasteenliiton vahvistus, alttarin sakramentti, rippi, viimeinen voitelu, papiksivihkiminen ja avioliitto. Kaikkein pyhin oli alttarin sakramentti. Siinä annettiin Kristuksen ruumis ja veri leivän ja viinin muodossa sielun ravinnoksi. (Ehtoollisen viettämisestä ks. s. 44.) Tämä sakramentti oli synnyttänyt paljon erimielisyyksiä kirkon piirissä, ennenkuin käsitykset siitä kaikin puolin vakiintuivat. Vallitsevaksi jäi kuitenkin käsitys, että Kristus on ehtoollisessa läsnä todellisesti, ruumiillisesti. Millä tavalla ruumis ja veri ehtoollisessa saadaan, kuinka ne siinä esiintyvät, sitä eivät ihmiset aluksi tarkasti itselleen selvittäneet. Mutta kuudennella vuosisadalla alkaa tulla yleiseksi oppi, että leipä ja viini muuttuvat Kristuksen ruumiiksi ja vereksi. Kun pappi lausuu sanat »tämä on minun ruumiini» ja »tämä on minun vereni», silloin muutos tapahtuu. Leivän ja viinin oloaine muuttuu, vaikka ulkonaiset ominaisuudet, kuten näkö, maku ja haju pysyvätkin entisinä. Muutoksen todenperäisyyden vahvistivat silloin tällöin tapahtuneet ihmeet: esim. astia, jossa leipä oli, rupesi vuotamaan verta. Tällaiset ihmeet olivat joko papin tahallaan tekemiä, tai perustuivat ne johonkin väärinkäsitykseen tai erehdykseen. Leivän ja viinin ulkonaisten ominaisuuksien selitettiin säilyvän entisinä, jotta sen kautta koeteltaisiin ihmisten uskon lujuutta.

Oppi ehtoollisaineiden muuttumisesta liittyi läheisesti käsitykseen, että ehtoollinen oli uhri. Alkukristillisissä seurakunnissa ehtoollinen vietettiin siten, että jokainen toi kotoansa mukanaan leipää ja viiniä, mitkä tuoja laski yhteiselle pöydälle sanoen *oblatum*, so. uhrattu, nimittäin köyhille ja Jumalalle. (Tätä oblatum-sanaa käytetään vieläkin merkitsemään ehtoollisleipää ja siitä on väännetty

suomalainen muoto öylätti). Yhdessä sitten tämä ruoka syötiin, jolloin ateriaan ottivat osaa köyhätkin, joilla ei ollut varaa tuoda mitään tullessaan. Ehtoollinen oli siten alkuaikoina noiden yksityisten uhri Jumalalle ja köyhille. Mutta pian alettiin katsoa ehtoollista koko seurakunnan Jumalalle kantamaksi uhriksi. Kun ehtoollinen oli saanut tämän merkityksen, niin siitä johduttiin vähitellen ajattelemaan, että ehtoollinen oli Kristuksen Golgatalla antaman uhrin jäljittelyä, mistä käsityksestä oli enää pieni askel siihen, että ehtoollinen olikin Kristuksen uhrin toistamista. Kun pappi luki ehtoollisen asetussanat, muuttuivat ehtoollisaineet Kristuksen ruumiiksi ja vereksi, ja uhratessaan ne seurakunta siis uhrasi papin kautta itse Kristuksen, vaikkakin verettömässä muodossa. Joka kerta kuin ehtoollista vietettiin, siis joka kerta kuin Kristus uhrattiin, uudistuivat myöskin Kristuksen kärsimykset, ja niiden kautta uhraaja aina sai syntinsä sovitetuiksi. Tästä syystä ehtoollinen tuli jumalanpalveluksen tärkeimmäksi osaksi. Koko toimitusta sanottiin messuksi ja messu-uhriksi.

Ehtoollisaineiden muuttumista ei ole käsitettävä niin, että leivässä olisi ainoastaan Kristuksen ruumis ja viinissä veri. Kummassakin aineessa on läsnä Kristuksen elävä ruumis kokonaisuudessaan. Mutta koska Kristuksen veri on niin kallisarvoista ainetta, ettei yhtäkään pisaraa siitä saa joutua hukkaan, kiellettiin myöhemmin maallikoilta kokonaan viinin nauttiminen ehtoollisessa, sillä jos sitä kaikille jaettaisiin, sitä voisi helposti läikähtää joku pisara maahan, astia saattaisi kaatua jne. Selitettiin, että he leipää nauttiessaan saivat myöskin verta, koska leipä ollen Kristuksen elävää ruumista sisälsi kaikki elävän ruumiin osat, ruumiin, veren ja sielun. Pappi yksin nautti ehtoollisen molemmissa muodoissa, mutta hänkin vain silloin, kun hän oli itse messu-uhria toimittamassa. Ollessaan muiden ihmisten joukossa ehtoollista nauttimassa

pappikin sai sen ainoastaan leipänä. Pappi nautti joskus viinin koko seurakunnan puolesta ja tyhjensi sen vuoksi koko kalkin, vaikka se olisi ollut isokin, antoipa joskus täyttää sen pari tai kolme kertaa, siten useamman kerran tyhjentäen vetävän maljan.

Ehtoollisen tuottama siunaus tuli luonnollisesti niiden hyväksi, jotka ehtoollista nauttivat, sillä syödessään Kristuksen ruumiin ja veren he yhtyivät aineellisestikin Kristukseen ja hänen kanssaan uhrasivat itsensäkin Jumalalle. Siunauksesta pääsivät osallisiksi myös ne, jotka hartaudella kuuntelivat messua, ja siksi kirkossa käyntiä ja messussa läsnäoloa ahkerasti teroitettiin. Papin hyväksi niin ikään tuli myös ehtoollisen tuottama siunaus, koska hän siinä kantoi uhrin Jumalalle. Mutta koska ehtoollinen oli uhri, joka seurakunnan nimessä toimitettiin, tulivat siitä hyötymään muutkin kuin kirkossa messun aikana läsnäolleet. Siitä syystä pappi saattoi toimittaa messu-uhrin ypö yksinään, kenenkään muun olematta kirkossa. Pääasia oli, että uhri toimitettiin, ja aivan sivuasiaksi jäi, nauttiko ehtoollista kukaan. Tästä kehittyi hyvin omituinen ehtoollisen käyttö, nim. yksityismessut. Kun joku oli tehnyt synnin, voi hän pyytää pappia toimittamaan puolestaan messu-uhrin, minkä tämä kyllä teki, kun sai vastapalvelukseksi jonkin summan rahaa tai muun lahjan. Siten kuka hyvänsä voi rahalla saada Kristuksen puolestaan uhratuksi. Tästä ei ollut kuin aivan pieni askel ehtoollisen käyttämiseen onnea tuottavana taikakeinona kaikenlaisiin maallisiin yrityksiin ryhtyessä. Kun oli suoritettava jokin vaikea työ, esim. lähdettävä pitemmälle ja vaaralliselle matkalle, silloin palkattiin pappi uhraamaan, ja niin voitiin olla varmoja matkaonnesta.

Rippi.

Kun seurakuntalainen meni tunnustamaan papille synnit, joita hän katui, sanottiin sitä ripiksi. Rippiin kuului kolme osaa: sydämen katumus, suun tunnustus ja täydenteko l. niiden töiden täyttäminen, jotka pappi määräsi syntien sovittamiseksi ja niiden ajallisten seurausten (ks. seuraavaa s.) poistamiseksi. Ilman todellista sydämen katumusta ei ripillä ollut mitään arvoa. Katuen tehty tunnustus vasta tuotti armon. Tunnustus oli aina tehtävä papille. Miksi ei suoraan Jumalalle? Siksi, että siinä tapauksessa Kristuksen opetuslapsilleen ja heidän seuraajilleen piispoille ja papeille antama valta sitoa ja päästää syntejä olisi ollut turha. Tunnustus oli joko julkinen, koko seurakunnan läsnä ollessa tehty, tai salainen, ripitettävän ja papin kahdenkeskisessä keskustelussa suoritettu. Jotkut vaativatkin, että julkisesta synnistä piti olla julkinen rippi ja salaisesta salainen. Vallitsevaksi tuli melkein yksinomaan salainen rippi. Synnit oli papille kaikki erikseen lueteltava ja tehtävä selvä asianhaaroistakin, joiden vallitessa synti tuli tehdyksi. Pappi oli Jumalan sijaisena tuomarina, ja siksi hänen tuli saada asiasta tarkka selvä voidakseen antaa oikean tuomion. Syntejä erotettiin kahdenlaisia: suuria syntejä eli kuolemansyntejä, joiden seurauksena oli iäinen rangaistus, ja pikkusyntejä eli anteeksiannettavia syntejä, joiden seurauksena oli ainoastaan ajallisia kärsimyksiä. Suuret synnit oli ripissä ehdottomasti tunnustettava. Pikkusyntien tunnustaminen ei ollut aivan välttämätöntä, mutta kuitenkin hyvä. Tunnustusta seurasi synninpäästö. Iäiset rangaistukset siinä annettiin anteeksi, mutta ei poistettu synnin ajallisia seurauksia. Niiden hyvittämiseksi ja poistamiseksi oli täytettävä katumustyöt, jotka pappi asianhaarojen mukaan tehtäväksi määräsi. Synnin ajalliset seuraukset saattoivat olla sai-

rautta, köyhyyttä, kaikenlaisia vastoinkäymisiä ja kiirastulen vaivoja vielä haudan toisella puolella. Näistä vapautuakseen oli määrätyt katumustyöt tunnollisesti suoritettava.

Ane.

Kirkolla oli kuitenkin keinoja, joilla se voi vapauttaa syntisen suorittamasta määrättyjä katumustöitä. Sillä oli käytettävänään loppumaton varasto armoa hyvissä töissä (ks. s. 28), joita Kristus ja pyhimykset (s. 30) olivat tehneet. Tästä armovarastosta kirkon esirukousten vaikutuksesta siirtyi syntisen hyväksi kulloinkin tarpeellinen määrä hyviä töitä, joten hänelle määrätty rangaistus voitiin peruuttaa. Vaikka siis asianomainen itse ei tehnytkään synnin sovittamiseksi tarpeellisia hyviä töitä, tuli Jumalan hyvitysvaatimus kuitenkin täydellisesti tyydytetyksi, koska hänelle osoitettiin yhtä suuri määrä hyviä töitä kirkon varastosta. Jumalan ja syntisen suhde tässä siis käsitettiin jotenkin samanlaiseksi kuin velkojan ja velallisen: ei ollut väliä sillä, mistä velallinen sai rahat, kunhan hän vain maksoi täyden summan.

Kun kirkko näin peruutti määräämänsä katumustyöt, joina voi olla määräluku rukouksia, almujen antamista, käynti jonkun pyhimyksen haudalla tai pitempi pyhiinvaellusretki ym., sanottiin, että se oli antanut syntiselle aneen ja merkiksi tästä sai asianomainen anekirjan. Mutta anetta ei kukaan saanut ilmaiseksi. Se oli ostettava rahalla. Joskus sallittiin toisen henkilön tehdä katumustyöt, mutta tämäkin oli luonnollisesti palkattava työtä tekemään. Aneiden jakamisesta l. katumustöiden peruuttamisesta kehittyi vähitellen varsinainen anekauppa, josta saamme myöhemmin nähdä esimerkkejä. Eikä kirkon tarvinnut aneita säästää, sillä sen armovarasto oli äärettömän suuri ja aina se vain kasvoi. Kerrotaan tämän kaupan hyvin

Anekirja. (S. H.)

käyneenkin, sillä yleensä kansat olivat uskonnollisia ja mielellään aneita ostivat. Tahtoihan jokainen saada maanpäällisen elämänsä mahdollisimman hyväksi ja halusi lyhentää kiirastulen vaivoja edes muutamilla päivillä — rikkaat saattoivat ostaa vapahdusta kiirastulesta aneiden välityksellä tuhansiksi vuosiksi.

Hyvät työt.

Edellä sanotusta ymmärrämme, mikä arvo katolisessa kirkossa oli hyvillä töillä. Jo vanhalla ajalla kyllä esitettiin käsitys, ettei ihminen tule vanhurskaaksi omilla töillään, vaan uskon kautta. Mutta sen rinnalla terotettiin siveellisen elämän ja hyvien töiden tärkeyttä yhä voimakkaammin, niin että uskon merkitys niiden rinnalla vähitellen kävi olemattomaksi. Kuviteltiin, että ihminen voi tehdä enemmänkin kuin mitä häneltä välttämättä vaaditaan. Tehtiin ero lain käskyn ja evankeliumin neuvon välillä. Edellisen täyttäminen oli välttämätöntä. Täyttäessään sen lisäksi jälkimmäisenkin, ihminen tekee enemmän kuin häneltä vaaditaan, hän saa siten ylimääräisiä ansioita, joilla voidaan maksaa joko hänen omia aikaisemmin tekemiään syntejä tai sovittaa myöskin toisten ihmisten rikkomuksia. Evankeliumin neuvon täyttäminen oli siis hyvä työ. Mitä moninaisimpia tekoja alettiin katsoa hyviksi töiksi. A l m u j e n anto oli alkuisin kristityn velvollisuus, mutta pian sitäkin alettiin pitää hyvänä työnä, joka voi poistaa antajan synnin. Kun toiselta puolen köyhänä eläminen myös oli ansio, kun työtä halveksittiin ja pidettiin parempana kerjuulla elämistä, ymmärtää sen, miten yleiseksi kerjääminen tuli. Eivätkä kerjänneet ainoastaan lapset tai vanhukset tai heikot ja työhön kykenemättömät, vaan nuoret ja terveet ihmisetkin, niin että oli yllin kyllin tilaisuutta hankkia itselleen ansioita armeliaisuuden harjoittamisella. Omaisuutta voitiin lahjoittaa sen lisäksi kirkolle, luostareille ja kaikille niiden laitoksille.

Erittäin tehokkaita hyviä töitä olivat myös r u k o u k s e t. Ei niin paljon pantu painoa sille seikalle, missä mielentilassa rukoili, kuin sille, kuinka paljon rukoili. Pappien ja varsinkin munkkien elämä olikin melkein yhtämittaista rukousta. Maallikkojenkin tuli rukoilla usein ja paljon.

Samaa rukousta saatettiin lukea alusta loppuun yhä uudelleen kymmeniä kertoja. Mitä useammin rukouksen luki, sitä suuremman ansion siitä sai. Jotta rukoilija muistasi, kuinka monta kertaa hän oli rukouksensa käynyt läpi, käytettiin usein ns. rukousnauhaa, johon oli pujotettu määrätty luku helmiä. Aina kun rukoilija pääsi ameneen, siirrettiin helmi. Kun oli luettu viisitoista »isämeitää», saattoi seurata viisitoista »Ave Mariaa» (rukousta Neitsyt Maarialle) jne. Rukoiltiin myös toisten edestä, vieläpä kuolleidenkin puolesta. Ja monet ihmiset tekivät lahjoituksia kirkoille ja luostareille, jotta heidän kuoltuaan rukoiltaisiin heidän puolestaan ja jotta siten lyhenisi kiirastulessa olon aika.

P a a s t o, pidättäytyminen, kieltäytyminen, oli niinikään hyvä työ. Kirkolla oli omat paastoaikansa, jolloin ei saanut syödä lihaa. Toiset kieltäytyivät kalaruoastakin. Kiellettyjä olivat myöskin juhlalliset häät suurimpina paastoaikoina. Paasto oli tarpeellinen »seurataksemme Jesuksen ja pyhien esikuvaa; tehdäksemme parannusta synneistämme; helpommin kukistaaksemme pahat halumme; hankkiaksemme itsellemme ansioita taivasta varten ja osoittaaksemme tottelevaisuuttamme kirkkoa kohtaan.» Samanlaisia ansioita toi kaikenlainen kieltäytyminen elämän nautinnoista ja mukavuuksista. Siitä syystä monet ihmiset kieltäytyivät avioliitosta. Toiset eivät käyttäneet koskaan jalkineita ja ainoastaan vähän muitakin vaatteita. Toiset eivät peseytyneet koskaan, eivät kammanneet eivätkä millään tavalla puhdistaneet itseään, vaan olivat lian ja syöpäläisten vallassa. Jotkut asuivat erämaissa ja metsissä, käyttämättä asuntonaan muuta kuin luonnon muodostamia luolia tai omia huonosti kyhäämiään risu- ja kivimajoja, asuivatpa jotkut yhden ainoan pylvään päässä vuosikausia sieltä laisinkaan alas tulematta. Näin ihmiset etsivät itselleen pyhyyttä.

Hyvin ansiollisia töitä olivat myöskin pyhiinvaellukset eli toivioretket. Mentiin joko suorastaan pyhään maahan, Palestiinaan, tai apostolien ja muiden pyhien ihmisten haudoille tai paikkoihin, joissa säilytettiin heidän luitaan, vaatteitaan tai muita heidän käyttämiään kappaleita, siis paikkoihin, missä oli pyhäinjäännöksiä. Siellä rukoiltiin ja kunnioitettiin näiden pyhien ihmisten muistoa. Pyhäinjäännöksillä oli hyvin suuri auttava voima. Tiedettiin niiden monta kertaa saaneen aikaan ihmeitä. Joka tapauksessa paha henki pakeni sellaista paikkaa, jossa pyhän luut lepäsivät. Ainakin siellä sai ihminen rauhan pahan kiusauksilta.

Pyhiinvaelluksiin verrattavia olivat ristiretket. Ne auttoivat ihmisiä varmasti pääsemään synneistä, sillä lähtiessään ristiretkelle taisteluun pakanoita vastaan joko käännyttääkseen heitä kristinuskoon tai, kysymyksen ollessa turkkilaisista, valloittaakseen heiltä Kristuksen haudan, Pyhän Maan, uskovainen pani henkensäkin alttiiksi Jumalan valtakunnan ja kirkon asian puolesta. Siksi paavi saattoi varmasti luvata iäisen autuuden ristiretkeläisille, jos he taistelussa kaatuisivat, ja siksi ristiretkille lähti sadointuhansin ihmisiä.

Määrätessään ripissä katumuksentekijälle töitä oli papilla näin ollen valitsemisen varaa aina rikkomuksen laadun mukaan. Mutta hyvin usein hurskaat ihmiset suorittivat tässä kerrottuja hyviä töitä vapaaehtoisestikin, papin siihen velvoittamatta.

Pyhimykset.

Ihminen, joka vapaaehtoisesti suoritti kaikki evankeliumin neuvot, joka pyhitti koko elämänsä niitä noudattaakseen, teki paljon enemmän kuin häneltä vaadittiin, teki paljon enemmän kuin tarvittiin hänen omien syntiensä

sovittamiseen. Sellainen ihminen on kenties jo eläissään saavuttanut täydellisen pyhyyden, joten hän ei omaksi autuudekseen enää mitään hyviä töitä tarvitsekaan. Tällä tavalla kertyy varastoon suuri määrä hyviä töitä. Ja tämä varasto on kirkon hoidettavana ja käytettävänä. Pyhien ihmisten töiden lisäksi on tässä kirkon varastossa Kristuksen ansioiden äärettömön suuri määrä, koska Kristus kärsi ja teki äärettömän paljon enemmän kuin ihmisten pelastukseksi tarvittiin. Tästä varastosta voi nyt kirkko jakaa armoa syntisille.

Santa Fine. Talonpoikien nimikkopyhiä, auttaja syöpäläisiä vastaan. (S. H.)

Edellisestä ymmärrämme, että pyhimyksillä oli suuri arvo, kun heidän hyvät työnsä tuottivat muillekin armoa. Heidän merkityksensä ei kuitenkaan rajoittunut vain siihen. Mentyään kuoltuaan suoraan Jumalan luo he olivat siellä välittäjinä ihmisten halutessa kääntyä Jumalan puoleen. Jumala oli niin vanhurskas, niin pyhä, ettei syntinen ihminen usein tohtinut suoraan häntä puhutella. Sen vuoksi rukouksissa tavallisesti käännyttiin pyhimysten puoleen, jotka sitten esirukouksillaan koettivat hankkia Jumalalta armoa rukoilijalle. Samoinkuin enkelit voivat pyhimyksetkin suoraan auttaa ihmisiä. Siitä syystä kaikenlaisessa hädässä huudettiin pyhimyksiä avuksi. Suurin pyhimyksistä oli neitsyt Maaria, Jumalan Äiti, koko taivaan kuningatar. Jo maan päällä eläissään hän oli pyhä, kun hänen uskottiin syntyneenkin ilman perisyntiä. Hän suojeli ihmisiä ja auttoi. Hän useimmat rukoukset sai. Muita pyhimyk-

siä oli suuren suuri joukko. Jokaisen ihmisen lähimpänä suojelijana oli se pyhimys, jonka nimi asianomaisella oli. Paavoja auttoi ennen kaikkea pyhä Paavali, Joosepit huusivat avukseen pyhää Joosefia, Mikot pyhää Mikaelia jne. Sitäpaitsi oli kullakin inhimillisellä vaivalla oma auttajansa: mikä suojeli rutolta ja kulkutaudeilta, mikä antoi turvaa ukkosessa ja myrskyssä, mikä auttoi halvatuita ja rampoja, mikä jotain muuta vaivaa kärsiviä. Eri paikkakunnilla oli omat suojeluspyhänsä, kaupungeilla, jopa yksityisillä kylilläkin. Näin kasvoi pyhimysten luku tavattoman suureksi. Ja kirkko vahvisti ihmisten uskoa heihin levittämällä heidän elämäkertojaan, jotka olivat täynnä ihmetöitä. Ihmiset vieraantuivat siten vähitellen kokonaan suorasta suhteestaan Jumalaan, aina käännyttiin rukouksissa vain pyhimysten puoleen.

Mutta pyhimykset eivät auttaneet ihmisiä ainoastaan maan päällä tekemillään hyvillä töillä eivätkä ainoastaan sillä vaikutuksella, mikä heillä oli Jumalan luona taivaassa, heistä oli verraton apu myöskin pyhäinjäännösten kautta, kuten edellä jo on mainittu (s. 30). Jokainen hänen ruumiinsa osa, kaikki hänen vaatteensa, kaikki muutkin kappaleet, joita hän käytti tai vain piteli tai koski, olivat suojeluskeinoja pahaa vastaan. Aarteita omisti se, jonka oli onnistunut saada itselleen niitä. Innolla niitä koottiin ja suuria summia niistä maksettiin. Varakkailla henkilöillä oli suuria pyhäinjäännöskokoelmia, ja niissä oli tavaraa jos minkälaista. Kokonaisia pyhien ihmisten ruumiita harvemmin saatiin, mutta pienempiä osia oli runsaasti: yksityisiä luita, kynsiä, sormia, käsiä, jalkoja, kokonaisia luurankoja, hiuksia, parransuortuvia ym. oli loppumattomiin. Vaikea ei ollut myöskään saada vaatekappaleita, joko kokonaisia tai pieniä tilkkuja niistä. Mutta enimmän kysyttyjä ja useimmissa kokoelmissa talletettuja olivat esineet, jotka olivat yhteydessä itse Kristuksen kanssa. Nauloja,

joilla Kristus oli ristinpuuhun kiinnitetty, oli niin monessa paikassa, että niistä olisi ehkä tullut tuhansia kiloja. Runsaimmin lienevät esiintyneet itse ristin kappaleet. Jos ne olisi koottu yhteen, olisi niistä voitu rakentaa useita kirkkoja. Kristuksen verta oli kokoelmissa niinikään usein. Luonnollisesti kaikki tällaiset Kristus-jäännökset olivat väärennettyjä, samoinkuin verrattomasti suurin osa muitakin pyhäinjäännöksiä, puhumattakaan aivan mahdottomista esineistä, kuten Pyhän Hengen sulista, Betlehemin tähden säteistä jms. Siitä huolimatta niihin uskottiin yleisesti, ja kansa kävi kokoelmia katsomassa, kunnioittamassa ja niiden ääressä rukoilemassa, sillä sitä pidettiin siunausta tuottavana työnä.

Kiirastuli.

Kuoltuaan ei ihminen joutunut suoraan siihen tilaan, jossa hänen piti iankaikkisuutensa viettää. Vasta viimeisellä tuomiollahan tapahtui lopullinen vuohien ja lampaiden erottaminen. Vaikka siis ihminen kuoleekin armontilassa, ei hän pääse suoraan taivaaseen. Viimeistä tuomiota odotellessa on välitila, tuonela, jossa kaikki sielut ovat. Toisille on tämäkin aika ylen tuskallista, kun he tietävät tuomion itselleen tulevan ja sitä vain odottavat. Onnellisempaa on siellä niiden olo, jotka odottavat iäisiä taivaan iloja. Mutta jo hyvin aikaiseen lakattiin kuvittelemasta tätä välitilaa pelkäksi odotusajaksi. Ruvettiin uskomaan, että siellä jatkui niiden sielujen puhdistuminen, jotka olivat jo elämässään saaneet armon ja jotka olivat maan päällä aloittaneet parannuksensa, mutta eivät vielä olleet täysin puhtaita autuaitten joukkoon tullakseen. Ajateltiin, että sielut ovat siellä puhdistavassa tulessa, joka polttaa niistä pois kaikki synnin jäljet. Tätä tilaa sanotaan kiirastuleksi, joka kestää eri sieluilla eri pituisia ajanjaksoja,

sen mukaan, kuinka saastaisia tai puhtaita ne ovat, kuinka paljon pikkusyntejä ja synnin ajallisia seurauksia heillä vielä on hyvittämättä. Parannuksen tekoa, kääntymistä, ei kuoleman jälkeen enää voi tapahtua, voi ainoastaan jatkua jo maan päällä aloitettu elämänparannus. Näitä kiirastulen vaivoja voi maan päällä suoritetuilla hyvillä töillä lyhentää, vieläpä esirukouksilla ja toisten ihmisten hyvillä töillä sekä aneilla. Ainoastaan »pyhät» pääsivät kokonaan sivuuttamaan kiirastulen.

Pappeus.

Kristitty voi käyttää armonvälikappaleita ainoastaan papin välityksellä. Jotkut, esim. donatolaisten lahko, vaativat siitä syystä papilta pyhyyttä, koska arvelivat hänen toimitustensa arvon riippuvan siitä. Kirkko ei kuitenkaan tätä oppia hyväksynyt. Sakramentin arvo, selitti se, ei riipu sen antajasta, vaan se saa voimansa sakramentin asettajasta Kristuksesta. Tätä ei ole kuitenkaan niin käsitettävä, että kuka hyvänsä olisi kelvollinen sakramentteja jakamaan. Siihen on pätevä ainoastaan laillisesti vihitty pappi, joka papiksivihkimisen sakramentissa on saanut siihen tarpeellisen kyvyn. Tämä sakramentti on painanut hänen sieluunsa lähtemättömän voiman, niin että eläköön hän sen jälkeen miten hyvänsä, papillisiin toimituksiin vaadittavia kykyjä hän ei kadota. Vihkimisessä hän on saanut vallan sitoa ja päästää, ja tämä valta hänellä aina pysyy.

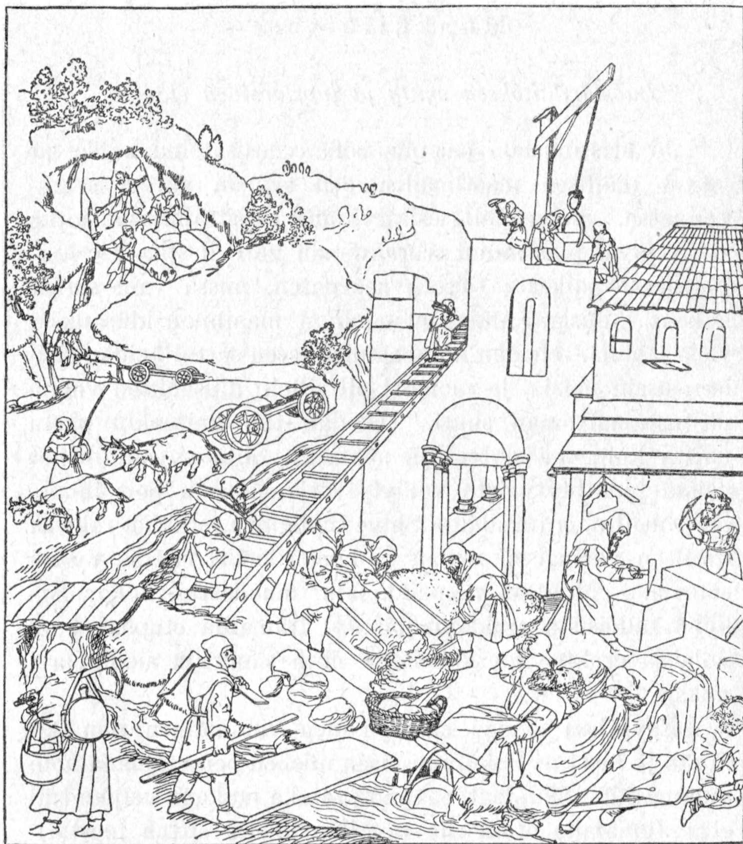
Munkkilaitos.

Luostarilaitoksen synty ja luostareiden elämää.

Jo kristinuskon ensimmäisinä vuosisatoina katsoivat jotkut liiallisen maailmallisuuden saavan valtaa seurakunnassa. Siellä täällä esiintyi siitä syystä ihmisiä, jotka vetäytyivät pois muun seurakunnan yhteydestä. He kuljeskelivat paikasta toiseen saarnaten, missä vain saivat kokoon ihmisiä. Mutta näin olivat maailman kiusaukset vielä lähellä. Heidän kompastuksekseen sattui heidän tielleen usein naisia, ja monesti oli silloin kiusauksen voima vastustamattoman suuri. Heidän tuli kuitenkin paeta naista kuin »käärmettä ja syntiä». Siitä syystä monet näistä pidättäytyvistä vetäytyivät kokonaan pois ihmisten ilmoilta, erämaahan. Sinne tuollainen »erakko» rakensi itselleen yksinäisen majan ja koetti siellä viettää pyhää elämää. Muutamiin paikkoihin muodostui kokonaisia kyliä tällaisista erakkomajoista. Itämailla etupäässä oli sellaisia erakkoyhdyskuntia ja niitä sanottiin siellä »lavroiksi».

Egyptissä syntyi ensimmäinen varsinainen munkkikunta ja luostari Pakum nimisen miehen perustamana noin vuonna 325. Hän laati säännöt, minkä mukaan veljien tuli elää Jumalalle otollisella tavalla. Sieltä sitten luostarilaitos leveni kaikkiin maihin kristinuskon mukana. Länsimaiden luostarilaitos järjestettiin vasta Benedictus nursialaisen toimesta kuudennella vuosisadalla, vaikka monia luostareita kyllä aikaisemminkin oli, esim. Ranskan ensimmäisen luostarin perusti jo neljännen vuosisadan lopulla piispa Martinus toursilainen, josta sittemmin tuli koko Ranskan suojeluspyhimys ja Martti Lutherin nimipyhä.

Luostareitten asukkaina oli aluksi vain miehiä. Mutta pian ruvettiin luostareita rakentamaan myöskin naisille.

Munkit luostaria rakentamassa (S. H.)

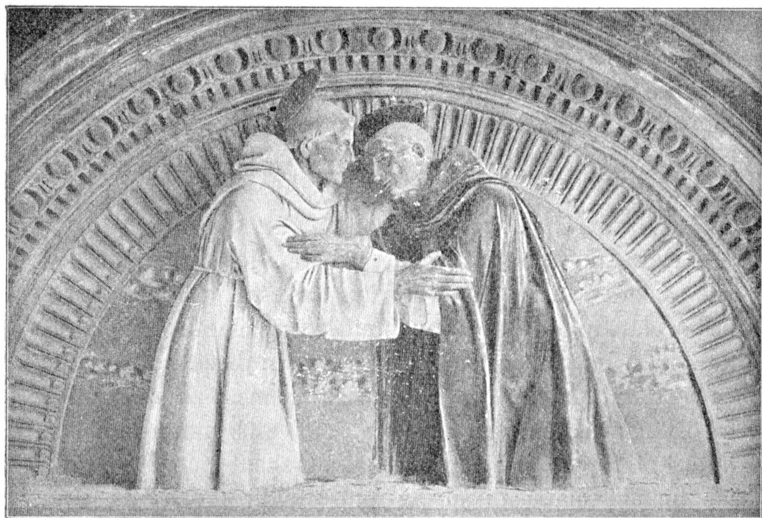
Munkit ja nunnat tekivät luostariin mennessään ns. munkkilupaukset: he tahtoivat elää ainaisessa köyhyydessä, munkilla ei saanut olla vähäistäkään yksityistä omaisuutta, he lupasivat koko ikänsä pysyä siveinä, neitseellisinä, naimattomina; ja vihdoin he sitoutuvat ehdottomaan kuuliaisuuteen esimiehelleen. Elämä luostarissa oli kokonaan Jumalalle pyhitetty. Päivät aloitettiin ja lopetettiin rukouk-

silla ja pitkin päivää oli vielä hartaushetkiä. Välillä oltiin työssä luostarin omistamilla pelloilla tai puutarhassa tai yksinäisissä kammioissa kirjojen ääressä. Monet luostarit tulivatkin ainoiksi laajojen ympäristöjen sivistyskeskuksiksi. Kun ei ollut kirjapainotaitoa, oli munkkien tehtävänä monistaa ja kopioida kirjoja käsin kirjoittamalla. Kirjoitettiin siten Raamattuja, rukous- ja messukirjoja, pyhimysten elämäkertoja ym. Itämaitten munkit kuitenkin pian vajosivat laiskuuteen ja »autuaaseen tietämättömyyteen», sillä ilmanalan lämpimyyden vuoksi ei heidän tarvinnut itseään paljon vaivata elanto-, vaatetus- eikä asuntohuolilla. Lännessä sensijaan luostareissa aina suoritettiin jotakin käytännöllistä ja kirjallista työtä. Niiden yhteyteen muodostettiin kouluja, joissa saivat opetusta maallikkojenkin lapset. Luostareista lähti usein kyvykkäitä miehiä kirkollisiin virkoihin, piispoiksi, jopa paaveiksi, ja munkkeja tavattiin monien yliopistojen professoreina. Vähäksi ei ole arvattava myöskään luostarien vaikutusta ympäristönsä aineelliseen edistymiseen. Niiden puutarhat ja pellot olivat opettavina esimerkkeinä, kuinka maata tuli viljellä. Monen seudun käsityötaito kehittyi luostarin opastuksella ja turvissa sangen korkealle. Rauhattomina aikoina olivat luostarit turvapaikkoina matkustajille ja muille suojaa kaipaaville.

Vähitellen pääsi valtaan tapa, että luostareihin otettiin ns. maallikkoveljiä, jotka suorittivat kaiken ruumiillisen työn. Heidän ei tarvinnut noudattaa kaikkia ankaria luostarisääntöjä: he esim. saivat vapaasti puhua, kun munkkien täytyi määrätyt ajat olla vaiti. Maallikkoveljien toiminnasta oli se apu, että luostarien omaisuus tuli hyvin hoidetuksi, ja varsinaiset munkit pääsivät kokonaan henkiseen työhön.

Kerjäläismunkistot.

Suurimman merkityksen myöhäisemmällä keskiajalla saivat niin sanotut kerjäläismunkistot, joista tärkeimmät olivat fransiskaanit l. harmaatveljet ja dominikaanit l. mustatveljet. Kun muiden munkkikuntien jäsenten päätarkoitus oli maailmasta pois vetäytymisen kautta päästä mahdollisimman lähelle pyhyyttä, pelastaa itsensä, oli kumpikin mainituista munkkikunnista syntynyt vaikuttamaan myöskin ulospäin. Kun vanhempien munkkikuntien jäsenet asuivat monesti ylellisen rikkaissa luostareissa, ei kerjäläismunkeilla veljeskuntien perustajain tarkoituksen mukaan saanut olla asuntoa laisinkaan. Kerjäämällä tuli heidän hankkia elatuksensakin. Heidän tuli kulkea vain köyhien ja sairaiden luona heitä auttamassa ja tukemassa. Näille yksinkertaisille ihmisille heidän myös tuli saarnata Jumalan sanaa. Suurta oppia ei silloin tarvittu, vakavá usko enemmän tehosi. Mutta kaupungeissa he joutuivat usein tekemisiin ja väittelyihin pappien ja oppineiden kanssa. Kyetäkseen pitämään puoliaan ja säilyttääkseen vaikutusvaltansa heidän itsensäkin täytyi silloin hankkia perusteellisempia tietoja. Opinnoille pantiin yhä suurempi paino. Vähitellen sekä fransiskaanit että dominikaanit saavuttivat erinomaisen saarnaaja- ja opettajamaineen. Näistä munkkikunnista tuli katoliselle kirkolle erinomainen turva, mutta kuitenkin eri tavalla. Fransiskaanien munkkikunnan perustaja pyhä Franciscus oli saanut herätyksen, ja hänen saarnojensa aikaansaaman uskonnollisen liikkeen seurauksena oli hänen nimeänsä kantavan munkiston syntyminen. Sen pysyväksi tarkoitukseksi jäi saarnaaminen. Dominikaanien päätehtävänä taas oli harhaoppisten ilmisaaminen ja vainoaminen. He kulkivat kaikkialla kristikunnassa ja nuuskivat tietoonsa tarkoin kaikki ihmiset, joilla oli vähänkin kirkon opista poikkeavat

Franciscus ja Dominicus. (S. H.)

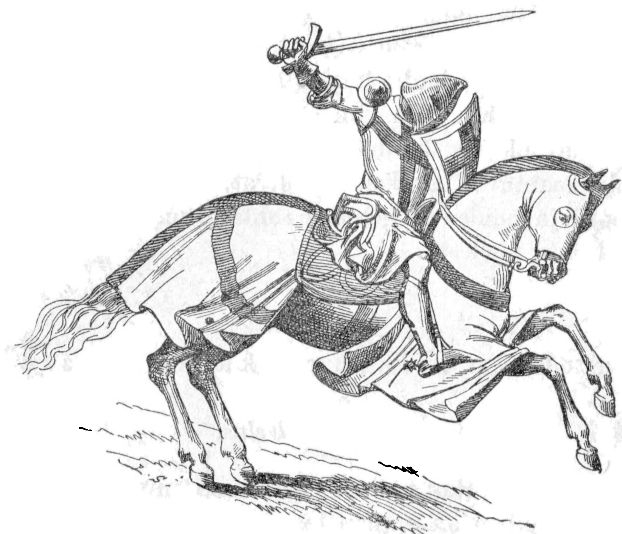
mielipiteet, ja saattoivat sellaiset tuomittaviksi. Heidän nimensäkin sattuvalla tavalla osoitti heidän tehtäviään. Munkkikunnan perustaja oli nimeltään Dominicus. Siitä saatiin munkkien nimeksi dominicanes, mikä merkitsee Dominicuksen seuralaisia. Mutta tämän nimen voidaan yhtä hyvin ajatella sisältävän kaksi sanaa »Domini canes», ja silloin se merkitsee »Herran koiria». Kummankin munkkikunnan suomalaiset nimet, harmaat- ja mustatveljet, johtuvat heidän käyttämiensä pukujen väristä. Paavi myönsi näille munkkikunnille oikeuden ripittää ihmisiä, ja monessa paikassa he tulivat niin kansan suosimiksi, että vakinaiset papit saivat valitella sitä, ettei kansa enää ollenkaan käyttänyt heitä sielunasioissaan. Osaksi tämä kansan suosio johtui vakinaisen papiston siveellisestä rappiotilasta. Munkit olivat elämäntavoiltaan lähempänä oppiaan ja siitä syystä säilyttivät paremmin yleisen luottamuksen.

»Apostolisessa köyhyydessä» eivät kerjäläismunkkikun-

natkaan voineet pysyä. Kun ne saavuttivat ihmisten suosion, rakensivat niiden kannattajat munkeille asuntoja sekä kirkkoja. Muutamin paikoin nämä munkkien kirkot saattoivat tyhjiksi varsinaiset pitäjäkirkot. Vaikka kerjäläismunkkien omalta taholta koetettiinkin vastustaa omaisuuden keräytymistä luostareille, hurskaiden ihmisten lahjoituksia tuli sittenkin kosolti.

Kaikista moitteista huolimatta, joita munkit saivat osakseen luostareiden kurin höltyessä ja niiden siveellisen elämän rappeutuessa, pidettiin muukkien elämää kuitenkin maallikkojen elämää pyhempänä. Olivathan he muukkilupaukset tehdessään sitoutuneet noudattamaan myöskin evaukeliumin neuvoja, eikä ainoastaan lain käskyjä. Siitä syystä lukemattomat hurskaat sielut luopuivat maallisesta elämästä, usein suurestakin omaisuudestaan, ja sulkeutuivat luostarin muurien sisälle ikipäiviksi. Luostariinmenijäin joukossa oli tietysti sellaisiakin, jotka sinne pakenivat kaikkia toimeentulon huolia. Mutta pääasiassa luostariin lie menty puhtaista vaikutteista. Yleisen tapainturmeluksen vuoksi täytyi lakia ja kieltäytymistä saarnata lakkaamatta, ja saarnan vaikutukset näkyivät luostarilaitoksen kukoistuksessa.

Niitä kansantaloudellisia tappioita, jotka syntyivät niin lukuisien ihmisten luopuessa hyödyllisestä työstä ja viettäessä koko elämänsä rukouksissa ja turhassa itsekidutuksessa, ei surtu. Jumalan valtakunnan edut olivat tärkeämpiä. Ei huolettanut ketään myöskään se, että kansojen lisääntymiseen vaikutti epäedullisesti niin monien kieltäytyminen avioliitosta. Vaikka kaikki ihmiset olisivat menneet luostariin ja koko ihmiskunta olisi loppunut siinä paikassa, ei siitäkään olisi ollut mitään vahinkoa. Pikemmin vain olisi päässyt toteutumaan Jumalan valtakunta, ajateltiin.

Temppeliherra taistelupuvussa. Kilvessä ja haarniskassa on ristimerkki. (Keskiaikaisesta käsikirjoituksesta.) (S. H.)

Hengelliset ritarikunnat.

Omituisia ilmiöitä keskiajan elämässä olivat hengelliset ritarikunnat, jotka olivat saaneet alkunsa ristiretkien aikana. Vanhin niistä oli Temppeliherrain ritarikunta. Nimensä se sai siitä, että sen ritarien ensimmäisenä asuinpaikkana oli rakennus, joka sijaitsi lähellä Jerusalemin temppeliä. Muutamat ritarit olivat tehneet munkkilupaukset ja samalla sitoutuneet asevoimin puolustamaan pyhää hautaa ja suojelemaan Palestiinaan kulkevia pyhiinvaeltajia. He olivat samalla ritareja ja munkkeja. Paavi vahvisti heidän sääntönsä. Ritarien hallitusmies, suurmestari, oli suorastaan paavista riippuvainen. Samalla tavalla järjestyivät muut hengelliset ritarikunnat, kuten Johanniitat, Saksalainen ritarikunta ja Kalpaveljekset. Niiden jäsenet

olivat samalla munkkeja ja ritareita, jälkimmäisen puolen kuitenkin enemmän voittaessa.

Ne saivat hurskailta ihmisiltä suuria lahjoituksia, kuten munkkikunnatkin. Ja kun esim. Temppeliherroihin parhaimpina aikoina kuului 30 000 ritaria, ymmärrämme, kuinka mahtavia laitoksia ne olivat. Suurmestarit olivat piispojen ja muiden hengellisten ruhtinasten veroisia arvonsa ja valtansa puolesta.

Katolisen kirkon vaikutus kansaan.

Jumalanpalvelus.

Katoliset kirkot pidettiin aina auki, niin että sinne voi mennä rukoilemaan milloin hyvänsä. Suuremmissa temppeleissä oli melkein aina joku pappikin, kun täytyi lukea varsinkin kuolleiden puolesta paljon messuja joko heidän itsensä tai omaistensa lahjoitettua sitä varten kirkolle varoja. Mutta varsinaisia jumalanpalveluksiakin oli useammin kuin meillä nyt on, sillä pyhiä oli paljon. Yleiseksi tavaksi tuli viettää pyhänä sunnuntaita, Kristuksen ylösnousemisen päivää. Mutta sen lisäksi oli lukuisia muita juhlapäiviä. Aiheita niihin oli saatu raamatullisista tapahtumista ja pyhimysten elämästä. Hurskaisiin tapoihin kuului käydä kirkossa joka pyhä ja levätä ruumiillisesta työstä. Tiheiden kirkossakäyntien olisi luullut suuresti edistävän kansan tietoa uskonnosta, mutta niin ei tapahtunut, kuten seuraavasta näemme.

Jumalanpalveluksen suorittamisessa ei seurakunnalla ollut myöhemmin mitään osaa. Kirkkolauluunkaan, sen verran kuin sitä oli, ei seurakunta ottanut osaa, vaan suoritti senkin lukkari ja kuoro. Yleisö oli vain läsnä ja kuunteli, tehden silloin tällöin ristinmerkin ja kumartuen maahan.

Silläkin aikaa, kun laulettiin tai kun pappi toimitti alttarilla jotain, saattoivat yksityiset seurakuntalaiset lukea omia rukouksiansa, joita taisivat. Pääasia oli kirkossa ollessa hartaus. Jos olisi vain kuunneltu, mitä kirkossa tapahtui, olisivat ajatukset helposti saattaneet harhailla sinne tänne, kun ei laisinkaan ymmärretty vieraalla kielellä tapahtuvaa jumalanpalvelusta. Itsekseen rukouksia lukemalla ajatukset pysyivät koossa eivätkä aivan helposti päässeet siirtymään maallisiin asioihin tai synnillisille teille. Kun näin hartaalla mielellä oli jumalanpalveluksessa ja varsinkin messu-uhria toimitettaessa läsnä, tuotti se runsasta armoa ja siunausta.

Huolimatta siitä, ettei kansa ymmärrä mitään vieraskielisestä jumalanpalveluksesta, käyttää katolinen kirkko edelleen latinaa ainakin pyhässä messussa. Eri maissa on joitakin rukouksia ja silloin tällöin saarnoja ruvettu pitämään kansankielellä, mutta messu luetaan edelleen kaikissa katolisissa maissa aina latinaksi. Perinnäinen tapa niin vaatii. Sitä katsotaan ikäänkuin pyhäksi kieleksi, koska se on peräisin Roomasta, koko katolisen kristikunnan pääpaikasta.

Yhtä tarkkoja kuin kielessä oltiin muissakin ulkonaisissa puolissa. Papin puku eri tilaisuuksia varten oli tarkasti määrätty. Eri juhlissa oli puku erilainen. Kullakin puvuissa esiintyvällä värillä oli kuvaannollinen merkitys. Valkoinen oli viattomuuden ja hengellisen ilon, punainen Jumalan rakkauden, vihreä iankaikkisen elämän toivon merkki jne.

Kun papit ja muut kirkonpalvelijat jumalanpalveluksissa olivat komeasti puettuja, kun kirkko tavallisesti oli suuri ja mahtava, kun siellä oli paljon kuvia, jotka esittivät joko pyhimyksiä ja heidän elämäänsä tai Raamatun kertomuksia, kun kirkossa kuuli laulua ja urkujen soittoa, vaikutti kaikki tämä juhlallisuus mieliä ylentävästi. Ja

varsin tenhoava oli salaperäisyys, jolla messu-uhri toimitettiin. Kun pappi oli lukenut joukon rukouksia, kannettiin ehtoollisaineet alttarille. Kuoro laulaa, ja pappi jatkaa rukoustensa lukua. Silloin kilahtaa kello, ja koko seurakunta kuuntelee äänettömänä, kuoron ja urkujen vaiettua. Pappi on vuoroin polvillaan, vuoroin pystyssä alttarin edessä. Hän mumisee rukouksia niin hiljaa, ettei seurakunta laisinkaan erota sanoja. Taas kilahtaa kello. Jännittyneenä katsoo koko seurakunta papin puuhia. Yhtä salaperäisenä ja yhtä hiljaa mumisten pappi lukee ehtoollisen asetussanat kellon soitua kolmannen kerran. Silloin tapahtuu ihme: ehtoollisaineet muuttuvat Kristuksen ruumiiksi ja vereksi. Pappi nostaa, ollen selin seurakuntaansa, ensin leivän päänsä yläpuolelle ihmisten nähtäväksi. Kaikki kansa kumartuu, sillä sen edessä on Kristuksen elävä ruumis. Seurakunta on polvistuneena ja odottaa edelleen. Vähän mumistuaan nostaa pappi kalkin ylös kansan kumarrettavaksi. Kunnioittaen Kristuksen verta painuvat kaikkien päät maahan. Jeesus on uudestaan uhrattu ja hänen ruumiinsa on läsnä jokaisen nähtävänä.

Tällaiset menot eivät voineet olla syvästi mieliin vaikuttamatta.

Kansanuskonto.

Huolimatta siitä, että katolinen kirkko esiintyi oppeineen ja jumalanpalvelusmenoineen kaikkialla samana, oli eri kansojen uskonnollisiin käsitteihin kuitenkin sekaantunut aineksia niiden omasta vanhasta pakanauskosta. Kristittyjen Jumala oli useille äsken kääntyneille kansoille ainoastaan muita jumalia voimakkaampi, ja siitä syystä hänelle tuli osoittaa erikoista kunnioitusta. Entiset pakanalliset jumalat säilyttivät pitkiä aikoja jumala-asemansa ja vain vähitellen muuttuivat pahoiksi hengiksi, jotka eri-

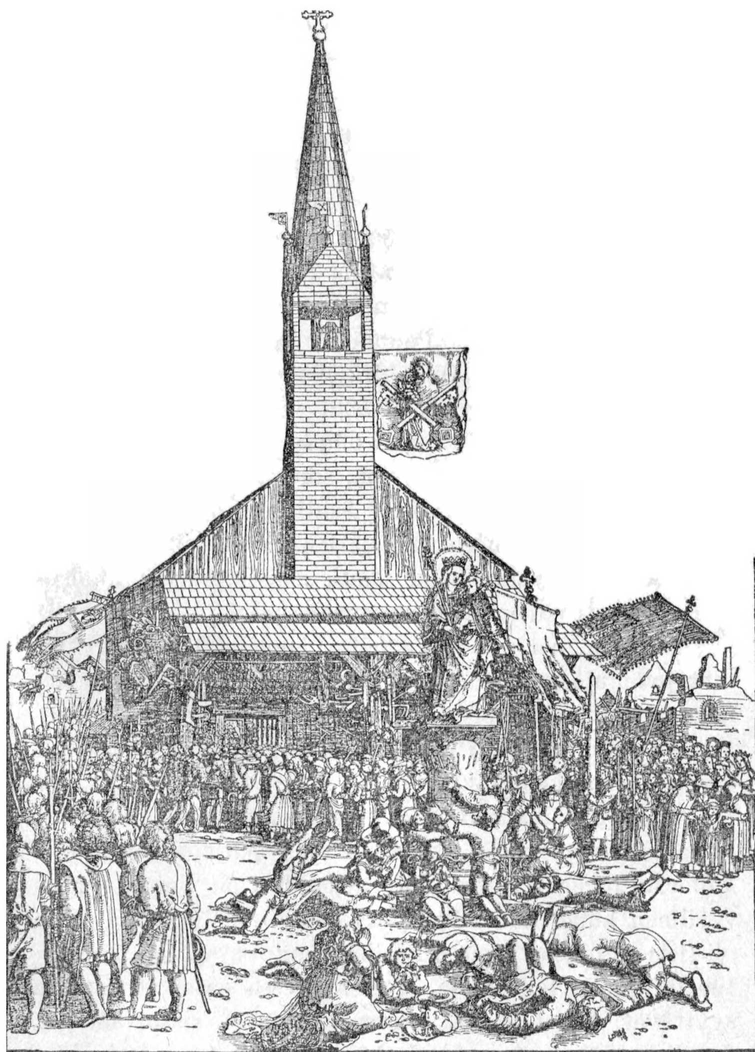
näisiin taikakeinoihin turvautuvia kuitenkin auttoivat. Kansan mieleen niistä jäi usko, että maailma on täynnä pahoja henkiä ja peikkoja, jotka kaikkialla ovat vaanimassa ihmistä häntä vahingoittaakseen. Uskovan ihmisen ei niitä siitä huolimatta tarvinnut kovin pelätä, sillä hänen suojanaan olivat lukuisat pyhimykset, jotka lakkaamatta taistelivat pahoja henkiä vastaan.

Kirkon hyväksymissä ja kaikkialla käyttämissä jumalanpalvelusmenoissa oli niinikään pakanuudesta tulleita aineksia. Morsiusparin vihkimisessä esim. noudatettiin vanhoja roomalaisia häätapoja sillä erotuksella vain, että entisen uhrin sijalle tuli kristillinen messu. Uudenvuoden vastaanottajaisilveilyt, joita on sallittu kirkoissakin pitää, ovat vanhaa pakanallista juurta. Monet kirkolliset juhlat olivat saaneet alkunsa entisistä pakanallisista juhlista, juhlan entinen aihe vain muutettiin kristilliseksi esim. omistamalla koko juhla jollekulle pyhimykselle. Tällä tavalla kansan oli helpompi siirtyä uuteen oppiin. Jumalanpalveluksen loistavaksi ja komeaksi järjestämisellä voitettiin myöskin paljon yksinkertaisia ihmisiä. Kun jumalanpalvelus suurelta osaltaan tapahtui latinankielellä, jota kansa ei ymmärtänyt, oli siinäkin tavallaan yhtymäkohta pakanauskon kanssa. Mitä pakanallinen tietäjä tai pappi esim. uhritoimituksessa hommaili, mitä »lukuja» hän siinä nopeasti lasketteli, sitä tavallinen ihminen ei tarkasti tietänyt, eikä hänen sopinut sitä kovin uteliaasti tiedustellakaan. Kun nyt katolinen pappi luki rukouksensa ja toimitti messu-uhrin, oli tällaisenkin jumalanpalveluksen auttava voima suuressa määrässä taikakeinon kaltainen. Kuulijan ei tarvinnutkaan siitä mitään ymmärtää. Kun hän vain oli jumalanpalveluksessa läsnä, tuotti se hänelle siunausta. Vaikka kansat olivat kirkon yhteydessä vuosisatoja, olivat niiden tiedot kristinuskon pääperusteistakin hyvin hämärät. Mutta asiain näin ollen sitä ei voi ihmetellä.

Samoin siirtyi pakanuudesta kirkolle ns. asyylioikeus: jos turvaton rikollinen pääsi temppelin suojaan, ei häntä siellä saanut ahdistaa. Monet legendat eli pyhimystarut, kertomukset pyhimysten ihmetöistä tai heidän ihmeellisistä elämänvaiheistaan, olivat myöskin alkuisin pakanallisia jumalaistaruja.

Omistamalla näin eri kansakuntien vanhoja juhlamenoja sekä uskonnollisia tapoja kirkko tuli kansoille läheiseksi. Ennen pitkää papitkin unohtivat monien juhlamenojen pakanallisen alkuperän, rahvas ei asian tätä puolta liene koskaan huomannutkaan, sille olivat kaikki kirkon toimet pyhiä.

Pyhien esineiden ja pyhien paikkojen runsaus oli myös yhtymäkohta pakanuuden kanssa ja helpotti siirtymistä kristinuskoon. Missä oli tapahtunut jokin ihme, missä oli elänyt pyhä mies tahi nainen, missä oli marttyyri kärsinyt verisen kuoleman, missä oli pyhäinjäännöksiä tahi vielä elossa oleva pyhä ihminen, sinne tulvi kansaa. Ristiretket, suuret riemujuhlat, joita paavit järjestivät, pyhäinjäännöskokoelmat, joita kirkot, luostarit ja varakkaat yksityiset hurskaat rikastuttivat yhä uusilla keräyksillä, saivat ihmisiä joukottain liikkeelle. Tarjosivathan pyhiinvaellusretket paitsi runsaita aneita myöskin huvia ja seikkailuja, joten armon hankkiminen tällä tavalla tuli hyvin suosituksi. Rahvas ei laisinkaan kiinnittänyt huomiota siihen seikkaan, että aneet tuottivat armon ainoastaan katumuksen ja parannuksen yhteydessä. Se uskoi pelkkien ulkonaisten tekojen auttavaan voimaan. Eivätkä aneiden myyjät suinkaan tahtoneet tätä erehdystä oikaista. Kun kansat toiselta puolen olivat yleensä hyvin uskonnollisia, paisuivat pyhiinvaellusretket usein kulkutaudin tapaisiksi liikkeiksi. Olipa kirkon miestenkin joskus asetuttava tätä liikettä vastaan. Suurissa joukoissa kulkiessaan erehtyivät monet kaikenlaisiin vallattomuuksiin ja siveellisiin

Pyhiinvaellus ruton torjumiseksi. (S. H.)

hairahduksiin. Mutta tietysti kirkko yleensä suosi näitä retkiä. Ne olivat tärkeitä rahalähteitä, sillä pyhiin paikkoihin tultua ei luonnollisesti säästetty rahaa aneita ostettaessa.

Jos kuvien ja pyhäinjäännösten palvominen oli monessa tapauksessa pelkkää taikauskoa, esiintyi taikausko erittäin luonteenomaisena piirteenä rahvaan jokapäiväisessä elämässä. Loitsija saattoi päästää liikkeelle tauteja, ruton, myrskyn ja mitä onnettomuuksia tahansa lähimmäistensä vahingoksi heihin suututtuaan. Äkkikuolema oli tavallisesti paholaisen työtä. Pahoja henkiä liikkui kaikkialla. Jos ihminen vain löi laimin kirkollisia velvollisuuksiaan, ei pahan tihutöitä mikään saattanut vastustaa. Nälänhätä ja muut onnettomuudet voivat olla laiminlyöntien seurauksena. Ilkeät unet, himot, viha, toivoton rakkaus, kaikki se oli pahojen henkien työtä. Saattoipa ihminen sielunsa hinnalla tehdä liitonkin paholaisen kanssa, jolloin tämä kyllä kaikin tavoin auttoi häntä eläissä, mutta kuoltua otti varmasti hänen sielunsa omakseen.

Pahojen henkien hankkeilta suojelivat pyhimykset sekä pyhäinjäännökset. Siitä syystä oli hyvä pitää mukanaan aina jokin kappale pyhimyksen pukua, palanen Kristuksen ristiä ym. Pyhäinjäännökset muuttuivat täten tavallisiksi taikakaluiksi.

Kansan taikausko esiintyi kirkon hyväksymänä ns. jumalantuomioissa. Jos esim. oli epätietoista, kumpi kahdesta toisiaan syyttävästä henkilöstä oli viaton, kumpi syyllinen, annettiin heidän ryhtyä kaksintaisteluun. Jumala oli tietysti oikean asian puolella ja antoi syyllisen haavoittua tai kuolla taistelussa. Ristikokeessa seisoivat toisiaan syyttävät, kädet vaakasuorassa asennossa, ristin ääressä. Syyllinen väsyi pikemmin ja hänen käsivartensa vaipuivat ensiksi alas. Jos oli vain yksi henkilö syytettynä, eikä muuten päästy asiasta varmuuteen, käytettiin erilaisia tuli-

Pœna grauis præsens animo fert sæpe salutem,
Was ye ein mensch erleiden müß
Ist seiner seel ein grosse büß /

Infligit Deus hic parcat ut inde magis.
Gott strafft offt hie / das er dort schon
Der vmb gedult gibt reichen lon.

»Kaikenlaista kidutusta käytettiin pakottamaan heitä tunnustamaan.» (S. H.)

kokeita ja vesikokeita: paljain käsin täytyi kiehuvasta vedestä ottaa kivi, oli käsin kannettava hehkuvaa rautaa tai käveltävä tulikuumilla rautakappaleilla avojaloin, tai heitettiin koko ihminen kylmään veteen, jolloin tuli upota määrättyyn syvyyteen, sillä pinnalla pysyi ainoastaan paholaisen avulla — ja paholaiseen turvautumisesta rangaistiin kuolemalla.

Varsinkin harhaoppisia ja noitia syytettäessä oltiin jo heidän syyllisyyttään tutkittaessa ankaria. Kaikenlaista

kidutusta käytettiin pakottamaan heitä tunnustamaan Tämän pakollisen tunnustuksen nojalla heidät sitten tuomittiin ja tuomittiin usein kuolemaan. Näin ajettiin Jumalan valtakunnan asiaa. Kirkko piti laumastansa hyvän huolen, ettei siitä kukaan päässyt eksymään ja omia teitään kulkemaan. Ja kuvaavaa uskonvainojen ajan katsantokannalle yleensä on, että näitä tuomioita laatimassa oli korkeimmin sivistyneitä ihmisiä, kirkon ylimpiä miehiä ja yliopistojen professoreita, muitakin kuin jumaluusoppineita.

Kirkon valtaa rahvaaseen nähden piti yllä kansan tietämättömyys ja sivistymättömyys. Rahvas ei ollut lukutaitoinen, eikä sitä varten ollut kouluja. Ja kun jumalanpalvelus tapahtui vieraalla kielellä, sai kansa tyytyä uskonasioissakin melkein yksinomaan niihin neuvoihin ja ohjeisiin, joita papit salaripissä antoivat. Kansanuskonto oli siten läheisesti sidottu papin henkilöön. Jonkinlainen arvoasema ja kunnioitus kansan puolelta säilyi papeilla aina, kun he vain jotenkuten pystyivät täyttämään ulkonaiset velvollisuutensa ja suorittamaan pyhät menot. Voimakasta, rikasta persoonallista uskonelämää ei kansa papeilta osannut vaatia, koska sen omakin uskonnollisuus oli melkein kokonaan ulkonaisten tapojen ja muotojen noudattamista.

Niin ulkonaista kuin kansan uskonnollisuus olikin, niin sittenkin kristilliset ajatukset tunkeutuivat hyvin syvälle sen elämään. Kun esim. eri ammatteja harjoittavat ihmiset muodostivat yhdistyksiä, ns. veljeyskuntia, oli niiden säännöissä usein nimenomaan mainittu veljeys ja rakkaus Kristuksessa. Sellaisen veljeyden jäsenet auttoivat toisiaan hyvin uskollisesti, he muistivat tarkoin rakkauden säännön, vaikka kokouksissaan joivatkin suojeluspyhimyksensä tai neitsyt Maarian maljoja.

Kirkon valta elämän eri aloilla.

Omaisuus on kaikkina aikoina ollut myöskin vallan tuojana. Keskiajalla katolinen kirkko oli rikas. Uskovaiset ihmiset olivat lahjoittaneet kirkolle ja luostareille niin paljon omaisuutta, että luostareiden ja hiippakuntien päämiehet voivat viettää ruhtinaallista elämää. Jo keskiajan alkupuolella oli kirkolle kertynyt niin paljon maallista hyvää, että Kaarle Suuren, joka kyllä huolehti kirkon aineellisesta menestymisestäkin, täytyi kysyä: »voiko sitä sanoa maailmasta kieltäytymiseksi, kun ehtimiseen koetetaan kartuttaa omaisuutta käyttämällä hyväkseen helvetinpelkoa ja koettamalla saada uskovia ryöstämään luonnollisilta perillisiltään heidän osansa?» Ja seuraavina vuosisatoina kirkon omaisuus kasvoi vielä suunnattomasti. Hengelliset ruhtinaat olivat siitä syystä mahtavia herroja. Kun valtion toiminta ja hallinnolliset elimet eivät vielä olleet kovin kehittyneitä, oli hengenmiehillä niissäkin asioissa suuri sananvalta. Esim. Saksan ruhtinasten kokouksissa oli hengellisiä tavallisesti niin paljon, että heidän mielipiteensä usein tuli määrääväksi. Monet sodat voitiin käydä vain kirkon avulla, jos se hankki siihen tarvittavat rahat ja muutenkin asettui hanketta tukemaan.

Vallitsevissa yhteiskunnallisissa ja taloudellisissa oloissa oli kirkolla myöskin äärettömän suuri merkitys. Ennen on jo kerrottu, kuinka luostareiden maanviljelys, puutarhanhoito ja käsityöpajat olivat ympäristölle esikuvina. Mutta kirkkojen ja luostareiden läänitykset ja maatilat, niillä asuvat lukuisat alustalaisjoukot, näiden ja herrojensa välinen suhde oli hyvänä selkänojana maallisillekin ruhtinaille ja läänitysherroille, kun heidän alustalaisensa ilmaisivat tavalla tai toisella tyytymättömyyttä asemaansa. Maallikkojen alueilla olivat kaikki olot samat kuin kirkonkin tiloilla. Aateliset läänitysherrat ja yleensä suuret maiden

haltijat voivat tyytymättömille sanoa, ettei heidän vallassaan ollut tehdä minkäänlaisia parannuksia. Koska kirkkokaan, jolla oli paljon muitakin rikkauksia kuin maaomaisuutensa, ei voinut pyydettyä alustalaisten aseman helpotusta toteuttaa, kuinka sen olisikaan voinut tehdä kukaan yksityinen. Ei, se oli aivan mahdotonta, selittivät nämä herrat. Mutta vaikka kirkko näin laajoine omaisuuksineen olikin jonkinlaisena turvana läänitysherroille ja ruhtinaille, käytti se toiselta puolen valtaansa hillitäkseen samojen herrojen usein liian räikeäksi paisuvaa sortamishalua. Panna ja interdikti olivat silloin keinoja, jotka pakottivat ylpeimmänkin herran talttumaan. Kirkko oli siten kummaltakin puolelta olevien olojen turva.

Kirkko oli suuri kansantaloudellinen tekijä. Verot, joita kaikista maista Roomaan virtasi, olivat niin tuntuvia, että eri seutujen ruhtinaat koettivat keksiä keinoja pidättääkseen ainakin jossain määrin pyhiinvaeltajia suuntaamasta matkaansa Italiaan ja estääkseen heidän mukanaan rahaa sinne siirtymästä. Siitä syystä esim. Saksin vaaliruhtinas Fredrik Viisas kokosi suuren määrän pyhäinjäännöksiä, jotta tämä armovarasto houkuttelisi hurskaita ihmisiä luokseen, ja siten heidän mukanaan tulevat rahat ainakin jäisivät kotimaahan. Tällaisista puuhista huolimatta kertyi Italiaan suunnattomia rikkauksia, joiden nojassa paavin hovi ja hengelliset ylimykset voivat viettää ylellistä ja loistavaa elämää. Tavattomasti varoja kiinnitettiin eri maissa kirkko- ja luostarirakennuksiin.

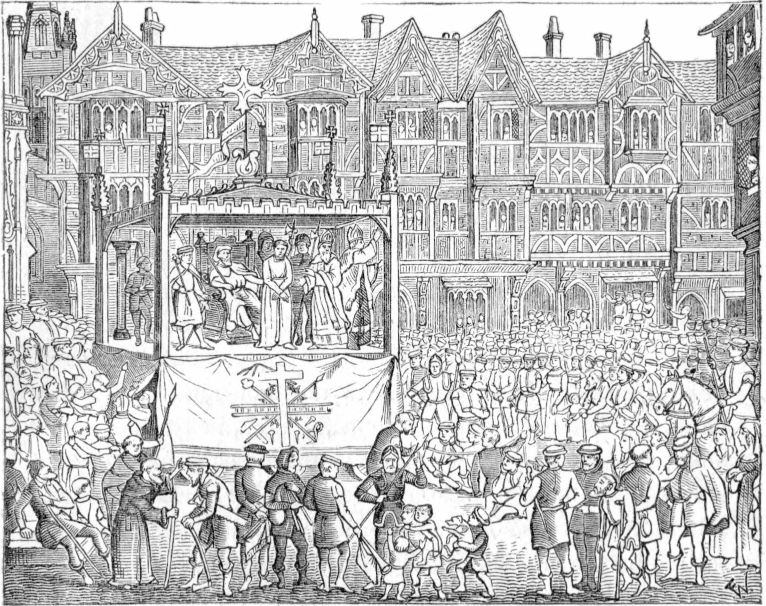
Kirkon suuri omaisuus ja henkinen ja hengellinen tarmo teki sen kaiken henkisenkin viljelyksen kanattajaksi ja vaalijaksi. Opillista sivistystä oli ainoastaan kirkon miehillä, ja vasta keskiajan lopulla alkaa maallikkosivistys nousta. Koulut olivat kirkon ylläpitämiä. Joillekuille oppilaitoksille antoivat myöskin maalliset ruhtinaat kannatusta. Opettajat olivat hengellisiä sekä alemmissa että ylemmissä

kouluissa. Jumaluusoppi oli yliopistojen eniten tutkittu tiede. Se oli määräävänä koko maailmankatsomuksessa. Se pyrki vaikuttamaan maallisiin lakeihinkin. Niitä koetettiin saada mukautumaan Vanhan Testamentin lain kanssa yhtäpitäviksi. Niinkuin ajan tieteessä oli kokonaan kirkon leima, niin piti yhteiskunnalliset laitkin saada sopusointuun jumalallisten säädösten kanssa.

Kirjallisuudessa oli samoin kirkko määrääjänä. Se valvoi tarkasti, ettei mikään sen hengelle vieras päässyt ihmisiä villitsemään. Ja kirjallisuutta viljeltiinkin pääasiassa vain luostareissa ja kirkon piirissä. Koko oppinut sääty kasvoi tämän kirjallisuuden hengessä. Ne ajatukset, se henki, mikä näissä kirjoissa oli, tuli heidänkin näköpiirinsä määrääjäksi. Tälle ajatussuunnalle vieraita vaikutteita heidän oli melkein mahdoton saada. Ja vain kaikkein voimakkaimmat ja terävimmät henkilöt saattoivat joutuakaan epäilemään kirkon maailmankäsityksen oikeutta. Mutta silloinkin tutkiessaan omia epäilyksiään tuollainen henkilö tavallisesti tuli alistuneeksi: saattoihan hän itse erehtyä, eihän hän voinut omaa arvostelukykyään asettaa kirkon yläpuolelle, sillä kirkolla oli tukenaan vuosisatoja pitkä kehityskausi, tuhannet oppineet olivat sen käsityksen muovailleet joko itsekseen laatiessaan oppineita teoksiaan tai muiden oppineiden kanssa kirkolliskokouksissa niitä pohtiessaan. Kirkon perimätieto olikin luja muuri, josta kaikkien epäilysten täytyi voimattomina kilpistyä takaisin epäilijään itseensä. »Kaikki, minkä Jumala on meille ilmoittanut, esittää meille katolinen kirkko, joka Kristukselta on saanut toimeksi ilmoitettujen totuuksien julistamisen», oli opittu pienestä pitäen. Mitä voi yksityinen tätä vastaan asettaa? Raamatunko? Ehkä, jos voisi olla varma siitä, että osaa Raamatun oikein tulkita. Mutta Raamatussa itsessään ei sanota edes, mitä kirjoja Raamattuun kuuluu. Sen sanoo ainoastaan perimätieto, kirkon vanha tapa. Jos

itse Raamatun kokoonpanoon nähden täytyy turvautua kirkkoon, täytynee samoin menetellä sen selittämiseen nähden. Oma ajatus voi johtaa harhaan. Kirkolle sen sijaan oli Jeesus luvannut Pyhän Hengen, joka »opettaa kaikki». Täytyy siksi uskoa kirkon oppiin sellaisissakin asioissa, joista Raamatussa ei puhuta. Ettei vuosisatojen kuluessa kirkon perimätieto ollut mitenkään harhaan kulkenut, siitä oli takeena juuri mainittu Pyhän Hengen johdatus ja se seikka, ettei kirkko koskaan ollut suvainnut mitään uutta oppia, vaan oli aina pysynyt vanhassa. Näin kirkko sitoi niidenkin ajatnkset, jotka voivat hankkia itselleen oppia. Hekään eivät saaneet koskaan selittää Raamattua enempää kuin perimätietoakaan muuten kuin kirkon tulkintaan yhtymällä, koska he muuten uskottelisivat »paremmin ymmärtävänsä Raamattua ja perintöoppia kuin Pyhä Henki, joka Kristuksen sanojen mukaan ne kirkolle selittää». Rahvaan ei mielellään sallittu lukea Raamattua laisinkaan, koska pelättiin, että siltä puuttuisi »siihen tarvittava tieto ja hurskaus». Vastaan sanomatta ja kyselemättä tuli uskoa kaikki, mitä kirkko opetti. »Varsinkin karta uskonnon salaisuuksien liian uteliasta mietiskelemistä», koska se voi tuottaa uskolle vaaraa, neuvoi kirkko.

Henkistä vapautta, ajatuksen vapautta ei siis myönnetty nimeksikään. Yksinpä taiteessakin oli kirkko tuomarina ja holhoojana. Melkein yksinomaan kirkkoa se palvelikin. Rakennustaidetta ei tarvittu juuri muualla kuin kirkkoja tehdessä, yksityisten asumukset olivat niin vähän vaativia. Kuvanveisto- ja maalaustaide loivat kirkkojen koristukseksi pyhäinkuvia, tai esittivät ne Raamatun tapahtumia. Sen verran kuin näytelmätaidetta oli, palveli sekin kirkollisia juhlia, joissa joskus esitettiin uskonnollisia näytelmiä. — Nämä näytelmät, joissa pappien johdolla esitettiin raamatullisia tapahtumia, ovat nykyisen varsinaisen teatterin alkuna.

Kristuksen elämän näytteleminen markkinoilla. (S. H.)

Katselipa siis mitä elämänaloja tahansa, aina ja kaikkialla oli kirkko oppeinensa, tapoinensa, katsantokantoinensa suuntaamassa ja ohjaamassa. Se oli niin kietoutunut jokapäiväiseen elämään, ettei ryhdytty mihinkään vähänkään tärkeämpään toimeen, ennenkuin oli saatu kirkon siunaus: kun päästettiin karja laitumelle, kun aloitettiin kylväminen, kun muutettiin uuteen asuntoon jne., aina oli pappi siunaamassa, puhumattakaan siitä, että pappi kastoi lapset, vihki avioparit, kävi sairaiden luona, toimitti ripityksen, määräsi katumustöitä synneistä ja rangaistuksia rikoksista — aina ja kaikkialla oltiin tekemisissä kirkon kanssa. Se oli niin syöpynyt kaikkien ajatuksiin, että irtautuminen siitä vaati uskonpuhdistajiltakin pitkien vuosien taisteluja, tavatonta voimain ponnistusta ja horjumatonta rohkeutta.

Uskonpuhdistusta valmistavia ilmiöitä.

Kirkon rappeutuminen.

Uskonpuhdistuksen edellä oli ilmiöitä, jotka ikäänkuin valmistivat sille maaperää. Yhtenä sellaisena oli paavin hovin, piispojen, papiston ja munkkikuntien siveellinen rappeutuminen.

Vaikk'ei uskonpuhdistuksen alkaessa elämä paavin hovissa ollutkaan yhtä räikeätä kuin kymmenennellä vuosisadalla ns. porttovallan aikana, tai yhdennellätoista vuosisadalla, jolloin Benedictus IX aivan nuorukaisena paaviksi valittuna vietti rietasta elämää ja aikoi eräälle papille myydä koko virkansa päästäkseen naimisiin, tai uskonpuhdistuksen vuosisadan alkaessa, jolloin Aleksanteri VI itsekin tunnusti, että hänen kätensä olivat veressä vastustajain surmauttamisesta, niin tiedettiin kuitenkin, etteivät pyhän Pietarin istuimen haltijat suinkaan eläneet sillä tavalla kuin olisi sopinut odottaa pyhältä isältä. Kukoistihan edelleen ns. simonia eli kirkollisten virkain myynti (ks. s. 17), jolla paavi ansaitsi tavattomia summia. Virkoja myytiin sellaisillekin henkilöille, jotka eivät koskaan käyneet edes maassa, jossa heidän olisi tullut virkaansa hoitaa. Samoin rehoitti mitä törkein anekauppa, josta saamme mainita tarkemmin Lutherista puhuessamme. Paavi ja paavilliset lähettiläät punoivat valtiollisia juonia, jolloin kirkon tukena käytettiin mitä kelvottomimpia henkilöitä ja mitä likaisimpia keinoja. Kirkon eduista sai silloin käydä paavin oma hyvä, jonka puolesta kaikki voitiin uhrata. Joskus taas tällaisten vehkeilyjen tuloksena ja paavien kelvottoman elämän vuoksi oli valittu uusi tai uusia paaveja edellisen vielä eläessä, joten yhtaikaa oli useampia paaveja, jotka keskenään taistelivat vallasta vedoten maallisten ruhtinasten ja aseiden apuun, välittämättä siitä, oliko tämä sopusoinnussa

paavin aseman kanssa. Toisinaan taas ylimmästä määräämisvallasta riitelivät paavi ja kirkolliskokous.

Tällaiset tapahtumat eivät voineet mennä kokonaan kansan huomaamatta. Sekin alkoi käsittää, että jossain oli vika.

Samoina aikoina, jolloin paavius oli surkeimmassa alennustilassaan, oli myöskin piispojen elämä huonoimmillaan. Kymmenennen vuosisadan piispojen elämää kuvataan näin: »Piispat kuluttavat aikansa pelissä ja metsästyksessä ja pitävät muotipukuja mieluummin kuin virkapukujaan. Itse he elävät rajattoman vallattomasti eivätkä kärsi sitä, että munkit noudattavat kohtuullista elämäntapaa. Heidän juomingeissaan lauletaan rivoja lauluja, ja tanssijattaret huvittavat vieraita. Messu joko lyödään laimin tai toimitetaan hutiloimalla, ja pyhät kirjat unohdetaan.» Tietysti ei heidänkään elämänsä aina ollut tällaista, eikä kaikkien piispojen ollut sellaista koskaan, mutta joka tapauksessa siveellistä rappeutumista oli paljon. Nautinnon-, rahan- ja vallanhimoa oli varsinkin ylhäisempää sukua olevissa, ja suurten keskusten piispanistuinten haltijoissa. Olivathan monet heistä pyrkineet piispaksi kaikin keinoin ja virkansa vahvistuksesta olivat saaneet maksaa niin suuria summia, että kaikkien näiden vaivojen ja uhrattujen varojen korvaukseksi täytyi sitten saada nautintoja, valtaa, ja täytyi koota hiippakunnasta uusia rikkauksia. Mahdollisuuden mukaan ottivat hekin osaa valtiolliseen elämään ja ruhtinasten keskinäisiin tai kirkon kanssa käymiin taisteluihin. Anekaupassa olivat piispat tärkeitä välittäjiä. Joskus he ottivat jonkun määrän aneita urakalla myydäkseen ja ansaitsivat siten ihmisten hurskaudella.

Mutta piispat joutuivat olemaan niin lähellä kansaa, ettei suurinkaan loisto eikä komeus, jolla he itsensä ympäröivät, voinut peittää kansalta heidän elämänsä rappeutuneisuutta.

Alempi papisto seurasi huonossa elämässä ylempien esimerkkiä. Juoppous ei ollut laisinkaan harvinaista sen keskuudessa. Aviokieltoa noudatettiin useissa tapauksissa vain sikäli, ettei menty lailliseen avioliittoon, koska se oli aivan mahdotonta. Mutta monilla papeilla oli emännöitsijät, joiden kanssa he elivät kuin vaimojensa kanssa ainakin. Siten oli näiden »naimattomien» pappien asunnoissa usein iso lapsiliuta. Mutta koko lailla törkeämmistäkin rikoksista pappeja syytettiin. Kun synnintunnustus tapahtui kahdenkesken, syntisen yksin papille puhuessa, tapahtui, että pappi vietteli ripitettävänsä. Tällaisten tapahtumain seurauksena annettiinkin sittemmin kielto, ettei yksityistä rippiä saanut toimittaa lukittujen ovien takana.

Luostareihin paettiin maailman syntejä ja kiusauksia. Mutta niidenkin siveellisestä rappeutumisesta kerrotaan surullisia juttuja. »Missä munkkeja ja nunnia eli toistensa läheisyydessä, siellä kuulemme puhuttavan mitä inhottavimmassa ja raaimmassa muodossa tapahtuneesta sikiönkarkoittamisesta, lasten heittämisestä kuolemaan ja lasten murhaamisesta, ja missä munkit olivat yksinään, siellä harjoitettiin kaikenlaisia luonnonvastaisia syntejä.» Luostarien suuret ystävät saivat laittaa monia sääntöjä tehdäkseen niiden elämän ankarammaksi ja suojellakseen niiden asukkaita siveellisiltä vaaroilta. Uudet munkkikunnat olivat tässä suhteessa aina jonkun aikaa entisiä korkeammalla, kunnes rappeutuminen, joka säännöllisesti johtui rikastumisesta, vähitellen voitti niissäkin alaa. Siten luostarit monen silmissä olivat pikemmin paikkoja, joihin vetäydyttiin pois kaikista huolista ja elämänmurheista, kuin laitoksia, joihin olisi menty itsensäkieltämisen tarkoituksessa ja Jumalan palveleminen ainoana päämääränä.

Maallikkosivistys.

Kirkon rappeutumisen luonnollisena seurauksena oli kansan arvosteleva suhtautuimnen siihen. Kansa ei enää ollut sokea kirkon puutteille ja vioille. Maallikkosivistys, joka ennen uskonpuhdistuksen alkua oli ruvennut voimakkaasti nousemaan, oli varsinaiseen rahvaaseenkin nähden vaikuttanut jossain määrin vapauttavasti. Sekään ei ollut enää aivan tahdoton kirkon käskettävä, vaan uskonasioissakin oli se ruvennut etsimään muotoja, jotka sitä saattoivat tyydyttää, välittämättä aina siitä, hyväksyikö kirkko ne vai ei. Tämä rahvaan oma uskonnollisuuden tarve ilmeni kuitenkin usein hyvin lapsellisella tavalla. Kun jossain ilmestyi henkilö, joka kertoi nähneensä ihmeellisen unen tai näyn, niin juostiin laumottain kuulemaan tätä pyhää miestä. Tuollainen henkilö saattoi tulla aivan tavattoman suosituksi, jos hänen näkynsä ennustivat tuhoa varakkaille ja ruhtinaille, joiden sorron alla rahvas nääntyi, ja joille se siitä syystä mielellään rangaistuksen soi ja tuhoa toivoi. Kaikenlaisiin ihmeisiin rahvas uskoi helposti, ja halusta kulki paikkoihin, joissa ihmeitä kerrottiin tapahtuneen. Mutta kuitenkin kansa oli näin tottunut tarkkaamaan uusia ilmiöitä, niitä seuraamaan ja joko sitten hyväksyen niihin yhtymään tai asettumaan vastustavalle kannalle. Siten yksinkertaisen rahvaan elämässäkin oli jo pyrkimystä itsenäisyyteen, kirkon täydellisestä holhoamisvallasta vapautumiseen.

Kaupunkien porvarit olivat näihin aikoihin koonneet itselleen jo melkoisesti varallisuutta. Se oli tietysti lisännyt heidän itsenäisyyttään. Joutuessaan omaisuutensa suuretessa kauppasuhteisiin yhä laajempien alueiden kanssa he tutustuivat monenlaisiin ihmisiin ja oloihin, heidän näköpiirinsä laajeni ja sivistyksensä nousi. Kaikki tämä toi var-

muutta heidän esiintymiseensä silloinkin, kun he joutuivat olemaan kirkkoa vastaan. Yleinen sivistys porvariston piirissä alkoi myöskin jo olla siksi merkittävä, että se pystyi näkemään kirkon varjopuoliakin. Uusille uskonnollisille virtauksille tarjosi kaupunkien porvaristo siitä syystä monin paikoin otollisen maaperän.

Suurimpana vaarana kirkolle oli se, että korkein sivistys ja taide sai kirkon käsitykselle vieraita makusuuntia, ns. humanismi voitti alaa. Alettiin ihailla vanhan ajan roomalaista ja kreikkalaista sivistystä. Tämä vanhan ajan tiede, runous ja kuvaamataide oli pakanallista, sen ihanteet kokonaan toiset kuin kristittyjen kansojen keskiaikaisen sivistyselämän. Kirkko oli painanut koko keskiajan maalliseen sivistykseen leimansa. Kaikella oli uskonnollinen väritys, ja keskiaikaisten uskonnollisten käsitysten mukaan se merkitsi kieltäytymistä, ilo ja elämännautinto oli syntiä, elämän korkeimpana ihanteena oli askeesi eli itsekidutus. Mutta mikäli ihailu vanhan ajan sivistystä kohtaan kasvoi, sikäli korkeimmin sivistyneissä piireissä muuttui elämänkäsitys valoisammaksi, iloa ja elämän suomia nautintoja pidetään luonnollisina asioina, kirjallisuudelta ja taiteelta aletaan vaatia muutakin kuin uskonnollisten tunteiden kuvailemista. Kun elämäniloja ei enää pidetä syntinä, näyttää sitäkin tuomittavammalta munkkien ja pappien elämä, kun he esim. munkkilupaukset tehdessään tahtovat julkisesti osottaa luopuvansa maailmasta ja sitten kuitenkin elävät epäsiveellisesti ja ylellisesti kirkon rikkauksien turvissa. Eivät siitä syystä oppineet kynänkäyttäjät säästäneet pappeja eikä munkkeja heitä ivatessaan ja kirkon surkeata tilaa moittiessaan.

Ruhtinaat ja ritarit olivat saaneet alistua tottelemaan kirkkoa. Juonillaan kirkon miehet osasivat pitää heidät riidassa keskenään, niin etteivät he asettuneet yhteisesti etujaan puolustamaan. Kuitenkin ruhtinasten valtapyy-

teet olivat ristiriidassa kirkon rajattoman vallantavoittelun kanssa, joten sopivan tilaisuuden tullen kirkko sai odottaa ruhtinasten puolelta mitä ankarinta vastustusta.

Lahkolaisliikkeitä.

Keskiajan lopulla oli siten olemassa eri tahoilla kirkolle hyvin vaarallisia aineksia. Näyttipä joskus jo siltä kuin ei kirkko enää voisi säilyä ehyenä. Voimakkaat lahkolaisliikkeet olivat aivan hajoittamaisillaan kirkon yhteyden. *Valdolaiset* Etelä-Ranskassa vaativat kirkkoa palaamaan apostoliseen köyhyyteen. Samoilla seuduilla leveni suuresti *albigensien* lahko. Nämä nimittivät itseään puhtaiksi eli katareiksi (siitä on johtunut nimitys kerettiläinen eli harhaoppinen) ja vaativat kristityiltä täydellistä maailmasta kieltäytymistä ja puhtautta. Kun kirkko ei voinut sietää mitään sen opista ja tavoista poikkeavaa, lähetti se aluksi munkkeja näille seuduille saarnaamaan ja palauttamaan harhautuneita oikealle tielle. Mutta kun siitä ei ollut mitään apua, nostatti paavi ristiretken heitä vastaan luvaten synninpäästön kaikille harhaoppisten kukistajille. Suurella sotavoimalla hävitettiin ja ryöstettiin koko nämä seudut. Väestö, kaiken ikäinen, suureksi osaksi surmattiin. Ja rahvaalta kiellettiin Raamatun lukeminen, kun harhaoppiset usein siihen vetosivat Ja ettei jälkeenpäinkään väärä oppi pääsisi uudelleen nostamaan päätään, järjestettiin maahan pysyviä inkvisitio-oikeuksia eli kidutustuomioistuimia, jotka vainusivat pienimmänkin harhaoppisen ajatuksen raastaen syyllisen tai sellaiseksi epäillyn heti oikeuden eteen, jossa hänet kiduttamalla pakotettiin tunnustamaan syyllisyytensä, minkä jälkeen seurasi ankara tuomio, tavallisesti mitä julmin kuolemanrangaistus.

Kukistetuksi saatiin myöskin ns. *lollardien* kapina Englannissa. Se oli oikeastaan yhteiskunnallinen liike,

(S. H.) Juhana Wiklif.

jonka avulla työväki koetti saada asemaansa parannusta. Mutta siihen oli yhtynyt myöskin uskonnollista ainesta. Englantilainen munkki ja professori *Juhana Wiklif* vastusti paavin ja kirkon maallista valtaa ja rikkautta, ei hyväksynyt kirkon sakramenttioppia eikä paavin eikä piispojen ylivaltaa muihin pappeihin nähden, kaikkien hengenmiesten tuli olla samanarvoisia, ja hän käänsi Raamatun englanninkielelle saadakseen kansaakin sen avulla valistetuksi. Hänen seuraajansa lollardit sovittivat maallisiin asioihin hänen oppinsa alempien pappien yhdenvertaisuudesta ylempien

kanssa. He opettivat, ettei saanut olla säätyrajoituksia ihmisten välillä, sillä ei Jumala ollut niitä luonut. »Kun Aatami muokkasi maata ja Eeva kehräsi, kukapa oli silloin aatelismies?» Kymmentuhantisin joukoin kansa lähti kostamaan kärsimäänsä vääryyttä käyden ennen kaikkea ylhäisten pappien kimppuun, joita pidettiin pääsyyllisinä kansan orjuutettuun asemaan ja joita surmattiin joukottain. Jopa maan kuningasta uhkasi kuolema. Mutta lupauksia antamalla saatiin liike asettumaan ja sittemmin se kukistettiin täydellisesti surmaamalla tuhansia talonpoikia. Annettuja lupauksia ei pidetty, vaan talonpoikain ja työväen asema tuli entistäkin huonommaksi.

Böömissä esiintyi samansuuntainen liike. Pragin yliopiston professori *Juhana Huss* asettui vielä jyrkemmin kuin Wiklif katolista kirkkoa vastaan tuomiten kuvien palvelemisen, naimattomuuden ym., vaatien ehtoollista jaettavaksi molemmissa muodoissa, tahtoen, että papisto viettäisi puhdasta elämää ja luopuisi maallisesta omaisuudesta jne. Kansan suosion hän saavutti paitsi näillä parannusvaatimuksillaan myös sillä, että hän käytti saarnoissaan ja kirjoituksissaan kansan, tshekkiläisten, kieltä. Uskonnollisten pyrkimysten rinnalla esiintyi samalla halu kohottaa oma kansallisuus täydellisesti vallitsevaksi kaikilla aloilla. Sen seurauksena olikin esim. saksalaisten poistuminen Pragin yliopistosta. Mielipiteittensä vuoksi tuomittiin Huss itse pannaan. Asema oli kuitenkin niin vakava, että paavin täytyi suostua kutsumaan kokoon yleinen kirkolliskokous, jonka piti saada aikaan edes joitakin parannuksia, jotta kansat tyyntyisivät. Kokous oli kyllä suuri ja loistava. Kostnitzin kaupungissa oli ajoittain sen vuoksi satatuhatta ihmistä, mutta mitään todellisia parannuksia siellä ei saatu aikaan. Hengellisten herrain ajasta kului suuri osa juomingeissa ja pidoissa. Kaupungissa oli tuhansittain pelaajia, ilveilijöitä ja ilotyttöjä, siellä pidettiin suuria

Hæc fuit effigies quondam uenerabilis Hussi,
Dum sua pro Christo membra cremanda dedit.

Na Obraz Mistra Jana Husy/
Mučedlníka Božyho.

(S. H.) Huss polttoroviolla.

markkinoita ja ritarileikkejä, vakavasta työstä ei paljoa välitetty. Huss, joka kutsuttiin kokoukseen vastaamaan syytöksiin, ja jolle oli luvattu koskemattomuus kokouksen aikana, tuomittiin harhaopeistaan kuolemaan, mikä tuo-

Ryöstökohtaus hussilaissodasta. (S. H.)

mio pantiin myöskin täytäntöön, koska kerettiläiselle annettua turvallisuuslupausta ei tarvinnut pitää. Nyt nousi koko tshekkiläinen kansa taisteluun kostaakseen Hussin, marttyyrin, kuoleman. Keisari lähti silloin 100 000 miestä käsittävällä armeijalla böömiläisiä vastaan surmaten, rää-

käten, hävittäen ja polttaen säästämättä kaikki. Työnnettyään keisarin joukot Saksan puolelle takaisin menettelivät hussilaiset siellä samalla tavalla. He »polttivat 100 kaupunkia ja linnaa sekä 1400 kylää» ja veivät mukanaan ryöstämänsä suuren sotasaaliin. Vuosikausia kesti tällaista hävitystä, kunnes uusi kirkolliskokous teki hussilaisille joitakin myönnytyksiä luvaten m m., että he ehtoollisessa saivat käyttää myös viiniä. Jyrkimmät hussilaiset eivät suostuneet uusillakaan ehdoilla rauhaan, mutta heidät kukistettiin ja niin saatiin järjestys palautetuksi.

Kirkko oli päässyt voitolle. Sama katolinen oppi vallitsi vielä kaikkialla Länsimaissa. Mutta tämän ulkonaisen eheyden alla kasvoi yhä suuremmaksi tyytymättömyys kirkon surkeaan tilaan. Siellä kyti tuli, joka kerran oli paisuva niin voimakkaaksi, ettei kirkko kyennyt sitä tukahduttamaan: uskonpuhdistus pääsi toteutumaan, ja kokonaisia kansakuntia erkani katolisesta kirkosta.

MARTTI LUTHER JA USKONPUHDISTUS KESKI-EUROOPASSA.

Uskonpuhdistuksen historia on sidottu niin läheisesti Martti Lutherin elämään, ettei edellistä voi käsitellä puhumatta samalla myös jälkimmäisestä. Samaan aikaan kuin Luther taisteli katolista kirkkoa vastaan, toimivat myöskin ne uskonpuhdistajat, joiden työn tuloksena syntyivät muut protestanttiset kirkkokunnat. Meille on tärkein ja läheisin se uskonpuhdistus, jonka seurauksena oli luterilaisen kirkon syntyminen. Siksi seuraamme etupäässä sen kehitystä ja koskettelemme vain ohimennen muita uskonpuhdistuksen haaroja.

Lutherin sisäinen kehittyminen.

Lapsuus ja kouluvuodet.

Martti Luther syntyi marraskuun 10 p:nä 1483 Eislebenissä, mikä on jotakuinkin keskellä nykyistä Saksan valtakuntaa. Siellä eli Lutherin isä köyhänä työmiehenä, kivenhakkaajana. Perheessä oli muitakin lapsia ja siitä syystä oltiin alituisten leipähuolien painamina. Kuinka niukoissa oloissa elettiin, sitä kuvaa se, että äiti sai joskus kantaa selässään tarvittavat polttopuut metsästä. Ja kuten tavallisesti, teki köyhyys nämäkin ihmiset koviksi

ja ankaroiksi. Lapsia kuritettiin kovasti, ja pieni Marttikin sai usein selkäänsä. Se teki hänet araksi ja pelokkaaksi. Tätä pelkoa lisäsi kaikenlaisten pahojen henkien, peikkojen ja noitien suuri paljous, joiden olemassaoloon kaikki aikuiset ihmiset uskoivat; kuinka siis lapsi ei olisi pelännyt niiden pahoja aikeita! Ei lukuisien pyhimystenkään apu tuonut mieleen täyttä turvallisuutta. Kasteessa marraskuun 11 p:nä oli Luther saanut sen päivän pyhimyksen, Martin, nimen, ja tämä pyhimys tuli hänen lähimmäksi suojelijakseen. Mutta erityisemmin hän kiintyi paikkakunnan pyhimyksiin pyhään Yrjöön ja pyhään Annaan. Viimeksimainittu oli kautta kristikunnan erikoisesti suosittu pyhimys. Hän oli neitsyt Maarian äiti, ja koska Maaria oli pyhä, täytyi sellaisen olla myöskin hänen äitinsä, ajateltiin. Hänen suojeluksensa alainen oli pyhän Annan ritarikunta, — joka on vieläkin olemassa, kun esim. nykyisin sotilaille ja virkamiehille annetaan Annan ritarikunnan merkkejä. Lutherin kotiseudulla kunnioitettiin Annaa vuorityön suojelijana. Näihin pyhimyksiin oli Luther enimmin mieltynyt ja niihin hän useimmiten turvasi. Yleensä hän kasvoi täysin katolisessa hengessä. Kunnioitus katolista kirkkoa kohtaan oli syöpynyt häneen pienestä pitäen. Hän oli nähnyt loistavia jumalanpalveluksia, oli ollut läsnä kirkon juhlissa, ja tämä ulkonainen komeus vaikutti voimakkaasti herkkään mieleen.

Jo aikaisin joutui Luther kouluun. Sama ankaruus, mikä kotona oli vallinnut, jatkui siellä. Patukalla ajettiin päähän lukemista, laskentoa ja uskontoa. Ilman mitään selityksiä luettiin ulkoa uskontunnustus, rukouksia, psalmeja ja virsiä. Pelko ja arkuus eivät tällaisessa koulussa suinkaan vähentyneet. Itse Jumalakin näytti ankaralta tuomarilta, jonka käskyt tuli tarkoin oppia ja opittua pitää, muuten oli aina uhkaamassa opettajan keppi ja Jumalan ikuinen viha.

Tämän ensimmäisen koulun käytyään hän pääsi suuren kaupungin kouluun, Magdeburgiin. Siellä hän tutustui elämään monipuolisemmin ja varsinkin kaikenlaisiin kirkollisiin laitoksiin, sillä kaupungissa oli monia luostareita ja kirkkoja. Mutta ei ollut helppoa hänen elämänsä siellä. Kotoa hän ei juuri saanut varoja, kerjäämällä kaupungissa ja sen ympäristössä hänen täytyi kankkia itselleen elatus, kuten muidenkin köyhien koululaisten niihin aikoihin. Vähän paremmaksi muuttui hänen elämänsä sen jälkeen, kun vanhemmat veivät hänet kouluun Eisenachiin. Siellä oli hänen äitinsä sukulaisia, ja vaikk'ei heilläkään ollut varoja, millä poikaa kouluuttaa, sai hän heistä kuitenkin itselleen huolenpitäjiä. Taloudellista tukea Luther siellä sai eräältä kauppias Cottan rouvalta Ursulalta, joka mieltyi Lutherin lauluun ja rukouksiin tämän ollessa kerjuumatkalla ja laulaessa Cottankin oven edessä. Ursula rouvalta hän sai ruokaa ja monasti asuikin hänen luonaan. Hänen välityksellään Luther pääsi nauttimaan erästä apurahaa ja sai avustusta muiltakin ihmisiltä. Opetus Eisenachin koulussa oli niin elävää, että Luther mieltyi lukuihin. Hän tuli ylioppilaaksi v. 1501 Erfurtin yliopistoon.

Sillävälin oli Lutherin isä saanut parannetuksi taloudellista asemaansa niin paljon, että hän voi kustantaa poikansa yliopistoon. Nyt Martti Luther voi jo ostaa itselleen omia kirjoja, nyt hän voi lukea oikein todenteolla.

Erfurtin yliopisto oli hyvässä maineessa. Sen professorit olivat kuuluisia opistaan. Sielläkin oli tärkeimpänä tiedonalana jumaluusoppi, joka tähän aikaan oli kangis tunut turhantarkaksi saivarteluksi ja järkeilyksi. Mutta tässä yliopistossa oli saanut jalansijaa myöskin humanismi (katso siv. 60). Siksi siellä uskallettiin epäillä sitäkin, oliko menetelty oikein, kun Huss tuomittiin kuolemaan, toisin sanoen uskallettiin lausua arveluja ja epäilyjä itse kirkolliskokouksesta. Näiden erilaisten vaikutelmien alaiseksi

joutui yliopistossa oleskellessaan Lutherkin, ja Itseään kohtaan rehellisenä luonteena hänen täytyi yhä enemmän ruveta tutkimaan, mistä oli totuus löydettävissä. Ja tämä hänen sisäinen halunsa määräsi koko hänen elämänsä suunnan. Isä toivoi hänestä lakimiestä. Kun Lutherilla itsellään ei ollut sen parempaa suunnitelmaa ja kun hän oli tottunut kunnioittamaan vanhempiensa tahtoa, niin hän saavutettuaan ensin maisterin arvon aikoikin ryhtyä lainoppia tutkimaan. Mutta silloin tuo sisäinen halu päästä omakohtaisesti selville elämän tärkeimmistä kysymyksistä voitti, hän tahtoi pyhittää koko elämänsä Jumalalle ja siksi hän meni luostariin v. 1505.

Syyt luostariinmenoon.

Tämä Lutherin päätös oli yllätys kaikille. Toverit tunsivat hänet iloiseksi nuoreksi mieheksi, joka rakasti laulua ja soittoa, ja jonka seurassa hyvin viihtyi. Opinnoissaan hän myöskin menestyi hyvin. Tämäkö mies nyt luostariin? Päätöksestä tiedon saatuaan oli isä »tulemaisillaan hulluksi». Siihenkö nyt menivät kaikki hänen toiveensa poikansa suuresta tulevaisuudesta? Luostarin kammioonko nyt piti haudata kaikki suunnitelmat, harmaan ja yksitoikkoisen luostarielämänkö vuoksi nyt oli jätettävä koko maailma?

He eivät tunteneet Lutherin sisäistä kehitystä, johon edellä on viitattu. Vaikka hän paljon oli iloisten humanistien seurassa, vaikka hän luki pakanallisen ajan kirjallisuutta, säilyi hänessä pohjimmalla kotoa saatu perintö: uskonnollisuus ja ennen muuta arkuus. Maallista isää tuli pelätä. Mutta paljon enemmän taivaallista, jonka vihaa ei voi mihinkään paeta. Raamatustakin, jonka hän Erfurtissa näki ensi kerran ja jonka laajuutta hän suuresti ihmetteli, hän lukiessaan löysi vain sen Jumalan, joka pyhänä

ja vanhurskaana tuomarina on aina uhkaamassa syntistä maailmaa. Tämän muistaessaan Luther iloisimmastakin seurasta lähtiessään tuli vakavaksi, syvä murhe ja hätä painoi häntä: olihan hänkin syntinen, Jumalan kosto voi millä hetkellä hyvänsä tavata hänet. Hän koetti joskus ansaita itselleen armoa rukouksilla, paastolla ja muilla hurskailla töillä, kuten oli nähnyt toistenkin tekevän, mutta huomasi pian, ettei hän siten voinut saavuttaa Jumalan mielisuosiota. Hänen pyhyytensä rinnalla hän aina tunsi itsensä syntiseksi. Ja Erfurtissa asuvilta ja siellä käyviltä lukuisilta saarnaajilta hän lakkaamatta kuuli, että pyhä elämä oli mahdollinen vain luostarissa, maailmasta kokonaan eristäytyessä. Silloin tällöin vilahti hänenkin mieleensä luostariinmenoajatus. Siellä kenties ei tarvitsisi pelätä. Oli sinne mennyt joku hänen ystävänsäkin. Ja hän muisti ensimmäisiltä kouluajoiltaan Mansfeldista ruhtinaan, joka oli ruvennut munkkiveljeksi ja kulkenut kerjäten säkki selässä. Sellaiset esimerkit kehoittivat seuraamaan. Lisäksi Jumalan vihanmaljat vuotivat: Luther itse oli ollut sairaana, eräs hänen hyvä ystävänsä oli kuollut, kaupungin ympäristössä raivosi rutto. Hirvittävältä Jumalan vihalta täytyi etsiä suojaa. Kun Luther sitten kerran ulkona matkalla ollessaan, ankaran ukkosen aiheuttaman suunnattoman pelon vallassa ja lähelle sattuneen salamaniskun säikähdyttämänä lankeaa maahan ja hädissään huutaa: »auta, pyhä Anna, tahdon ruveta munkiksi!» niin ymmärrämme hänen sieluntilansa. Jumalan purkautuva viha oli hänessä synnyttänyt sellaisen kauhun, ja pahojen henkien täyttämässä maailmassa hän tunsi itsensä niin turvattomaksi, että hänen täytyi hakea itselleen suojaa kirkolta, luostarista, sieltä, mistä keskiaikana sitä yleensä oli totuttu hakemaan. Jälkeenpäin hän kyllä huomasi lupausta tehdessään hätäilleensä, mutta omantunnontarkkana miehenä hän pysyi lupauksessaan ja

vietettyään viimeisen juhlan ystäviensä kanssa hän sulkeutui Erfurtin augustiinolaisluostariin.

Luostarissa.

Luther valitsi pakopaikakseen Erfurtin augustiinolaisluostarin, koska se oli liittynyt niihin saksalaisiin augustiinolaisluostareihin, jotka eronneina muiden samannimisten luostarien yhteydestä koettivat keskuudessaan noudattaa vanhaa, ankaraa kuria. Hänen olinpaikkansa oli siten kutakuinkin vapautunut siihen aikaan luostareissa yleisesti vallitsevasta rappiotilasta. Erikoisuutena ja harvinaisuutena mainittakoon, että luostarin uudistettuihin sääntöihin oli otettu määräys, että munkkien tuli ahkerasti tutkia Raamattua.

Tähän ympäristöön joutui Luther. Päästäkseen varsinaiseksi munkiksi tuli hänen ensin olla vuosi noviisina, kokelaana. Hänet puettiin munkinpukuun ja jätettiin noviisimestarin opetettavaksi ja luostaritapoihin totutettavaksi. Luostarin säännöt olivat ankarat. Ennen muuta ne teroittivat kuuliaisuuden tarpeellisuutta. Munkilla ei saanut olla hituistakaan ylpeyttä eikä oman arvon tuntoa. Osoittaakseen olevansa ehdottomasti kuuliainen Jumalalle, täytyi hänen sen merkiksi alistua kaikessa Jumalan sijaisille, esimiehilleen. Siihen sai nyt Luther itsensä totuttaa. Hänet pantiin tekemään halvimpia ruumiillisia töitä: lakaisemaan pihoja ja lattioita, pesemään ja puhdistamaan. Aina täytyi kulkea pää alas painettuna ja katse maahan luotuna. Kerjäämässä hän sai käydä kaupungilla, jossa hän äsken oli liikkunut parhaimmissa piireissä. Nurkumatta, jopa liioittelevalla innolla teki Luther kaikki määrätyt työt. Hän käytti kaikkia katolisen kirkon keinoja autuuden saavuttamiseksi: hän paastosi, rukoili, kidutti itseään niin, että lopulta hänen voimansa loppuivat kokonaan.

Martti Luther munkkikaavussa. (S. H.)

Valvomisesta ja alituisesta itsensä ruoskimisesta hän heikontui niin, että hän usein oli tuntikausia tiedottomana. Näin hän tahtoi saada Jumalan itselleen suosiolliseksi. Mutta rauhaa ei vain tullut millään keinoin.

Vuoden kuluttua hänet otettiin vakinaiseksi munkkiveljeksi luostariin. Hän luki Raamattua ja harjoitti juma-

(S. H.) Katumuksentekijä.

luusopillisia opinnoita. Mutta hänen päähuomionsa oli edelleen siinä, kuinka saisi elämänsä pyhäksi, Jumalalle täysin kelvolliseksi. Kun hän ei siinä kuitenkaan mitenkään onnistunut, ja kun hän luostarissa ollessaan tutustui edeltä-edeltämääräämisoppiin, tuli hän siihen johtopäätökseen, että hän ei kuulunut niihin, jotka Jumala oli armonsa esineiksi valinnut, vaan että hän kuului hyljättyjen joukkoon. Siksi olivat, niin hän luuli, turhia hänen suurimmatkin parannusyrityksensä. Hän kärsi hirveitä tuskia. Hän oli tuomittu,

ei ollut pelastuksen toivoakaan. Noviisimestarin sanat: »minä uskon syntein anteeksi saamisen», jotka hän oli lausunut tahtoessaan lohduttaa Lutheria, olivat olleet nopeasti sammuvana valopilkkuna. Niihin hän ei silloin osannut kiinnittää suurempaa huomiota. Hän oli aivan epätoivon vallassa, kuihtunut ja laihtunut.

Uusi käsitys suhtautumisesta Jumalaan selvenee.

Lutherin syvimmän epätoivon aikoina tuli luostariin käymään Johann von Staupitz, luostarin vikario eli tarkastaja. Tämä käynti muodostui Lutherille käännekohdaksi hänen sisäisten mietiskelyjensä, ja taistelujensa kulussa. Ripissä Luther tunnusti hänelle kaikki epäilyksensä, taistelunsa ja toivottomuutensa, mikä johtui hänen kuvitteluistaan, että hänet oli tuomittu kadotettujen joukkoon. Staupitz ei täysin käsittänyt hänen ajatuksenjuoksuaan, mutta koetti lohduttaa häntä osoittamalla, ettei hän suhtautunut oikealla tavalla Jumalaan. Kuten katolinen kirkko yleensä, lähti Lutherkin siitä, että Jumalaa tuli ennen kaikkea pelätä. Jumalan vihan pelko ajoi häntä katumukseen, saattoi tekemään hyviä töitä. Mutta huomattuaan mahdottomaksi täydellisesti Jumalan mielen mukaisen elämän, tultuaan vakuutetuksi siitä, ettei hän voinut töillään Jumalaa sovittaa, hän joutui, pelkonsa yhä yltyessä, suorastaan epätoivoon. Nyt Staupitz sanoi, etteivät hänen kärsimyksensä johtuneet siitä, että Jumala olisi hänet hyljännyt, vaan että päinvastoin Jumalalla oli erikoisia tarkoituksia häneen nähden, että nämä kärsimyksetkin oli hänelle sitä varten lähetetty. Jumalaa ei saanut Lutherin tavalla pelätä, eikä katumus saanut johtua vain pelosta. Jumalaa tuli rakastaa, ja rakkaudesta häneen sekä halusta täyttää hänen tahtonsa tuli katumuksen juontua. Ja koska Kris-

(S. H.) Luostarikammiossa.

tus oli rakkaus, ei tarvinnut olla huolissaan tuomituksi tulemisesta.

Lutherin epäilykset eivät tietenkään heti häipyneet. Mutta nämä sanat tuottivat hänelle joka tapauksessa iloa. Entistä ahkerammin hän rupesi tutkimaan Raamattua ohjeenaan yhä oppineiden suuret selitykset. Heidän tavallaan hän koetti löytää Raamatun salattua viisautta. Mutta vähitellen hänelle alkoi selvetä sen yksinkertainen totuus pelastuksesta. Ja kuin aivan uuteen asiaan kiintyivät hänen ajatuksensa Room. 1: 17 oleviin sanoihin: »Sillä siinä (evankeliumissa) Jumalan vanhurskaus ilmenee uskosta uskoon, niinkuin on kirjoitettu: 'vanhurskas on elävä uskosta'.» Nämä sanat tuottivat hänen mielelleen hetkeksi rauhan, mutta ei vielä läheskään pysyvää. Tavantakaa hän joutui entisen epäilynsä valtaan. Mutta nähtyään kerran valon hän pyrki lujasti sitä kohti. Yhä täydellisemmin hän tuli vakuutetuksi siitä, että ihminen pelastuakseen tarvitsee ennen kaikkea uskoa, mikä sitten antaa hänelle voimaa kestämään ja voittamaan kaikki.

Mutta tämä uusi käsitys pääsi tavattoman hitaasti hänessä vallitsevaksi. Vielä useita vuosia myöhemmin hän Roomassa ollessaan kulki muiden pyhiinvaeltajien tavoin polvillaan ylös ns. Pilatus-portaita, minkä työn uskottiin tuottavan vuoden aneet jokaiselta kiivetyltä portaalta. Mutta kesken kiipeämisen hänelle yhtäkkiä välähtivät sanat »vanhurskas on elävä uskosta» niin selvinä mielessä, että hänelle paikalla kirkastui oman tekonsa arvottomuus noiden Raamatun sanojen rinnalla. Hän jätti kiipeämisensä kesken. Ja sen jälkeen sai yhä nopeammin väistyä katolinen katsantokanta ja sijalle tuli tämä uusi, että ihminen tulee vanhurskaaksi yksin uskon kautta.

Hän oli itse kokenut, kokenut tuskallisesti, ettei ihminen oman tahtonsa voimalla kykene pysyttämään itseään

oikealla tiellä, ei missään tapauksessa voi tahtonsa ohjaamalla toiminnalla eikä hyvillä töillä hankkia itselleen varmuutta pelastuksesta. Tämän varmuuden voi tuoda ainoastaan usko Jumalan armoon, hänen Kristuksen kautta osottamaansa rakkauteen. Seuraukset tästä uudesta käsityksestä veivät Lutherin hyvin pitkälle, saivat hänet tuomitsemaan koko katolisen kirkon opin, vaikka hän nyt aluksi ja vielä kauan aikaa myöhemminkin luuli olevansa täydellisesti kirkon opin kannalla.

Luther pappina ja opettajana.

Vuonna 1507 Luther vihittiin papiksi. Tällöin hän luonnollisesti oli vielä katolisen opin ja paaviuden innokas puoltaja. Rukouksissaankin hän tavallisimmin puhutteli neitsyt Mariaa, »jonka naisellista sydäntä oli helpompi taivuttaa kuin poikaa (Kristusta) lepyttää». Papiksi tulemisensa aikoina hän oli vasta sen kehityksen alkupäässä, mikä hänet sittemmin pani nousemaan katolista kirkkoa vastaan. Nyt hän oli tavallisena pappina täyttäen kaikki virkaansa kuuluvat tehtävät paitsi ettei hän saarnannut. Jumalan sanan selittäminen toisille oli hänestä niin suuri ja vastuunalainen tehtävä, ettei hän tunnontarkkana miehenä mitenkään rohjennut sitä tehdä. Edelleen hän harjoitti innokkaasti opinnoita tutkien varsinkin jumaluusoppia.

Erfurtista Luther määrättiin siirtymään Wittenbergin luostariin ja samalla opettajaksi Wittenbergin joitakin vuosia aikaisemmin perustettuun yliopistoon. Siinä tai luostarin koulussa hän aluksi luennoi vanhan ajan filosoofien oppeja, nim. fysiikkaa, siis aineita, jotka olivat hyvin kaukana jumaluusopista. Erikoistuminen tieteiden alalla ei siihen aikaan ollut vielä niin pitkälle kehittynyt kuin

meidän päivinämme. Siten on ymmärrettävissä se, että munkki ja pappi saattoi puhua meidän nähdäksemme niin eriluontoisista asioista. Mutta Lutherin teki mieli päästä puhumaan aineesta, joka oli lähinnä hänen ajatuksissaan. Saavutettuaan ensimmäisen jumaluusopillisen arvon hän sai oikeuden luettaa ylioppilailla joitakin Raamatun kirjoja. Pitemmälle hän ei ehtinyt, kun hänet siirrettiin takaisin Erfurtiin. Häntä tarvittiin siellä tukemassa uudistusta, jota suunniteltiin siinä luostariliitossa, johon Erfurtinkin augustiinolaisluostari kuului. Näissä asioissa hänet erään toisen henkilön mukana lähetettiin Roomaan saamaan paavin hyväksymistä suunnittelulle.

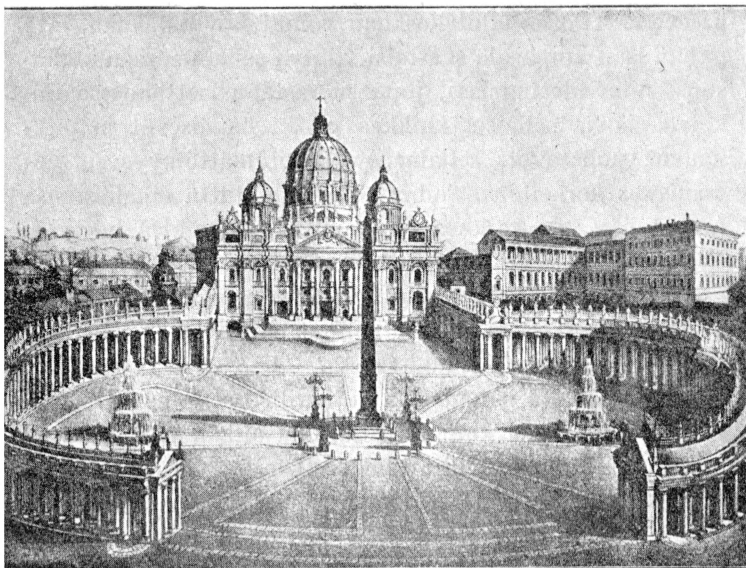
Rooman matka.

Lutherille oli Roomassa käynti hyvin merkityksellinen. Saihan hän nyt tehdä retken, jonka lukemattomat pyhiinvaeltajat suorittivat syntejään sovittaakseen. Suurella kunnioituksella hän lähestyi Roomaa, koko kristikunnan pyhän isän asuinpaikkaa. Mitä likemmäksi Roomaa tultaisiin, sitä puhtaampaa ja hurskaampaa elämää hän siellä arveli vietettävän. Mutta hänen uskonsa sai pahoja kolahduksia. Matka kulki aina luostarista toiseen, niissä he lepäsivät ja niihin he säännöllisesti yöpyivät. Ja silloin hän näki, kuinka ylellisesti monissa niistä elettiin, kuinka arkailematta syötiin lihaa paastopäivinä, kuinka hänen ei kaikkialla sallittu lukea messua, kun hän ei kuulunut samaan suuntaan kuin asianomainen luostari, joten katolisen kirkon usein mainittu yhteyskään ei ollut kovin kehuttava. Kuinka pintapuolisesti papit kirkoissa messujaan lukivat, sen hän sai havainnollisesti nähdä. Oltiin ainoastaan päivän matkan päässä Roomasta ja Luther toimitti messua erään luostarin kirkossa. Kun hän oli päässyt vasta puo-

leen väliin, oli viereisellä alttarilla messua lukeva pappi jo päässyt loppuun ja sanoi ääneen Lutherille: »lähetä se Maarian poika pian taivaaseen, että päästään päivälliselle.» Kuitenkin tultuaan Roomaan hän unohti pian tämäntapaiset matkan varrella saamansa vaikutelmat ja joutui kokonaan hartaan, täysin katolisen tunnelman valtaan. Heti kun Rooma alkoi näkyä, hän heittäytyi maahan ja huusi: »ole tervehditty, pyhä Rooma!» Hän tunsi vielä rajatonta kunnioitusta kirkon laitoksia ja varsinkin sen päätä kohtaan ja päästessään nyt kirkon pään asuinpaikkaan hän aikoi käydä siellä ns. pääripillä, missä oli tunnustettava kaikki lapsuudesta asti tehdyt synnit.

Luther kulki nyt kirkosta ja kappelista toiseen, pyhimysten ja marttyyrien haudoilta yhä uusiin pyhien muistojen paikkoihin. Sillä tavalla hankkivat itselleen ansioita muutkin pyhiinvaeltajat, ja sillä tavalla tahtoi Lutherkin saada sielulleen rauhan. — Mutta silloinkin, kun hän innokkaimmin luki rukouksia pyhissä paikoissa, hiipi hänen mieleensä epäilys, oliko hänen kulkemansa tie oikea, tulivat mieleen kaikki vanhat taistelut sekä ratkaisu, joka hänelle oli tuottanut niin suurta iloa: »vanhurskas on elävä uskostansa». Pitikö hänen edelleen uskoa kaikkeen katoliseen menoon? Väliin hän uskoi, väliin ei.

Hänen katolista mieltään kuvaavat hänen ajatuksensa eräässä kirkossa, joka oli merkillinen siitä, että siellä luettu messu saattoi heti paikalla vapauttaa kiirastulessa olevan sielun, jonka puolesta messu toimitettiin. Kun hän luki messua tässä kirkossa, suri hän sitä, etteivät hänen vanhempansa vielä olleet kuolleet. Jos he nyt olisivat olleet kiirastulessa, olisi Luther silloin voinut päästää heidät sieltä yhdellä ainoalla messulla. Toiselta puolen, kuten olemme nähneet (s. 77), hän tällä samalla Rooman matkalla Pilatus-portaita kiivetessään kuuli entistä voimakkaampana ja velvoittavampana sisässään äänen, joka käski elämän

P. Pietarin kirkko Roomassa. (S. H.)

perustukseksi asettamaan uskon Jumalan armoon eikä omia töitä. Näin hän horjui katolisen ja uuden katsantokannan välillä jälkimmäisen alkaessa päästä voitolle.

Mutta silloinkin kun hän jotain epäili, ei tämä epäilys koskenut kirkon oppia kokonaisuudessaan. Jotain sen tapaa, jotain sen väärinkäytöstä hän saattoi pitää tuomittavana, mutta kirkko sellaisenaan oli hänelle vielä pyhä. Hänen epäilyksensä koskivatkin enemmän hänen suhdettaan Jumalaan kuin kirkkoon. Vielä hän ei ollut tehnyt lopullisia päätelmiä siitä, millainen oli kirkko oleva silloin, kun ihmisen suhde Jumalaan muuttui sellaiseksi kuin se hänen mielessään vähitellen oli käynyt. Myöhempien aikojen varalle oli kuitenkin suuri merkitys kokemuksilla, joita hän kirkkoon nähden tällä matkallaan teki. Hän tosin kauhistui sitä elämää, minkä hän paavin hovissa näki val-

litsevan. Hän ei ollut koskaan voinut kuvitellakaan, että pyhän isän ympärillä saattaisi viihtyä sellainen maailmallisuus, niin nautinnoissa, jopa suorastaan riettaudessa ilakoiva elämä, sellaiset kaikkea pyhää häpäisevät ja pilkkaavat puhetavat, sellainen välinpitämättömyys ja ylimielisyys korkeihin asioihin nähden. Mutta aikalaistensa tavoin hän piti kaikkea tätä ainoastaan noiden huonosti elävien ihmisten omana, yksityisenä vikana. He eivät hänen mielestään pystyneet oikein täyttämään paikkaansa. Kirkon rakenteessa hän ei vielä nähnyt puutteita. Siihen hän tunsi yhä rajatonta kunnioitusta.

Ja matkalta palanneena Lutherille itselleen osoitettiin, entistä suurempaa kunnioitusta, sillä olihan hän nyt tehnyt huomattavan pyhiinvaellusretken ja oli saanut olla veljeskunnan edustajana paavin hovissa.

Jumaluusopin tohtori ja professori.

Matkalta palattuaan Lutherin täytyi uudelleen siirtyä Wittenbergiin, kun Erfurtin luostari ei taipunut hänen kannattamiinsa uudistuksiin. Staupitzin kehoituksesta hän hankki itselleen jumaluusopin tohtorin arvon ja sai silloin oikeuden vapaasti luennoida kaikilta jumaluusopin aloilta. Itsellään hänellä ei ollut laisinkaan halua julkiseen esiintymiseen, kuten siitä on jo mainittu. Nytkin hän sitä pelkäsi niin, että sanoi Staupitzille kuolevansa, jos hänet siihen pakotettaisiin. Luostariin hän oli mennyt saadakseen antautua yksinäisyydessä miettimään sisäisiä asioitaan. Nyt tahdottiin, että hänen piti ruveta vakinaiseksi yliopiston opettajaksi ja siten muillekin selittää asioita, joista hän itsekään ei vielä ollut varma. Mutta kaikkeen tähän kerrotaan Staupitzin vastanneen, ettei siitä ollut niin väliä, vaikka Luther kuolisikin, sillä kai Jumala tarvitsi oppinutta tohtoria taivaassakin. Ystävän ja suojelijan neuvoa oli

seurattava, ja niin Luther tuli (v. 1512) jumaluusopin tohtoriksi ja saman aineen professoriksi Wittenbergin yliopistoon. Tällöin hänen oli tehtävä tohtorivala, jossa hän parhaan ymmärryksensä mukaan lupasi puolustaa evankelista totuutta, millä valalla myöhemmin tuli olemaan suuri merkitys työhön kannustajana. Se kehoitti häntä aina taistelemaan sen käsityksen puolesta, minkä hän kovalla kokemuksella oli vähitellen saanut muodostetuksi.

Opettajana saavutti Luther kohta niin suuren maineen, että ylioppilaita rupesi suorastaan tulvimaan Wittenbergin yliopistoon. Luther puhui ja selitti Raamattua. Mutta hän poikkesi vallitsevista tavoista siinä, että hän ei selitystensä perusteena käyttänyt yksinomaan muiden oppineiden mielipiteitä, vaan turvautui enemmän itse Raamattuun, sikäli kuin se eri paikoissaan puhui kulloinkin esillä olevista, asioista, ja omiin uskonnollisiin kokemuksiinsa. Näin käydessään läpi Raamatun kirjoja hän yhä täydellisemmin eläytyi uusiin ajatuksiinsa. Evankeliumi voittaa vähitellen katolisen katsantotavan. Ulkonaiset työt saavat yhä vähemmän arvoa hänen silmissään.

Jopa hän asettuu moittimaan maailmasta pois vetäytymistä ja erakoksi hautautumista. Siten ihmisestä ei ole mitään hyötyä lähimmäiselleen, saattaapa hänelle itselleenkin olla suureksi vahingoksi muista eristäytyminen, koska hän helposti tulee silloin kuvitelleeksi itsensä Jumalalle täysin kelvolliseksi, vaikka monet pahat voimat hänen sisässään olisivat vielä ilmi eläviä. Samoin varoittaa hän luottamasta pyhimysten apuun, kun heidän puoleensa ei käännytä yksinomaan esirukouksia pyytämällä. Hän suorastaan pilkkaa yhä uusien pyhimysten keksimistä ja osoittaa, kuinka hullunkurisia monet pyhimystarut ovat. Useasti jonkun pyhimyksen mainetta koetettiin saada suureksi vain sen vuoksi, että sitten ihmiset runsaammin kulkisivat hänen jäännöksiään tai vaikutuspaikkojaan palvo-

maan ja sen paikkakunnan papit rikastuisivat. Lukuisien pyhimysten arvo meni siten kokonaan.

Yhtä surulliseksi osoittautui hänen takrasteluissaan elämä, jota pyhiinvaeltajat retkillään viettivät. Seikkailuhalu sinne veti, ja sen mukaista oli sitten asianomaisten käytös. Kotoiset työt ja tehtävät vain lyötiin laimin niiden vuoksi. Ei Luther myöskään nähnyt Pyhän Hengen vaikutusta niissä juomingeissa eikä ylellisissä juhlissa, joita pyhimysten kunniaksi toimeenpantiin eri veljeyskuntien taholta. Näin Luther joutui arvostelemaan katolisen kirkon ulkonaisiakin menoja ja samalla vaatimaan parannuksia niihin. Mutta se huomattakoon, että parannuksia vaatiessaan hän ei suinkaan tahtonut asettua kirkon ulkopuolelle, vaan hän tahtoi toimia kirkon piirissä, ja yhdessä muiden epäkohtiin tyytymättömien kanssa hän toivoi, että kirkko itse omien miestensä kautta saisi aikaan parannukset sekä ehjänä ja voimakkaana nousisi alennustilastaan. Hän uskoi, että kirkko kokonaisuudessaan voisi vapautua ihmisten säännöksistä, joita vuosisatojen kuluessa oli sen ympärille kietoutunut, uskoi, että kirkko voisi palautua puhtaaseen Raamatun sanaan.

Lutherin suhde humanismiin.

Oli muitakin kirkkoon tyytymättömiä ja niistä olivat huomattavimpia humanistit, vanhan ajan pakanallisen sivistyksen ihailijat (katso sivuja 60 ja 69). Heidän ajatustapansa ja Lutherin mielipiteet kävivät monesti yhteen, ylimalkaan aina silloin, kun he arvostelivat ja tuomitsivat vallitsevia epäkohtia. Ja Luther ihaili suuresti varsinkin heidän johtajaansa Erasmus Rotterdamilaista. Hän oli terävä mies, joka osasi pisteliäästi ruoskia kirkon ja sen miesten vikoja ja joka pystyi osoittamaan ristiriitaisuuksia kirkon opissakin. Jo varhain hän oli julkisesti esittänyt

Erasmus Rotterdamilainen. (S. H.)

ajatuksen, että jumaluusopin täytyisi rakentua yksinomaan Raamatun alkutekstille, eikä kaikkien aikojen oppineiden enemmän tai vähemmän mielivaltaisille selityksille. Tässä tarkoituksessa hän julkaisi Uuden Testamentin kreikan-

kielellä (v. 1516), siis sillä kielellä, jolla se oli kirjoitettukin. Lutherille tuli tämä kirja olemaan suureksi avuksi, kun hänkin tahtoi tutustua sen alkuperäiseen sisältöön.

Kun Luther myöhemmin julkaisi kuuluisat väitteensä ja alkoi varsinaisen uskonpuhdistustyönsä, oli silloin maaperä muokattu ja saatu yleiseksi mielenkiinto uskonnollisiin kiistoihin. Humanistien kirjoitukset ja väittelyt olivat sen vaikuttaneet. Kun Lutherin vaatimukset olivat monessa suhteessa samat kuin humanistien, tuli heistä heti hänen asiansa ystäviä.

Kuitenkaan tämä ystävyys ei tullut pitkäaikaiseksi. Niin paljon kuin Erasmus ja hänen kannattajansa moittivatkin kirkkoa, heillä ei ollut tarpeeksi rohkeutta eikä johdonmukaisuutta pysyä kannallaan. He eivät jaksaneet seurata Lutheria loppuun asti aletulla tiellä, he eivät tahtoneet katkaista suhteitaan kirkkoon, kuten Lutherin oli pakko tehdä mielipiteissään johdonmukaisesti pysyessään. Kun Lutherin suhde kirkkoon enemmän kärjistyi, silloin he sanoivat olevansa kirkon uskollisia kannattajia. Tällainen lopputulos oli edeltäkäsin arvattavissa, eikä Luther perustanutkaan toiveitaan humanistien kannatukseen, niin erilainen henki vallitsi kummallakin taholla, vaikka uskonpuhdistus näyttikin aluksi lähtevän kulkemaan rinnan humanismin kanssa. Luther oli sydänjuuriaan myöten uskonnollinen, ja se ajoi häntä parantamaan ja uudistamaan niitä laitoksia, joiden kautta ihmiset voivat tyydyttää uskonnolliset tarpeensa. Humanisteja taas pakotti ivaamaan papiston ja munkkien epäsiveellisyyttä ja muita epäkohtia ainoastaan pelkkä vastenmielisyys tällaisiin ilmiöihin nähden. Kun he olivat saaneet ivansa purkaa, olikin siinä tarpeeksi. Heille ei ollut laisinkaan välttämätöntä rakentaa uutta, parempaa sijalle, sillä he olivat itse asiassa jossain määrin vieraantuneet koko kristillisestä kirkosta, vaikkakin oman rauhansa vuoksi sitten kirkkoon turvau-

tuivat. Mutta joka tapauksessa uskonpuhdistusaatteiden nopealle levenemiselle teki humanismi suuria palveluksia.

Ero Roomasta.

Taistelu aneita vastaan.

Huolimatta siitä, että kirkon väärinkäytöksistä niin paljon jo puhuttiin, esiintyivät monet niistä entistäkin räikeämpinä. Paavi Leo X lahjoitti maailmalle uuden aneen, jolla piti edistettämän suunnattoman suuren Pietarin kirkon rakennuspuuhia Roomassa. Jotkut heti varoittivat ihmisiä aneita ostamasta, sillä eihän tiedetty, käytettiinkö nytkään rahoja pyydettyyn tarkoitukseen. Mutta näille sanottiin vastaan, mitä ostajan tarvitsi välittää siitä, mihin myyjä rahat pani; ostajalle oli pääasia saada hyvää tavaraa eikä tavaran laadusta nyt ollut epäilystä! Ja kuten joskus muulloinkin, annettiin nämä aneet urakalla myytäviksi. Kaupan teki Mainzin arkkipiispa Albrekt, joka otti aneita levittääkseen suureen osaan Saksaan. Hän tarvitsi kovasti rahaa ja toivoi niitä nyt saavansa. Vasta vähän aikaa sitä ennen oli hän saanut paavilta vahvistuksen virkaansa ja oli siitä hyvästä sitoutunut maksamaan paaville 24 000 dukaattia kultaa — so. yli 300 000 markkaa Suomen rahassa. Myytävien aneiden tuottamista rahoista oli sopimuksen mukaan vuosittain maksettava 1000 guldenia keisarille, puolet koko tuloista paaville, loput sai arkkipiispa itse pitää ja tällä loppuerällä hän aikoi saada suoritetuksi velkansa paaville. Mutta kun parhaimmassakin tapauksessa sellaisen summan kokoamiseen olisi kulunut vuosia, ja kun paavi toivoi saavansa rahat mahdollisimman pian, otti Albrekt paaville menevän summan lainaksi eräältä rahamieheltä. Lainan ehdoksi asetti tämä vaati-

Paavi Leo X, jota vastaan Luther nousi taisteluun. Paavin
(S. H.) kummallakin puolen kardinaali.

muksen, että hän sai valvoa anekauppaa. Tavallaan tuli siten rahanlainaaja taivaan armoa tuottavien anekirjojen myyjäksi. Järjestettiin kokonainen verkko ala-asiamiehiä, jotka lähtivät kulkemaan kyliä ja tarjoomaan tätä erinomaisen kallisarvoista tavaraa.

Wittenbergissä tätä paavin, arkkipiispan ja rahamiesten hommaa ei katseltu laisinkaan suopein silmin. Fredrik Viisas, Saksin vaaliruhtinas, oli koonnut suuren määrän erittäin armorikkaita pyhäinjäännöksiä — laskettiin, että niillä olisi voinut saada anteeksi synnit, joiden sovittamiseen muuten olisi vaadittu 127 799 vuotta — ja paavilta oli pyydetty julistusta, jolla hän kehoittaisi ihmisiä ostamaan tästä armovarastosta myytäviksi suunniteltuja aneita. Tahdottiin tällä tavalla tehdä tarpeettomaksi ulkolaisten aneiden ostaminen, jotta rahat pysyisivät omassa maassa. Mutta paavi vaati pyydetystä julistuskirjasta niin suurta summaa, ettei vaaliruhtinas katsonut voivansa sitä maksaa. Näin ollen ymmärtää, että Wittenbergissä oltiin pahoilla mielin, kun nyt ruvettiin tyrkyttämään aneita, jotka veivät rahat Mainziin ja Roomaan.

Luther ei kuitenkaan ryhtynyt saarnaamaan niitä vastaan tästä syystä. Hän ei hyväksynyt koko aneita, ei varsinkaan sitä tapaa, jolla niitä levitettiin.

Aneiden myyskentelijöistä tuli kuuluisimmaksi muudan huonomaineinen mies Johan Tetzel. Hän oli hyvä puhuja. Milloin hän kuvaili taivaan iloja, milloin helvetin kauhuja, milloin tuskia, joita sielut kiirastulessa saavat kestää. Tietysti oli paljon niitä, jotka ostivat aneita vakuuttaakseen itselleen kuvatut riemut, ja vielä enemmän niitä, jotka kauhistuen manalan kärsimyksiä tahtoivat aneilla pelastaa niistä itsensä tai sukulaisensa.

»Synnissä on äitimme meidät synnyttänyt, ja voi, meitä kietovat synnin paulat»; siksi »ottakaa varmat matkapassit Herramme Jesuksen Kristuksen sijaiselta; tietäkööt ihmiset, että niihin on painettuna koko Kristuksen ansio», saarnasi Tetzel. Ken aikoo matkustaa kaukaiselle paikkakunnalle, ei hän vie rahaa mukanaan, jos tie on vaarallinen, jos siellä tulee pelätä rosvoja, vaan hän lähettää rahat perille pankin kautta ja maksaa viisi tai kuusi, jopa kym-

menenkin sadalta voidakseen ne perillä varmasti nostaa. »Tekö ette maksaisi neljännesguldenia näistä kirjeistä, joiden voimasta te ette tosin saa rahaa, vaan jumalallisen ja kuolemattoman sielunne varmasti ja vaarattomasti siirretyksi paratiisin majoihin», kehui hän tavaraansa. Ja rahaa virtasi Tetzelin kassaan. Melkeinpä yhtämittaista riemukulkua oli hänen vaelluksensa kaupungista toiseen. Koko papisto oli aina suurten uskovaisjoukkojen kanssa vastassa, kirkonkellot soivat, virsiä veisattiin ja juhlakulussa kannettiin raha-arkku kirkkoon, jossa sitten aneita myytiin.

Tätä menoa ei Luther voinut vaitiollen sivuuttaa. Pappina hän joutui tekemisiin anekaupan kanssa ja oli huomannut, että kaikin keinoin vain kiihotettiin ihmisiä ostamaan aneita laisinkaan vaatimatta heiltä mielenmuutosta ja parannusta. Koko anekauppa oli muuttunut yksinomaan myyjien rikastumiskeinoksi. Yksinkertainen kansa oli siinä luulossa, että se aneita ostamalla sai itsensä täydellisesti sovitetuksi Jumalan kanssa, ja eli huoletta ja surutta: rangaistuksista oli päästy. Mutta siinäpä olikin epäkohta. Kansa pelkäsi ainoastaan synnin seurauksia, rangaistusta, kun näillä seurauksilla sitä aina peloiteltiin. Syntiä itseään se ei pelännyt, eikä edes oivaltanut, että siten juuri tapahtui Jumalasta vieraantuminen.

Luther saarnasi, että ihmisen täytyy kantaa ristinsä, kestää kärsimyksensä, koska se tekee hänet nöyräksi, auttaa häntä pysymään siveellisyyden tiellä, ja vie siten lähemmäksi Jumalaa. Poistamalla sen sijaan kärsimykset aneita ostamalla ihminen kadottaa Jumalan luo kehoittavain voimain vaikutuksen. Hän ei voi siten tehdä vakavaa parannusta eikä saada todellista syntien anteeksiantamusta.

Mutta yhä julkeammin kerskasi aneistaan Tetzel. Ei ole niin suurta syntiä, ettei sitä voisi aneilla sovittaa. Hän oli vienyt taivaaseen aneilla useamman sielun kuin pyhä Pietari saarnoillaan. Ostettakoon siksi aneita: »kun raha

Anekauppa. (S. H.)

kirstuun kilahtaa, niin sielu kiirastulesta taivaaseen vilahtaa», selitti hän. Seuraukset tästä olivat mitä turmiollisimmat. Mitä siinä auttoivat tai merkitsivät parannussaarnat julkisyntisillekään! Lutherin sellaisia nuhdellessa he usein näyttivät Tetzeliltä saamansa anekirjan:' eivät he enää kaivanneet mitään parannusta. Aneet vaikuttivat siten vain pahennusta lisäten. Voiko niitä enään millään puolustaa? Lutherin ystävät pyysivät häneltä selityksiä aneen luonteesta, kun kuulivat hänen monella tavalla niitä vastaan saarnaavan. Mitä hän heille sanoisi?

Saadakseen asiaan selvyyttä hän päätti saada aikaan oppineiden välisen keskustelun siitä. Ja hän käytti siinä niinä aikoina tavallista menetelmää. Joka tahtoi saada mielipiteensä tunnetuiksi, muodosti ne väitelmiksi, jotka sitten naulasi jonkun kirkon tai yliopiston ovelle. Siitä oppineetkin ihmiset ne lukivat, kertoivat, jos asia herätti mielenkiintoa, siitä ystävilleen, ja elleivät voineet yhtyä kaikessa väitteisiin, koettivat osoittaa, mikä tai mitkä niistä olivat paikkansa pitämättömiä, sekä julkaisivat näin syntyneet omat kirjoituksensa ja koettivat saada ne mui-

den oppineiden tietoon. Tällaisen kirjallisen väittelyn lisäksi riitapuolet usein tulivat sovittuun paikkaan, tavallisesti johonkin yliopistokaupunkiin, suullisesti väittelemään. Voittaja sai käsiteltävien kysymysten laadun mukaan joskus hyvinkin suurta kunnioitusta osakseen. Väittelyn lopullisena tarkoituksena oli totuuden löytäminen, tieteen eteenpäin vieminen. Tällaiseen päämäärään pyrki nyt Lutherkin. Hän kirjoitti omat ajatuksensa terävien väitteiden muotoon ja naulasi ne linnan kirkon ovelle kaikkien nähtäväksi.

95 väitettä aneista.

Lokakuun 31 p:nä vuonna 1517 Luther naulasi 95 väitettään aneista Wittenbergin linnankirkon ovelle, ja tästä päivästä lasketaan luterilaisen uskonpuhdistuksen alkaminen. Seuraava päivä oli juhla, pyhäinpäivä, jolloin tavallisesti paljon kansaa tuli kirkkoon. Se oli siitä syystä erittäin sopiva kirjoitusten julkipanoon.

Aluksi osoittaa Luther väitteissään, että parannuksen tulee ulottua läpi koko elämän, hetkellinen katumus ei riitä. Tästä syystä hän ei luota aneen voimaan. Sitten hän käy kovasti kiinni paavin oikeuteen määrätä ja peruuttaa kiirastulirangaistuksia. Eläville ihmisille myönnetyille aneille Luther jättää sikäli arvoa, kuin niillä peruutetaan kirkon määräämiä rangaistuksia. Omasta puolestaan Luther on valmis pitämään tarpeettomana koko anetta. »Jokainen kristitty, joka todellisesti katuu, on jo sen kautta täydellisesti vapaa synnin velasta ja rangaistuksesta, ilman anekirjaakin.» Suorastaan Jumalan armon kautta päästään osallisiksi kaikista Kristuksen ja kirkon lahjoista. »Siltä ei paavin jakama synninpäästö suinkaan ole turha, sillä kuten sanoin, se on Jumalan anteeksiantamuksen julistus», kirjoitti Luther. Varsin kiivaasti hän moittii

tapaa, jolla aneita levitetään. Mutta hän uskoo, että se on kansan seassa liikkuvien anekauppiasten syy, etteivät heidän lähettäjänsä, arkkipiispa ja paavi, laisinkaan tunne asian sitä puolta. Hän kehoittaa näitä sen vuoksi valvomaan asiamiesten saarnoja, etteivät he pääse kokonaan häpäisemään kirkkoa.

Nämä väitteensä Luther ensi töikseen lähetti nähtäväksi omalle piispalleen sekä Mainzin arkkipiispalle Albrektille. Hyvin nöyrästi hän kirjoittaa, mutta kirjoittaa kuitenkin, koska hän tahtoo uskollisena kirkon palvelijana kiinnittää arkkipiispan huomiota tämän nimessä liikkuvien henkilöiden toimiin, joita hän kenties ei laisinkaan tunne. Arkkipiispan oma kunnia vaatii tässä asioihin ryhtymään. Samoin lähetti hän väitteensä ystävilleen tutustuttaakseen heidätkin niihin.

Luther oli kirjoittanut väitteensä latinankielellä, niinkuin oppineitten tapa oli. Hän itsekään ei laisinkaan arvannut, mitä seurauksia niillä tulisi olemaan. Kirkon parasta hän toivoi ja ennen muuta selvyyttä anekysymykseen. Ne herättivätkin tavatonta mielenkiintoa kaikkialla. Parissa viikossa levenivät ne ympäri Saksan. Lutherin nimi tunnettiin jo kaikkialla. Nyt tämä jumaluusoppinut, munkki, puhui aneita vastaan! Se sai monen haltioihinsa. Vihdoinkin siis joku oli uskaltanut nousta Rooman nylkemistä vastaan. Jotkut tietysti eivät alunpitäen hyväksyneet hänen mielipiteitään. Hänen ystävänsä olivat huolissaan hänen itsensä vuoksi, sillä tiedettiin, ettei kirkollisia epäkohtia vastaan ollut hyvä nousta, moni mies oli siitä syystä kuolemaan tuomittu. Mutta Luther lohdutti itseään ja muita sanomalla, että asia kehittyy suotuisasti, jos se on Jumalalle mieleen; jos se taas ei ole sitä, raukeaa koko homma itsestään.

Toimenpiteitä Lutheria vastaan.

Katolisen kirkon uskolliset vartijat älysivät heti, mikä vaara kirkkoa uhkasi Lutherin taholta. He ryhtyivät siksi heti toimenpiteisiin estääkseen hänet saamasta aikaan enemmän pahaa. Vain oman alueensa piispalta hän sai ystävällisen kehoituksen jättämään kirkon moittiminen sikseen, koska siitä ei olisi muuta seurausta kuin harmia hänelle itselleen. Maintzin arkkipiispa käski jumaluusoppineita ja lakimiehiä heti ryhtymään toimenpiteisiin Lutheria vastaan, lähetti hänen väitteensä kiireesti paaville, jotta sieltäkin käsin ryhdyttäisiin torjumaan vaaraa. Luther yksin oli syyllinen, ei koko munkkikunta, sen hän myös paaville kirjoitti. Tetzelin sopimattomasta käytöksestä hän lie jo kuullut muultakin taholta kuin Lutherin kirjeestä, mutta hänelle piispa ei kirjoittanut mitään, vaan hänen ala-asiamiehilleen, etteivät he saattaisi halveksimisen alaiseksi pyhää tointa kevytmielisyydellään. Tällaiseen varoitukseen hän katsoi olevan syytä, koska anekauppiasten liian julkea käytös vähentäisi aneiden menekkiä, ja koska hän oli juuri Roomasta saanut valituksen, että anekauppa tuotti liian vähän.

Tetzel otti enimmän itseensä Lutherin väitteistä. Hän halusi omasta puolestaan vastata ja halusi vastata asiantuntijana, jumaluusoppineena. Hän hankki itselleen jumaluusopin tohtorin arvon ja julkaisi Lutheria vastaan 106 väitöslausetta. Ne eivät olleet hänen itsensä kirjoittamia, vaikka kävivätkin hänen nimellään, vaan erään toisen jumaluusoppineen — siihen aikaan oli hyvin tavallinen sellainen menettely, että asiaan innostuneet kirjoittivat vastaamaan joutuneiden ystäviensä puolesta. Ilman pitempiä perusteluja niissä väitettiin Lutherin lauseita kauheiksi erehdyksiksi, Jumalan pilkkaamiseksi ja hallitsevan paavin, Leo X:n loukkaamiseksi. Tätä viimeksimainittua puolta hän varsinkin korosti saadakseen siten, jos mahdol-

lista, paavin oman henkilöllisen kunniansa nimessä ankariin toimiin Lutheria vastaan. Yhteenveto asiasta oli se, että Lutherin mielipiteet olivat harhaoppisia, kerettiläisiä.

Paavi antoi Lutherin väitteet dominikaanikenraali Cajetanuksen tarkastettavaksi. Hän oli erittäin oppinut ja tunnontarkka mies. Oli ahkerasti tutkinut raamattua ja esim. ehtoollisopissa esittänyt Lutheria niin lähenteleviä mielipiteitä, että häntä kiivaimmat paavilaiset sanoivatkin kerettiläisyyden isäksi. Hänen lausuntonsa oli niin lievä, että paavi päätti odottaa uusia tietoja Saksasta, ennenkuin ryhtyi kurinpitotoimenpiteisiin Lutheria vastaan. Uusi valitus tulikin, nyt dominikaanimunkiston puolelta. Sieltä ei kehoitettu vielä nostamaan syytettä kerettiläisyydestä, vaan he saivat aikaan sen, että paavi kutsutti Roomaan augustiinolaismunkkikunnan kenraalin ja antoi hänelle määräyksen saattaa Luther vaikenemaan kurinpidollisilla keinoilla, joihin hänelle munkiston säännöt myönsivät vallan.

Sitä varten Luther kutsuttiin Heidelbergiin vastaamaan sanoistaan munkistonsa kenraalikapitulin edessä. Tällöin Luther jo rikkoi munkistonsa sääntöjä, kun hän mahdollista tuomiota varoen ei tahtonut jättäytyä kokonaan esimiestensä käsiin, vaan otti vaaliruhtinas Fredrik Viisaalta suojeluskirjan, joka takasi hänelle koskemattomuuden matkallaan. Hänen turvautumistaan maalliseen valtaan oli kyllä koetettu tehdä mahdottomaksi, kun vaaliruhtinasta yritettiin taivuttaa paavilaisten puolelle laajentamalla hänen hovikappalaisensa ripitysoikeutta. Mutta Fredrik oli tutustunut Lutherin väitteisiin ja vaihtaessaan ajatuksia hänen kanssaan oli mieltynyt hänen mielipiteisiinsä siinä määrässä, että oli jo laimentunut suuressa pyhäinjäännösharrastuksessaan ja ruvennut ahkerasti tutkimaan Raamattua. Kokonaan vastoin paavilaisten toiveita

hän asettui lämpimästi suojelemaan Lutheria ja kannattamaan hänen asiaansa.

Heidelbergin väittelyssä Luther puolusti menestyksellä kantaansa. Ja nytkin hänen perustuksenaan, kirkon vaatimien töiden vastakohtana, on evankeliumi: ihminen ei voi tulla autuaaksi omilla töillään, vaan ainoastaan uskomalla Vapahtajan sovintokuolemaan. Esiintymisellään hän voitti puolelleen monta nuorta humanistia ja muuta oppinutta. Ei puuttunut myöskään uusia ylhäisiä tuttavia ja ihailijoita. Muudan kreivi piti hänelle ja hänen ystävilleen komeat pidot ja kehui hänen väittelyillään tuottaneen paljon kunniaa Wittenbergin yliopistolle. Ja suojeluskirjeen turvissa hän pääsi onnellisesti palaamaan Wittenbergiin, vaikka paavi olikin antanut käskyn, että Luther oli lähetettävä Roomaan, ellei hän peruuttaisi oppejaan.

Kun siis opillinen väittely ei tuottanut paavillisille toivottuja tuloksia, täytyi heidän ryhtyä muihin toimenpiteisiin.

»Saarna aneesta ja armosta.»

Nopeasti levenivät tiedot Lutherin esiintymisestä rahvaankin keskuuteen. Hänen väitteensä olivat latinankielensä vuoksi ainoastaan oppineiden hengenmiesten ymmärrettäviä. Selostaakseen nyt maallikoille tarkemmin kantansa hän kirjoitti »Saarnan aneesta ja armosta» saksaksi. Sen julkaisemista oli kiirehtinyt Tetzelin väitteiden innokas levittäminen. Wittenbergissä ylioppilaat tosin olivat saaneet eräältä kaupustelijalta ryöstetyksi 800 Tetzelin julistusta ja polttaneet ne, mutta sittenkin oli niitä levitetty kansan keskuuteen niin paljon, että oli kyllin syytä Lutherinkin selittää, mitä aneista todella oli ajateltava. Raamattu ei niitä käske, ei edes neuvo käyttämään, sanoo hän kirjassaan. Sovittaakseen syntinsä ihmi-

set niitä ostavat. Mutta Raamattu ei puhu mitään parannuksen jakamisesta kolmeen osaan, katumukseen, rippiin ja sovitukseen eli täydentekoon, mihin jakoon aneiden käyttö perustuu, niillä kun muka hankitaan sovitus. Laiskat vain niitä ostakoot, sillä he pääsevät siten vähällä vaivalla. Muiden on parasta pysyä niistä erillään. »Vaikkapa muutamat minua haukkuvatkin harhaoppiseksi, kun näet tämä totuus on sangen vahingollinen heidän arkuilleen, en minä heidän lörpötyksistään suuria välitä, semminkään kun sitä eivät tee muut kuin jotkut päästään pimitetyt, jotka eivät ikinä ole Raamattua haistelleetkaan», puhui kirjassaan Luther.

Luther kirjoittaa paaville.

Luther tahtoi paaville tarkemmin selittää mitä hän oli väitteillään tarkoittanut ja mihin hän väitteensä perusti. Paljon oli häntä niiden johdosta moitittu, ylpeäksi ja riidanhaluiseksi sanottu, jopa kerettiläiseksi väitetty, vaikka hän tahtoi vain totuutta edistää. Nyt hän lähettää paaville perustelunsa ja jättää asiansa hänen ratkaistavakseen. Minkä tuomion paavi antaneekin, hän alistuu siihen kuin Kristuksen sanoihin. Mutta itse perustelut oli aivan toisessa äänilajissa kirjoitettu, vaikka kirje olikin näin nöyrä. »Vähät minä siitä, mikä paaville kelpaa tai ei kelpaa, hän on ihminen kuten muutkin», sanoo hän siinä. Tuekseen hän ottaa yksinomaan Raamatun eikä paavien kirjeitä. Hän väittää, ettei ole olemassakaan pyhien ihmisten töistä kertynyttä ja kirkon hallussa muka olevaa armovarastoa, koska kukaan ihminen ei voi edes täyttää Jumalan käskyjä, puhumattakaan yli määrän tekemisestä. Kuinka anekysymys on lopullisesti käsitettävä, sitä ei voi ratkaista paavi, vaan yleinen kirkolliskokous.

Oli selvää, että kirjan jyrkkä sävy vaikutti enemmän

kuin sen mukana lähetetty sovinnollinen ja alistuvainen kirje. Kirjan terävät väitteet olivat siinä määrässä ristiriidassa vallitsevien kirkollisten tapojen kanssa, että Lutheria vastaan nostettiin oikeusjuttu kerettiläisyydestä.

Oikeusjuttu.

Kun oli nähty, ettei oppinut ja kirjallinen väittely johtanut mihinkään tuloksiin Lutheriin nähden, pidettiin parhaana lopettaa koko juttu hyvin lyhyeen nostamalla häntä vastaan syyte kerettiläisyydestä. Silloinhan Luther ei voisi muuta kuin joko peruuttaa oppinsa tai astua polttoroviolle. Kummassakin tapauksessa kirkko pääsisi voitolle. Kesäkuussa 1518 Luther sai haasteen tulla vastaamaan kirjoituksistaan paavin eteen 60 päivän kuluessa haasteen saamisesta. Pääsyytöksenä oli se, että Luther kielsi paavin erehtymättömyyden.

Asema oli vakava. Luther yhtä hyvin kuin hänen ystävänsäkin tiesi, että jollei Rooman matkaa voisi välttää, ei sieltä paluuta tarvinnut toivoa. Erinäiset valtiolliset tapahtumat tulivat kuitenkin Lutherille avuksi.

Turkkilaiset uhkasivat kristikuntaa. Paavi koetti silloin saada eurooppalaiset vallat yhteiseen taisteluun heitä vastaan. Siinä tarkoituksessa paavi lähetti ylempänä mainitun Cajetanuksen puhumaan keisarille, että tämä koettaisi saada uuden turkkilaisveron ja antaisi kannatuksensa ristiretkianeelle, joita köyhimmätkin voisivat ostaa, kun 10 kreutzerin hinnalla (1 kreutzeri = guldenin sadas osa) saisivat päästetyksi sukulaistensa sielut kiirastulesta. Keisarin ministeri Lang pisti kuitenkin Cajetanuksen vankeuteen eikä päästänyt pois, ennenkuin oli saanut hänen kauttansa hankituksi itselleen paavillisen lähettilään arvon. Nyt he aikoivat ryhtyä yhdessä puuhaamaan, ja keisari oli hyvin suosiollinen hankkeille, koska hän olisi tullut

saamaan osan anerahoista itselleen. Mutta Mainzin arkkipiispa Albrekt, jonka tuloja uusien aneidan kauppaan laskeminen olisi tuntuvasti vähentänyt, liittyi silloin Lutherin suojelijaan, Saksin vaalisuhtinas Fredrik Viisaaseen, ja he saivat aikaan sen, että ristiretkianeet evättiin. Tämän jälkeen eivät paavilaiset olleet syyttä vihoissaan Fredrik Viisaalle. Millä keinoin hyvänsä täytyi koettaa voittaa hänet ja päästä Lutheriin käsiksi.

Dominikaanit syyttivät nyt Lutheria tahallisesta, tietoisesta kerettiläisyydestä. Senkin jälkeen kuin hän oli saanut syytteen ja haasteen tulla Roomaan oli hän jatkanut vaarallisia kirjoituksiaan ja oli siten itsepintaisesti ja tietoisesti pysynyt kiinni kerettiläisissä mielipiteissään. Todistaakseen sitovasti tämän he julkaisivat Lutherin nimessä erään hänen saarnansa, jota olivat itse vahvasti värittäneet ja johon he liittivät oman kitjoittamansa lisäyksen, joka sekin kävi Lutherin nimessä ja jossa Luther muka vastusti turkkilaisveroa ja paavin rahanpyyntöä. Nämä »asiakirjat» esitettiin paaville, ja Lang hankki keisarilta luvan saada apua valtiomahdilta, jos kirkko heti tuomitsisi Lutherin. Asiain näin ollen paavi keskeyttäen aletun oikeudenkäynnin allekirjoitti tuomion, jolla Luther julistettiin syylliseksi tietoiseen kerettiläisyyteen. Cajetanus ja augustiinolaismunkiston kenraali saivat tehtäväkseen vangita Lutherin. Mutta kun oli epäiltävää, saisivatko he häntä laisinkaan käsiinsä, antoi paavi samalla tiellä heille valtuuden julistaa Luther pannaan saman kirouksen uhatessa jokaista hänen kannattajaansakin. Niille sen sijaan, jotka auttaisivat Lutherin kiinniottamisessa, luvattiin täydellinen synninpäästö. Näin oli siis Lutherin kohtalo tuleva ratkaistuksi.

Kuitenkin tuli tielle muutamia seikkoja, jotka estivät näiden laskelmien toteutumista. Odotettiin uutta keisarinvaalia, ja muutamat ruhtinaat päättivät ehdottaa keisa-

riksi Espanjan kuningasta Kaarle I:tä. Se taas ei ollut laisinkaan mieleen paaville ja hänen täytyi vastustaakseen tätä aietta hakea itselleen tukea Fredrik Viisaalta. Mutta silloin ei mitenkään sopinut pakottaa häntä luovuttamaan Lutheria. Paavi koetti ostaa hänen ystävyyttään: hän suostui maksutta julkaisemaan anebullat, joita Fredrik oli niin kauan toivonut (katso siv. 89). Vaaliruhtinaspa ei ollutkaan valmis silläkään ehdolla luovuttamaan Lutheria, vaan vedoten Cajetanuksen itserakkauteen sai hänet taivutetuksi siihen, että Luther tulisi keskustelemaan hänen kanssaan riidanalaisista kysymyksistä Augsburgiin. Cajetanus luuli hyvin helposti saavansa Lutherin huomaamaan erehdyksensä ja peruuttamaan kaikki moitteenalaiset lausuntonsa.

Keskustelu Cajetanuksen kanssa.

Luther sai käskyn mennä Augsburgiin. Hän ei tietänyt mitään Cajetanuksen ja vaaliruhtinaan välisestä ajatusten vaihdosta, ei sitäkään, että oikeudenkäynti, johon hän oli saanut haasteen, oli keskeytetty ja hänet jo tuomittu kerettiläisenä. Hän luuli vain, että alkuperäisen kuulustelupaikan Rooman sijaan oli määrätty Augsburg. Siellä häntä uhkasi kuitenkin yhtä suuri vaara kuin Roomassakin. Ellei hän oppiaan peruuttaisi, olisi kuolemantuomio edessä. Ystävät kehoittivat häntä mahdollisimman suureen varovaisuuteen, jopa toiset kielsivät häntä laisinkaan menemästä Augsburgiin. Mutta Luther oli rohkea ja lähti mistään huolimatta. Vaaliruhtinaalta hän taas sai turvakirjan, ja Staupitz, joka oli ollut hänen suojanaan Heidelbergissa, tuli nytkin mukaan.

Heti Lutherin kaupunkiin tultua koetti muuan italialainen saada häntä kaikin keinoin taivutetuksi peruuttamaan oppinsa. Kun Luther ei suostunut, kysyi mies,

aikoiko vaaliruhtinas asevoimin puolustaa häntä, kun hän niin rohkeasti kieltää. Sitä ei Luther sanonut toivovansa. »Missä aiot sitten suojan saada?» »Taivaan alla», vastasi Luther. Ystävät kielsivät häntä menemästä Cajetanuksen puheille, ennenkuin hän oli saanut suojeluskirjeen keisariltakin. Vaikk'eivät he tunteneetkaan Lutheriin nähden tehtyjä päätöksiä, tiesivät he, että paavilaisilta voi odottaa mitä hyvänsä.

Vihdoin Luther meni Cajetanuksen luo. Tämä oli arvoltaan kardinaali, paavin jälkeen korkein hengellinen virkamies. Astuttuaan sisään Luther heti heittäytyi maahan tämän herran eteen. Niin oli neuvottu häntä käyttäytymään. Cajetanus tervehti ystävällisesti mainiten hänen suuresta opistaan, mikä houkutteli niin paljon ylioppilaita Wittenbergiin. Paavin määräyksen mukaan sanoi Cajetanus itsellään olevan vain kolme seikkaa Lutherille esitettävänä: että hän luopuisi erehdyksistään, välttäisi niitä vastaisuudessakin, sekä lupaisi karttaa kaikkea sitä, mikä tuottaa hämminkiä kirkkoon. Luther pyysi saada tietää, mitkä hänen erehdyksensä olivat. Cajetanus mainitsi kaksi hänen väitettään, että sakramentti itsessään ei tuota armoa, sekä etteivät Kristuksen ja pyhimysten hyvät työt voi olla kirkon aarteena, josta se armoa aneiden muodossa jakaa, koska Kristuksen hyvät työt muka tuottavat armoa ilman kirkon tai paavin välitystä. Nämä olivat Cajetanuksen mielestä pahimmat kohdat. Ja hän huomautti eräästä paavin jo lähes kaksisataa vuotta vanhasta julistuksesta, että aneessa todella saadaan Kristuksen ansioita. — Sen Luther sanoi hyvin tuntevansa, mutta eihän se vielä mitään todistanut, koska se oli vain paavin mielipide, ja paavit olivat monta kertaa muulloinkin »vääntäneet Raamattua nurin». — Mutta paavin päätöksiin on ilman muuta alistuttava, ne on tunnustettava, väitti vastaan kardinaali. Paavi oli vähää ennen tuominnut vää-

räksi kirkolliskokouksenkin! — Vaikka niin oli tapahtunutkin, ei sitä kaikkialla hyväksytty, huomautti siihen Luther. — Jotka eivät hyväksy, saavat vielä rangaistuksensa, siitä Cajetanus taas oli varma. Mutta kun hän ei voinut sen paremmin osottaa Lutherin olevan väärässä, ei tämä luonnollisesti katsonut voivansa peruuttaa. Samoin kävi heidän yrittäessään toisilleen todistella oman kantansa oikeutta uskon merkityksestä. Cajetanus vetosi paavien bulliin ja dekretaaleihin, Luther nojasi etupäässä Raamattuun. Kolme päivää he näin väittelivät mihinkään tuloksiin pääsemättä. Cajetanusta suututti, ettei Luther pannut enemmän arvoa sille, mitä hän, kardinaali, sanoi. Lopulta hän lakkaamatta keskeytti Lutherin tämän koettaessa puhua ja hoki vain: »peruuta, peruuta!» Luther koetti selittää, silloin Cajetanus korotti äänensä päästäkseen hallitsemaan asemaa — he eivät koskaan olleet kahden, vaan kummallakin puolen oli useita kuuntelijoita. Tullakseen vähääkään kuulluksi Lutherin täytyi myös nostaa ääntänsä, ja niin huusivat molemmat. Cajetanus uhkaili pannalla. Mutta kun mistään ei ollut apua, käski hän lopulta Lutherin poistumaan: »Mene! Peruuta taikka älä milloinkaan tule näkyviini!»

Luther lähti. Kuitenkin hän toivoi, että vielä saataisiin rakennetuksi jonkunlainen sovinto. Sitä odotellessaan hän kirjoitti kardinaalille ystäviensä kehoituksesta hyvin nöyrän kirjeen tunnustaen menetelleensä liian kiivaasti anekysymyksessä ja lupaa vaieta, jos hänen vastustajansa tekevät samoin. Kirkon so. yleisen kirkolliskokouksen ratkaistavaksi hän haluaa asiansa jättää, ellei tahdottaisi asettaa puolueettomista oppineista koottua sovinto-oikeutta tutkimaan sitä, mutta ei ota ojennusnuorakseen vanhoja oppineiden selityksiä eikä paavien kirjeitä, joihin Cajetanus aina vetosi. Kardinaali ei tietenkään tälle pohjalle voinut sovintoa tehdä.

Koko ajan oli Luther suojeluskirjeistä huolimatta turvallisuuttaan pelännyt. Staupitz oli jo karannut Augsburgista, kun liikkui huhuja, että hänetkin aiottiin vangita. Lutheriin nähden sellaiset huhut tulivat yhä äänekkäämmiksi. Lopulta hänkin katsoi parhaaksi eräänä yönä paeta kaupungista.

Keskustelu ei siten tuonut mitään tuloksia. Lutherin se kuitenkin vei melko askeleen poispäin katolisesta kirkosta. Siihen asti hän oli pitänyt paavin sanoja itsensä Kristuksen lausumana tuomiona. Keskustelun kuluessa, kuten näimme, hän jo kieltää paavilta ehdottoman ratkaisuvallan ja asettaa kirkolliskokouksen paavin yläpuolelle toivoessaan kaiken lopuksi sitä asiansa ratkaisijaksi.

Väittely J. Eckin kanssa.

Vaaliruhtinas Fredrik Viisas piti hyvää huolta Lutherista, mutta osasi toistaiseksi huolellisesti salata paavin hovilta myötätuntonsa häneen. Siellä tahdottiin olla erittäin kohteliaita Fredrikille ja hänelle annettiin korkein kirkollinen arvomerkki, kultainen ruusu, sekä laillistutettiin hänen avioton poikansa — hän ei ollut naimisissa. Toivottiin, että hän vihdoinkin suostuisi luovuttamaan Lutherin. Pelastaakseen vaaliruhtinaan ikävästä välikädestä ja päästäkseen jonkinlaiseen suojaan Luther aikoi paeta maasta pois. Staupitz oli vapauttanut hänet munkkilupauksistaan, joten se hyvin olisi voinut käydä päinsä. Turvapaikan hän toivoi saavansa Pariisin yliopistosta, joka oli asettunut edes jossain määrin paavia vastustamaan. Mutta vaaliruhtinas antoi silloin kirjallisen selityksen, ettei hän aikonut jättää Lutheria, ennenkuin puolueettomat saksalaiset miehet olivat antaneet lausunnon hänen asiastaan. Siitä huolimatta yritti paavi vielä kerran saada vaaliruhtinasta lahjotuksi. Ja nyt hän oli aivan varma

onnistumisestaan. Keisari vihdoinkin kuoli, ja kun uusi oli valittava, tarjosi paavi Fredrikille keisarikruunua. Lutherille itselleen luvattiin kardinaalin arvo, jos hän taipuisi. Turhaan meni kuitenkin tämäkin yritys. Vaaliruhtinas kieltäytyi kunniasta sekä itseensä että Lutheriin nähden. Keisariksi valittiin paavin toivomuksista välittämättä Espanjan kuningas, jota keisarina sanottiin Kaarle V:ksi.

Ei taipunut Lutherkaan. Päinvastoin hän meni väitteissään yhä pitemmälle. Hän oli kansaa varten kirjoittanut »Opetuksen muutamista opinkappaleista» tehden siinä eron sen välillä, mikä oli varmaa tai epävarmaa, mikä oli Jumalan käsky, mikä kirkon. Edellisiä tuli ehdottomasti noudattaa, mutta jälkimmäisten vuoksi ei saanut edellisiä lyödä laimin. Oppineet väitelkööt siitä, sanoo hän, kuinka kauaksi paavin valta ulottuu, sielun autuudelle se on samantekevää. Tutkiessaan kirkon historiaa hän oli tullut näkemään, ettei kreikkalaisessa kirkossa ollut koskaan ollut paavia, että länsimaissakin paavius esiintyi verrattain myöhään ja että siltä niin ollen puuttui kokonaan jumalallinen alkuperä. Tätä ja muitakin paavinvaltaa koskettelevia Lutherin kirjoituksia vastaan hyökkäsi muudan kunnianhimoinen oppinut Johan Eck. Hänelle vastaili Lutherin opettajatoveri ja kannattaja Karlstadt. Nämä miehet päättivät tulla Leipzigiin suullisesti väittelemään keskenään. Eckin tilaisuutta varten laatimat väitteet olivat kuitenkin siinä määrässä Lutheria vastaan tähdättyjä, että hän meni myöskin väittelytilaisuuteen. Se olikin Eckin tarkoitus. Tämä mies osasi viedä keskustelun hyvin vaarallisille aloille. Hän vertaili Lutherin lausuntoja aikoinaan tuomitun Hussin (katso s. 63) sanoihin ja löysi niissä huomattavaa yhtäläisyyttä. Sitä Luther ei voinut kieltää. Mutta Hussin oli Kostnitzin kirkolliskokous tuominnut kerettiläiseksi. Luther silloin selitti, että monet Hussin

mielipiteet olivat aivan kristillisiä ja sopusoinnussa Raamatun kanssa. Nyt Luther oli joutunut umpikujaan. Hän oli pyytänyt omaa asiaansa kirkolliskokouksen ratkaistavaksi, koska se yksin hänen mielestään voi sanoa totuuden. Ja kuitenkin hän nyt väitti evankelisiksi oppeja, jotka kirkolliskokous oli tuominnut kerettiläisiksi. Eikö kirkolliskokous siis ollutkaan luotettava? Vaikeasti ratkaistava pulma oli edessä. Mutta Luther ei voinut puhua vastoin omaatuntoansa eikä myöntää vääriksi Hussin oppeja, joiden oikeutuksesta hän oli vakuutettu. Ei jäänyt muuta neuvoksi kuin sanoa, että kirkolliskokous, korkein auktoriteetti, johon hän siihen asti aina oli vedonnut, oli erehtynyt, että kirkolliskokous on väärässä, silloin kun sen päätökset eivät ole sopusoinnussa Raamatun kanssa.

Näin siis Luther oli hyljännyt kaikki katolisen kirkon peruspylväät. Väittely päättyi ilman että mihinkään yksimielisyyteen oli päästy.

Luther on kansan suosiossa.

Yksinkertainen kansakin tunsi Lutherin ja seurasi suurella mielenkiinnolla hänen taistelujaan. Varsinkin köyhille hänen saarnansa oli ilosanoma, kun hän opetti Jumalan armosta, jota oli kaikkien saatavana ilman rahaa ja anemaksuja. Luther saarnasi paljon ja hän kirjoitti paljon. Rahvaan tarpeita silmällä pitäen hän kirjoitti hyvin paljon saksaksi. Hänen esiintymisensä antoikin tavattoman vauhdin kansankirjallisuudelle. Taisteleville puolille ei ollut tärkeää ainoastaan vastustajien mielipiteiden asiallinen kumoaminen, vaan kaikin keinoin koetettiin kummaltakin taholta saada itselleen uusia puoluelaisia ja vastustajille vihamiehiä. Tässä oli painettu sana erinomaisena aseena. Julkaistiin pikku kirjoja ja lentolehtisiä, joissa vastustajain heikkoja puolia ivattiin ja pilkattiin ja

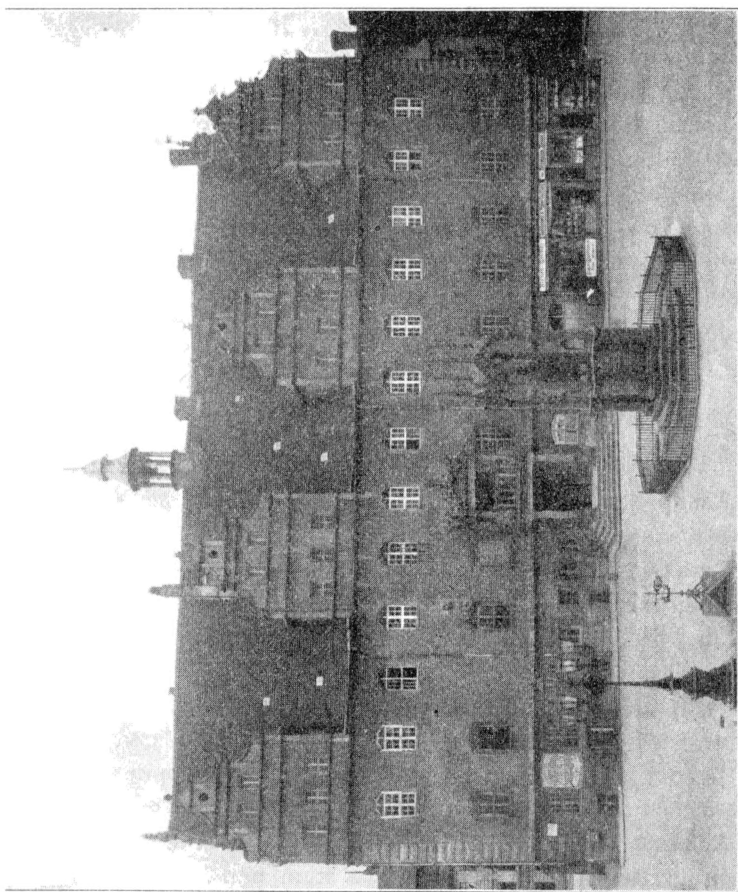
koetettiin saada heitä naurunalaisiksi. Halusta tällaista kirjallisuutta ostettiin ja luettiin. Se lisäsi saksankielistä kirjallisuutta siinä määrässä, että neljä vuotta uskonpuhdistusliikkeen alusta lukien vuosittain ilmestyvien uusien saksalaisten kirjojen lukumäärä kasvoi enemmän kuin kymmenkertaiseksi. Suurin osa tästä erittäin runsaasta kirjallisuudesta oli Lutherin puolella. Moni talonpoikakin tarttui näinä aikoina kynään ja kirjoitti Lutheria ylistääkseen tai maalatakseen tapainturmelusta, mikä vallitsi papiston ja munkiston keskuudessa. Sellaisille kirjoittajille oli Luther kuin suuri kansanjohtaja, jonka kulkua uskollisesti seurattiin. Jotkut heistä sanoivat, että Lutherin kirjoja tulisi käydä myymässä ihan talosta taloon. Niin suuri oli Lutherin suosio.

Kirkon arvostelua ja uusia käsityksiä.

»Saarna hyvistä töistä».

Luther kirjoitti tähän aikaan suuriakin kirjoja ja julkaisi niitä aivan tavantakaa. Vuoden 1520 kuluessa ilmestyi kokonaista viisi huomattavaa teosta.

»Saarnalla hyvistä töistä» Luther puolustautuu syytökseltä, että hän muka vastustaa hyviä töitä. Hän tahtoo siinä selittää, minkälaisia töitä on hyvinä pidettävä ja kuinka kristitty tulee kykeneväksi niitä tekemään. Hän lähtee siitä, että usko ja rakkaus Jumalaan ovat hyvien töiden edellytyksenä. Mitenkä tämä on ymmärrettävä, sen hän selittää näin: »Jos aviomies ja vaimo vilpittömästi rakastavat toisiaan ja varmasti uskovat tähän rakkauteensa, kenen silloin tarvitsee mennä miehelle opettamaan, miten hänen tulee käyttäytyä, menetellä, puhua ja ajatella? Tätä kaikkea yllinkyllin opettaa hänen uskonsa.

Wittenbergin vanha raatihuone, sen edustalla Lutherin patsas. (S. H.)

Ei siinä ole mitään erotusta, ovatko työt suuria vai pieniä, onko niitä vähän vai paljon, vaan hän tekee kaikki iloisella, rauhallisella ja luottavalla mielellä, ollen aivan vapaa miekkonen. Mutta jos epäilys hänen mielensä valtaa, rupee hän kysymään, mikähän lienee parasta, miten hän saavuttaisi suosiota, ja sitä tehden hän yhä on alla päin ja raskain mielin». Usko Jumalaan on tuollaista

luottavaa rakkautta. »Kristitty, joka elää tällaisessa luottamuksessa Jumalaan, tietää siis kaikki, kykenee kaikkeen, rohkenee ryhtyä kaikkeen, mitä on tehtävä, ja tekee kaikki iloisesti ja vapaasti, ei hyvien töiden ja ansioiden keräämiseksi, vaan sentähden että se on hänen ilonsa ja siis Jumalalle otollista.»

Tämä oli aivan vastakkaista katolisille käsityksille, joiden mukaan hyviä töitä tehtiin määräysten mukaan, tarkasti laskemalla ja muistiinpanemalla jokainen työ, jotta olisi osattu vaatia niistä tuleva palkkio.

»*Rooman paavista*».

Kirjassa, jolla oli tämä nimi, Luther luo uuden kirkkokäsityksen. Katolisten kirkon muodosti papisto, jonka etunenässä oli paavi. Sitä Luther ei hyväksy. Kirkko on kaikkien kristittyjen yhteys, kokonaan riippumatta siitä, onko seurakuntien etupäässä pappeja tai paavia laisinkaan. Ja kirkko on siellä, missä vapaasti saarnataan Jumalan sanaa ja käytetään sakramentteja. Kirkko ja kristikunta eivät ole riippuvaisia Roomasta, siitä oli todistuksena mm. se, ettei venäläisiä, kreikkalaisia ja muita idässä asuvia pidetty kerettiläisinä, vaikkeivät heidän pappinsa olleet saaneet eivätkä pyytäneetkään paavilta vahvistusta virkoihinsa. He eivät olleet niin hulluja, että olisivat antaneet itsensä »nylkeä ja nilkoa kuin nämä juopot saksalaiset», jotka viroistaan maksoivat vaikka mitä. Rooma on hänestä sellainen pahuuden pesä, jossa ei »muuta ajatella kuin yhä suurempia mielettömyyksiä ja kurjuuden lisäämistä, joten ei mistään muualta enää ole apua maan päällä odotettavissa kuin maalliselta hallitukselta». Paavin rahanahneutta hän kuvaa niin suureksi, että on »ihme, kun Saksassa enää löytyy maallikkojen hallussa rahapenniä, niin sanomattoman monella tavalla meitä Rooma

on pettänyt, nilkonut ja rosvonnut». Paavi ei voi olla Kristuksen sijainen, »sillä eihän paavi kykene aikaansaamaan Kristuksen töitä, uskoa, toivoa ja rakkautta, armoa ja hyviä avuja yhdessäkään ihmisessä, vaikka hän olisi pyhempi kuin pyhä Pietari». »Paljasta valetta siis puhuu ja Kristuksen tekee valehtelijaksi se, joka väittää kristikunnan olevan Roomaan sidottuna.» Omaa kunniaansa Luther ei kaikella tällä tahtonut etsiä, vaan »kehenkään katsomatta» puolustaa Kristuksen sanaa. »Sitä varten on Jumala antanut minulle iloisen ja rohkean hengen.»

»Saksan kansan kristilliselle aatelille kristikunnan tilan parantamisesta».

Edellisessä kirjassaan Luther jo sivumennen kehoittaa maallisia ruhtinaita tulemaan avuksi kirkon surkeaa tilaa ja kaikkea muuta siitä johtuvaa kurjuutta parantamaan. Nyt hän ihan asian alkaen puhuu heille. Yhteiskunnalliset epäkohdat olivat suorastaan kauheita. Meikein tuntematonta oli siveellinen ryhti ja yhteisen edun harrastaminen. Jokainen ajoi vain omia etujaan valmiina rahasta polkemaan lähimmän ystävänsäkin. Surkuteltava oli riippuvassa asemassa olevien ihmisten tila, heitä jokainen vahvempi sorti ja nylki. Ja kaiken lisäksi paavin italialaiset virkamiehet kaikkialla punomassa juoniaan, sotkemassa ja saksalaisia toisiaan vastaan yllyttämässä, voidakseen sitä täydellisempänä säilyttää paavin ja oman valtansa.

Kansallista heräämistä oli kuitenkin alkanut tapahtua. Se tuli selvästi näkyviin mm. keisarinvaalissa. Keisariksi tahdottiin saada kaikin mokomin saksalainen mies ja sellainen oli valittu, Kaarle V. Kovaäänisimpänä esiintyi kansallinen innostus alemmassa aatelistossa, ritareissa. Se oli monessa suhteessa ahtaalla verrattuna varakkaaseen läänitysaateliin, joka koetti tavotella itselleen ja perillisilleen

hengellisiä ruhtinaskuntia italialaisia liehakoimalla, ja tästä syystä ritarien oli helpompi nähdä se alennustila, mihin heidän isänmaansa muukalaisten kynsissä oli joutunut. Ikäänkuin heidän puhetorvenaan esiintyi muudan ritari Ulrich von Hutten, joka humanistisia opinnoita harjoittaneena oli myöskin lähellä humanisteja. Hän oli matkustellut, oli ollut Roomassakin ja nähnyt, kuinka siellä häpeällisesti tuhlattiin tyhmien saksalaisten rahoja. Tämä mies julkaisi monta erittäin purevaa kirjoitusta Rooman valtaa vastaan. Niiden »repäisevä sisällys» ja kansanomainen puhetapa herätti tavatonta vastakaikua. Hänen kirjoituksistaan innostuneina tarjosivat muutamat ritarit suojelustaan Lutherille, tälle nerokkaalle roomalaisten vastustajalle, jos häntä jokin vaara uhkaisi. Huttenin kirjoituksia luki Lutherkin ja entistä selvemmin huomasi yhteiskunnalliset vauriot ja epäkohdat, mitkä johtuivat kaiken alistamisesta paavin rajattoman vallan alle. Kun näihin aikoihin toiselta puolen entistä jyrkemmässä muodossa teroitettiin paavin kaikkivaltaisuutta, täytyi Lutherin huutaa aatelistolle, että se kansan vaikutusvaltaisimpana osana vihdoinkin ryhtyisi luomaan paavin iestä kansan hartioilta.

Uskonpuhdistuksen välttämättömyyttä Luther siinä saarnaa. Mutta kun hän ei enää luota paljon siihen, että sen voisivat tehdä kirkon omat miehet, hän vetoaa maallikkoihin. Paavilaiset ovat kyllä rakentaneet itselleen turvaksi lujia varustuksia. He ovat korottaneet pappissäädyn niin korkealle muiden yläpuolelle, ettei sitä saa edes arvostella. Niin ei saa olla, sanoo Luther. Kaikki ihmiset kristittyinä ovat samalla pappeja, kasteessa he ovat tuon pappeuden saaneet. Papin virkaa vain eivät voi kaikki hoitaa. Seurakuntalaiset luovuttavat papillisten tehtävien toimittamisen määrätylle henkilölle, silloin kun tämä vihitään papiksi. Ikuisiksi ajoiksi hän ei kuitenkaan saa näitä oikeuksia, vaan ainoastaan niin kauaksi, kuin hän vir-

kaansa hoitaa. Jos hän syystä tai toisesta joutuu viralta pois, »niin hän on porvari tai talonpoika kuten muutkin». Joutava on väite, että papit vihittäessä saavat muka sellaisen häviämättömän ominaisuuden, joka aina erottaa heidät muista ihmisistä. Luonnoton on siitä syystä etuoikeutettu asema, johon papit ovat pyrkineet, nim. etteivät maallikot saisi heitä tuomita. »... Koska maallinen esivalta on Jumalan säätämä pahoille rangaistukseksi ja hurskaille suojelukseksi, niin on sen annettava käyttää virkaansa vapaasti ja esteettömästi kautta koko kristikunnan ruumiin, ketään pois erottamatta, oli se paavi, piispa, pappi, munkki, nunna taikka kuka tahansa.» »Kun kerran olemme velvolliset taistelemaan pahaa henkeä ja hänen sanojansa ja töitänsä vastaan, niin kuinka voisimmekaan olla hiljaa ja vaieta havaitessamme paavin ja hänen joukkionsa perkeleellisiä puheita ja töitä?» Turha on myöskin se väite, että paavi ja hänen joukkonsa vain osaa Raamattua selittää. Kaikki kristityt ovat pappeja, siis on jokaisella oikeus lukea Raamattua ja etsiä sieltä tietä Jumalan armoon. Itsestään raukeaa myös viimeinen paavin turvakseen rakentama muuri, että muka vain hänellä on oikeus kutsua koolle kirkolliskokous. Jos paavi menettelee väärin, kuten usein on tapahtunut, ja jos häntä täytyy syyttää seurakunnan edessä, ei syytöstä voida seurakunnalle esittää, ellei sitä kutsuta koolle. »Kun siis tarve vaatii ja paavi käy kristikunnalle pahennukseksi, tulee jokaisen ken vain kykenee Kristuksen ruumiin uskollisena jäsenenä ryhtyä toimiin oikean, vapaan kirkolliskokouksen aikaansaamiseksi, eikä sitä kukaan voi paremmin tehdä kuin maallinen valta, jonka Jumala on asettanut hoitamaan työtänsä ja virkaansa jokaiseen ihmiseen nähden.» Näin hän tahtoo antaa ylimmän oikeuden kirkollisissakin asioissa maalliselle vallalle. Ensimmäisen askeleen »piispallisten» oikeuksien siirtämiseksi maalliselle ruhtinaalle otti Saksin vaaliruhtinas

Fredrik Viisas jo ennen tämän Lutherin kirjan ilmestymistä antaessaan hänelle suojeluskirjan hänen lähtiessään Heidelbergin väittelyyn (katso s. 95).

Moniin käytännöllisiin toimenpiteisiin ryhdyttäväksi Luther ehdottaa tässä kirjassaan. On kerrassaan lakattava maksamasta paaville minkäänlaisia veroja tai tilapäisiä suorituksia. Jos paavi sen johdosta uhkaisi pannalla, olisi sen tuoja pannajulistuksineen päivineen heitettävä virtaan. »Silloin Roomassa havaittaisiin, etteivät saksalaisetkaan aina ole hulluja ja juopuneita, vaan osaavat joskus elää kristityiksikin.» »Koska me oikeuden nojalla hirtämme varkaita ja mestaamme rosvoja, niin minkätähden jätetään irralleen Rooman ahneus, vaikka se on suurin varas ja rosvo, mitä maan päällä on ollut ja voi olla — vieläpä Kristuksen ja pyhän Pietarin nimessä.» — Piispojen ei tulisi hakea paavilta vahvistusta virkaansa, vaan olisi se naapuripiispojen tehtävä. Missään maallisessa asiassa ei saisi paavin puoleen kääntyä. Pyhiinvaellusretket olisi lakkautettava. Uusia luostareita ei saisi kerjäläismunkeille rakentaa, kaikki entisetkin luostarit tulisi muuttaa kouluiksi, joissa sekä pojat että tytöt saisivat opetusta, Raamatun ollessa ylimpänä oppiaineena. Papeille tulisi antaa vapaus mennä naimisiin tai olla naimattomina. Hän tahtoo lakkautettavaksi liiat juhlat ja liian monet jumalanpalvelukset, koko katolisen kirkkolain, paastot, sielumessut jne. Paavin asiamiehet on karkoitettava koko maasta. »Kuuletko sinä paavi, joka et ole kaikkein pyhin, vaan kaikkein syntisin, taivaan Jumala perinjuurin hävittäköön istuimesi ja vajottakoon sen hornan pohjaan!» »Ah Herrani Kristus, katso alas! Tulkoon viimeinen tuomiosi, hävitä perkeleen pesä!»

Kirja vaikutti kuin »pasuunan toitotus». Kolmen, neljän päivän kuluessa sen ilmestymisestä sitä ostettiin 4000 kappaletta ja yhä uusia painoksia täytyi kirjasta ottaa.

»Kirkon babylonisesta vankeudesta».

Saksan kansan aatelille osotettu kirja oli saksankielinen. »Kirkon babylonisesta vankeudesta» oli latinankielinen. Se oli aiottukin oppineelle väelle ja sellaisena se leveni laajalti Saksan ulkopuolelle. Luther käy siinä koko katolisen kirkon ydintä ja perustusta, sakramenttioppia vastaan ja todistaa sitovasti, ettei katolinen kirkko ole tässä asiassa Raamatun pohjalla. Tämä kirja on hänen tärkein taistelukirjoituksensa ja se hankki luterilaisuudelle paljon uusia ystäviä. Mutta toiselta puolen se pakotti puolinaiset ystävät ja kahdenvaiheella olevat lopullisesti määräämään kantansa, jäädäkö sittenkin katolisen kirkon turviin vai oliko avonaisesti liityttävä Lutheriin, joka nyt oli etääntynyt niin kauas katolisesta kirkosta, ettei mikään peräytyminen enää voinut tulla kysymykseenkään. Erasmus ja monet muut humanistit hänen kanssaan eivät aikaisemmin Lutherille antamastaan äänekkäästä kannatuksesta huolimatta enää katsoneet voivansa seurata häntä.

Katolisen kirkon seitsemästä sakramentista Luther hylkää ehdottomasti neljä. Ainoastaan kasteen, ripin ja ehtoollisen hän hyväksyy. Mutta näitäkään kirkko ei käytä vapaasti, vaan pitää sakramentteja ikäänkuin vankeina — siitä kirjan nimi. Alttarin sakramentti on vankina, kun sitä ei käytetä molemmissa muodoissa, kuten Raamattu käskee, vaan pidätetään maallikoilta viini. Vankeudessa on tämä sakramentti senkin puolesta, kun kirkko pakottaa kaikkia uskomaan, että ehtoollisaineet muuttuvat Kristuksen ruumiiksi ja vereksi. Hän kyllä tietää, että häntä tämän jälkeen pidetään selvästi kerettiläisenä, mutta siitä huolimatta hän uskaltaa mielipiteensä lausua. Ehtoollisaineiden kanssa saadaan nauttia Kristuksen ruumista ja verta, mutta itse nämä näkyvät aineet eivät miksikään muutu, ne pysyvät aina vain leipänä ja viininä. Pahinta

hänen mielestään on se, että ehtoollista pidetään uhrina, ja että siis ihmiset ehtoollista viettäessään luulevat tekevänsä jonkin ansiollisen työn. »Emme me siinä mitään tarjoa, vaan omistamme Jumalan armolupauksen.» Ehtoollisen uhraamiseksi käsittäminen oli turmiollinen erittäinkin siitä syystä, että se juuri panee suurimman juovan hengellisten ja maallikkojen välille, edelliset kun vain voivat saada aikaan sen ihmeen, että ehtoollisaineet muuttuvat Kristuksen eläväksi ruumiiksi, ja kun he yksin voivat tuon uhrin Jumalalle kantaa.

Lutherin hyväksymätkin sakramentit saavat täten toisen merkityksen, kuin mikä niillä ennen oli. Pääasia ei ole itse sakramentti, sen käyttäminen ja nauttiminen, sillä se itsessään ei auta ihmistä, vaan Jumalan sana ja lupaus, joka sakramenttiin liittyy ja josta ihminen pääsee osalliseksi uskon kautta.

»Kristityn vapaudesta».

Ikäänkuin teroittaakseen eroansa katolisesta kirkosta Luther julkaisi kirjansa »Kristityn vapaudesta». Katolinen kirkko ei jättänyt yksityiselle ihmiselle vapautta nimeksikään, kuten olemme ennen nähneet. Kaikki opinkappaleet, jotka kirkko hyväksyi, oli ehdottomasti tunnustettava, rankaisematta ei saanut epäilystäkään lausua. Kaikki kirkon määräämät tehtävät oli vastaansanomatta suoritettava. Nyt Luther kirjoittaa: »Kristitty on vapaa, kaikkein herra eikä kenenkään alamainen.» Tällä hän tarkoitti ihmisen sisäistä puolta, hänen henkeään. Kristitty ei tarvitse joka paikassa kirkon neuvoja ja ohjeita, kuinka hänen on elettävä, mitä töitä tehtävä. Usko tekee kristityn kykeneväksi tekemään sitä, mikä kulloinkin on tehtävä, ulkoapäin tulevaa pakotusta hän ei kaipaa, ja siksi hän on vapaa. Mutta toiselta puolelta on kristitty

Lutherin sanojen mukaan »kaikkein palvelija ja kaikille alamainen». Ihmisellä nim. ei ole ainoastaan henkeä, vaan myös ruumis ja se hänen on täydellisesti alistettava henkeä palvelemaan. Mutta kun ihminen ei elä yksinomaan itseään varten, vaan kaikkia muitakin ihmisiä hyödyttääkseen, tulee hänen sitäkin suuremmalla syyllä päästä itseänsä hallitsemaan voidakseen toisia kaikessa palvella ja auttaa. Tässä mielessä on kristitty kaikkien alamainen.

Kirkonkirous.

Pannaan.

Sillaikaa kun Lutherin aatteet levenivät yhä laajemmalle hänen monien kirjojensa kautta, eivät paavilaisetkaan olleet toimettomia. Varsinkin Eck oli harmissaan Leipzigin väittelystä (s. 102 ja seur.). Hän laati kiukkuisen kirjoituksen paavin ehdottoman ylivallan puolustukseksi, vei sen Roomaan ja koetti siellä vaikuttaa siihen suuntaan, että Luther nyt vihdoinkin olisi ilman muuta julistettu harhaoppiseksi ja olisi sen mukaan tuomittu. Toiset eivät kuitenkaan hyväksyneet näin jyrkkää menettelyä, vaan päätöstä lievennettiin sen verran, että Lutherille annettiin vielä tilaisuus peruuttaa oppinsa. Paavin allekirjoittamassa bullassa sanottiin 41 Lutherin lausel-

Bulla contra Erro
res Martini Lutheri
et sequatium.

Pannabullan päällyslehti. (S. H.)

maa kerettiläiseksi, hänen kerettiläiset kirjoituksensa tuomittiin poltettaviksi häntä itseään uhattiin pannalla, ellei hän 60 päivän kuluessa päätöksestä tiedon saatuaan peruuttaisi oppiaan, sekä jos hän todellakaan ei peruuttaisi, kiellettäisiin häneltä kaikkien kirjojen julkaiseminen, painattaminen ja myyminen. Eck otti tehtäväkseen tiedon viemisen tästä päätöksestä Saksaan ja sai päätöksen toimeenpanoa varten laajan vallan.

Riemuissaan lähti Eck matkalle. Nyt hän sille kerettiläiselle näyttäisi! Mutta Saksassapa ei oltu laisinkaan suopeita hänelle. Siellä useimmat ajattelivat, että kun hän ei kyennyt voittamaan Lutheria opillisessa väittelyssä, hän nyt kostaakseen oli hankkinut paavilta pannajulistuksen ja muut Lutherille ikävät päätökset. Hänen menettelynsä ei siten joutunut laisinkaan kauniiseen valoon. Syvästi halveksittiin hänen suuria valtuuksiaan ja häntä itseään pilkattiin. Hän ei saanut edes pystytetyksi roviota Lutherin tuomituille kirjoille, niin vähän hän sai kannatusta vallanpitäjiltä. Estettiinpä monin paikoin häntä naulaamasta julki koko paavin bullaa. Vasta monen kuukauden kuluttua matkalle lähtönsä jälkeen hän sai jätetyksi yhden kappaleen bullaa Wittenbergin yliopiston rehtorille. Kun tämä asiakirja luettiin, ja kun Luther sai myöskin kuulla, että hänen kirjojaan oli poltettu Alamaissa, silloin hän tuli entistä selvemmin ajatelleeksi, että paavi olikin Antikristus itse, koska hän kaikin tavoin asettui evankeliumin tielle.

Luther polttaa pannakirjan.

Tarkemmin kuulustelematta oli Luther siis tuomittu. Sellainen menettely synnytti tyytymättömyyttä paavia vastaan niissäkin piireissä, jotka muuten eivät mitenkään Lutheria kannattaneet. Luther sai näinä aikoina kymme-

niltä ruhtinaallisilta henkilöiltä kirjeitä, joissa he lausuivat myötätuntonsa hänelle, kun hänet oli siten tuomittu.

Peruuttaa oppiaan Luther ei ajatellutkaan, ei halunnut pyörtää ainoatakaan sanaa. Kun oli kulunut kaksi kuukautta päivästä, jolloin paavin tuomio Wittenbergissä tuli tunnetuksi, antoi Luther paaville vastauksensa, mutta ei suinkaan sellaista kuin tämä olisi toivonut.

Joulukuun 20 p:nä 1520 Luther kutsui Wittenbergin ylioppilaita, jotka olivat innostuneet puolustamaan evankeliumin totuutta, kaupungin muurin ulkopuolelle, missä hän lupasi polttaa paavin jumalattomat lakikokoelmat. »Hurskas opiskeleva nuoriso kokoontukoon siis katsomaan tätä jaloa uskonnollista toimitusta; ehkäpä nyt on Antikristuksen ilmestymisen aika tulossa.» Suuri joukko ylioppilaita, maistereita ja tohtoreita oli kokoontunut määräpaikalle ja tämän seuran läsnäollessa Luther pani roviolle paavin lakikirjat, minkä jälkeen puut sytytettiin. Liekkeihin Luther heitti sitten Eckin tuoman pannakirjan lausuen, kuten muudan läsnäollut siitä kertoo: »Koska sinä olet polkenut Jumalan totuutta, hävittäköön sinut tämä tuli, amen.» Luther palasi yliopiston virkamiesten ja opettajien kanssa kaupunkiin, mutta ylioppilaat jäivät pilkkaamaan ja laulamaan hautausvirsiä paavin lakikirjalle. Kaupungista he kokosivat kuormittain paavilaisten kirjoja ja polttivat ne suurella touhulla.

Seuraavana päivänä Luther luennollaan puhui ylioppilaille, ettei ollut kyllin siinä, että paavin lakikirjat oli poltettu, hänen säädöksiään tuli elämässä aina varoa. »Jos ette kokonaan luovu paavin valtakunnasta, ette voi sielunne autuutta saavuttaa. Varokoon siis jokainen, joka sielustansa huolta pitää, Kristusta kieltämästä paaviin suostumalla.»

Näin oli Luther katkaissut kaikki peräytymismahdollisuudetkin. Pakostakin täytyi sitten mennä yhä eteen-

päin. Hänen rohkeuttaan ihailtiin, ja hän saavutti yhä suuremman kansansuosion. Sekä alempaa kansaa että vaikutusvaltaisia henkilöitä liittyi kaiken uhallakin häntä kannattamaan. Pannakirjan polttaminen merkitsee siihen asti ehyenä säilyneen katolisen kirkon hajaantumisen alkua.

Valtiokirouksen alaiseksi.

Wormsin valtiopäivät 1521.

Kun Lutherin teko tuli Roomassa tunnetuksi, antoi paavi heti v. 1521 alussa varsinaisen pannajulistuksen. Luther oli siis pannassa, kirkon kirouksen alaisena. Mutta niin oli mennyt paavin arvo Saksassa — siinä ei Lutherin oma vaikutus suinkaan ollut vähimmin merkitsevä —, ettei keksitty mitään keinoa, kuinka olisi voitu päästä käsiksi häneen. Vaaliruhtinas Fredrik Viisas, jonka alueella hän asui, piti yhä kiinni vaatimuksestaan, ettei häntä saanut tuomita kuulustelematta ja osoittamatta vääriksi hänen mielipiteitään. Fredrik selitti tosin, ettei hän mitenkään tahtonut puolustaa Lutherin oppeja, jos kirkko ne vääriksi havaitsee. Mutta niin kauan kuin pätevät ja puolueettomat oppineet eivät olleet niistä tuomiotaan lausuneet, hän ei pitänyt Lutherin asiaa lopullisesti ratkaistuna. Lisäksi hän huomautti, ettei hän ollut saanut keisarilta ilmoitusta Lutherin kirjojen tuomitsemisesta, kun paavin asiamiehet väittivät, että keisari sekä muut ruhtinaat olivat suostuneet noudattamaan paavin vaatimuksia.

Tämä väite keisariin nähden oli vahvasti liioiteltu. Omasta puolestaan keisari kyllä olisi ollut valmis julistamaan Lutherin valtiopannaan, siis menettämään kaiken lain suojan, koska hän oli innokas katolisuuden ystävä,

Kaarle V. (S. H.)

joka ilman muuta uskoi oikeaksi paavin ajatuksen Lutherista. Mutta häntä sitoi juuri keisarinvaalissa antamansa lupaus, ettei hän saisi tuomita ketään saksalaista miestä ilman laillista oikeudenkäyntiä ja kuulustelua. Ajattelipa keisari sitäkin, että paavilta olisi vastapalvelukseksi saatava jokin etu, eikä siitäkään syystä siis ollut ilman muuta suostuttava paavin asiamiesten pyyntöihin. Päinvastoin keisari antoi vaaliruhtinaalle lupauksen, että Luther kut-

suttaisiin 1521 vuoden alussa Wormsiin kokoontuvien valtiopäivien aikana kuulusteltavaksi.

Miten olikaan, paavin innokas lähetti Aleander sai keisarin muuttamaan mielensä ja valmisti jo ehdotuksen keisarilliseksi valtakunnan laiksi, joka oli tähdätty Lutheria ja hänen kannattajiaan, luterilaisia vastaan. Kun ehdotus tuli käsiteltäväksi ruhtinaskollegiossa, sai Fredrik Viisas kuitenkin siihen sen muutoksen, että Luther kutsuttaisiin valtiopäivien eteen vastaamaan kirjoituksistaan, ja että hänet tuomittaisiin keisarillisella lailla vasta, jos hän kieltäytyisi tulemasta. Keisarin täytyi suostua siihen.

Se oli merkillinen päätös, sillä on suorastaan maailmanhistoriallinen merkitys. »Korkeimman maallisen vallan edustaja selitti, ettei korkeimman hengellisen vallan jo ratkaisema asia ollutkaan ratkaistu!» Vuosisatoja oli totuttu siihen, että paavin sana oli viimeinen, siitä ei enää voinut mihinkään vedota, että siihen oli ehdottomasti alistuttava. Ja nyt keisari ja valtiopäivät ottavat Lutherin asian tarkastettavakseen, vaikka paavi siitä jo oli tuomionsa antanut, ja siten ne asettuivat paavin yläpuolelle.

»Kunnioitettava, rakas ja harras kansalainen», alkoi kirje, jolla keisari kutsui Lutheria Wormsiin. Ei siis laisinkaan tuomitun tavalla häntä puhuteltu. Näin ystävällistä kutsua olikin verrattain helppo noudattaa. Kuitenkin Luther tiesi, ettei valtiopäiviltä kovin hyvää sopinut hänen odottaakaan, koska sen enemmistönä olivat suuret hengelliset ruhtinaat. Keisari, vaaliruhtinas Fredrik, sekä jotkut muutkin herrat olivat lähettäneet hänelle suojeluskirjeitä sekä meno- että paluumatkaa varten ja niiden turvissa hän lähti. Matkan varrella häntä juhlittiin monin paikoin suuresti, kaukaa tuli ihmisiä katsomaan tuota rohkeata miestä.

Vielä viime tingassa koetti Aleander saada estetyksi Lutherin tulon kaupunkiin. Mutta eivät onnistuneet mitkään yritykset paavin kunnian pelastamiseksi. Aleander taivutti keisarin antamaan julistuksen, joka määräsi otettavaksi takavarikkoon kaikki Lutherin kirjat, koska paavi ne oli tuominnut kerettiläisiksi. Kirjoillaan oli Luther oppiaan julistanut, levittämästään opista häntä syytettiin, siispä hän tiesi, mikä häntä oli Wormsissa odottamassa. Mutta pelkoa hän ei tuntenut. Ja vaikka ystävätkin varoittelivat häntä kaupunkiin tulemasta, koska ei ollut mitään takeita siitä, että keisari pitäisi antamansa suojeluslupauksen, kun paavilaisten käsitysten mukaan kerettiläiselle annetun lupauksen saattoi rikkoa, milloin hyväksi näki, ja vaikka keisarin rippi-isä koetti houkutella häntä kanssaan keskusteluihin erääseen toiseen kaupunkiin, ei hän antanut minkään itseään pidättää. »Vaikka Wormsissa olisi perkeleitä yhtä paljon kuin tiiliä katoilla (taloissa oli siellä tiilikatot), menen minä kuitenkin sinne», sanoi Luther.

Hänen Wormsiin tulonsa muodostui suureksi juhlallisuudeksi. Pariin tuhanteen henkeen nouseva ihmisjoukko oli hänellä seurueena, kun hän ajoi katua, ja siinä joukossa oli paljon ylhäisiäkin henkilöitä, jotka olivat menneet häntä vastaanottamaan. Kansa oli yleensä hänen puolellaan Wormsissa ja kovasti vihoissaan Aleanderille, joka ei uskaltanut näyttäytyäkään kadulla.

Aleander oli koettanut muokata valmiiksi valtiopäivien mielipiteen Lutherin tuloa odotettaessa. Hän itse pelkäsi, että Luther kenties saisi puhkeamaan ilmeisen kapinan, ja tältä kannalta vaaralliseksi hän etupäässä Lutheria kuvasikin. Opilliseen puoleen hän ei paljon kajonnut ja hän tahtoi, ettei Lutherillekaan suotaisi tilaisuutta siitä puhua. Hänen oli vain yksinkertaisesti vastattava kysymykseen, tahtoiko hän peruuttaa oppinsa vai ei.

Sen mukaan meneteltiinkin. Kun Luther astui keisarin ja säätyjen eteen, sanottiin hänelle heti, ettei hän saanut puhua muulloin kuin kysyttäessä. Myönnettyään ensiksi, että osoitetut hänen nimellään ilmestyneet kirjat ja paljon muuta sen lisäksi olivat hänen kirjoittamiaan, hän ei heti tahtonut vastata toiseen kysymykseen, pääasiaan, aikoiko hän peruuttaa niiden sisällön, vaan pyysi miettimisaikaa. Hän oli selvästi pelästyksissään niin suuren ja loistavan seuran edessä. Hänen äänensäkin oli niin hiljainen ja epäselvä, että se tuskin kuului.

Hetkeäkään Luther ei ajatellut peruuttamista, hän vain mietti, mihin muotoon vastauksensa pukisi. Ryhdikkäänä ja varmana hän seuraavana päivänä puhui. Ensin latinaksi ja sitten saksaksi hän laajahkosti selitti kantansa tullen siihen lopputulokseen, ettei hän voinut peruuttaa mitään, ellei hänelle osoiteta Raamatun nojalla, missä kohden hän on erehtynyt. Hänen vastaustaan ei pidetty tyydyttävänä, vaan tahdottiin, että hän »ilman sarvia ja hampaita» sanoisi, tahtoiko hän peruuttaa vai ei. Siihen ei Luther voinut sanoa muuta kuin että hän oli sidottu Jumalan sanaan ja omaantuntoonsa, niin ettei hän voinut peruuttaa.

Paljon syrjäistä kansaakin oli tunkeutunut Lutheria kuulemaan. Heidän mielestään hän oli selvästi oikeassa, koska kukaan ei voinut todistaa vääräksi hänen oppiaan, kuten hän oli pyytänyt. He olivat ihastuksissaan Lutherin rohkeasta käyttäytymisestä ja pian kertoivat hänen lausumikseen kuuluisiksi tulleet sanat: »Tässä seison enkä muuta voi, Jumala minua auttakoon!»

Keisari olisi nyt tahtonut, että säädyt olisivat langettaneet tuomion, sillä olihan selvää, ettei Luther mitään peruuttaisi myöhemminkään. Vapaan matkaoikeuden, joka hänelle oli luvattu, hän saisi pitää, mutta sen jälkeen ei mitään armoa olisi osoitettava ilmeiselle kerettiläiselle.

Säädyt kuitenkin arvelivat, että jos Luther niin nopeasti tuomittaisiin, kansa ehkä nousisi kapinaan. Siitä syystä asetettiin vielä valiokunta, joka päiväkausia keskusteli ja neuvotteli Lutherin kanssa hyvin lempeästi kehoittaen häntä peruuttamaan edes jotain, että keskusteluja voitaisiin jatkaa. Mutta kaikki oli turhaa. Hän ei suostunut edes jättämään asiaansa kirkolliskokouksen ratkaistavaksi, koska hän ei kuitenkaan olisi voinut alistua sen tuomioon, jos se häneen nähden menettelisi samoin kuin Hussiin.

Huolimatta paavilaisten houkutuksista, että Luther nyt olisi saatettava roviolle päästämättä häntä enää mihinkään, keisari antoi hänelle matkaluvan, ja niin Luther lähti Wormsista.

Wormsin edikti.

Nyt oli asema sellainen, ettei Lutheria voinut mikään pelastaa tuomiosta. Hänen ystävänsäkään eivät enää voineet asettua tuomiota vastustamaan, koska hän hylkäämällä kirkolliskokouksen, sen ajan korkeimman oikeusasteen, oli asettunut yhteiskunnassa vallitsevien lakien yläpuolelle. Saksin vaaliruhtinas ei tahtonut olla läsnä Lutherin tuomiota vahvistettaessa. Hän matkusti pois. Samoin oli monia muita valtiopäivien jäseniä poistunut kaupungista, kun keisari julisti jonkun ajan kuluttua Lutherin lähdön jälkeen valtiopäivät päättyneiksi. Vasta sen jälkeen hän aivan yhtäkkiä esitti kaupungissa vielä saapuvilla olleille herroille hyväksyttäväksi Aleanderin valmistaman julistuksen Lutherin asiasta. Tässä julistuksessa, ns. *Wormsin ediktissä*, kerrottiin koko Luther-jutun alkuvaiheet ja sitten määrättiin hänet, tuo munkin muodossa esiintynyt perkele, valtiopannaan: ei kukaan saanut ottaa häntä huoneeseensa, ei antaa hänelle ruokaa, ei millään tavalla auttaa, päinvastoin, kuka vain sai hänet käsiinsä,

sen tuli ottaa hänet kiinni ja lähettää keisarille; aivan samoin oli meneteltävä hänen liittolaisiinsa ja auttajiinsa nähden. Lutherin ja hänen hengenheimolaistensa kirjat määrättiin poltettaviksi, ja ettei mitään harhaoppia voitaisi kirjojen kautta levittää, säädettiin kaikille vasta ilmestyville painotuotteille sensuuri.

Kun julistus oli luettu, selitti Brandenburgin vaaliruhtinas, että se oli »säätyjen yksimielinen ajatus ja päätös», vaikkei häntä kukaan ollut valtuuttanut säätyjen nimessä esiintymään. Kukaan ei uskaltanut sitä vastustaa ja sellaisenaan keisari allekirjoitti editkin. Se oli rikollinen teko keisarin puolelta, koska edikti sisälsi paljon muutakin kuin Lutherin tuomion. Siinähän oli sensuuri kaikille painotuotteille, vaikkei tästä asiasta säädyille, joiden hyväksymänä se nyt kävi, oltu puhuttu sanaakaan. Monet siitä syystä julistuksen tullessa tunnetuksi kovasti ihmettelivät sitä, eivätkä olleet aluksi uskoa sen oikeaperäisyyttä. Mutta tapahtunut oli tapahtunut. Luther oli työnnetty sekä kirkollisen että maallisen yhteiskunnan ulkopuolelle.

Luther on kadoksissa.

Ennenkuin Wormsin edikti saatiin julkaistuksi, katosi Luther. Lähdettyään Wormsista hän oli edennyt jonkun matkaa, kun yhtäkkiä metsäisellä taipaleella hänen kimppuunsa hyökkäsi ratsumiehiä, jotka karkoittivat kuskin ja muut hänen seurassaan olleet ihmiset ja veivät hänet itsensä mukanaan.

Keisari oli kieltänyt häntä matkan varrella saarnaamasta, ettei herättäisi pahennusta. Tällä ehdolla vain hän oli suojakirjan matkaa varten antanutkin. Kuitenkaan ihmiset eivät antaneet hänelle rauhaa hänen matkan varrella pysähtyessään, ennenkuin hän suostui heille puhumaan.

Luther itsekin pelkäsi, että häneltä sen vuoksi kenties peruutettaisiin matkaturva. Hänen ystävänsä monilla tahoilla olivat aivan varmoja siitä, että Aleander oli tuon väijytyksen metsään järjestänyt. Jos niin oli, että roomalaiset todella olivat saaneet Lutherin käsiinsä, silloin saatiin olla varmoja siitä, ettei Luther enää kauan saisi henkeään pitää, ellei hän jo ollutkin kuollut. Huhusivatpa jotkut, että hänen ruumiinsa oli löydetty metsästä. Kaikki tämä nostatti entistä suuremmaksi vihan roomalaisia ja eritoten Aleanderia vastaan.

Todellisuudessa Luther oli hyvässä turvassa. Kun hän lähti Wormsista, oli selvää, minkä ratkaisun hänen asiansa saisi. Suojellakseen häntä uhkaavilta vaaroilta edes jonkun aikaa hänen lähimmät ystävänsä ja suojelijansa päättivät Fredrik Viisaan suostumuksella piilottaa hänet. Ettei millään tavoin levenisi tietoja hänen olinpaikastaan, ja ettei ketään voitaisi syyttää hänen suojelemisestaan, täytyi menetellä niin salaperäisesti, täytyi suorastaan ryöstämällä viedä hänet turvapaikkaan. He piilottivat hänet yksinäiseen Wartburgin linnaan, mihin hän jäi ritariksi puettuna ja Yrjö-herran nimellä, etteivät palvelijatkaan päässeet salaisuuden perille.

Luther Wartburgissa.

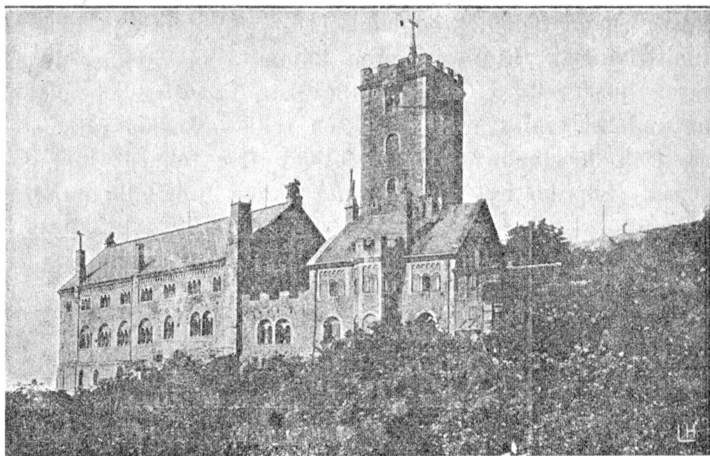
Taistelu katolisuutta vastaan jatkuu.

Kiihkeä työ, tavaton mielen jännitys, jossa Lutherin oli täytynyt elää viimeiset ajat, vaihtui äkkiä Wartburgiin tultua hiljaiseksi levoksi. Ja sitä hän nyt tarvitsi. Linnan isännän hyvässä hoidossa, retkeilyillä kauniissa ympäristössä hän pian kuitenkin sai uusia voimia ryhtyäkseen työhön. Ja aivan tavaton oli tuotteliaisuus, millä hän työtään teki.

Paavilaisten vehkeilyjä vastaan hänen täytyi edelleen kirjoittaa. Ripissä koetettiin monia ihmisiä vieroittaa Lutherista ja siinä heiltä mm. tiedusteltiin, oliko heillä hänen kirjojaan, joita kehoitettiin luovuttamaan. Pakosta oli ripissä kaikki synnit tunnustettava, ja kun katoliset papit luonnollisesti pitivät syntinä Lutherin ajatuksiin suostumista, oli ripitettävien pakosta selitettävä myöskin suhteensa Lutheriin. Kun Luther sai tästä kuulla, hän julkaisi kirjasen ripistä, vaatien ihmisille vapautta tunnustaa rikoksensa tai olla tunnustamatta. Pappi ei tässä saa asettua ehdottomaksi välittäjäksi, jota ei sopisi sivuuttaa. Synnit saa tunnustaa Jumalalle suoraan. Mitään määräaikaisen ripilläkäymisen pakkoa ei saa olla.

Messun väärinkäyttämisestä hän myös sai kirjoittaa. Toistaen sen, mitä hän ennenkin oli asiasta sanonut, hän puolustaa wittenbergiläisten vaatimusta, että yksityismessut sekä muut messu-uhrit on lakkautettava. Epäuskoa on paavilaisten luulo, ettei muka Jumala olisi vielä lepytetty, mistä syystä hänelle yhä uusia lepytysuhreja pitäisi messun muodossa kantaa.

Olipa Lutherin vielä taisteltava anekauppaakin vastaan. Mainzin arkkipiispa oli saanut paavilta oikeuden kutsua joka syksy hurskaita ihmisiä kumartamaan Hallessa olevaa suurenmoista pyhäinjäännöskokoelmaa ja hankkimaan sieltä aneita. Tässä kokoelmassa oli tavattoman runsaasti kaikenlaista armoa tuottavaa esinettä, mm. joukko kokonaisia pyhimysten ruumiita, vieläpä »Kristuksen totinen ruumis, jonka hän oli taivaalliselle isällensä uhrannut.» Yhdellä ainoalla käynnillä voi tästä erinomaisesta armovarastosta saada aneita 39 540 120 vuodeksi 220 päiväksi. Nyt kirjoitti Luther tälle korkealle herralle ankaran kirjeen vaatien häntä kohta lopettamaan kansaraukan viettelemisen ja nilkomisen. Hän, Luther, ei ole vielä kuollut, vaan alottaa piispan kanssa »leikin, jommoista ei vielä moni ole

Wartburgin linna. (S. H.)

toimeenpannut.» »Hallen epäjumala», so. piispan Hallessa oleva pyhäinjäännöskokoelma ja sen tuottamat aneet oli poistettava, tai muuten hän, Luther, »nuhtelisi julkisesti» piispaa ja osoittaisi, »mikä erotus on piispan ja suden välillä.» »Ja todellakin uskomattomia tapahtui; tuo korkea kirkkoruhtinas nöyrtyi tämän pannaan tuomitun munkin edessä, tunnusti olevansa kurja, syntinen ihminen, jopa 'kelvoton, haiseva lika', ja sanoi mielellään nuhteen hyväksyvänsä.»

Itseäänkin läheltä koskevaa kysymystä Luther käsitteli kirjassaan »Luostarilupauksista». Wittenbergissä oli lausuttu ajatus, että munkit ja nunnat saisivat lähteä luostareistaan ja mennä naimisiin, ja tätä ajatusta oli jo ruvettu käytännössä toteuttamaan. Se synnytti tavatonta mieltenkuohua, sillä munkkilaitoksella oli erittäin suuri merkitys sen ajan uskonnollisessa elämässä. Katoliset ilkkuivat, että Luther tietysti puolustaa munkkilupausten rikkomista, koska hänen itsensäkin tekee mieli päästä naimisiin; sel-

laista se on hänen kiivailemisensa, pyhyytensä ja toisten moittiminen. Lutherin opin kannalta oli kyllä selvää, ettei luostareita eikä munkkilaitosta tarvittu kenenkään autuudeksi. Mutta kysymyksen teki vaikeaksi ratkaista se, että luostariin menneet olivat itse tehneet lupauksensa. Sopiiko nyt ilman muuta rikkoa Jumalalle annettu lupaus?

Luther lähtee ratkaisemaan kysymystä tarkastamalla ensin, onko luostarilupaus tarkoituksenmukainen. Luostariin mennään toivossa, että siten saavutetaan vanhurskaus ja sen kautta Jumalan mielisuosio. Tämä kaikki tapahtuisi ihmisen omien töiden kautta. Mutta nyt tiedetään, ettei ihminen omilla töillään milloinkaan voi täydellisyyttä saavuttaa, joten luostariin menokaan ei takaa armon saamista. Jos luostariinmenijät olisivat olleet tästä selvillä, niin ei monikaan heistä olisi tehnyt koko luostarilupausta. Heidän lupauksensa on ollut itsepetosta ja siitä syystä se on rikottava. Ne sen sijaan, jotka tultuaan asiasta selville tahtovat sittenkin luostarilupauksen tehdä, ovat myöskin velvolliset sen pitämään. Tällä kirjoituksella Luther lopullisesti mursi luostarilaitoksen seuduissa, joihin hänen oppinsa muutenkin leveni.

Kaikki nämä ja monet muut kirjoitukset olivat luonteeltaan hyökkääviä, katolista kirkkoa repiviä. Wartburgissa ollessaan Luther sen lisäksi ehti tehdä paljon rakentavaakin työtä. Hän tahtoi antaa papeille oppaan evankelisten saarnojen pidossa ja valmisti sitä varten suuren *kirkkopostillan*, kokoelman saarnoja. Kirja tuli pian niin suosituksi, että sitä luettiin kodeissa melkein enemmän kuin kirkossa.

Tärkein Lutherin Wartburgissa suorittamista töistä oli

Uuden Testamentin käännös.

Uuden Testamentin käännöksiä lasketaan kyllä entuudestaan ilmestyneen saksankielellä lähemmä parikymmentä painosta. Mutta kansan voi sanoa olleen kokonaan tietämättömiä niistä, niin vähän levinneitä ja niin vähän käytettyjä ne olivat. Kun Lutherin käännös, jonka hän oli valmistanut vähemmässä kuin kolmessa kuukaudessa, mutta jonka viimeistelemiseen hän käytti paljon aikaa neuvotellen siitä varsinkin Melanktonin kanssa, ilmestyi v. 1522, sai se sellaisen menekin, kuin ei koskaan sitä ennen olisi saksalaisia raamatunkäännöksiä ollutkaan. Ensimmäinen painos oli tavattoman suuri silloisiin oloihin nähden, 5000 kappaletta, mutta se myytiin loppuun heti. Räätälit ja suutarit riensivät kilvan ritareiden ja muiden herrain kanssa hankkimaan sen, vieläpä naisetkin ostivat sen, ja kaikki, jotka eivät entuudestaan osanneet lukea, koettivat nyt oppia sen taidon. Tämän innostuksen ja kirjan harvinaisen menekin selittää se, että uskonnolliset kiistat olivat julkisessa elämässä aivan etualalla, niin ettei juuri kukaan voinut olla välinpitämätön näistä asioista, ja että monin seuduin alempi kansa oli sydämestään Lutherin puolella. Kun hänen oppinsa perustui kokonaan evankeliumiin, riensi nyt jokainen itse evankeliumiin tutustumaan. Yhtä paljon vaikuttava seikka oli myös se, että kieli Lutherin käännöksissä oli erinomaista. Käytännössä olleen erittäin kankean kirjakielen hän muokkasi taipuisammaksi ja kaikille helpommin ymmärrettäväksi ottamalla sen pohjaksi Keski-Saksassa käytetyn murteen, jota hyvin ymmärrettiin sekä valtakunnan pohjois- että eteläosissa, vaikka näiden seutujen murteet erosivatkin melko jyrkästi toisistaan. Kansan käyttämää mehevää sanavarastoa ja sattuvia lauseparsia hän siirsi kirjakieleen, tehden sen siten kansalle läheiseksi ja tutunomaiseksi. Siksi

kansa hyvin ymmärsi Lutherin kirjoitusta ja mielellään sitä luki. Yksinkertaiset ihmiset, jotka eivät olleet käyneet mitään koulua, lukivat nyt Uutta Testamenttia niin ahkerasti ja tutkivat sitä niin perinpohjin, että he pystyivät väittelemään uskon asioista pappien ja munkkien kanssa, Raamatun tuntemuksellaan osoittaen usein näiden tietämättömyyden ja saattaen heidät aivan umpikujaan. Eiväthän monet papit ja munkit olleet Raamattua eläissään nähneet. Uusi Testamentti ja myöhemmin valmistunut koko Raamatun käännös olivat toiselta puolen hyviä lukutaidon opettajia ja toiselta puolen erinomaisia Lutherin opin levittäjiä, kun niitä nopeasti kasvavan lukutaidon mukana voitiin yhä ahkerammin viljellä.

Filip Melankton.

Uskonpuhdistuksen asia ei pysähtynyt siksikään ajaksi, minkä Luther oli maailmalta piilossa, sen olemme jo nähneet hänen Wartburgissa suorittamastaan kirjallisesta työstä. Kuitenkin kaikki tunsivat, että varsinainen johtaja oli poissa. Epäröiden hapuiltiin sinne ja tänne, toisaalla oltiin arasti hiljaa kuin odottaen, mitä tulisi tapahtumaan, toisaalla taas kiihkeästi pantiin uudistuksia toimeen seurauksista välittämättä. Jonkunlainen johtoasema tässä suhteessa säilyi Wittenbergin yliopistolla, missä Lutherin lähimmät henkiheimolaiset olivat huomatuimpina opettajina. Heistä tuli kuuluisimmaksi *Filip Melankton,* mies, jolla uskonpuhdistuksen historiassa on hyvin tärkeä sija.

Hän oli toistakymmentä vuotta nuorempi Lutheria, mutta heidän tutustuttuaan toisiinsa hän kuitenkin aluksi joutui opettajan asemaan Lutheriin nähden. Aivan nuorena miehenä hän joutui kreikankielen opettajaksi Wittenbergin yliopistoon. Tätä kieltä innostui Lutherkin hänen johdollaan lukemaan heti, kun oli kuullut hänen luentonsa

Filip Melankton. (S. H.)

eräästä Uuden Testamentin kirjasta. Oli erinomainen etu osata kreikkaa. Silloin voi lukea Uutta Testamenttia sen alkukielellä tarvitsematta olla aina riippuvainen virheellisestä käännöksestä. Lutherille uskonpuhdistajana oli kreikankielen taito kaikin puolin suuriarvoinen, eikä suinkaan

vähemmän tärkeä silloin, kun hän tahtoi antaa hyvän raamatunkäännöksen »rakkaille saksalaisilleen».

Paljon suuriarvoisemmaksi tuli Melanktonin merkitys uskonpuhdistustyölle sen kautta, että hän ennen pitkää tutustuessaan Lutherin oppeihin alkoi lämpimästi kannattaa niitä. Ja näiden kahden miehen välille sukeutui ystävyys, joka kesti läpi heidän elämänsä.

Vaikka Melankton joutuikin elämään niin myrskyisenä aikana, ei hän ollut taistelun mies. Tässä suhteessa hän oli melkein vastakohta kiivaalle Lutherille, joka kerran asiasta varmuuteen päästyään iski suoraan, tuli mikä tuli. Melankton oli kyllä syvällinen, hän tahtoi päästä kulloinkin käsillä olevan kysymyksen pohjaan asti, mutta hän oli rauhaa rakastava. Vastustajain kanssa hän halusta neuvotteli, jos oli pienimpiäkään sovinnon mahdollisuuksia. Siinä toimessa saamme hänet vielä tavata. Mutta jos tuli oikein tiukka paikka, hän voi tinkiä, jopa peräytyä. Silloin taas tarvittiin Lutherin järkähtämättömyyttä viemään asiata oikealle tolalleen. Ja siten nämä miehet täydensivät toisiaan.

Melanktonin suuri oppineisuus ja erittäin terävä ajatuskyky tekivät hänet kuin »luoduksi» Lutherin työtä täydentämään. Vasta saamme vielä monta kertaa tavata hänet. Nyt Lutherin ollessa Wartburgissa hän koetti sovittaa Lutherin opit yhtenäiseksi järjestetyksi esitykseksi. Tämän työnsä hän julkaisi nimellä »Jumaluusopin pääkohdat». Se oli latinankielinen, kuten tieteelliset teokset yleensä, ja aiottu etupäässä jumaluusoppia lukeville ylioppilaille. Mutta kirja sai hyvin laajan levenemisalueen kaikissa uskonnollisia kysymyksiä harrastavissa oppineissa piireissä. Neljän vuoden kuluessa siitä otettiin 17 painosta. Luther oli sen johdosta hyvin ihastuksissaan. Paitsi että kirja jumaluusopillisesti todisteli Lutherin asian oikeaksi ja siten antoi uutta turvaa ja rohkeutta hänen oppiinsa

liittyneille heidän esiintyessään ulospäin katolisia vastaan, sillä oli merkitystä myöskin tämän liikkeen sisäiselle kehittymiselle, kun se nyt jo, uskonpuhdistusliikkeen ollessa vielä alkuasteellaan, antoi kaikki tärkeimmät opinkohdat käsittävässä esityksessään yhteisen pohjan uskonpuhdistuksen ystäville estäen heitä siten hajaantumasta kovin pieniin ryhmiin ja suuntiin, joilla kenties ei olisi ollut riittävästi elinvoimaa. Pitkiksi ajoiksi tuli tämä kirja luterilaisuuden parhaaksi turvaksi.

Olot Wittenbergissä.

Luther oli Wormsin ediktillä tuomittu. Kansaan se ei kuitenkaan vaikuttanut paavilaisten toivomalla tavalla. Yksinkertaisesti ajattelivat kansanihmiset, että koska Lutherin oppia ei yritettykään kumota, ei vallanpitäjien viha johtunutkaan hänen opistaan, vaan muista syistä. »Jos ei Martti Lutherin oppi saattaisi vaaranalaiseksi heidän mahtiansa, kunniaansa, säkin, kellarin ja keittiön sisältöä», sanoivat he, »niin he eivät niin paljon sitä varmaankaan vastustaisi eivätkä myöskään kieltäisi meitä lukemasta saksalaisia kirjoja. Heistä olisi yhdentekevää, vaikka emme ikinä menisi rippiin, messuun tai saarnaa kuulemaan. Paavi kun vain saisi rahoja, niin hän antaisi kaiken mennä menoaan.» Lutherin tuomio ei siten yleensä vähentänyt hänen kannattajiaan.

Tämän kansan mielialan tunsivat hyvin Saksan eri osien hallitukset. Ne eivät voineet mitenkään jyrkästi toimeenpanna Wormsin ediktiä, ilmeinen kapina olisi ollut pelättävissä. Siellä täällä vain etsittiin hänen kirjojaan ja poltettiin, mitä onnistuttiin löytämään. Saksin vaaliruhtinaskunnassa ei tietysti tapahtunut mitään sellaistakaan. Päinvastoin Wittenbergissäkin ryhdyttiin sovittamaan uutta oppia kirkolliseen elämään ja sen yliopisto oli

täydellisesti luterilaishenkinen. Sen jumaluusopilliset luennot houkuttelivat sinne ylioppilaita laajalti Saksan ulkopuoleltakin. Esim. Melanktonin luennoilla saattoi olla yhtaikaa 1500 kuuntelijaa. Hajaantuessaan aina kotiseuduilleen ylioppilaat veivät mukanaan evankeliumin aatteet ja olivat erinomaisia lähetyssaarnaajia, niin ettei Lutherin opin tunnetuksi tekemisestä tarvinnut laisinkaan erikoisesti huolehtia.

Lutherin opin käytännöllisen toteuttamisen aloittivat muutamat Wittenbergin tienoolla asuvat papit menemällä naimisiin. Aluksi se herätti kovasti huomiota, mutta pian se tuli tavalliseksi. Yliopiston professoreista ennenmainittu Andreas Karlstadt asettui kiihkeimpien uudistuspyrkimysten etunenään, sillä Melanktonista hiljaisena miehenä ei ollut käytännöllisiin puuhiin. Karlstadt sen sijaan iloitsi voidessaan nyt näytellä koko luterilaisen liikkeen johtajan osaa. Hän se ensimmäisenä lausui julki ajatuksen, että munkit ja nunnat saisivat lähteä luostareistaan ja mennä naimisiin. Kuten olemme nähneet, hyväksyi Luther luostareista lähdön (siv. 127 ja 128) eikä hänellä ollut mitään sitäkään vastaan, että papit menivät naimisiin, sanoi vain leikillisesti, että »minua he vain älkööt siihen pakottako.» Karlstadt meni kuitenkin väitteissään nopeasti edemmäksi, selittäessään pian, ettei ainoastaan ollut oikeus lähteä luostareista, vaan että sieltä piti lähteä, ja että pappien velvollisuus oli mennä naimisiin. Samalla tavalla menetteli hän muissakin asioissa, saaden suurella uudistuskiihkollaan ja epäonnistuneilla todisteluillaan uudistusten tarpeellisuudesta aikaan yleisen hämmingin.

Joukottain munkkeja karkasi Wittenbergin luostareista. Into tarttui ylioppilaihinkin. He ryntäsivät kaupungin kirkkoon ja puukoillaan uhkaillen karkoittivat sieltä papit, jotka valmistautuivat katolisen messun viettoon. Avojalkamunkkien luostariin he niinikään menivät

sen rauhaa häiriten. Ja kun heitä tästä menettelystä uhattiin rangaistuksella, eivät kaupungin asukkaat sitä sallineet, vaan vaativat, että ylioppilaat oli vapautettava, evankeliumia oli saatava vapaasti saarnata, yömessut sekä yksityiset messut oli lakkautettava, kapakat ja porttolat oli suljettava, ehtoollinen oli annettava molemmissa muodoissa jne. Kaikki nämä vaatimukset esitettiin Karlstadtin neuvosta. Ja hän sai innokkaaksi apurikseen erään silmäpuolen augustiinolaismunkin Zwillingin, joka erittäin mieliä kiihoittavasti saarnasi katolista ehtoollisenviettoa vastaan saadenkin munkkiveljensä luopumaan koko ehtoollisen käyttämisestä. Joulupäivänä 1521 Karlstadt piti voimakkaan saarnan linnankirkossa ehtoollisasiasta jakaen samalla ehtoollista noin 2000 vieraalle ilman edelläkäynyttä rippiä sekä molemmissa muodoissa, viininä ja leipänä. Saman hän teki myöskin kaupungin kirkossa uudenvuoden päivänä. Monta muuta suurta ehtoollisjumalanpalvelusta järjestettiin. Ehtoollisen asetussanat ruvettiin lukemaan selvällä äänellä eikä katolisten tavoin hiljaa mumisemalla. Kirkoista hävitettiin useimmat alttarit, kolme vain jätettiin. Pyhäinkuvat heitettiin ulos. Augustiinolaismunkit Wittenbergissä päättivät hajottaa koko munkkikuntansa. Karlstadt meni naimisiin ja monet muut arvokkaissa asemissa olevat henkilöt seurasivat hänen esimerkkiään.

Näin toteutettiin evankelista vapautta. Mutta kun kaikilla tahoilla revittiin vanhaa, minkä ennätettiin, ja kun ei ollut mitään kaikkia sitovaa yhteistä suunnitelmaa, jonka mukaan uudistuksia olisi toimeenpantu, menivät olot aivan sekaisin. Melkein jokaisella papilla oli oma tapansa pitää jumalanpalvelusta. Kun vanhoja sääntöjä pidettiin tarpeettomina, jopa syntinä niiden seuraamista, ja kun uusia ei ollut, oli vallattomuus ja kurittomuus suorastaan uhkaava. Ylioppilaat tekivät kolttosiaan, samoin luostareistaan lähteneet munkit. Katolismielisiä pappeja

annettiin selkään, monen asunnosta särettiin ikkunat, paastot lyötiin tahallaan laimiin jne. Vaaliruhtinaskaan ei kyennyt palauttamaan järjestystä, ilmoitti ainoastaan vastalauseensa tätä sekasortoa vastaan. Hänen kantansa oli toistaiseksi se, että uskonnollisista kysymyksistä sai puhua ja kirjoittaa kuinka paljon hyvänsä, mutta olojen piti kaikessa jäädä entiselleen.

Vielä hullummiksi kuitenkin olot kehittyivät. Wittenbergiin tuli Zwickausta joitakuita saarnaajia, jotka sanoivat Pyhän Hengen itsensä käskeneen heitä puhumaan. Zwickaun profeetoiksi heitä tavallisesti sanottiinkin. He tahtoivat irtautua kaikista ulkonaisista kristillisyyden ohjeista. Ei Raamattuunkaan saanut nojata ja ehdottomasti luottaa, vaan yksin Jumalan suoranaiseen vaikutukseen ihmisen sydämessä. He saivat paljon kannattajia. Vaikka tämä oppi erityisesti koroittikin yksinkertaisia ihmisiä, sillä yhtä hyvinhän Henki voi puhua oppimattomalle kuin oppineellekin — itse olivat saarnaajat kankureita ja muita käsityöläisiä —, innostui Karlstadt kovasti tähän uuteen oppiin. Hän rupesi kulkemaan työtä tekevien ihmisten luona kysymässä heiltä, mitä he ajattelivat mistäkin Raamatun kohdasta oppiakseen heiltä. Hän oli yliopiston professori, mutta huomasi nyt, että se oli aivan turhaa. Jumalalliset totuudet voivat olla selvempiä yksinkertaisille. Ja heti hän alkoi saarnata voimakkaasti kouluja vastaan, kehoittaen ylioppilaitakin jättämään lukunsa. Monet heistä noudattivatkin neuvoa ja lähtivät koteihinsa opettelemaan jotain käsityötä, sillä mitäpä nyt enää tiedoilla oli arvoa. Jotkut professoritkin lähtivät Wittenbergistä, kun ei ylioppilaita enää tullut heitä kuulemaan. Kyllästyneenä tähän sekamelskaan aikoi Melanktonkin jo lähteä. Muudan koulu Wittenbergissä tyhjennettiin oppilaista ja sijalle pantiin leipuriliike.

Wittenbergin kaupungissa oli järjestyssääntö, jonka raati ennen Zwickaun profeettojen ilmestymistä oli hyväksynyt. Tämä sääntö sisälsi jumalanpalvelusjärjestyksen, joka määräsi, että kaikki kirkolliset tulot oli koottava samaan kassaan, josta sitten maksettaisiin palkat saarnaajille, josta käsityöläiset ja velalliset saisivat lainoja, lesket ja köyhät apua jne. Tämä sääntökin nyt pyrki tyyten unohtumaan, kun jokainen hosui omaan suuntaansa, sinne, mihin henki häntä veti.

Luterilainen seurakuntaelämä järjestyy.

Luther palaa Wittenbergiin.

Kaikesta vallitsevasta sekasorrosta kirjoitettiin Lutherille Wartburgiin ja pyydettiin häneltä neuvoa ja apua. Ei auttanut lopulta muu, kuin että hänen itsensä piti lähteä Wittenbergiin. Sikäläisistä tapahtumista leveni tieto laajalti ympäristöön synnyttäen monella taholla samanlaista hämminkiä. Uskonpuhdistuksen asialle oli kaikki tämä äärettömäksi vahingoksi. Katoliset voivat nyt osoittaa vahingoniloisina: kas siinä Lutherin vaikutuksen seuraukset! Monella paikkakunnalla oli siitä syystä hyvin helppo panna käytäntöön Wormsin edikti jyrkässä muodossa. Lutherin kirjoja poltettiin, hänen oppiinsa taipuvaisia pantiin vankeuteen jne.

Luther jätti turvapaikkansa vaaliruhtinaan vastusteluista huolimatta. Vaaliruhtinas pelkäsi, kuinka Lutherin kävisi hänen olinpaikkansa tullessa yleisesti tunnetuksi. Ilmankin olivat mielet kiihdyksissä. Jos nyt koko liikkeen alkuunpanija vielä tulisi pahimpaan pesään, pelkäsi hän asiain kehittyvän sille kannalle, ettei hän enää voisi vastata Lutherin turvallisuudesta. Suojaa häneltä ei Luther

sanonut toivovansakaan. Asiat vaativat häntä tulemaan, ja uhkasivatpa häntä mitkä vaarat hyvänsä, hän ei pelännyt.

Kaikki riippui nyt siitä, kuinka Lutherin onnistuisi tyynnyttää Wittenberg. Kahdeksan päivää peräkkäin hän saarnasi. Periaatteessa hän kyllä hyväksyi, niin hän saarnoissaan selitti, tehdyt muutokset kaikkien jumalanpalvelusmuotojen toisin järjestämiseksi. Mutta tässä on oltu liian hätäisiä. Jyrkillä muutoksilla on loukattu niitä, jotka eivät kyllin nopeasti ole ehtineet omaksua uusia käsityksiä. Heidät olisi pitänyt voittaa uskonpuhdistukselle, mutta hätäisellä menettelyllä on heidät siitä vieroitettu. Kuitenkin ulkonaisissa menoissa on paljon sellaista, »mitä voipi tehdä tai olla tekemättä, saattamatta silti uskoansa ja sielunsa autuutta vaaraan.» Vaikka siis noudattaakin vanhoja menoja, ei uskovainen sen kautta mitään menetä. Mutta jos sen sijaan pakotetaan kaikkia luopumaan entisistä tavoista, niin monia ihmisiä saattaa omatunto ruveta syyttämään heidän hyväksymiensä uskonnollisten muotojen hylkäämisestä. Näiden heikkojen vuoksi siis on odotettava ja vain hitaasti uusiin muotoihin siirryttävä. Munkkilaitosta hän ei rupea enää puolustamaan, ei liioin yksityismessuja, niistä hän on jo sanottavansa sanonut. Mutta ei hän myöskään rupea pakottamaan pappeja naimisiin, kuten jotkut tahtovat. Se saa olla asianomaisten pappien itsensä ratkaistavana. Katolinen rippi, paasto ja pyhäinkuvat olivat hänen mielestään arvottomia, mutta heikkojen tähden olisi nekin pitänyt säilyttää. Ensin on tarpeeksi saarnattava, ja vasta kun sana on tehnyt tehtävänsä, kun se on muuttanut ihmisten mielen, silloin vasta on aika tehdä muutoksia ulkonaisissa menoissa sen mukaan kuin sisällinen muutos vaatii.

Hänen sanansa tyynnyttivät. Jumalanpalveluksenkin hän järjesti vanhalla tavalla niin tarkoin, että ehtoollinen

Wittenbergin tuomiokirkko sisältä. (S. H.)

jaettiin vain leivän muodossa, ehtoollisaineet nostettiin kaiken kansan kumarrettaviksi ja messu luettiin latinankielellä poistamalla siitä ainoastaan ne paikat, jotka puhuivat ehtoollisesta uhrina. Ja niin oli rauha maassa. Zwickaun profeetat lähtivät kaupungista pois. Samoin poistui Karlstadt, jonka toiminta ei saanut hyväksymistä osakseen. Luther jäi itseoikeutetuksi johtajaksi. Tehden matkoja eri

tahoille, missä Karlstadtin aikuinen villitys oli saanut jalansijaa, hän sai tyyntymään kaikki sielläkin.

Luther evankelisen seurakuntaelämän perustajana.

Asteettain, vaikkakin hitaasti, tapahtui jumalanpalveluksen muuttuminen. Saksankieli voitti siinä yhä enemmän alaa. Saarna tuli olemaan jumalanpalveluksen pääosana ja se oli luonnollisesti kansankielinen. Niin suuri oli ihmisten halu kuulla uutta oppia, että saarnatilaisuuksia järjestettiin joka päiväksi. Pyhäisin oli jumalanpalveluksia melkein myötäänsä. Esimerkiksi siitä, kuinka ahkerasti niihin aikoihin saarnattiin, mainittakoon erään saksalaisen kaupungin jumalanpalvelusjärjestys sunnuntaisin: kello 4 aamulla katkismusselityksiä kolmessa kirkossa, kello 5 katkismussaarnat kolmessa muussa kirkossa, kello 6 evankeliumisaarna kahdessa kirkossa, kello 7 saarna kaikissa kirkoissa, samoin kello 12 epistolasaarnat kaikissa kirkoissa, kello 2 keskustelu evankeliumin johdosta luostarissa ja samanlainen keskustelu kello 4 iltapäivällä toisessa luostarissa.

Messuakin, katolisen jumalanpalveluksen ydintä, luettiin jo monessa paikassa saksaksi, ja vihdoin Luther salli sen tapahtua Wittenbergissäkin. Ja hänen teoksensa »Saksalainen messu», jonka hän heti sen jälkeen julkaisi, tuli jonkunlaiseksi käsikirjaksi, jonka mukaan jumalanpalvelukset muuallakin järjestettiin, vaikka Luther ei sitä ollut aikonutkaan muita sitovaksi malliksi kuvatessaan siinä vain sitä, kuinka Wittenbergissä oli menetelty.

Katolisessa jumalanpalveluksessa oli seurakunta mykkänä. Nykyisin on luterilaisilla seurakunnilla huomattava osa suoritettavana laulussa. Luther käsitti, mikä innostava ja mieliä kohottava voima laulu on. Mutta laulun kuunteleminen ei ole samaa kuin itse mukana veisaaminen.

Katolisessakin kirkossa lauletaan, mutta siellä sen suorittaa kokonaan kuoro. Luther tahtoi saada virret seurakunnan laulamiksi. Aluksi, kun saksankielisiä virsiä ei vielä ollut, täytyi tyytyä siihen, että ne laulettiin latinaksi, missä niin paljon latinaa osattiin. Tämä asiaintila ei luonnollisesti voinut kauan tyydyttää, koska suurin osa seurakunnasta ei ymmärtänyt siitä mitään eikä myöskään voinut ottaa osaa siihen. Tältäkin kohdaltaan tuli jumalanpalvelus muuttaa kansankieliseksi. Ja Luther oli itse ensimmäisenä virsiseppänä. Hänen kiistakirjoituksensa jo osoittivat, että hänellä oli erittäin joustava kieli, hänen sanansa varsin sattuvia. Nyt muudan marttyyrikuolema sai hänet runoilemaankin. Uskonpuhdistus oli levinnyt Alamaihinkin. Mutta siellä keisari niiden seutujen varsinaisena hallitsijana pani jyrkästi toimeen Wormsin ediktin. Kaksi luterilaistunutta munkkia, jotka eivät suostuneet oppiaan peruuttamaan, poltettiin silloin. Tämä tapahtuma herätti pelkoa, surua, mutta myös uhkarohkeita ajatuksia luterilaisissa: on pantava kova kovaa vastaan. Luther puhkesi silloin laulamaan, laulamaan uutta innostusta, uutta rohkeutta ja luottamusta Jumalan sanan vapauden voittoon. Hänen laulunsa ovat yhtä mukaansa tempaavia kuin muutkin hänen kirjoituksensa. Ennen kuin hän vielä oli kirjoittanut yhtäkään virttä, muudan kansanrunoilija, suutari, oli eräässä laulussaan sanonut häntä »Wittenbergin satakieleksi». Virsirunoiluun antautuneena ei Luther suinkaan tätä mainettaan menettänyt. Meidän tarvitsee muistaa ainoastaan joitakuita hänen virsistään sen ymmärtääksemme. Onhan suomalaisenkin virsikirjan voimakkaimpia hänen sepittämänsä »Jumala ompi linnamme», kaikkien luterilaisten oikea »sotalaulu», jos niin saa sanoa. Se onkin Lutherin virsituotannon huippu. Paras jouluvirtemme »Enkeli taivaan lausui näin» on myös hänen kynästään lähtenyt. Kaikkiaan on suomalaisessa virsikirjassa 25 numeroa Lutherin käsialaa.

Ensimmäisiä virsikirjoja oli Wittenbergissä v. 1524 ilmestynyt vihkonen, joka sisälsi 8 virttä, niistä neljä Lutherin. Häntä nim. auttoivat monet runoniekat virsien sepittämisessä. Huomattavampi oli jo samana vuonna ilmestynyt »Hengellinen laulukirja», jossa oli 32 saksalaista ja 5 latinankielistä virttä. Viimeksimainitut hän jätti kirjaan koululaisten tähden, jotta he voisivat virsiäkin veisatessaan harjaantua latinankieleen — eihän siitä kovin pitkiä aikoja ole, kun suomalaisessakin virsikirjassa oli latinalaisia virsiä.

»Hengellinen laulukirja» oli nuoteilla varustettu. Vaaliruhtinaan laulumestari sävelteli ja sovitteli niitä, ja Luther oli siinäkin työssä apuna. Monelle virrelle hänen tahdostaan otettiin jonkun kansanlaulun sävel. Siten ihmiset oppivat helposti virsiä laulamaan ja jumalanpalvelus tuli sellaiseksi kuin se oli tarkoitettukin. Toivoipa Luther, että nuoriso tämän kautta jättäisi vähemmäksi rekilaulunsa ja rupeaisi veisaamaan virsiä.

Kun saarnalla oli niin keskeinen asema jumalanpalveluksessa, oli erittäin tärkeätä, että saarnaaja oli kyvykäs ja kaikin puolin kunnollinen. Katolismieliset papit eivät kelvanneet eikä myöskään voitu uusia virkoihin asettaa vanhassa järjestyksessä. Luther vaati, että seurakunta itse saisi valita pappinsa. Käytännössä tämä aluksi vei siihen, että kaupunkien neuvostot valitsivat ja asettivat kirkkoherrat. Kirkollinen ja valtiollinen elämä eivät olleet vielä niin erillään toisistaan, ettei tällainen olisi käynyt päinsä. Kaupunginvaltuustot edustivat kaupungin asukkaita, siis myös kulloinkin kyseessä olevan seurakunnan jäseniä, joten he voivat tällaisetkin tehtävät suorittaa. Harvemmin seurakunnat itse suorastaan sielunpaimenensa valitsivat ja virkaan asettivat. Laillisele, varmalle pohjalle saatiin papinvaali ja virkaan asettaminen vasta sitten, kun kokonaisia ruhtinaskuntia ja valtioita siirtyi uuteen oppiin.

Kasteen toimittamisen Luther järjesti myös uudella tavalla kirjasellaan »Miten oikealla ja järjellisellä tavalla ihminen on kristinuskoon kastettava». Kastekaavasta jätettiin pois muutamia roomalaisen kirkon käyttämiä menoja, kuten lapsen voiteleminen.

Köyhäinhoito.

Köyhät elivät keskiajalla kokonaan yksityisen armeliaisuuden varassa, sillä kerjäämistä ei pidetty, kuten tiedämme, pahana, vaan se oli ansiotyö, aivan samalla tavalla kuin kerjäläisen auttaminen. Kun Luther ei antanut armeliaisuudelle enempää kuin muillekaan ulkonaisille töille syntejä sovittavaa merkitystä, ei pitänyt sitä katolisten tavalla »hyvänä työnä», joutui kerjääminenkin aivan toiseen valoon. Kerjäämistä katsottiin laiskottelemiseksi ja liiallista anteliaisuutta laiskuuden tukemiseksi.

Luther vaati, että jokaisen seurakunnan tuli pitää huoli alueellaan asuvista köyhistä ja sairaista. Kristityllä alueella ei saanut olla kerjäläisiä eivätkä työhön kykenevät saaneet viettää elämäänsä laiskuudessa.

Uskonpuhdistus mursi siis tässäkin suhteessa keskiaikaisia käsityksiä, vaikka luonnollisesti tätäkin ohjelmaa voitiin toteuttaa hyvin hitaasti.

Luther ja kansanopetus.

Evankeliseen seurakuntaelämään kuuluu oleellisena osana kansanopetus. Ja se oli ennen kaikkea pappien tehtävä. Sivistyneinä miehinä tulivat papit ja heidän perheensä olemaan jokapäiväisten suhteittensa kautta ympäristöönsä nähden sivistyskeskuksina, jopa siinä määrässä, että jotkut sanovat protestanttisten maiden verrattain korkean sivistyksen melkoisessa määrässä perustuvankin

pappiloihin — meidänkin maahamme nähden sama väite pitänee osittain paikkansa. Mutta ei tahdottu tyytyä siihen sivistysvaikutukseen, mikä papilla ja pappilalla oli seurakunnalleen ilman muuta. Luther halusi järjestää asiat niin, että pappien velvollisuudeksi tuli seurakuntalaistensa suoranainen opettaminen. Ja hänen ansionsa on se, että tämä opetus suunnattiin etupäässä nuorisoon.

Katolisellakin ajalla opetettiin kansalle uskontoon kuuluvia asioita ripin yhteydessä. Kysymysten ja vastausten muodossa etupäässä tämä opetus liikkui. Kysymykset koskivat tavallisesti Isämeidän-rukousta, käskyjä, uskontunnustusta ja jumalanpalvelusmenoja. »Muistin helpottamiseksi kirjoitettiin joskus tärkeimmät kohdat tauluille, jotka ripustettiin huoneisiin» — siitä nimitys 'huoneentaulut'. Tälle samalle pohjalle rakensi Lutherkin, sillä hän myös oli rippi-isä. Hän julkaisi jo v. 1520 ripin yhteydessä tapahtuvassa kuulustelussa tavallisesti kosketeltuja kysymyksiä käsittelevän pienen kirjasen. Siitä tuli ensimmäinen luonnos hänen katkismuksilleen, joista saamme puhua myöhemmin. Tämän alun hän laajensi pari vuotta myöhemmin »Rukouskirjaksi», joka oli »yksinkertainen kristillinen tapa ja peili, joka opetti tuntemaan synnit ja rukoilemaan.» Sekin oli tarkoitettu rippiopetuksessa käytettäväksi. Rippipakko, määräaikaiset pakolliset synnintunnustukset, oli kyllä poistettu, mutta Luther ei tahtonut, että sen jälkeen ilman muuta ehtoollista jaettaisiin kenelle hyvänsä. Tuli ainakin kuulustella ehtoolliselle tulevilta, tiesivätkö he ollenkaan, mikä oli ehtoollisen merkitys. Mutta tällöin jo alettiin selvästi huomata, että oli välttämätöntä antaa nuorisolle opetusta kristinopin alkeissa, vaikka tämän ajatuksen toteuttamiseen käytännössä päästiin hyvin hitaasti.

Kirkossa käyminenkin muodostui nyt kansalle entistä paljon opettavaisemmaksi, kun jumalanpalvelus oli kansankielinen ja kun saarna sai niin tärkeän sijan siinä.

Saarnatessaan, saarnatointa järjestäessään ja juuri mainittuja kirjoja toimittaessaan Luther ajatteli etupäässä kansan uskonnollista kasvatusta. Mutta hänelle tulee myös kunnia siitä, että hän ensimmäisenä lausui ajatuksen saksalaisen porvarikoulun tarpeellisuudesta. Hän osoitti ymmärtävänsä, että jokapäiväisessäkin elämässä ihmiset tarvitsivat tietoja, ja oli siten monista aikalaisistaan edellä sivistyskysymykseen nähden. Ehdotuksensa hän teki tunnetuksi julkaisemalla kirjan »Kaikkien Saksan kaupunkien neuvosherroille kristillisten koulujen perustamisesta ja ylläpitämisestä». Siinä hän sanoo monen ennen pitäneen kouluja tärkeinä, koska niissä opetettiin kieliä, joita tarvittiin halutessa tutustua uskonnollisiin kirjoihin, Jumalan sanaan. Nyt, kun on Raamattua käännetty saksaksi, ei enää tahdota panna lapsia kouluun, koska muutenkin muka voidaan oppia lukemaan. Tämä ajatus on erittäin lyhytnäköinen. Vaikka ei olisi mitään uskonnollista elämää olemassakaan, olisi sittenkin kyllin syytä kouluja perustaa. »Jos minulla olisi lapsia ja varoja, panisin heidät oppimaan kieliä ja historiaa sekä myöskin opettelemaan laulua ja soittoa ynnä laskentoa», sanoi Luther. Jo sen vuoksi, että ihmiset kasvaisivat kykeneviksi kunnollisesti täyttämään yhteiskunnalliset tehtävänsä, tarvitaan kouluja. Vanhempien velvollisuus on kyllä huolehtia lastensa kasvattamisesta ja opettamisesta, mutta kaikki vanhemmat eivät siihen pysty. Senkin vuoksi siis ovat koulut välttämättömiä. Koulujen perustaminen ja ylläpitäminen kuuluu kaupungeissa luonnostaan kaupunkien hallituksille, sillä kouluista on hyötyä kaupungeille itselleen. Ehdottaapa hän perustettavaksi yleisiä kirjastoja, joihin olisi hankittava kaikki hyvä kirjallisuus. Myöhemmin hän lausuu, että esivallan on pakotettava vanhempia kouluuttamaan lapsiaan, elleivät nämä muuten sitä tee.

Lutherin kehoitusta ei aluksi juuri noudatettu. Yleensä

ei vielä käsitetty koulujen arvoa, ja kun luterilaisuuden levitessä lakattiin antamasta lahjoja luostareille ja kirkoille, jotka olivat kouluja kustantaneet, oli monta opinahjoa suljettava, niin että niiden lukumäärä väheni entisestäänkin. Vähitellen vasta perustettiin uusia kouluja hävinneiden sijalle, niin että kansansivistys luterilaisissa maissa nousi korkeammalle kuin se katolisissa maissa olikaan.

Luther kadottaa jakamattoman kansansuosion.

Valtiollinen tila Wormsin valtiopäivien jälkeisenä aikana.

Wormsin valtiopäivien jälkeen ei uskonpuhdistuksen asiassa tullut pysyvää tilaa. Luther ystävineen ja puoluelaisineen koetti kaikin tavoin juurruttaa oppiaan yhä syvemmälle. Kirjoitusten ja saarnojen, vieläpä yksityisen keskustelun kautta sitä niinikään levitettiin eri tahoille. Mutta vastustajatkaan eivät olleet toimettomina, vaikka Wormsin ediktiä ei saatukaan tehokkaasti toimeenpannuksi.

Nürnbergin valtiopäivillä 1522—23 oli esillä uskontokysymyskin. Paavin lähettiläs vaati, että Wormsin edikti oli saatettava voimaan kaikessa ankaruudessaan. Valtiopäivät sen sijaan päättivät anoa paavilta räikeimpien kirkollisten epäkohtien korjaamista, koska muuten ei ollut toivoa saada Lutherin harhaoppeja ehkäistyiksi, ja pyysivät sellaista saksalaista kirkolliskokousta, jossa esteettömästi saataisiin paljastaa kaikki väärinkäytökset ja puhua jumalallista ja evankelista totuutta. Uskonpuhdistuksen asialle edullisempaa päätöstä ei itse Lutherkaan

voinut odottaa. Samoihin aikoihin oli muudan ritari von Sickingen aloittanut ilmi sodan katolisia ruhtinaita vastaan luvaten ottaa suojelukseensa kaikki evankeliumin tähden kärsimään joutuneet. Asema näytti luterilaisille hyvin edulliselta. Mutta Sickingenin joukot saatiin kukistetuksi ja hän itse kaatui taistelussa. Valtiopäivien toivomaa kirkolliskokousta ei kutsuttu koolle, ja keisari antoi kaiken kannatuksensa uskonpuhdistuksen vastustajille. Ja nyt alettiin käännyttää takaisin katolisuuteen väkipakolla. Katolisten ensimmäisenä voimain kokoamisena oli Regensburgin liitto, jonka muutamat katoliset ruhtinaat tekivät (1524). Tämä ja vielä enemmän talonpoikaiskapina, joka pian sen jälkeen puhkesi, vahvisti katolisten asemaa. Siihen viitaten he voivat kaikille osoittaa, miten tuhoisia seurauksia Lutherin oppi mukanaan toi.

Talonpoikaissota.

Kapinan puhkeamisesta syytettiin Lutheria väärin. Oppinsa levenemistä hän ei perustanut ulkonaiseen voimaan. Hän luotti siihen, että kun evankeliumia saarnataan, se itse tekee valloitustyön. Mutta luonnollisesti hän toivoi, että esivalta asettuisi evankeliumia suojelemaan.

Kun nyt kuitenkin katoliset ruhtinaat vainosivat Lutherin kannattajia vieden heitä polttoroviolle asti, niin kuinka oli tällaiseen menettelyyn suhtauduttava? Oliko silloin alistuttava vai ryhdyttävä voimakeinoin puolustautumaan? Tähän kysymykseen Luther vastasi kirjallaan »Maallisesta esivallasta, missä määrin olemme velvolliset olemaan sille kuuliaiset». Siinä hän sanoo, että hallituksen valta ulottuu ainoastaan ruumiiseen, tavaraan ja maallisiin olosuhteisiin. »Sielua ei Jumala anna kenenkään muun hallita, hän itse sen tahtoo tehdä; kun siis maallinen hallitus rupeaa laatimaan sieluille lakia, niin se sekaantuu Juma-

lan hallintoon ja eksyttää vain ja turmelee sieluja.» Uskonasioissa ei maallista valtaa siksi tarvinnut totella. Jopa Luther suoraan kieltää ketään vapaaehtoisesti luovuttamasta Uusia Testamentteja niiden etsijöille. Ennemmin on kärsittävä vaikkapa marttyyrin kohtalo. Mutta väkivallalla ei saa ryhtyä puolustautumaan, vaikka esivalta käyttäisikin voimakeinoja. Aseisiin laillista esivaltaa vastaan ei saa millään ehdolla tarttua. Kaikissa maallisissa asioissa on sitä nurkumatta toteltava.

Luther ei siis yllyttänyt kapinaan. Sen puhkeamiseen vaikuttikin enemmän rahvaan sorronalainen asema, vaikka se, väärin käsittäen Lutherin opin kristityn vapaudesta, häneen vetosikin.

Talonpojat olivat melkein kauttaaltaan maaorjuudessa. Maasta, jota he viljelivät, heidän oli suoritettava veroa ja tehtävä päivätöitä lääninherralle, joka usein asui hyvin varustetussa linnassaan. Nämä herrat saattoivat panna talonpojan maksettavaksi niin korkeita veroja ja niin lukuisia päiviä, kuin vain itse hyväksi katsoivat. Tapahtuneesta vääryydestä ei talonpoika voinut mihinkään vedota. Jumala oli herrojen ja talonpoikien välisissä riidoissa ainoa tuomari. Talonpojat saivat siitä syystä kestää mitä tunnottominta sortoa. Tyytymättömyys oloihin oli heidän keskuudessaan siksi niin yleinen, että 1400-luvulla oli pitkin matkaa talonpoikaiskapinoita milloin milläkin seudulla. Mutta ne kukistettiin aina verisesti, niiden tuottamatta heidän asemaansa pienintäkään parannusta.

Tällaisessa maaperässä vaikuttivat Lutherin kirjoitukset kaikkien kristittyjen hengellisestä vapaudesta kuin tuli tappuroihin. Yksinkertaiset talonpojat eivät siitä käsittäneet muuta kuin sen, että Jumalan sanan mukaan he olivat yhtä vapaita kuin muutkin. He olivat kristittyjä hekin, siis ei heillä saanut olla mitään herroja. Lutherin sanojen toista puolta, että kristitty on kaikkien alamainen

ja palvelija, he eivät laisinkaan ajatelleet. Sen lisäksi Zwickaun profeetat (s. 136) saarnasivat rohkeasti heidän toiveidensa toteutumista: oli vain yksimielisesti noustava ja surmattava herrat, sillä heistä päästäisiin.

V. 1524 muutamin paikoin jo puhkesi ilmi kapina. Aluksi siihen ei kiinnitetty yleisempää huomiota, vaan kapinallisilla seuduilla asuvat herrat saivat tulla itsekseen toimeen miten parhaiten taisivat. Moni linna silloin ryöstettiin putipuhtaaksi ja niiden väki surmattiin, usein julmasti kiduttamalla. V. 1525 olivat jo laajat alat talonpoikien hallussa. Liikettä kannattamaan yhtyi paljon köyhiä ritareita sekä pienien kaupunkien asukkaita, jotka kaikki kärsivät ylemmän aatelin sorrosta.

Kapinalliset olivat laatineet erikoisen ohjelman, jonka he tahtoivat saada toteutetuksi. Se sisälsi 12 päävaatimusta, joista useimmat olivat yhteiskunnallista ja taloudellista laatua, vaikka niille oli koetettu antaa sellainenväritys, kuin ne olisivat johtuneet pääasiassa uskonnollisista syistä. Siispä vaadittiin evankeliumin saarnan täyttä vapautta, kymmenysten poistamista, maaorjuuden lakkauttamista y. m. Voittaakseen puolelleen muodollisen oikeuden kapinalliset sanoivat luopuvansa vaatimuksistaan, sikälikuin ne osoitettaisiin Raamatun vastaisiksi. Asiastaan he pyysivät lausuntoja useilta tunnetuilta henkilöiltä, mm. Lutherilta.

Luther laati silloin kirjan »Kehoitus rauhaan, Schwabenin talonpoikain kahdentoista vaatimuksen johdosta». Siinä hän kirjoitti, että talonpojat olivat sekoittaneet uskonnolliset ja taloudelliset sekä yhteiskunnalliset kysymykset. Niin ei olisi saanut tapahtua. Oli kokonaan väärin lähteä evankeliumin varjon alla esittämään taloudellisia vaatimuksia. Kumpiakin vaatimuksia itsessään hän piti oikeudenmukaisina. Mutta näiden vaatimusten toteuttamiseksi ei olisi saanut tarttua aseisiin. Evankeliumin asiaa sillä

ei suinkaan edistetty, hän sanoi, päinvastoin vahingoitettiin. Siksi hän kehoitti talonpoikia rauhoittumaan. Ruhtinaille ja vallanpitäjille hän oli kirjassaan ankara. He itse olivat suurella riistämishalullaan ja evankeliumin vastustamisella kapinan sytyttäneet. Heidän oli siitä syystä suostuttava edes joihinkuihin vaatimuksiin palauttaakseen rauhan.

Lutherin sanoja ei kuultu. Kapina leveni vain. Silloin Luther näki, etteivät talonpojat olleet aloittaneetkaan kapinaansa uskonnollisista syistä, vaan että heillä oli kokonaan maalliset edut mielessään. Talonpojat olivat siis selviä kapinoitsijoita hänen mielestään. Ja kapina oli kukistettava, se oli hänen käsityksensä mukaan kristillisen esivallan velvollisuus. Tämän käsityksensä mukaan hän, itse asiassa surkeasti erehtyen, neuvoi ruhtinaita kovuudella kukistamaan kapinoitsevat talonpojat. »Niin kummalliset ovat nyt ajat, että nykyjään voi ruhtinas ansaita taivaan paremmin verenvuodatuksella kuin rukouksilla.» »Pistäköön, lyököön, tappakoon, ken vain kykenee!» kirjoitti Luther.

Kapina kukistettiin. Verisesti ja julmasti kostettiin talonpojille. Ja tästä lopputuloksesta syytettiin Lutheria. Sanottiin, että hän ruhtinasten suosiota tavotellen oli pettänyt talonpoikien asian. Eivät ystävätkään ymmärtäneet hänen menettelynsä syitä, vaan moittivat häntä siitä. Myönnettävä onkin, että hänen menettelynsä ja koko kapinan tulos toi mukanaan paljon vahinkoa uskonpuhdistusliikkeelle. Kapinaa kukistamassa oli etupäässä katolismielisiä ruhtinaita. Kun he pääsivät voitolle, puhdistivat he alueensa tarkoin luterilaisesta aineksesta, koska kirkollisten olojen muuttamishalua pidettiin kaiken muunkin kapinahengen alkujuurena. Ja Luther itse menetti suuren kansansuosionsa. Siihen asti hän oli ollut ikäänkuin koko Saksan kansallisena sankarina, johon kaikki toivoen kat-

soivat. Hän ei osannut käyttää hyödyksi talonpoikien mielialaa, vaan teroitti yksinomaan evankeliumin merkitystä uskonnolliselta kannalta kiinnittämättä huomiota niihin toiveisiin, joita talonpojilla oli yhteiskunnallisten ja taloudellisten olojen muuttumisesta evankeliumin vapauden toteutuessa.

Lutheriin itseensä nähden oli talonpoikaissodalla myös varsin tärkeät seuraukset. Hän kadotti luottamuksensa siihen, että kansa itse pelkästään evankeliumin voiman vaikutuksesta ja johdolla pystyisi järjestämään uskonnollisen elämänsä. Se saattoi, kuten surullinen kokemus nyt todisti, ajautua harhateille. Entistä suurempi huomio oli siitä syystä pantava ulkonaisen evankelisen kirkonelämän järjestämiseen. Ja tässä täytyi suurimmaksi osaksi turvautua ruhtinasten apuun, koska heillä oli voimaa ja valtaa järjestettyjen laitosten ylläpitämiseen.

Mutta tällaisinakaan aikoina Luther ei kadottanut luottamustaan tulevaisuuteen. Talonpoikaissodan kestäessä hän meni naimisiin monille ystävilleenkin kauhuksi ja katolisten ilkkumisista huolimatta.

Nyt tapahtui myöskin lopullinen ero Lutherin ja humanistien välillä, Erasmuksen vetäytyessä kokonaan Lutherin vastustajien pariin. Erasmus kammoi kaikkea jyrkkää esiintymistä, ja kun Lutherin asema ja asia talonpoikaissodan johdosta näytti ylen uhatulta, ei hän tahtonut olla niiden joukossa, jotka yltiöpäisesti pysyivät kiinni jo menetetyssä pelissä.

Valtiollinen asema talonpoikaissodan jälkeen.

Uskonpuhdistusliikkeen edistyminen tai pysähtyminen ei nyt enää riippunut yksinomaan Lutherista. Etualalle tulivat valtiolliset tekijät.

Talonpoikien kapinan aikana kuoli Saksin vaaliruhtinas Fredrik Viisas. Hänen seuraajakseen tuli hänen poikansa Juhana Luja. Hän oli innokas Lutherin puoltaja ja rupesi kaikella tarmollaan edistämään hänen asiaansa. Lutherin aatteet omisti myöskin Hessenin maakreivi Filip. Olipa hengellinen ruhtinas, suorastaan paavista riippuvainen saksalaisen ritarikunnan suurmestari Preussin Albrektkin liittynyt luterilaisiin. Hän oli julistanut alueensa maalliseksi ruhtinaskunnaksi ja sanoutunut kokonaan irti paavista. Monien muiden alueiden hallitsijat olivat omistaneet samoin Lutherin opin. Lukuisissa suurissa kaupungeissa olivat niin ikään luterilaiset päässeet enemmistöön, saaneet mieleisensä kaupunginhallituksen ja panneet toimeen uskonpuhdistuksen. Mutta sittenkin luterilaisia oli vähän verrattuna katolisiin, jotka selvästi varustautuivat kukistamaan koko luterilaisen liikkeen. Pohjois-Saksan katoliset ruhtinaat tekivät keskenään liiton Dessaussa, ja Etelä-Saksassa oli entuudestaan Regensburgin liitto. Tätä uhkaa eivät luterilaiset voineet toimettomina katsoa ja siksi he tekivät oman vastaliittonsa Torgaussa (1526).

Keisari arveli, että nyt oli sopiva aika vihdoinkin toteuttaa Wormsin edikti. Hän kutsui valtiopäivät Speieriin (1526), ja siellä piti asia lopullisesti päätettämän. Mutta silloin pelasti luterilaisten aseman keisarin riitautuminen paavin kanssa. Keisaria kyllä pidettiin katolisen kirkon korkeimpana suojelijana, mutta siitä huolimatta paavi varoi, ettei hänen valtansa vain pääsisi liian suureksi. Tässä mielessä paavi yhdessä Ranskan ja parin pienemmän valtion kanssa muodosti ns. pyhän liigan eli liiton, joka oli tähdätty keisaria vastaan. Paavi ja keisari joutuivat ilmi sotaan keskenään. Ja tapahtui se ihme, että kiivas katolisuuden puoltaja, keisari, taisteli osaksi luterilaisilla joukoilla paavia, katolisen kirkon päätä, vastaan, keisarin kun täytyi nojautua niihin, joilla itselläänkin oli vihaa

paavia kohtaan. Asiain tällä kannalla ollessa evankeliset ruhtinaat eivät tietenkään suostuneet omaa oppiansa kieltämään. Eivätkä Wormsin päätöksen jyrkkää toteuttamista uskaltaneet ajatella katolisetkaan, koska seurauksena olisi ollut kapina, kenties vielä suurempi kuin talonpoikaissota äsken. Kun ediktiä näin ollen ei voitu uudistaa, päätettiin toimittaa keisariin lähetystö, jonka tuli pyytää keisarilta kirkolliskokousta, mikä sitten ratkaisisi asiat. Kunnes se kokoontuisi, olisi jokaisella ruhtinaalla valta järjestää alueensa uskonnolliset olot mielensä mukaan, miten kukin katsoisi voivansa parhaiten vastata niistä Jumalan ja keisarin edessä.

Levottomia aikoja kesti yhä edelleen. Ja kun kirkolliskokouksesta ei tullut mitään, jäi tämä säätyjen päätös toistaiseksi voimaan. Luterilaiset ruhtinaat saivat siten oikeudenkin uskonpuhdistuksen toimeenpanoon alueillaan. Evankeliumi sai rauhassa vallata uusia alueita. Ja seuduissa, joissa uskonpuhdistus oli jo toimeenpantu, kirkollinen elämä voi vakaantua.

Luterilainen seurakuntaelämä lujittuu.

Seurakuntien tarkastuksia.

Katolisessa kirkossa vallitsi erinomainen järjestys ylimmästä elimestä alimpaan asti. Kaikki oli tarkasti säännöstelty ja määritelty. Melkein poikkeuksetta sama oli kirkon ulkonainen sekä sisäinen elämä katolisen maailman eri osissa. Toisin oli luterilaisten keskuudessa. Ei ollut kaikkia sitovaa yhtenäistä järjestelmää, ja vastustajat luonnollisesti tämänkin johdosta hammastelivat. Epäkohdan tunsivat luterilaiset itse yhtä kipeästi. Aateliset ilman muuta anastivat alueillaan olevien kirkkojen ja luostarien

omaisuutta ja sillä tavalla ikäänkuin osoittivat olevansa uudistusten ystäviä, vaikka he usein ajattelivat ainoastaan omien raha-asioittensa parantumista laisinkaan välittämättä uudesta opista. Koulut jäivät silloin rappiolle, pappien palkat aivan sattuman varaan jne. Tietysti oli sellaisiakin valtahenkilöitä, jotka ryhtyivät uudistuksiin vakaumuksesta, mutta joka tapauksessa olot olivat mahdollisimman kirjavat ja epävarmat. Uskonpuhdistusalueen eri osissa ei opillisissakaan kysymyksissä oltu yksimielisiä, kuten saamme nähdä. Vähemmän vaarallinen ei ollut hajanaisuus, mikä vallitsi ulkonaisissa oloissa. Oli välttämättä saatava aikaan tarkastuksia, jotta päästäisiin selville, minkälainen oli seurakuntien elämä, millä kannalla koululaitos Sen kautta vain voitiin epäkohtia korjata ja saada oloihin yhdenmukaisuutta.

Kun oli nähty, etteivät seurakunnat itse pystyneet kunnollisesti asioitaan hoitamaan, oli nyt parannukseen ryhdyttävä ylhäältä päin Koko puuhan etunenään tuli saada ruhtinaat. Luther kirjoitti monta kertaa Saksin vaaliruhtinaalle tarkastusten välttämättömyydestä. Koko hänen alueensa oli uuden opin vallassa. Hänen velvollisuutensa kansaa kohtaan oli estää oloja menemästä sekaisin, ja vaikka siinä ei niin paljon ajattelisikaan pelkkää uskonnollista elämää, niin jo kansanopetuksen kannalta se oli välttämätöntä.

Vaaliruhtinas tarttui asiaan, mutta meni kohta pitemmälle kuin Luther oli toivonut. Hän ei ainoastaan nimittänyt tarkastajia, mikä oli Lutherinkin tarkoitus, ei ainoastaan pidättänyt itselleen valtaa ratkaista tärkeimpiä tarkastuksen yhteydessä esiintyviä asioita, vaan määräsi kuulusteltavaksi ihmisten uskoakin, varsinkin sellaisten, joita epäiltiin harhaoppisuudesta. Mielipiteitten eroavaisuuksia ei tultaisi sallimaan, vaan olisi harhaoppisten siirryttävä pois seurakunnan alueelta. Näin laskettiin perustus luterilaisten

maitten ruhtinasvallalle, mikä ulottui kirkonkin yli, ja pantiin pohja puhdasoppisuudelle, johon luterilaiset valtiokirkot myöhemmin kangistuivat, ja joka osoitti, kuinka hitaasti käsitys omantunnonvapaudesta juurtui. (Vertaa ss. 147 ja seur).

Ensimmäiseen tarkastuskomiteaan tuli kuulumaan neljä miestä, niiden joukossa Filip Melankton. Ylen surkean tilan he havaitsivat vallitsevan kaikkialla. Oli seurakuntia, joissa yksikään evankelinen saarnaaja ei koskaan ollut käynyt. Sen arvaa, millainen käsitys ihmisillä silloin oli uudesta opista. Kun aatelisilla oli oikeus alustalaistensa kirkkoherran nimittämiseen, olivat papit mitä kirjavinta väkeä, huolimatta siitä, että monet heistä olivat virkoihinsa astuneet jo katolisella ajalla. Tynnyrintekijöitä, luusorvareita, katonpanijoita, kankureita, turkkureita, parturinsällejä ym. oli pappeina. Heidän tietonsa olivat sen mukaisia. Eräskin tällainen »pappi» oli tietämätön kymmenen käskyn olemassaolosta. Kun häneltä kysyttiin, saarnasiko hän niiden johdosta, niin hän puolustautui sillä, ettei hän vielä ollut saanut käsiinsä koko kirjaa, luullen kai, että niissä oli joitakin uskonpuhdistuksen aikana annettuja määräyksiä. Seurakunta tiesi vain sen verran uudesta opista, ettei hyviä töitä tarvinnut tehdä, synnit saatiin anteeksi muutenkin. Oltiin varmoja pelastuksesta, vaikka elettiin mitä törkeimmällä tavalla. Seurakunnallisesta järjestyksestä ei piitattu mitään, kirkollisia maksuja ei tahdottu suorittaa, ripistä ja syntien tunnustamisesta ei saanut puhuakaan. Joskus olivat lapsetkin kastamatta. Tällaista sekasortoa ei voitu hetkessä poistaa eikä niin harhautuneita mielipiteitä vähässä ajassa oikaista. Huomattiin, että oli paitsi evankeliumia voimakkaasti saarnattava myös lakia ja hyviä töitä sekä parannusta, jos mieli saada ihmisiä synnintuntoon ja elämään vähänkään sopusoinnussa opin kanssa.

Näitä samoja näkökohtia Melankton esitti kirjassaan »Tarkastajain ohjeet Saksin vaaliruhtinaskunnan kirkkoherroille», jonka hän saamiensa kokemusten nojalla julkaisi ja johon Luther kirjoitti esipuheen. Seurakunnan järjestykseen, kirkon talouteen, kouluihin ja pappeihin oli etupäässä huomio kiinnitettävä. Siinä oltiin pakotettuja antamaan vielä niin lieviä ohjeita, että sallittiin ehtoollisen jakaminen vain leivän muodossa niille, jotka sitä halusivat. Kun järjestystä puuttui, tahtoikin Melankton, että oli vielä mikäli mahdollista pysyttävä katolisen kirkon ulkonaisissa muodoissa, ettei täysi kurittomuus pääsisi valtaan, ja kunnes ehdittäisiin vähitellen tottua uusiin muotoihin.

Tarkastustyö kävi hyvin hitaasti ja se olikin järjestettävä pysyvälle kannalle. Luther tuli myös erään piirin päätarkastajaksi. Mutta kun hän ja Melankton olivat poissa yliopistosta näiden tehtävien vuoksi hyvin paljon, väheni ylioppilaiden lukumäärä. Se taas ei ollut uskonpuhdistukselle eduksi, kun pappien puute oli suuri, ja kaikkialle pyydettiin niitä Wittenbergistä. Oli sen vuoksi huolta ja puuhaa monenlaista.

Lutherin katkismukset.

Tarkastusmatkoilla saadut kokemukset kiirehtivät Lutheria valmistamaan helppotajuista esitystä kristinopin pääkohdista. Hän aikoi ensin kirjoittaa sen suoraan rahvasta varten. Mutta tarkastusmatkat näyttivät, että sellaista tarvitsivat ennen muuta papit voidakseen pitää kunnollisia katkismussaarnoja ja kansaa opettaakseen. Sitä varten hän v. 1529 julkaisi ns. *Suuren katkismuksensa.* Se sisältää kolme »pääkappaletta» ja kasteen sekä ehtoollisen asetussanat ja yhdenjaksoisen selityksen kaikkiin niihin. Katkismus oli tarkoitettu sanasta sanaan ulkoa luettavaksi. Ja hän vetosi omaan esimerkkiinsä sanoen,

että vaikka hän oli jumaluusopin tohtori, hän luki katkismusta joka päivä.

Muutamaa viikkoa myöhemmin ilmestyi *Vähä katkismus* isona plakaattina, jonka voi ripustaa seinälle. Sen sisällön tunnemme. Se oli aiottu kodeissa käytettäväksi. Perheenisän tuli sen avulla opettaa väellensä kristinopin alkeet. Ken ei tahtonut niitä oppia, »hän menettäköön kaikki oikeutensa kristillisessä seurakunnassa ja joutukoon paavin ja hänen virkailijainsa, jopa itse perkeleen kynsiin», sanoi Luther.

Näiden kirjojen merkitys on ollut aivan harvinaisen suuri. Nuorison opetus on luterilaisissa maissa liikkunut vuosisatoja niiden piirissä. Niistä on nuori kansa saanut ensimmäiset varmat tiedot kristinopin pääkohdista, kun niihin tutustuminen ja niiden taitaminen on ollut pakollista.

Jonkun ajan kuluttua katkismusten ilmestymisen jälkeen sai alkunsa evankelinen konfirmatio (= vahvistus, nim. kasteenliiton) eli nuorisolle annetun kristinuskon opetuksen juhlalliset lopettajaiset, ja Saksasta tämä tapa verkkaan leveni muihinkin maihin.

Lutherin opin pääsisältö.

Olemme monessa paikassa nähneet, kuinka Luther hylkäsi katolisen kirkon mielipiteitä. Niitä vastaan taistellessa muodostui hänen oma uskonnollinen maailmankatsomuksensa, mikä näihin aikoihin oli jo täydellisesti vakiintunut. On siksi paikallaan kiinnittää huomiota hänen oppinsa pääsisältöön edes muutamin sanoin.

Sen mukaan vanhurskauttaminen tapahtuu yksinkertaisesti siten, että Jumala rupeaa pitämään ihmistä vanhurskaana. Ihmisen puolelta siihen tarvitaan vain u s k o a (tähän nojautuminen on uskonpuhdistuksen *aineellinen* eli *sisällinen periaate)*. Kun nyt ihminen on vakuutettu Jumalan armosta ja rakkaudesta, on siitä seurauk-

sena uusi suhde Jumalaan. Jumala ei silloin esiinny ankarana tuomarina, vaan rakastavana isänä, jonka tahtoa mielellään seuraa. Tämä suhtautuminen Jumalaan on silloin siveellisen voiman lähteenä, niin että ihminen kykenee tekemään hyviä töitä, vaikka synti tietysti sittenkin voittaa hänet usein. Langenneenakin sellainen ihminen haluaa parannusta. Koko hänen elämänsä suunta on pyrkimistä lähemmäksi Jumalaa. Kaikki tämä oli uskon seurauksena. Ja se oli aivan vastakkaista katolisille käsityksille. Siellä ihmisen ensin oli tehtävä hyviä töitä, ja kun niitä oli kertynyt tarpeeksi, vakuutti kirkko tekijälle pelastuksen, kysymättä, mikä oli hänen mielialansa, mikä hänen elämänsä suunta. Asianomaisen usko vanhurskaaksi tulemisesta perustui tähän kirkon vakuutukseen. Sitä uskoa, jota Luther ihmiseltä vaati, tuli seurata täydellisen mielenmuutoksen ja jokapäiväisen elämänparannuksen.

Tullessaan tähän käsitykseen vanhurskauttamisesta Lutherin täytyi olla välittämättä siitä, mitä kirkko asiasta sanoi. Käsitystä muodostaessaan hän nojasi yksinomaan Raamattuun. Se yksin kelpasi opin, järjestyksen ja uskon ohjeeksi *(muodollinen periaate)*. Mutta koska pelastuksen tie oli löydettävissä Raamatusta, voi jokainen kristitty itse sen sieltä hakea. Se välittäjänasema, mikä katolisella kirkolla oli ihmisiä Jumalan luo johtaessaan, monet keinot, joilla se armoa ihmisille hankki, kävivät suuressa määrässä tarpeettomiksi, jopa suorastaan esteeksi. Ihmisten tuli päästä välittömään, henkilölliseen suhteeseen Jumalan kanssa, suoraan hänelle puhumaan, häneltä itseltään apua saamaan sivuuttamalla kaikki välikädet. Jokaisen tuli omasta kohdastaan päästä selvyyteen siitä, mitä Jumala tahtoi häneltä, ja tämän nojalla piti jokaisen saada varmuus pelastumisestaan suoraan Jumalalta hänen Raamatussa ilmoitettua tahtoansa tutkimalla.

Kun oppi sai tämän sisällön, kun suhtautuminen Juma-

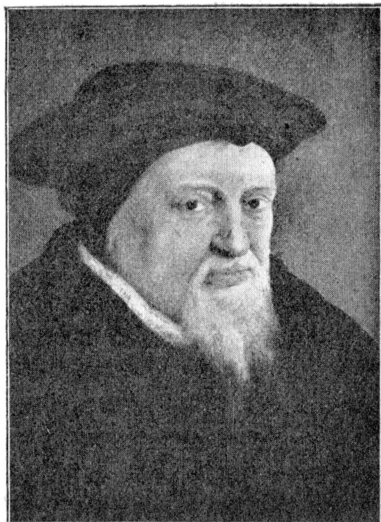
laan muuttui tällaiseksi, oli siitä luonnollisena seurauksena, että jumalanpalvelusmuotojen täytyi myös vastaavasti muuttua: ajatelkaamme esimerkiksi pyhimysten palvelemista, pyhäinjäännösten ja -kuvien kunnioittamista, samojen rukousten moneen kertaan lukemista jne, mitä luterilaisessa jumalanpalveluksessa ei ole.

Zwingli ja sveitsiläinen uskonpuhdistusliike.

Lutherin uskonpuhdistuksen rinnalla esiintyi muitakin kirkon ja uskonnollisen elämän puhdistamista tarkoittavia liikkeitä, jotka käymällä taistelua katolista kirkkoa vastaan auttoivat luterilaista uskonpuhdistusta, mutta kun sovittamattomia erimielisyyksiä vallitsi eri leireissä, törmäsivät ne ankarasti toisiaankin vastaan. Huomatuin ja seurauksiltaan pysyvin näistä muista liikkeistä oli Ulrik Zwinglin Sveitsissä aloittama.

Zwingli oli jotakuinkin Lutherin ikäinen ja ammatiltaan pappi. Hänellä ei, kuten Lutherilla, ollut mitään syvempiä omakohtaisia uskonnollisia taisteluja, vaan hän eli siveellisessä suhteessa kutakuinkin samalla tavalla kuin yleensä hengenmiehet niinä aikoina. Mutta humanismi oli saanut hänet arvostelevaksi kirkkoon nähden ja käynti Roomassa oli avannut hänen silmänsä näkemään paavikirkon koko turmeluksen. Vakava sairastuminen pani hänet punnitsemaan uskonnollisia kysymyksiä ja hänen uskonsa sai elävämpää sisältöä. Mutta uskonpuhdistajaksi hän kehittyi vasta tutustuttuaan Lutherin kirjoituksiin.

Hän oli pappina Zürichin (lue: tsyyrihhin) kaupungissa Sveitsissä ja alkoi siellä saarnata evankeliumia. Kaupunkilaiset mieltyivät häneen ja hän sai suuren sananvallan kaupungin asioissa. Rauhassa hän ei luonnollisesti saanut kauan näin jatkaa, vaan ylempien kirkollisten viranomaisten puolelta alettiin häntä ahdistella. Silloin hän luopui

(S. H.) Ulrik Zwingli.

seurakuntapapin virasta ja päästyään siten piispan suoranaisesta määräämisvallasta hän jäi raadin suojeluksen alaisena toimivaksi vapaaksi saarnaajaksi. Tämä merkitsi jo katolisen kirkkojärjestyksen hylkäämistä. Nyt raati järjesti tieteellisen väittelyn, kuten ajan tapa vaati, Zwinglin ja vanhan uskon puoltajien välille. Se tietysti ei saanut kumpaakaan puolta tunnustamaan olevansa väärässä. Ainoa seuraus väittelystä oli, että Zürich asettui ilmeisesti uskonpuhdistuksen puolelle. Jumalanpalvelus muutettiin yksinkertaiseksi poistamalla kaikki juhlakulkueet, alttarit, kuvat, vieläpä urutkin. Ehtoollista ruvettiin jakamaan sekä leivän että viinin muodossa. Zwingli oli muutoksissaan yleensä paljon jyrkempi kuin Luther, joka ainakaan aluksi ei tahtonut poistaa mitään vanhoista menoista ja tavoista, mitä Raamattu ei nimenomaan kieltänyt. Zwingli taas tahtoi säilyttää ainoastaan sen, mikä Raamatussa suorastaan käskettiin, kaikki muu oli poistettava. Myöhemmin yhtyi Zürichiin muitakin Sveitsin kanttooneja eli pikkuvaltioita.

Ei ainoastaan ulkonaisissa menoissa ollut eroavaisuuksia Lutherin kannasta, niitä oli opissakin. Ehtoolliskysymys, kuten saamme nähdä, tuli sellaiseksi erottavaksi juovaksi, jonka yli ei päästy sovitteluyrityksistä huolimatta.

Ja Zwingli tehosti siinä määrässä Jumalan tahdon kaikkivoipaisuutta ja kaiken riippuvaisuutta siitä, että ihmisen omalla tahdolla ei tullut olemaan mitään merkitystä. Omaan pelastukseensa ihminen ei voi mitenkään vaikuttaa, kaikki riippuu Jumalan armosta. Ja koska ihminen eläissään ei voi tulevaan kohtaloonsa vaikuttaa, on se jo edeltäpäin määrätty. Toiset pelastuvat, toiset joutuvat kadotukseen Jumalan edeltäkäsin tekemän päätöksen nojalla. Kristuksen merkitys käy niin ollen vähäisemmäksi. Siitä johtuu Zwinglin Lutherista eriävä kanta ehtoolliseen nähden. Maallisen vallan itsenäistä asemaa ja tehtäviä Zwingli tehosti niin, että se tuli saamaan selvän vallan kirkonkin yli. Hallituksen oli käytettävä väkivaltaa, milloin se vain tarpeelliseksi katsottiin, Jumalan asian edistämiseksi. Valtio ja kirkko ikäänkuin sulavat yhteen, valtiokirkko esiintyy selvimpänä hänen suunnitelmissaan. Mutta hallituksen täytyy silloin olla sellaisen, että se pystyy hallitsemaan Jumalan lain mukaan. Ellei niin tapahdu, on seurakunnalla oikeus vallankumoukseen, oikeus syöstä sellainen hallitus vallasta pois ja asettaa mieleisensä sijalle. Tässä suhteessa oli Zwinglin kanta siis suora vastakohta Lutherille.

Näistä eroavaisuuksista huolimatta oli näillä uskonpuhdistusliikkeillä niin paljon yhteistä, että ne voivat monesti toisiansa tukea.

Luterilaiset tunnuskirjat valmistuvat.

Taistelu ehtoollisopista.

Talonpoikaiskapinan jälkeen täytyi evankelisten, kuten siitä jo on mainittu, liittoutua keskenään yhteistä asiaa puolustamaan. Mutta liiton pysyväisyyden edellytyksenä oli sama käsitys kaikista opin kohdista. Tuli välttämättö-

mäksi laatia selvä uskontunnustus. Täyteen yksimielisyyteen ei kuitenkaan päästy, siksi paljon erosi Zwinglin kanta Lutherin mielipiteistä. Pääasiallisin oli eroitus ehtoollisopissa. Zwingli julkaisi kirjan »Selitys oikeasta ja väärästä uskonnosta», missä hän lyhyesti teki selvää koko oppinsa sisällöstä ja missä hän ehtoollisesta toi esille käsityksensä, että se oli vain muistoateria, jossa leipä ja viini k u v a s i v a t Kristuksen ruumista ja verta. Käsitystänsä hän perustelee sillä, etteiväthän ensimäisessäkään ehtoollisessa opetuslapset saaneet Kristuksen ruumista syödäkseen, koska Kristus silloin ruumiillisesti oli heidän kanssaan ja puhui heille. Silloin täytyi Kristuksen sanat käsittää kuvaannollisesti, siis asetussanojen »on» on sama kuin »merkitsee» — siis »tämä merkitsee minun ruumistani» —. Koska meillä ei ole oikeutta nyt antaa Kristuksen sanoille toista merkitystä, kuin mikä niillä oli Kristuksen lausumina, ja koska ehtoollinen nyt on samanlainen kuin silloinkin, ei nytkään saada siinä ruumista ja verta, vaan leipä ja viini ainoastaan merkitsevät näitä aineita, ja siis koko ehtoollinen on yksinkertaisesti muistoateria.

Luther vastasi siihen suurella kirjalla »Että nämä Kristuksen sanat: tämä on minun ruumiini jne. ovat vielä voimassaan; vastine hurmahengille», jossa Luther erittäin karkeasti vastustajiensa kimppuun käyden väittää, ettei Raamatun sanoista saa poiketa. Kun kerran sanotaan, että »tämä on minun ruumiini» ja »tämä on minun vereni», ei niitä saa toisin selittää, sillä jos yhdessä kohden ruvetaan Raamatun sanoja selittämään toisiksi kuin ne ovat, silloin on kaikki epävarmaa. Vielä perinpohjaisemmin Luther selitti kantaansa kirjassaan »Kristuksen ehtoollisesta, Martti Lutherin tunnustus». Kumotakseen Zwinglin todistuksen lähtökohdan Luther väitti nyt, että Kristuksen ruumis oli jo hänen eläissään osallinen jumalallisista ominaisuuksista ja oli kaikkialla oleva. Se oli siis myös siinä

leivässä, jota opetuslapset söivät ensimmäisessä ehtoollisessa. Samoin on Kristuksen ruumis edelleen läsnä jokaisessa ehtoollisessa »nahkoineen ja karvoineen», niin että me saamme hampainemme pureksia sitä.

Tämä erimielisyys ja sen aiheuttamat riidat olivat kovin ikäviä. Katoliset riemuitsivatkin ja sanoivat, etteivät kerettiläiset olleet koskaan käyttäneet sellaista kiivautta Roomaa vastaan hyökätessään, kuin millä ne nyt olivat toistensa kimpussa.

Evankelisten protesti.

Sitäkin ikävämpiä olivat nämä riidat, kun ulkoapäin uhkaavat vaarat eivät suinkaan pienentyneet. Speierin valtiopäivillä v. 1529 päätettiin, etteivät uskonpuhdistajat saisi enempää oppejaan levittää, ennenkuin asian ratkaisisi kirkolliskokous. Katolisissa seuduissa olisi pantava toimeen täydellinen puhdistus evankelisesta aineksesta, mutta evankelisissa ruhtinaskunnissa tulisi kuitenkin sitä haluavien sallia viettää jumalanpalveluksensa katolisella tavalla. Zwingliläiset ja uudestikastajat, Zwinglin liikkeen rinnalla esiintynyt kolmas evankelinen suunta, olisi väkivallalla joka paikasta pois juuritettava. Toivottiin, että tällainen päätös saisi evankeliset entistä kiihkeämpään keskinäiseen taisteluun, jotta sitä helpommin kävisi heidän lopullinen kukistamisensa. Ylen arka Melankton koetti saada Saksin vaaliruhtinaankin yhtymään tähän päätökseen, kun se luterilaisille jätti jonkinlaisia vapauksia. Sen sai estetyksi Hessenin maakreivi Filip, joka kokosi viisi ruhtinasta ja neljätoista eteläsaksalaista kaupunkia panemaan yhteisen vastalauseen eli protestin tätä päätöstä vastaan. He sanoivat vastalauseessaan, ettei Jumalan kunniaa koskevia asioita saa ratkaista enemmistö-

päätöksellä, vaan on niissä omatunto määräävänä. Sen jälkeen ruvettiin kaikkia uskonpuhdistuksen ystäviä sanomaan yhteisellä nimellä *protestanteiksi*. Ja he tekivät nyt salaisen sopimuksen yhteisesti puolustautuakseen. Mutta liitosta ei voitu saada lujaa, kun keskinäiset oppiriidat edelleen jatkuivat.

Augsburgin valtiopäivät.

Keisari oli vihdoinkin vapautunut sodistaan, tehnyt sovinnon paavin kanssa ja tuli nyt Saksaan aikoen ryhtyä Wormsin ediktin toteuttamiseen. Ja tutustuttuaan protestanttien keskuudessa vallitsevaan hajaannukseen hän kiiruhti etukäteen lupaamaan kiihkokatolisille, että protestantit tultaisiin kukistamaan väkivoimin. Protestantit saivat asiasta kuulla, ja silloin liittyivät Saksan evankeliset entistä lujemmin toisiinsa yhteisesti asiaansa puolustaakseen pitämättä jyrkästi kiinni pienistä eroavaisuuksista oppiin nähden.

Mutta nyt nousi eteen vaikea kysymys: onko oikeutta nousta avonaiseen taisteluun keisaria vastaan? Lutherin kanta oli edelleen jyrkkä: ei. Ja häneen yhtyivät monet evankeliset jumaluusoppineet. Mutta Hessenin Filip ajatteli, että hänen velvollisuutensa oli puolustaa alamaisiaan silloinkin, kun sorto uhkasi keisarin taholta. Ja häntä kannattivat lakimiehet, jotka selittivät, ettei keisari ollut saanut valtaansa Jumalalta, hän ei ollut sitä perinyt, vaan ruhtinaat, joiden valta oli Jumalalta, olivat hänet valinneet valtakunnan ylimmäksi virkamieheksi määrätyillä ehdoilla. Ellei hän näitä ehtoja täytä, ei ruhtinaiden tarvitse häntä totella.

Erimielisyyden vallitessa protestanttien keskuudessa tähänkin kysymykseen nähden valtiopäivät kokoontuivat Augsburgiin v. 1530.

Luther ei päässyt sinne. Hän oli edelleen Wormsin tuomion alainen eikä siten voinut saada turvakirjaa. Hänet vietiin taas piiloon, tällä kertaa Koburgin linnaan, jossa hän oli hyvässä suojassa ja josta hän voi mukavasti seurata valtiopäivien kulkua. Sieltä käsin hän julkaisi kirjan »Kehoitus Augsburgin valtiopäiville kokoontuneelle papistolle». Siinä hän vierittää syyn talonpoikaissodan puhkeamisesta ja muista onnettomuuksista katolisten niskoille, sillä heidän menettelynsä oli saanut kansan täyteen kapinahenkeä. Ja hän luettelee kaikki roomalaisen kirkon viat ja väärinkäytökset. Kun hän on niitä vastustanut ja niistä koettanut ihmisiä vapauttaa, niin ei hän silloin ole tehnyt pahaa, sanoo Luther. Evankeliset päinvastoin muodostavatkin oikean kirkon eikä heidän sen vuoksi tarvitse pyytää mitään armoa roomalaisilta. Kirja vaikutti rohkaisevasti valtiopäivillä oleviin evankelisiin.

Heti valtiopäiville saavuttua katoliset antoivat keisarille kirjan, johon oli koottu 404 Lutherin lauselmaa, jotka kaikki osoitettiin kerettiläisiksi. Saksin vaaliruhtinas ja hänen mukanaan olevat oppineet katsoivat silloin välttämättömäksi valmistaa omasta puolestaan tarkan selityksen siitä, mitä heidän oppinsa oikein sisälsi. Sen tuli olla kuitenkin niin lyhyt, että keisari ottaisi vaivakseen sen lukemisen. Melankton ryhtyi heti työhön. Niin syntyi luterilaisen kirkon tärkein tunnustuskirja *Augsburgin tunnustus.*

Augsburgin tunnustus.

Melankton koetti tunnustuskirjaa laatiessaan olla niin myöntyväinen kuin suinkin mahdollista. Hän pyrki välttämään jyrkkiä sanontatapoja ja jätti pois kipeimmät riitakysymykset. Joka päivä hän sitä hioi ystäviensä kanssa saadakseen sen kelvolliseksi. Koburgiinkin se lähetettiin Lutherin nähtäväksi.

Arka Melankton pelkäsi kuitenkin, ettei tämä hänen työnsä laisinkaan auttaisi, koska keisari hänen arvelunsa mukaan ei kuitenkaan sitä hyväksyisi, joten oli odotettavissa voimakeinoihin ryhtyminen. Jos taas niin kävisi, silloin luterilaiset menettäisivät kaikki. Saadakseen nyt edes joitakin myönnytyksiä luterilaisille rauhallista tietä, jotta parempien aikojen tullen voitaisiin pyrkiä saamaan uusia oikeuksia, Melankton antautui salaa yksityisiin neuvotteluihin keisarillisten kanssa luvaten heille, että luterilaiset tyytyisivät vain siihen, jos heille sallittaisiin ehtoollisen nauttiminen molemmissa muodoissa, jos kiellettäisiin yksityismessut ja jos tehtäisiin luvallisiksi pappien avioliitot. Mutta evankelisten edustajat valtiopäivillä eivät suostuneet sellaiseen.

Augsburgin tunnustus, tämä luterilaisen kirkon perustuksiin kuuluva asiakirja, osoittaa että luterilaisuus tahtoo vain poistaa kaikki kasvannaiset, ihmisten tekemät lisäykset, kaikki väärinkäytökset, jotka aikojen kuluessa olivat kirkkoon takertuneet ja joita erehdyttävästi oli alettu pitää katolisuuteen eroamattomasti kuuluvina.

Tunnustuksen hillitty ja selvä sanontatapa teki erittäin hyvän vaikutuksen, kun se esitettiin valtiopäivillä. Keisari lupasi ottaa asian vakavasti harkitakseen. Joidenkuiden katolisten piispainkin kerrotaan sanoneen, että sehän oli puhdasta evankeliumin totuutta.

Toisten evankelisten suuntien edustajain täytyi myös tehdä opistaan selvää. Muutamat kaupungit laativat oman tunnustuksensa, samoin Zwingli, ja jättivät ne keisarille. Kaupunkien tunnustus oli hyvin samanlainen kuin luterilaistenkin, vain eräiltä kohdiltaan se läheni Zwingliä.

Katolisten lähimpänä tehtävänä oli nyt kumota evankelisten tunnustuksissaan esittämä oppi. Todistustensa tueksi he poimivat lauseita Lutherin kirjoituksista ja sanoivat, ettei kirkko niitä voinut hyväksyä. Mitä Luther kir-

joittaa, sitä kaikki evankeliset saarnaajat kertaavat. Näin ollen he katsoivat itsellään olevan kyllin syytä hyökätä yleensä evankelisten taholta esitettyjä oppeja vastaan eikä vain Augsburgin tunnustusta. Heidän vastineensa keisari hyväksyi ja antoi omassa nimessään esittää sen säädyille.

Siihen evankeliset eivät mitenkään voineet ylityä. Olisi luullut, että keisari ja säätyjen katolinen enemmistö nyt olisivat heti tarttuneet lujasti asiaan ja ylivoimallaan pakottaneet, ellei vähempi olisi auttanut, evankeliset taipumaan. Sen sijaan keisari epäröi, asetettiin valiokuntia neuvottelemaan ja rakentamaan silminnähtävästi mahdotonta sovintoa. Luther edelleen lähetti puoluelaisilleen rohkaisuja, ettei myönnytyksiin ollut suostuttava. Hänkin alkoi yhä enemmän taipua lakimiesten selityksiin, että ruhtinailla oli oikeus asettua vastustamaan keisaria. Neuvottelut raukenivat tuloksettomina. Luterilaiset alkoivat valmistautua jo taistelun varalta. Hessenin Filip poistui kiireesti kaupungista ja odottamatta sopimusta yhteisestä esiintymisestä alkoi varustaa sotaväkeä.

Torjuakseen katolisten vastineessaan esittämät syytökset, Melankton kirjoitti *Augsburgin tunnustuksen puolustuksen.* Siinä hän taidokkaasti kehitti Tunnustuksessa esitettyjä ajatuksia. Kirjoitusta koetettiin antaa keisarille, mutta hän ei ottanut sitä vastaan. Myöhemmin Melankton julkaisi kirjansa painettuna ja se sai sellaisen suosion osakseen, että se teki kokonaan tehottomaksi katolisten vastineen, joka ilmestyi painosta vieläkin myöhemmin.

Kun protestantit pysyivät lujasti kannallaan, taipuivat katoliset myöntämään heille vuoden miettimisaikaa, vaikka heidän oppinsa muka olikin vääräksi todistettu. Sill'aikaa evankeliset eivät saisi kirjoittaa mitään uskonnonasiasta eivätkä pakottaa ketään oppeihinsa. Mutta

luterilaisten tulisi auttaa katolisia heidän kukistaessaan zwingliläiset. Tähän eivät luterilaiset suostuneet. Ei edes Augsburgin kaupunki, jossa valtiopäivät olivat ja jossa keisari majaili, suostunut allekirjoittamaan sellaista päätöstä. Saksin vaaliruhtinaskin poistui nyt kaupungista poiketen matkallaan Koburgiin, mistä hän haki Lutherin. Kun protestantteja ei saatu mitenkään taivutetuksi, jäi katolisten ainoaksi tehtäväksi päättää, että Wormsin edikti oli toteutettava. Valtakunnan hallitusta ja kamarioikeutta päätettiin myös uudistaa sillä tavalla, että voitaisiin tarkasti valvoa valtiopäivien päätösten noudattamista.

Protestanttisuus vakaantuu.

Schmalkaldin liitto ja Zwinglin kuolema.

Onnistuisiko nyt Wormsin päätöksen toteuttaminen paremmin kuin kymmenen vuotta aikaisemmin?

Katoliset pelkäsivät evankelisten asevoimin kukistamista, mutta nämä sen sijaan liittyivät entistä lujemmin toisiinsa. Nekin eteläsaksalaiset kaupungit, jotka Augsburgissa olivat laatineet oman tunnustuksen, yhtyivät nyt wittenbergiläisten Augsburgin tunnustukseen, ja sen pohjalla tehtiin v. 1531 *Schmalkaldin* liitto, johon tulivat kuulumaan jotakuinkin kaikki Saksan evankeliset.

Zwingli ei tahtonut tehdä niin pitkälle meneviä myönnytyksiä, että hän olisi voinut yhtyä Augsburgin tunnustukseen, ja siitä syystä hän ja sveitsiläiset jäivät Schmalkaldin liiton ulkopuolelle. Hän oli muutenkin varma menestyksestään. Sveitsissä oli katolisten ja protestanttien suhtautuminen toisiinsa jyrkempää kuin missään muualla. Siellä puhkesi todellinen sota. Katoliset kokosivat suurehkon sotajoukon ja julistaen sodan Zürichiä vastaan hyökkä-

sivät äkkiä sen kimppuun. Valmistumattomina nämä eivät kyenneet puolustautumaan. Taistelussa Zwinglikin sai surmansa. Siihen pysähtyi hetkeksi koko Sveitsin uskonpuhdistus. Tosin protestanttiset kanttoonit saivat pitää uskonsa, mutta niiden tuli myöntää täysi vapaus alueillaan oleville katolisille. Niistä kanttooneista sen sijaan, joiden enemmistö oli katolinen, protestanttisuus hävitettiin tyyten pois, monasti väkivallalla.

Katoliset riemuitsivat kaikkialla. Joka taholta yllytettiin kaisaria nyt tekemään lyhyt loppu Saksankin protestanteista. Mutta valtiolliset seikat tekivät tyhjiksi nämä tuumat.

Juhana Kalvin ja reformeeratun opin leveneminen.

Zwinglin työn jatkajaksi tuli Juhana Kalvin. Hän oli syntyisin ranskalainen. Lutherin vaikutuksesta hänkin alkoi levittää uutta oppia, minkä vuoksi hänet karkoitettiin maasta pois. Hän muutti Italiaan, mutta sieltäkin hänet karkoitettiin. Lopulta hän asettui Genèven kaupunkiin Sveitsiin. Siellä oli Zwinglin opin ystäviä ja Kalvin tuli heidän johtajakseen. Kaupunkilaisten epäsuosioon jouduttuaan hänet kerran karkoitettiin sieltäkin, mutta kutsuttiin pian takaisin. Nyt hän sai järjestää asiat mielensä mukaan. Hänen valtansa oli niin suuri, että häntä piloillaan sanottiinkin Genèven paaviksi. Raamattu asetettiin nyt kaikkien ihmisten ulkonaisenkin elämän ohjeeksi. Oppinsa hän esitti suuressa teoksessaan »Kristinuskon perustus». Siinä hän omaksui täydellisen armonvalitsemisopin Zwinglin tavoin ja on muutenkin hänen kannallaan, mutta teroittaa erittäin painokkaasti kirkon velvollisuuksia kansan jokapäiväisen elämän valvomisessa. Mitä Raamatussa ei nimenomaan ole käsketty, kaikki se oli poistettava. Ei saanut pitää juhlia, ei huvitella viattomimmalla-

(S. H.) Juhana Kalvin.

kaan tavalla, ei saanut olla teattereja, ei mitään. Elämän tuli olla ankaran vakavaa, siveellistä, yksinkertaista, kaikessa tuli kurin ja järjestyksen vallita. Minkäänlaisia poikkeuksia säädetyistä tavoista ja menoista ei sallittu. Toisin uskovia kohtaan oltiin äärimmäisen suvaitsemattomia. Kalvinin mielipidettä vastaan lausutusta ajatuksesta saatettiin tuomita kuolemaan.

Reformeerattu oppi, joksi Zwinglin aloittamaa ja Kalvinin lopullisesti muovailemaa protestanttista suuntaa sanotaan, leveni Sveitsistä lähinnä Ranskaan, jossa tämän opin tunnustajia sanottiin hugenoteiksi. Koko maata se ei siellä kuitenkaan päässyt valtaamaan, eikä siisä syystä tullut pysyväksi. Ranska on vielä nytkin katolinen.

Skotlantiin ja Englantiin löysi myös tämä oppi tien. Mutta kummassakin maassa se kehittyi hiukan erilaiseksi. Tunnusmerkillinen Skotlannin kirkolle on kaikkien pappien samanarvoisuus. Siellä ei ole ylhäisiä hengenmiehiä, ja siitä syystä Skotlannin kirkkoa sanotaan *presbyteriseksi* eli papilliseksi.

Englannin kirkon irtautuminen Roomasta tapahtui kuninkaiden toimesta. Protestanttisuus omistettiin kalvinilaisessa muodossa pysyttämällä kuitenkin katolisten lois-

tavat jumalanpalvelusmenot ja säilyttämällä piispojen arvoasema. Suhteet paaviin katkaistiin ja kirkon yliherraksi tuli kuningas. Oleellinen muutos jumalanpalveluksessa oli se, että englanninkieli tuli siinä vallitsevaksi. Reformeerattu oppi hyväksyttiin muuten, paitsi että ehtoolliskysymyksessä Englannin kirkko asettui Lutherin ja Kalvinin opin välille. Suuren vallan vuoksi, mikä piispoilla on Englannin kirkossa, sanotaan koko kirkkoa *episkopaaliseksi* (episkopos merkitsee piispaa).

Luterilaisuuden leveneminen.

Zwinglin kukistuminen pakotti vielä epäilevätkin Etelä-Saksan kaupungit yhtymään Schmalkaldin liittoon. Tämän kautta vahvistui luterilaisten asema yhä. Ja kun keisarilla taas oli täysi työ ulkoapäin uhkaavien vihollisten kanssa, täytyi hänen jättää ankarammat toimenpiteet ja ryhtyä neuvotteluihin Schmalkaldin liiton kanssa, siis ihmisten kanssa, jotka laillista tietä syntyneen päätöksen kautta jo oli tuomittu. Liittolaiset vaativat itselleen sekä niille, jotka vastaisuudessa liittyisivät heidän oppiinsa, täyttä uskonnonvapautta sekä omilla alueillaan että katolisissa seuduissa. Mutta heidän valtiomiehensä eivät olleet yhtä eteviä kuin keisarin, niin etteivät he kyenneet ajamaan läpi vaatimuksiaan. Lutherkin kehoitti tyytymään hieman vähempään, kunhan vain rauha saataisiin säilytetyksi. Niin tehtiin v. 1532 *Nürnbergin välirauha*, jonka mukaan Augsburgin tunnustukseen jo silloin liittyneet saivat vapauden omilla alueillaan.

Rauha soi luterilaisuudelle tilaisuuden yhä syventyä ja laajentua. Augsburgin tunnustuksen pohjalle nyt rakennettiin edelleen. Kaikilta niiltä, jotka papinvirkaa varten halusivat todistusta Wittenbergin yliopistosta, vaadittiin Augsburgin tunnustuksen hyväksymistä. Sama vaatimus

asetettiin myös niille, jotka jumaluusopillisten lukujen perusteella tahtoivat saada oppiarvon yliopistossa. Näin saatiin yhdenmukaisuutta seurakuntapappien oppiin nähden, ja se oli omiaan lujittamaan koko luterilaisen kirkon asemaa.

Tähän aikaan Luther kokosi saarnoistaan suuren »Huonepostillan», jonka hänen ystävänsä sitten julkaisivat. Mutta parhaimpana uuden opin lujittajana oli Lutherin raamatunkäännöstyö. *Biblia. Se on koko pyhä Raamattu, saksaksi* ilmestyi v. 1534. Tätä kirjaa oli kauan odotettu, ja se sai erinomaisen suuren menekin heti. Katoliset jo valittelivat, että se tuotti ihmisille taloudellisia vaurioita, kun he tuhlasivat niin paljon rahaa sen ostamiseen. Saksan uskonpuhdistuksen historiassa Raamatun ilmestyminen oli merkkitapaus, sillä nyt voitiin jokaisen käteen antaa Jumalan ilmoitettu sana kokonaisuudessaan.

Yhä uusia saksalaisia alueita liittyi luterilaisuuteen. Keisaria estivät asettamasta sulkuja luterilaisuuden levenemiselle ulkoapäin yhä uhkaavat vaarat. Uskonpuhdistus pääsi siten rauhassa levenemään. Schmalkaldin liitto uudistettiin v. 1535 kymmeneksi vuodeksi eteenpäin. Siihen liittyi uusia alueita ja kaikilta niiltä vaadittiin Augsburgin tunnustuksen hyväksymistä liittoon ottamisen ehtona.

Luterilaisuuden levenemiselle oli erittäin edullista se, että ylempien kirkollisten virkamiesten puutteessa oli kirkollinen hallinto kokonaan ruhtinaiden käsissä. Tiedot alueensa seurakuntien elämästä he voivat saada ja kaikki määräyksensä niille antaa tarkastusvirkamiesten kautta. Näiden hallituselinten rinnalle kehittyi vähitellen konsistorio, virasto, joka suunnilleen vastaa meidän tuomiokapitulejamme. Niiden alkuperäisenä tehtävänä oli tuomita avioasioissa, kirkollista kuria ja järjestystä koskevissa jutuissa ym. Ne olivat siis kirkollisia tuomio-istuimia. Mutta myöhemmin niiden toimivaltaa laajennettiin ulot-

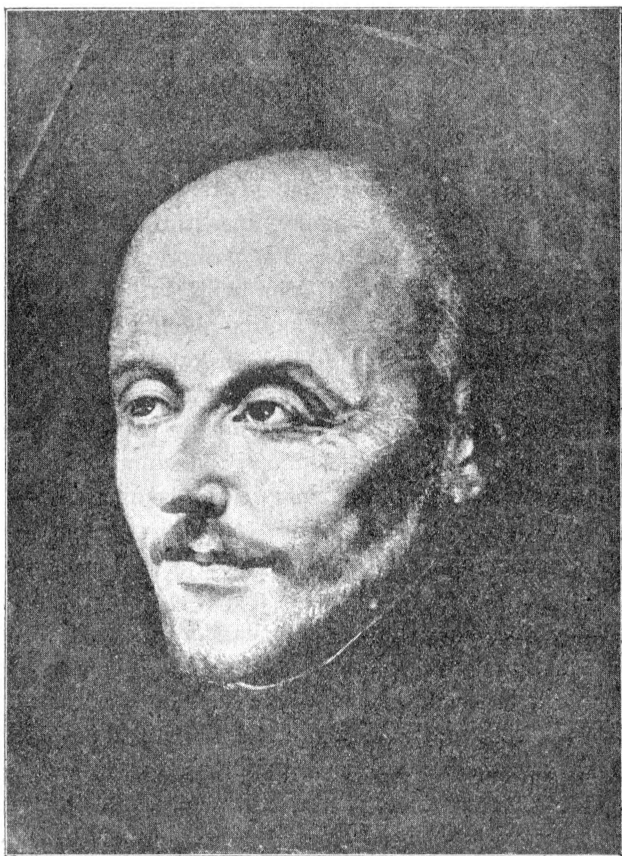
tamalla se kirkon hallinnonkin alalle. Kunkin alueen hallitsijan nimessä oli tällaisen konsistorion esimiehenä superintendentti, mikä vastaa meidän piispanvirkaanıme. Ruhtinaat jäivät tämän järjestelyn mukaan kirkon korkeimmiksi hallitusmiehiksi. Koululaitos oli ennen ollut kirkosta riippuvainen ja sellaiseksi se jäi edelleen konsistorion alaisenakin, kun niiden velvollisuutena ja oikeutena oli koulujen tarkastaminen ja opettajien virkoihin nimittäminen. Kaikki tämä korotti ruhtinaan valtaa suuresti. Luterilaisissa seuduissa kirkon ja ruhtinaan suhde oli jyrkkä vastakohta katolisissa maissa vallitsevalle tilalle. Ei ole näin ollen ihme, että ruhtinaat verrattain helposti saatiin taivutetuiksi uuden opin puolelle, varsinkin kun muistaa, mitä taloudellisia etuja he voivat itselleen saada ottamalla haltuunsa kirkon ja luostarien omaisuutta. Ruhtinasten hyöty ei kuitenkaan ollut ainoa syy, joka vaikutti luterilaisuuden nopean ja laajan levenemisen. Heidän oma vakaumuksensa ja kansojen myötätunto uutta oppia kohtaan vaikuttivat yhtä suuressa määrässä. Kaikkien näiden syiden yhdessä vaikuttaminen vasta tekee ymmärrettäväksi sen, että parin vuosikymmenen kuluessa suuri osa Saksaa oli luterilaistunut, että tämä oppi oli tullut vallitsevaksi Tanskassa, Norjassa, Ruotsissa, Itämerenmaakunnissa, että luterilaisia aatteita oli tunkeutunut syvälle ei ainoastaan niihin maihin, jotka jäivät sitten reformeeratuiksi, vaan myös Puolaan, Itävaltaan, Ranskaan, Espanjaan, vieläpä Italiaan, joista se saatiin häviämään vain väkivaltaa käyttämällä.

Luterilaisuuden lopullinen voitto.

Kauan oli luterilaisuus saanut olla rauhassa, mutta kokonaan ilman aseellista taistelua sen ei sallittu kansojen omaisuudeksi juurtua. Kun luterilaiset jyrkästi kieltäytyi-

vät alistumasta paavin kokoonkutsuman kirkolliskokouksen päätöksiin, alotti keisari sodan aikoen perin juurin hävittää luterilaiset. Lutherin ei tarvinnut sodan puhkeamista nähdä, hän kuoli vähän aikaisemmin (1546). Aluksi näyttikin siltä kuin keisari onnistuisi täydellisesti aikeissaan. Odottamatta kääntyivät silloin asiat protestanttien eduksi, kun muudan protestanttinen ruhtinas, joka aluksi oli ollut keisarin puolella, äkkiä kääntyi häntä vastaan. Luterilaiset saivat voiton ja voivat tehdä edullisen rauhan ensin Passaussa 1552 ja sitten ns. *Augsburgin uskonrauhan* 1555. Sen mukaan saivat luterilaiset täyden uskonvapauden omilla alueillaan, mutta eivät reformeeratut. Entiseen tapaan päätettiin, että kukin ruhtinas saa järjestää oman alueensa uskonnolliset olot mielensä mukaan. Luterilaisuuden levenemistä se rajoitti jonkun verran, koska katoliset ruhtinaat luonnollisesti eivät antaneet luterilaisille suojaa alueillaan. Rajoittavana määräyksenä oli myös se, että Passaun sopimuksen jälkeen luterilaisuuteen kääntyneet tai kääntyvät hengelliset ruhtinaat eivät saisi muuttaa alueitaan maallisiksi ruhtinaskunniksi, vaan heidän hallitsemiensa alueiden tulisi jäädä katoliselle kirkolle.

Kun katoliset eivät voittaneet avonaisessa taistelussa, oli käytettävä tehokkaampia keinoja. Siksi perustettiin uusi inkvisitio-oikeus, joka armotta ja säätyyn katsomatta tuomitsi jokaisen, jonka se vain sai käsiinsä harhaoppisuudesta syytettynä. Tehokkaimmaksi tuli kerettiläisyyttä vastaan taistellessa jesuiittain munkkikunta (eli Jesuksen komppania). He, tämän munkkikunnan jäsenet, ulottivat vaikutuksensa kaikkialle. Heitä oli yliopistojen ja koulujen opettajina, jolloin he koettivat saada kasvattinsa oman henkensä ja katolisuuden asian innostamiksi. Ripittäjinä ja saarnaajina he saivat hyvin laajan vaikutusalan. Heitä oli hallitsijain hoveissa neuvonantajina ja he koettivat silloin kaikin keinoin ohjata maan hallitusta katolisuudelle

Jesuiittain veljeskunnan perustaja Ignatius Loyola. (S. H.)

edulliseen suuntaan. Jesuiittoja oli melkein kaikilla aineellisenkin elämän aloilla toimimassa. Siten he voivat erinomaisen hyvin seurata kaikkia ajatusvirtauksia, liikkuivatpa ne missä väestökerroksissa tahansa. Katolisen kirkon edun nimessä he olivat valmiit tekemään mitä hyvänsä, sillä heidän käytännöllisen toimintansa ohjeena oli: »tarkoitus pyhittää keinot». He saattoivat pettää, vannoa tie-

toisesti väärin, jopa murhata, jos vain luulivat kirkon siitä jotain hyötyvän.

Sitä paitsi oli katolisella kirkolla puolellaan monta mahtavaa hallitsijaa, jotka myös jännittivät voimansa katolisuuden puolesta. Käytiin vielä suuria, hävittäviä sotia, ennenkuin eri uskontokuntiin kuuluvat oppivat sietämään toisiaan. Vasta kolmekymmenvuotinen sota lopullisesti ratkaisi protestanttisuuden kohtalon, kun silloin (1648) rauhanteossa myönnettiin sekä luterilaisille että reformeeratuille uskonvapaus omilla alueillaan.

Todettuamme näin lopputuloksen katolisten ja protestanttien välisestä taistelusta, nähtyämme, että Lutherin opin kannattajille lopultakin tunnustettiin elämisen oikeus, emme tässä yhteydessä laisinkaan lähemmin tarkastele tämän taistelun yksityiskohtia. Myöhemmin saamme nähdä muutamia piirteitä uskontojen välisestä taistelusta Ruotsissa ja Suomessa. Tyydymme lyhyesti esittämään vain niitä, koska ne tapahtumat ovat meitä lähinnä, nähdäksemme, kuinka sitkeätä ja pitkäaikaista tämä taistelu oli, vaikkei Ruotsin uskonpuhdistusta vastaan noussut liike suinkaan ole yleisen katolisen vastaliikkeen malli, joka näyttäisi, miten tätä taistelua kaikkialla muuallakin on käyty.

Lutherin uskonpuhdistus oli tunkeutunut niin syvälle, etteivät mitkään voimat kyenneet sitä pois juurittamaan. Ihmiset, jotka olivat kuulleet Lutherin opetuksia tai lukeneet hänen kirjoituksiaan ja niiden kautta joutuneet omakohtaisesti evankeliumin vaikutuksen alaiseksi, olivat niin kokonaan vapautuneet katolisen kirkon vallanalaisuudesta, etteivät mitkään sen keinot olleet kyllin tehokkaita heitä vieroittamaan saavuttamastaan uudesta vakaumuksesta. Luther eli kyllin kauan saadakseen vakaantumaan evankelisen elämän. Muistamme, kuinka olot menivät sekaisin hänen ollessaan Wartburgissa. Vaikutus, mikä hänen sitä ennen tapahtuneella toiminnallaan oli, ilmeni ennen

muuta kaiken vanhan hylkäämisenä, josta järjestävän kyvyn puutteessa oli seurauksena sekasorto, mikä olisi ennen pitkää vienyt häviöön koko liikkeen. Silloin Luther tulee ja palauttaa järjestyksen hylkäämällä melkein kaikki toimitetut uudistukset ja lähtee luomaan uutta evankelista seurakuntaelämää hyvin hitaasti ja varovasti. Siitä huolimatta evankeliumi voittaa nopeasti alaa, eikä sellainenkaan onnettomuus kuin talonpoikaissota saa aikaan seisahdusta. Päinvastoin uusia voimia nousee Lutherin rinnalle taistelemaan evankeliumin vapauden puolesta. Ja vaikka hän sen jälkeen ei enää olekaan ainoa voima, jonka kestävyydestä hänen alottamansa liikkeen menestyminen riippuu, on hän kuitenkin edelleen lähde, josta samainen liike saa värinsä ja muotonsa. Kun on kysymys sovitteluista muiden evankelisten ja luterilaisten opin välillä tai katolisille tehtävistä myönnytyksistä, silloin Luther pitää rajat selvinä: tuohon saa myöntyä, tuohon asti saa mennä, mutta ei edemmäksi panematta vaaranalaiseksi evankeliumin totuutta ja saattamatta sitä alttiiksi ihmisten mielivaltaisille selityksille. Milloin sellaista on pelättävissä, silloin Luther on ehdottoman jyrkkä, hän ei suostu luopumaan vakaumuksestaan rahtuakaan, eikä välitä siitä, että hänen ajamansa asia ehkä sen kautta menettää paljon ulkonaisia etuja. Näin hän kokonaan määrää luterilaisen uskonpuhdistusliikkeen aatteellisen sisällön. Siitä syystä ei tästä liikkeestä syntynyttä kirkkoa turhaan sanota luterilaiseksi.

Luther yksityisenä ihmisenä.

Naimisiin meno.

Kaikki, jotka Lutherin oppi oli saanut epäilemään ja sitten hylkäämään katolisen kirkon, katsoivat oikeudekseen

(S. II.) Katarina von Bora.

kääntyä Lutherin puoleen kysymällä neuvoa, kuinka heidän oli tulevaisuutensa järjestettävä. Kun munkit ja nunnat lähtivät luostareistaan, tulivat he hänen luokseen. Ja hän sai etsiä heille uusia työpaikkoja tai kirjoittaa heidän koteihinsa ja sukulaisilleen, että he ottaisivat suojiinsa nämä luostareista lähteneet. Kunnes heidän asemansa saatiin turvatuksi, oli Lutherin huolehdittava heistä. Hän asui tyhjentyneessä augustiinolaisluostarissa ja sinne hän majoitti pakolaisia. Sellaisten karanneiden nunnien joukossa oli kerran sekin, josta sitten tuli hänen puolisonsa. Tämä, Katarina von Bora, joutui asumaan Wittenbergin

kaupunginkirjurin luo. Luther tietysti tutustui häneenkin ja kun hänen oli huolehdittava Katarinan kohtalosta, hän koetti saada naitetuksi hänet eräälle ystävälleen, vaikka sittemmin kävikin niin, että Luther itse mieltyi häneen. Jotkut uuden opin puoltajatkin epäilivät vielä niihin aikoihin, sopiko pappien mennä naimisiin. Poistaakseen kaikki tällaiset epäilykset Luther kehoitti monia ystäviänsä avioliittoon. Mutta tärkeämpänä hän piti naimisiin menoa sen vuoksi, kun vastustajat yhä pilkkasivat luterilaisten naimishalua. Heille oli näytettävä, ettei heidän mielipiteensä ollenkaan horjuttanut luterilaisten vakaumusta siitä, mikä oli sopivaa, mikä ei. Näitä näkökohtia silmällä pitäen Luther itsekin päätti mennä naimisiin. Ja hän otti tämän askeleensa talonpoikaissodan vielä kestäessä v. 1525, kun olot olivat mahdollisimman synkät. Hän tahtoi kaikille näyttää luottavansa tulevaisuuteen. Vastustajainsa ja perkeleen uhallakin hän meni avioliittoon.

Moni ystäväkin kauhistui, kun Luther teki tämän tekonsa juuri silloin, kun hänen koko tarmonsa olisi tarvittu työhön ulospäin. Ja vastustajat käyttivät tilaisuutta hyväkseen keksiäkseen ilkeitä juttuja näiden aviopuolisoiden suhteista.

Ystävien pelko Lutherin veltostumisesta naimisiin menon vaikutuksesta oli turha. Hän teki työtä entisellä tarmolla, kirjoitustöittensä ääressä usein unohtaen koko ympäristönsä, niin että Katarinan kerrotaan joskus tarvinneen muistuttaa miehelleen olemassaolostaan.

Lapset ja lasten kasvattaminen.

Kun Lutherille syntyi ensimmäinen lapsi, joka sattui olemaan poika, oli se hänelle erinomaisen ilon aihe. Jo vuosia aikaisemmin hän oli lausunut, että »koti ilman vaimoa ja lapsia ei olekaan mikään koti.» Nyt siis Lutherilla oli

oikea koti, vaikka hän ei asunutkaan oman katon alla, vaan vanhassa ja rappeutuneessa luostarissa. Sitä korjailtiin ja sen puutarhaa laitettiin kuntoon. Ja kun Katarina oli hyvin taloudellinen ja säästäväinen, tulivat he kutakuinkin toimeen.

Kaikkiaan Lutherilla oli viisi lasta. Heidän kasvattamiseensa, oleskeluun heidän parissaan ja huolenpitoon heistä riitti häneltä aikaa, vaikka hänellä olikin niin paljon ja niin monenlaisia suuria töitä, joiden painoon vähemmän tarmokas olisi kokonaan menehtynyt. Mutta koti oli hänelle niin hallis paikka, ettei sitä saanut lyödä laimin. Lastensa kanssa hän leikki, heitä hän huvitti kertomuksillaan, heille hän luki, heille hän laittoi jokaisena jouluna kauniin kuusen, heille hän kirjoitteli matkoiltaan, aina koettaen kehittää heidän hyviä puoliaan ja kiinnittäen heidän huomiotansa kauniiseen. Näytteeksi siitä, minkälainen hänen suhteensa lapsiin oli, otamme tähän kirjeen, jonka hän kirjoitti Koburgissa ollessaan Hannu-pojalleen:

»Rakkaalle poikaselleni armoa ja rauhaa Kristukselta. Olen hyvilläni, kun sinä luet uutterasti ja rukoilet ahkerasti. Tee niin edelleenkin, poikaseni; kun tulen kotiin, tuon sinulle kauniita tuomisia. Tunnen ihanan ja suloisen puutarhan: siellä on paljon lapsia, heillä on kultaiset vaatteet yllä ja he saavat poimia puista makeita omenia, päärynöitä, kirsikoita ja luumuja. He laulelevat ja juoksentelevat iloissaan, ja heillä on pikkuiset hevoset, joilla on kultaiset suitset ja hopeiset satulat. Minä kysyin puutarhan omistajalta: mitä lapsia nämä ovat? Hän vastasi: ne ovat sellaisia lapsia, jotka mielellään rukoilevat, lukevat ja ovat hyviä. Minä nyt sanoin: Hyvä mies, minullakin on poika, sen nimi on Hannu Luther; eikö hänkin pääsisi tähän puutarhaan syömään noita hyviä omenia ja päärynöitä, ratsastamaan noilla pikku hevosilla ja leikkimään toisten lasten kanssa? Tähän mies vastasi: jos hän mielellään rukoilee,

lukee ja on hyvä lapsi, pääsee hänkin puutarhaan, samoin myös Lippus ja Justus (Hannun leikkitoverit), ja kun he kaikki ovat koossa, saavat he soittaa huiluilla, rummuilla ja kanteleilla sekä tanssia ja ampua pienillä kaaripyssyillä.

»Ja hän osoitti minulle puutarhan kauniin nurmikon, joka oli kisakentäksi sopiva, ja puissa riippui kultaisia huiluja ja rumpuja ja hopeisia kaaripyssyjä. Mutta oli varhainen aamu; lapset eivät vielä olleet syöneet aamiaista. En sentähden voinut nähdä leikkejä, vaan sanoin miehelle: Rakas herra, menen heti kirjoittamaan näistä asioista pojalleni, pikku Hannulle, että hän rukoilisi ahkerasti, lukisi hyvin läksynsä ja olisi hyvä lapsi, jotta hänkin pääsisi tähän puutarhaan. Mutta hänellä on myös täti Leena, joka hänen pitäisi saada tänne. Mies vastasi: olkoon niin, mene ja kirjoita hänelle niin.

»Lue ja rukoile siis, rakas Hannu poikani, uutterasti ja sano Lippukselle ja Justukselle, että hekin lukevat ja rukoilevat, niin pääsette kaikki siihen puutarhaan.

»Ja nyt annan sinut kaikkivaltiaan Jumalan haltuun. Tervehdi Leena tätiä ja anna hänelle suukkonen minun puolestani.»

Lutherin kotona vallitsi iloisuus ja rattoisuus. Siellä ei pelätty leikkiä. Luther päinvastoin sanoo: »Jos leikit kuin lapsi, niin leiki vaikka ikipäiväsi.» Lasten kasvattaminen oli niin tärkeätä, että sen vuoksi vanhakin ihminen saattoi unohtaa arvokkuutensa ja leikkiä lasten tavoin. »Mitä muuta varten me vanhemmat eläisimme, kuin hoitaaksemme, opettaaksemme ja kasvattaaksemme nuorta kansaa?» sanoi Luther. Mutta hän tietää myös, että tämä tehtävä on vastuunalainen ja vaikea. Se voi tuottaa suurimman tyydytyksen, mutta myös katkerimman pettymyksen: »Vanhemmat tietäkööt, etteivät he saata tehdä Jumalalle, kristikunnalle, koko maailmalle, itsellensä eikä lapsillensa suurempaa palvelusta kuin kasvattamalla lap-

siansa hyvin. Se on vanhemmille oikea tie taivaaseen. Mutta toiselta puolen ei saata pikaisemmin ja helpommin ansaita helvettiä kuin omien lastensa kautta.»

Tarpeen vaatiessa hän osasi olla lapsilleen ankara, kuten joskus vaimolleenkin. Muistamme, ettei Lutheria itseään pienenä hemmoteltu. Yleensä voi sanoa hänenkin kasvatustapansa, jota hän lapsiinsa käytti, olleen ankaran. Ja hän antaa neuvoja muillekin vanhemmille teroittaen kasvatuksen tärkeyttä: »Vanhemmat tuskin saattavat tehdä turmiollisempia töitä kuin lyödä laimin lastensa hoidon ja sallia heidän torua ja kiroilla, oppia häpeällisiä sanoja ja lauluja sekä elää, miten itse haluavat.» Eikä kasvatustyötä ole lykättävä myöhäiseen ikään, sillä »tukala on tehdä vanhaa koiraa sävyisäksi ja vanhaa konnaa siivoksi. Siinä enimmäkseen työskennellään turhaan. Mutta pieniä hentoja karitsoja voipi helpommin taivuttaa ja johtaa.» Ja vielä hän sanoo: »Me emme saa säästää ahkeruutta emmekä uhrauksia lastemme tähden, kasvattaaksemme ja opettaaksemme heitä palvelemaan Jumalaa ja lähimmäistänsä, emmekä suinkaan saa ajatella ainoastaan sitä, kuinka saisimme tavaraa ja rahoja heille kootuksi.» Luther osasi näin muita neuvoa, kun hän itse omassa ympäristössään ja omien lastensa parissa näki, mikä lapsille parhaiten sopi. Kun hän sitten kehoitti opettamaan lapsille myöskin Jumalan sanaa, oli perusehtona sen menestymiselle lapsille ymmärrettävä esitystapa ja lyhyys. Lapset eivät jaksa kuunnella pitkiä saarnoja. Ken heille tahtoo jotain opettaa, hänen tulee ennen muuta tietää se, että saarna on aikanaan lopetettava.

Olemme jo ennen nähneet, kuinka suureksi Luther arvioi koulujen merkityksen sekä kaiken tiedon, mikä siellä nuorille ihmisille voidaan antaa. Se laajanäköisyys, joka esiintyy hänen koti- ja koulukasvatusta koskevissa lausunnoissaan, perustui hänen omaan kokemukseensa.

Samalta kokemuksen pohjalta lähti myös käytännöllisyys, kansantajuisuus ja elävyys, mikä on ominainen hänen opetusta ja kasvatusta varten julkaisemilleen kirjoille. Ajatelkaamme esimerkiksi vain hänen katkismuskiaan. Vuosisatojen kuluttua ne ovat opetukseen täysin kelvollisia.

Lutherin talous ja vieraanvaraisuus.

Naimisiin menon jälkeisinä vuosina oli Lutherin taloudellinen asema aluksi hyvin vaikea. Hänen tulonsa olivat ylen pienet. Vaikka hän myötäänsä saarnasi Wittenbergissä sekä muualla, ei hän siitä saanut minkäänlaista palkkaa. Oltiinpa jo niin tiukalla, että Lutherin täytyi ajatella ryhtyä ansaitsemaan leipänsä sorvaamalla, mihin työhön hän oli vähin harjaantunut. Sittemmin hän rupesi saamaan vakinaista palkkaa, mikä vuoden 1530 seuduilla oli 200 guldenia vuodessa. Mutta hänen perheensä oli verrattain iso, niin ettei se tahtonut riittää. Sitä paitsi hänen luonaan asui usein sukulaisia. Ahtaalle joutuneet ystävät saivat monasti perheineen suojan hänen luonaan. Sen lisäksi talossa kävi lakkaamatta vieraita. Sinne tuli oppineita hänen kanssaan neuvottelemaan. Monesti tuli ihmisiä pelkästä uteliaisuudesta häntä katsomaan. Harvinaisia eivät olleet sellaisetkaan, jotka tulivat suorastaan apua pyytämään, kuten karanneet munkit ja nunnat. Jos vain suinkin kykeni, ei hän ketään päästänyt luotaan jotain apua antamatta. Tällainen vieraanvaraisuus luonnollisesti tuntui taloudessa, vaikka Luther apua jakaessaan ei ajatellutkaan kukkaronsa tilaa. Kerran esim. palvelijan lähtiessä talosta, hän kirjoitti vaimolleen, kuinka häntä olisi palkittava: »Kuten tiedät, on hän palvellut uskollisesti ja ahkerasti ja evankeliumin mukaan käyttäytynyt sangen nöyrästi, tehnyt ja kärsinyt kaikki. Ajattele, kuinka usein olemme antaneet lurjuksille ja kiittämättömille koululai-

sille, jolloin antimemme ovat menneet hukkaan; sentähden älä nyt säästele äläkä anna tuon hurskaan miehen mitään puuttua, koska tiedät hänen kyllä tarvitsevan ja sen olevan Jumalalle otollista. Tiedän kyllä, ettei meillä ole suuria varoja; minä antaisin mielelläni 10 guldenia, jos minulla olisi. Mutta vähintäin 5 guldenia sinun pitää antaa, koska hän ei ole saanut vaatetta. Mitä sen yli voit, niin anna. — Anna vain, niin kauan kuin edes pikari on talossa; tiedäthän, mistä toista tulee. Jumala on kyllä meille sijaan toista antava; sen minä tiedän.»

Saadakseen taloutensa kannattavammaksi, piti Lutherin rouva ylioppilaita ruokavieraina. Suuria tuloja sekään ei tuonut, ja niin täytyi hänen noudattaa säästäväisyyttä, jota usein moitittiin. Mutta kun minkäänlaisella tarkkuudella ei voitu säästää niin paljon, että kaikille apua tarvitseville olisi voitu antaa, Luther usein hankki apua hänen puoleensa kääntyneille varakkaammilta ystäviltään, vieläpä itse vaaliruhtinaalta. Vaaliruhtinaan kanssa hän oli niin hyvissä väleissä, että tämä lahjoitti hänelle koko augustiinolaisten luostarin perintöomaisuudeksi. Samalla Lutherille myönnettiin verovapaus sekä oikeus tehdä ja myydä maltaita, panna olutta ja pitää karjaa kuten oli muillakin kaupungin asukkailla.

Myöhemmällä iällään Luther pääsi varakkaaksi mieheksi. Hänen varsinainen palkkansa korotettiin 300 guldeniin. Sen lisäksi hän sai vaaliruhtinaalta erään lahjoituksen korot 50 guldenia, ja Tanskan kuningas maksoi hänelle kunniapalkintona vuosittain 30 guldenia. Hopeamaljoja, viljaa, metsänriistaa ja kaikenlaista ruokatavaraa sekä paljon muita lahjoja hän sai myötäänsä. Hän oli ostanut itselleen useita maatilojakin puutarhan lisäksi, jonka hän oli saanut luostarin mukana. Kertyvää omaisuutta hoiti Katri-rouva entisellä säästäväisyydellä. Usein hän oli maatiloilla viikkokausia järjestämässä ja huolehtimassa kaikesta. Mutta

Luther itsekin sai pitää huolta monista taloudellisista asioista. Vaikk'ei hän antimiaan laskenutkaan ja vaikk'ei elämän taloudellinen puoli ollutkaan hänen erikoisena harrastuksenaan, hän ei kuitenkaan ollut välinpitämätön näistä asioista: »kun olen nainut mies, olen velvollinen, kuten apostoli Paavali sanoo, pitämään perheestäni huolta.» Milloin varsinaisilta töiltään jouti, hän oli puutarhassa hoitamassa hedelmäpuita ja mehiläisiä tai pyydysti kaloja.

Lutherin pöytäpuheet.

Kun Lutherilla oli sellainen asema uskonpuhdistukseen nähden, ei ollut ihme, että kaikille hänen sanoilleen pantiin suuri arvo. Yksinpä hänen ruokapöydässä lausumansa sanat merkittiin muistiin. Usein hän kutsui luokseen Melanktonin ja muita työtovereitaan ja heidän kanssaan hän rattoisasti keskusteli. Puhe liikkui tietysti usein vakavissakin asioissa. Siinä keskusteltiin syvällisistä uskonnollisista kysymyksistä, Raamatusta, uskonpuhdistuksesta ja milloin mistäkin elämänkysymyksestä. Mutta tuollaisessa keskustelussa lausutut sanat eivät aina olleet tarkoin punnittuja. Saattoipa Luther kiukustuneena jostain vastustajain hyökkäyksestä purkaa tavattoman kovia sanoja. Joskus taas keskustelu liikkui kaikkein yksinkertaisimmissa ja vähäpätöisimmissä, ja Luther voi lasketella milloin hienompaa, milloin karkeampaa pilaa. Kun nyt valikoimatta kirjoitettiin muistiin hänen lausuntojaan, usein irrallaan yhteydestä, jossa ne oli sanottu, kun hänen sanojaan usein esitettiin väärin, ja kun niitä liioiteltiin niin, että hänen ilmankin karkeat sanansa tulivat suorastaan hävyttömiksi, ei vastustajien ollut vaikea niiden nojalla maalata Lutheria vaikka kuinka huonoksi. Osottaen hänen pöytäpuheisiinsa he voivat sanoa: katsokaa nyt, tuollainen se mies on sisim-

miltä ominaisuuksiltaan, mitkä se ystäviensä parissa päästää näkyviin, kun silloin ei tarvitse sanoja siivilöidä.

Näissä seurustelutilaisuuksissa pääsivät Lutherin läheisyyteen nuoretkin miehet, jotka opiskelivat Wittenbergissä. He voivat esittää hänelle kysymyksiä ja saivat tältä suurelta uskonpuhdistajalta selityksiä, jotka he painoivat tarkoin mieleensä muistaakseen ne läpi elämän. Ei ollut kaikilla niillä, jotka pitivät evankeliumin seuraamista elinkysymyksenään, tilaisuutta puhutella Lutheria. Onnellisina pitivät itseään ne, jotka hänen suustaan saivat opetuksia kuulla. Hänen rohkea luottamuksensa asiansa voittoon tarttui heihinkin, niin että he voivat kaikella tarmollaan ja rohkeudellaan käydä edistämään uskonpuhdistuksen asiaa omilla kotiseuduillaan. Lutherin suoranaisen vaikutuksen alaisina innostuivat uuteen oppiin nekin miehet, jotka panivat uskonpuhdistuksen toimeen Ruotsissa ja Suomessa.

Lutherin iloinen luonne.

Olemme nähneet, kuinka Luther osasi käyttää erittäin purevia sanoja vastustajia ivatessaan. Niissä ilmenee hänen leikillisyytensä, kun hän vakavassakin asiassa näkee sen naurettavan puolen. Huolimatta ankarasta kasvatuksestaan, huolimatta suuresta vakavuudesta, jolla hän elämään suhtautui — muistakaamme tässä vain hänen luostariaikojaan — hänessä oli pohjalla kuitenkin aina pursuavaa leikillisyyttä. Ennen on mainittu, kuinka hän kirjoitti Mainzin arkkipiispaa ja hänen pyhäinjäännöskokoelmiaan vastaan. Vielä myöhemminkin hän sai samasta asiasta kirjoittaa. Luther nyt luettelee piloillaan, mitä tuo kokoelma muka sisälsi: »pala Mooseksen vasemmasta sarvesta, kolme liekkiä Mooseksen pensaasta Siinain vuoren juurelta, kaksi Pyhän Hengen sulkaa ja yksi muna, sen lipun kärki, jolla Kristus aukaisi helvetin portin, Belsebuubin parrasta

iso suortuva, joka oli tarttunut tuohon lipputankoon, ylienkeli Gabrielin toinen siipi, koko naula tuulispäätä, joka meni Eliaan ohitse, painava kappale Israelin lasten huutoa, jolla he kukistivat Jerikon muurit» jne.

Kerran liikkui rutto Wittenbergin seuduilla. Luther ei sitä pelännyt. Monet ylioppilaat sen pelosta olivat kuitenkin jättäneet kaupungin. Lutherista se oli turhaa ja siksi hän sanoo ylioppilaista: »Mikä saa paiseita taskuunsa, mikä vatsanväänteitä kirjoihinsa, toisten kyniin tulee rupia, toisten papereihin luuvaloa, muutamilta lienee muste homehtunut, ja jotkut lienevät syöneet äitiensä lähettämät kirjeet, joista ovat ruvenneet potemaan sydäntautia ja kotiikävää.»

Rouvaansa hän usein puhutteli »Katri-herrakseen», »kaikkein pyhimmäksi tohtorinnaksi» ja muilla samantapaisilla nimillä. Eräältä matkalta, jonka vaaroja rouva erikoisesti lie pelännyt, Luther kirjoitti: »Rakkaalle emännälleni, tohtorinna ja itsensäkiduttaja Katarina Lutherille Wittenbergissä, suutelo käsille ja jaloille. — — Sinähän olet ruvennut suremaan Jumalankin puolesta, aivankuin hän ei olisikaan kaikkivaltias eikä voisi luoda vaikka kymmenen Martti-tohtoria, jos tämä vanhus hukkuisi Saleen tai uunin suuhun tai Wolfgang-palvelijamme lintuverkkoon. Älä sinä vaivaa minua huolillasi; minulla on parempi huolenpitäjä kuin sinä ja kaikki taivaan enkelit, ja hän lepää seimessä sekä neitsyen rinnoilla, mutta samalla myös kaikkivaltiaan Jumalan oikealla kädellä. Ole siis rauhassa. Amen.»

Rohkeuttaan ja iloista luottamustaan Luther ei juuri koskaan kadottanut. Jumalaan voi luottaa aina ja siksi voi vaikeimmissakin tilanteissa laskea leikkiä.

Lutherin iloista elämänkatsomusta kuvaa hänen kirjeensä eräälle raskasmielisyyteen taipuvalle ruhtinaalle: »Totisesti on ilo synnissä perkeleestä, mutta ilo hyvien ja hurskasten ihmisten parissa, jumalanpelossa ja kunnialli-

suudessa on Jumalalle otollista, vaikka tulisikin joku sana tai sutkaus liikaa puhutuksi. Teidän ruhtinaallinen armonne olkoon vain iloinen sekä sisällisesti Kristuksessa että ulkonaisesti nauttiessanne lahjojanne ja tavaraanne. Se on Jumalan tahto, sitä varten ne ovat olemassa, sitä varten hän lahjojaan meille antaa, että me niitä käyttäisimme ja olisimme iloiset sekä häntä rakastaisimme, kiittäisimme ja ylistäisimme iankaikkisesti. Vanhuus ja muut vaivat kumminkin tulevat; sentähden on paras ajaa pois turha ennenaikainen raskasmielisyys.»

Kun tähän Lutherin pettämättömään rohkeuteen, iloisuuteen ja teräväsanaisuuteen lisäämme hänen suuren rakkautensa lauluun ja soittoon, ymmärrämme hyvin, että ystävät mielellään oleskelivat hänen kotonaan. Muistamme, että hän jo nuorukaisena oli herättänyt laulullaan Ursula Cottan huomiota. Mielellään Luther myös soitti yksin ollessaan aikansa kuluksi. Laulua ja soittoa hän viljeli läpi elämänsä, ilahduttaen sillä usein ystäviänsäkin. Ja kun hänen lapsensa kasvoivat isoiksi, lauloivat he yhdessä isänsä kanssa. Tahtoipa hän, että hänen poikansa mentyään kouluun, harjoittaisi siellä lukujensa ohella perusteellisia musiikkiopinnoita.

Luther rakasti myös runoja, joita hän itsekin usein kirjoitti, sekä satuja ja näytelmiä. Hän käänsi saksaksi kreikkalaisia Aisopon satuja. Ahdasmielisyyttä hän ei suvainnut, vaan toivoi, että vanhoja kirkollisia näytelmiä yhäkin esitettäisiin. Puolustipa hän maallisiakin näytelmiä: »Kristittyjen ei pidä kokonaan hylätä näytelmiä, vaikka ne joskus sisältävät karkeita sukkeluuksia ja rivoja kohtia; samasta syystähän pitäisi sitten lakata Raamattua lukemasta. Sentähden on joutavaa tuollaisten verukkeiden nojalla kieltää kristittyjä lukemasta ja esittämästä näytelmiä», sanoi hän.

Näin saamme aavistuksen siitä vilkkaudesta, mikä Lutherin kotona vallitsi. Lutherin oma henkilö oli sen vaikuttavana keskuksena, vaikka myönnetäänkin kaikki arvonsa talon jäntevälle emännälle.

Lutherin kuolema.

Luther oli usein sairaana. Pysyvänä vaivana hänellä oli pahanlaatuinen kivitauti. Joskus hän oli niin sairas, että oli pelättävä kuoleman tuloa. Kuitenkin hän pääsi iäkkääksi mieheksi, ennenkuin hänen rikas elämänsä vihdoin katkesi helmikuun 18 p:nä 1546. Hän oli Eislebenissä, syntymäseudullaan, hieromassa sovintoa Mansfeldin kreivien kesken. Siellä hänet tapasi taudinpuuska, joka murti hänet. Kun hän tunsi taudin vakavuuden, kutsuttiin heti hänen luokseen kaupungin kaksi lääkäriä, jotka eivät kuitenkaan enää voineet auttaa. Kuolevan luo tulivat myös linnassa silloin oleskelevat herrat sekä Lutherin professoritoveri ja uskonpuhdistustyössä huomattu henkilö Justus Jonas. Ja nämä ystävät merkitsivät muistiin kaikki hänen kuolemansa yhteydessä olleet yksityiset tapahtumat. Uskonpuhdistuksen asiaa hän ajatteli viimeisinä elämänsä hetkinä, kun hän rukoili: »Taivaallinen Isäni, Jumala ja Herramme Jesuksen Kristuksen Isä, kaiken lohdutuksen Jumala, minä kiitän sinua, että olet minulle ilmoittanut rakkaan Poikasi Jesuksen Kristuksen, johon minä uskon, jota olen saarnannut ja tunnustanut, jota olen rakastanut ja kunnioittanut ja jota tuo häijy paavi ja kaikki jumalattomat häpäisevät, vainoovat ja pilkkaavat. Minä rukoilen sinua, Herrani Jesus Kristus, ota sieluni huomaasi! Taivaallinen Isä! Vaikka minun täytyy jättää tämä ruumiini ja minut temmataan pois tästä elämästä, tiedän totisesti, että saan iankaikkisesti olla luonasi, ei kenkään voi temmata minua sinun käsistäsi.» Ja kun Jonas kysyi

häneltä: »kunnianarvoisa isä, tahdotteko kuolla Kristuksessa ja siinä uskossa, jota olette saarnannut?» vastasi hän selvästi: »tahdon». Hiljaa hän sitten vaipui kuolemaan.

Lutherin ruumis vietiin Wittenbergiin ja haudattiin erittäin suurilla juhlallisuuksilla linnankirkkoon. Saattamassa olivat hänen omaisensa, joukko ruhtinaallisia henkilöitä ja koko Wittenbergin yliopisto.

Katoliset olivat iloissaan Lutherin kuolemasta. Ja häväistysjutuilla koetettiin rumentaa hänen muistoaan. He olivat aina pitäneet Lutheria perkeleen lapsena, joka oli syntynytkin äitinsä yhteydestä paholaisen kanssa. Väitettiinpä, että Luther oli hirttämällä päättänyt päivänsä, että paholainen oli läsnä hänen kuollessaan ja vei hänet heti mukaansa. Toiset heistä taas kertoivat, että kun hänen ruumistaan kuljetettiin Wittenbergiin, paholainen varasti sen matkalla, niin että arkku oli tyhjä perille tultaessa. Kaikki tämä johtui vihasta tätä miestä kohtaan, miestä, joka oli kyllin voimakas saamaan aikaan katoliseen kirkkoon repeämän, jota millään toimenpiteillä ei enää voitu luoda umpeen. Mutta samalla tämä todisti, etteivät hekään voineet kieltää Lutherin työn suurta merkitystä.

Kaikkiin onnettomuuksiin ja melskeisiin, mitä niinä levottomina aikoina syntyi, oli heidän mielestään syypää Luther ja hänen oppinsa. Hänen aikaansaamiensa vahinkojen tiliin laskettiin koulujen rappeutuminen, kun niitä kannattaneilta kirkollisilta laitoksilta riistettiin omaisuus. Häntä syytettiin kaikista uskonsodista, joita protestanttien ja katolisten välillä käytiin, vielä kolmekymmenvuotisesta sodastakin.

Luterilaisten suru oli syvä hänen kuolemansa johdosta. Kaikkien tunnustama johtaja oli poissa. Pelolla he katselivat tulevaisuuteen, joka ei näyttänyt lupaavan hyvää. Mutta niin suuria alueita oli jo voitettu luterilaisuudelle, niin suuria joukkoja oli jo sen puolella, ettei sitä enää

mitenkään saatu hävitetyksi. Katolisten täytyi vähitellen myöntää luterilaisille, samoin kuin muillekin protestanteille, elämisen oikeus. Niiden täytyi lopulta jättää taistelunsakin, niin voimakkaaksi tuli protestanttisuus. Lutherin oppi ja työ jäi pysyvästi vaikuttamaan, ja läpi aikojen tuntuvat hänen työnsä jäljet kansojen elämässä.

SUOMEN USKONPUHDISTUS.

Katolinen kirkko Suomessa.

Suomalaisten kääntäminen kristinuskoon.

Kristinusko tuli Suomeen Ruotsista — karjalaiset tosin saivat kristinuskonsa venäläisiltä tullen siten kreikkalaiskatolisiksi, mutta siihen emme tässä yhteydessä huomiotamme kiinnitä. Vähää ennen olivat ruotsalaiset itsekin omistaneet roomalais-katolisen opin ja olivat, kuten kaikki vasta kääntyneet, erittäin innokkaita levittämään oppiaan naapureittensa alueille. Ollen kauppasuhteissa ruotsalaisten kanssa jotkut suomalaiset olivat jo tutustuneet kristinuskoon, ennenkuin varsinainen suomalaisten käännyttäminen alkoi. Ahvenanmaa ja osa Lounais-Suomen saaristoa oli jo voitettu kristinuskolle, kun ensimmäinen ristiretki tehtiin Suomeen Ruotsin kuninkaan Erik IX pyhän ja englantilaissyntyisen piipa Henrikin johdolla v. 1154, kuten arvellaan. Ristiretkeläiset nousivat maihin Aurajoen suulla, mikä oli vanha markkinapaikka, ja missä oli helpointa tavata ihmisiä. Kun suomalaiset eivät suostuneet vapaaehtoisesti ottamaan kastetta, syntyi taistelu, jossa paremmin asestetut ruotsalaiset voittivat ja henkiin jääneet suomalaiset pakotettiin kasteeseen Kupittaan lähteellä. Sellainen oli ajan tapa. Kristittyjen velvollisuudeksi katsottiin Kristuksen opin levittäminen, ja siinä oli tehokkaimpana keinona miekka.

Suomalaiset eivät olleet kasteesta mielissään, mutta lohduttelivat itseään sillä, että olihan nyt päästy uuden

Piispa Henrik kastaa suomalaisia. (S. H.)

haltijan, »Ristin Kiesuksen» suosioon. Monet niistä, joita aluksi onnistuttiin kastamaan, pesivät pakanallisissa pyhissä lähteissään pois kasteveden vaikutuksen. Ymmärrettävää on, että niidenkin kristillisyys, jotka pysyivät uudessa uskossa, oli hyvin pinnallista. Piispa Henrik jäi Suomeen saarnaamaan uutta oppia ja levittämään sitä kulkien Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa. Hän sai marttyyrikuoleman, kuten taru kertoo, Lallin käden kautta ja hänestä tehtiin sitten koko maan suojeluspyhimys.

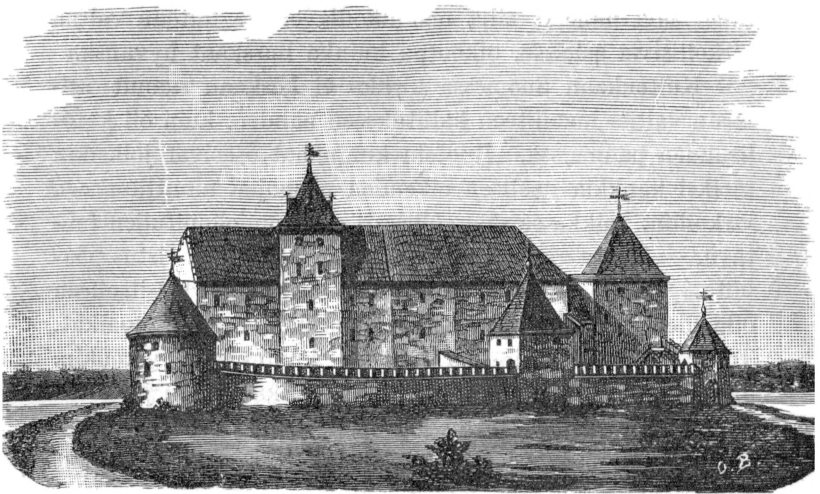
Ainoastaan maan lounaiskulma oli saatu käännetyksi. Mutta pakanoiksi jääneet Hämeen ja Karjalan asukkaat tekivät tavantakaa ryöstöretkiä heidän alueelleen. 1200-luvun alussa piispa Tuomas yritti siksi jo kääntää hämäläisiäkin sekä teki epäonnistuneen ristiretken karjalaisten liitossa olleita venäläisiä vastaan. Sotaväkeä tämä sekä muut piispat saivat lupaamalla sotureille palkaksi synnit anteeksi.

Kukistetuksi saatiin hämäläiset kuitenkin vasta Ruotsista tehdyn toisen ristiretken kautta 1249. Kristittyyn alueeseen saatiin nyt liitetyksi Häme, Uusimaa ja Etelä-Pohjanmaa. Retken johtaja Birger jaarli rakennutti vallattujen seutujen suojaksi kauempana asuvia pakanoita vastaan Hämeenlinnan.

Karjalaan saatiin kristinusko ja ruotsalaisten valta ulotetuksi kolmannen ristiretken kautta 1293, jolloin Torkkeli Knuutinpoika perusti Viipurin linnan »Jumalan ja kunniarikkaan neitsyen kunniaksi» ja »valtakunnan suojaksi». Mutta vuosikausia kesti vielä taisteluja ja paljon verta vuodatettiin, ennenkuin olot pääsivät vakaantumaan. Suurin osa maasta oli näin saatu kristinuskoon käännetyksi, mutta maan pohjoiset osat pysyivät vielä kauan pakanuudessa. 1400-luvun alkupuolella jo kuitenkin lähetettiin Lappiin lähetyssaarnaajia.

Kirkko ja valtio.

Mikäli kristinoppia saatiin maahamme levitetyksi, sikäli joutui maamme Ruotsin vallan alle. Sekä kirkolliset että yhteiskunnalliset olot kehittyivät täällä siitä syystä samanlaisiksi kuin ne olivat Ruotsissakin. Aluksi oli kuitenkin kirkon valta huomattavasti suurempi kuin ruotsalaisen valtiovallan. Katolinen kirkkohan yleensä pyrki sivuuttamaan maallisen vallan, ja niin olivat alkuaikoina piispat

Kuusiston linna 15 vuosisadalta. (Arkkitehti Scherfbeckin luonnoksen mukaan.) (S. H)

meidän maamme tärkeimpiä vallanpitäjiä. Sitä todistaa esim. se, että piispa Tuomas halutessaan ottaa haltuunsa pakanuudenaikuisia pyhiä paikkoja ja metsiä pyytää siihen lupaa suoraan paavilta eikä Ruotsin hallitukselta, samoin se, kun piispa Maunu III Stiernkors kirjoittaa Ruotsin valtionhoitajalle lähettäneensä rauhanhierojia Novgorodiin, kuten maan hallitsija ainakin. Ja piispat rakennuttivat lähelle Turkua asunnokseen Kuusiston linnan, jonka turvissa he saattoivat puolustautua asevoimin kenen hyökkäyksiltä hyvänsä. Millaista kieltä Suomen piispat osasivat käyttää kuninkaastakin puhuessaan, osoittaa muudan uusmaalaisille lähetetty kirje, jossa piispa vaati kansaa maksamaan heille määräämänsä verot »huolimatta siitä, että Herramme ja Kuninkaamme muutamien ilkeämielisten rauhanrikkojien yllytyksestä suullisesti on sekaantunut asiaan (kuningas oli asettunut riidassa rahvaan puolelle), muistamatta ettei

tämä sovi hänelle, sillä maallikoilla ei ole mitään valtaa kirkollisissa asioissa, olkootpa kuinka hurskaat hyvänsä.»

Kuitenkaan Suomessa kirkko ei koskaan saanut sellaista valtaa maalliseen hallitukseen nähden, kuin oli katolisuuden päämaissa. Ruotsin kuninkaat osasivat joiksikin ajoiksi hankkia itselleen oikeuden piispojen nimittämiseen virkoihin, vaikka se säännöllisesti oli tuomiokapitulien tehtävä. — Mutta aina oli piispan saatava virkavahvistus paavilta. Samalla tavalla he saivat aina pidätetyksi itselleen oikeuden täyttää joidenkuiden seurakuntien papinpaikat. Täytyipä piispan joskus maksaa kuninkaalle veroakin. Ja vaikka valtakunnan korkeimpien virkamiesten joukossa aina oli hengellisiä, eivät he saaneet ratkaisevaa valtaa maan hallinnossa. Kirkollinen katsantotapa ja kirkkolait vaikuttivat maallisten lakien henkeen ja sisältöön kenties enemmän kuin muualla, mutta Ruotsin kansan ikivanha vapaus, koko maan hallinnon kansanvaltaisuus esti kirkon vallan kehittymisen niin täydelliseksi kuin se oli Länsi- ja Etelä-Euroopassa.

Kirkon omaisuus.

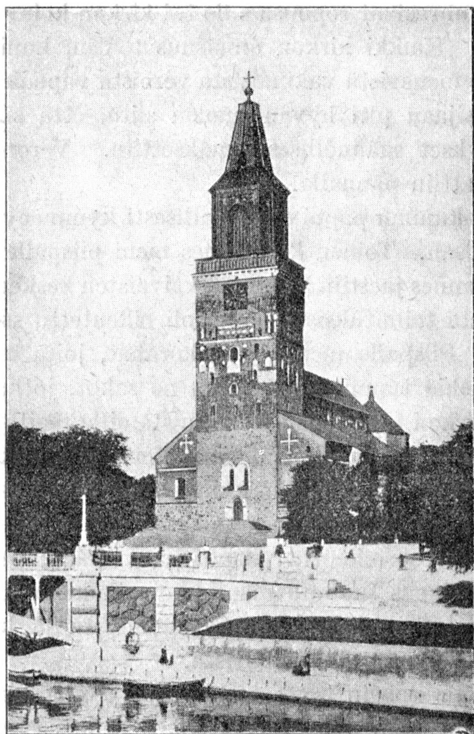
Suomen kirkon ensimmäinen maaomaisuus saatiin pakanallisista uhrimaista. Alkuisinkaan tämä omaisuus ei ollut aivan vähäinen, koska piispa sen vuoksi vaivautui pyytämään omistusoikeutta paavilta asti. Sittemmin määrättiin, että jokaisen yksityisen seurakunnan tuli hankkia kirkolle maatila, muuten seurakunta ei saanut rakentaa kirkkoakaan. Sen lisäksi kirkolle alkoi kertyä maatiloja sekä paljon muutakin omaisuutta lahjoina ja maksuina aneista. Niille esim., jotka auttoivat Turun tuomiokirkon rakentamisessa, myönnettiin vuoden ja 40 päivän aneet; määrätyt aneet saivat myös ne, jotka kävivät rukoilemassa Viipurin linnankirkon ihmeitä tekevää neitsyt Maarian

kuvaa ja uhrasivat roponsa sille tai kirkon kolmelle uudelle alttarille. Kaikki kirkon omaisuus tehtiin kuninkaalle ja kruunulle menevistä vakinaisista veroista vapaaksi. Kirkko itse sen sijaan piti hyvän huolen siitä, että sille tulevat kymmenykset säännöllisesti maksettiin. Veronsa laiminlyöjiä uhattiin pannalla.

Seurakunnan pappi sai tavallisesti kymmenyksistä kolmannen osan. Toinen kolmannes meni piispalle ja viimeinen kolmannes jaettiin kirkon ja vaivaisten kesken. Monista kirkollisista toimituksista pappi oli oikeutettu saamaan eri maksun. Piispalle menivät sakkorahat, joita maksamaan hengenmiehiä tuomittiin, samoin ne sakot, jotka oli maksettava kirkon tai hengellisten omistamilla mailla tehdyistä rikoksista — tässä mainittakoon, etteivät maallikot saaneet tuomita pappeja muulloin kuin papin esiintyessä asiassa kantajana tai jos asia koski maanomistusta tai jos talonpojat tahtoivat oikeutta piispaansa vastaan; papeilla sen sijaan oli oikeus tuomita maallikkoja kaikista siveysrikoksista, väärästä valasta, koronkiskomisesta ja kirkkolakia vastaan tehdyistä rikkomuksista.

Kirkolle voitiin myös testamentata omaisuutta. Testamenttioikeuteen tehtiin kuitenkin sellaisia rajoituksia, että jos testamentin tekijällä oli lapsia, hän ei saanut lahjoittaa kaikkea omaisuuttaan, vaan voi tehdä Kristuksen lastensa kanssaperilliseksi, niin että lahjoittaa voitiin puolet omaisuudesta, jos oli yksi lapsi, kolmas osa, jos lapsia oli kaksi jne. Mutta tälläkin tavalla kirkolle kertyi niin paljon omaisuutta, että kuului valituksia valtion kärsimistä vahingoista, kun kirkon hallussa oli niin paljon verovapaita rikkauksia. Ja mikä kerran kirkolle joutui, sitä ei saatu pois koskaan. Sen omaisuus vain kasvoi. Sitä ei suurestikaan voinut estää kerran annettu määräys, ettei perintömaata saanut luovuttaa perillisten luvatta. Ihmisten hurskaus ja haudantakaisten kärsimysten pelko oli niin

(S. H.)

Turun tuomiokirkko nykyisin.

suuri, että he mielellään antoivat kirkolle omaisuutensa, varsinkin silloin kun itse voivat sitä käyttää elämänsä loppuun asti.

Yksin Turun tuomiokirkolla ja sen lukuisalla papistolla ja hallitusmiehillä oli enemmän kuin 470 maatilaa. Sen rinnalla olivat muiden kaupunkien ja vielä suuremmassa määrässä maaseudun kirkot pieniä ja köyhiä, mutta tästä saamme joka tapauksessa aavistuksen, kuinka suurta omaisuutta Suomen kirkko hallitsi, kun maassa oli kirkkoja katolisen ajan lopulla kaikkiaan 130.

Katolisen opin ja tapojen juurtuminen kansaan.

Kirkko ei huolehtinut ainoastaan ulkonaisesta menestymisestään, vaan se piti huolta myös siitä, että kansa sai tietoja opista, johon se oli kastettu. Mutta olemme ennen nähneet, miten vähään katolinen kirkko tässä suhteessa yleensä tyytyi, eikä se Suomessakaan pyrkinyt saavuttamaan perusteellisempia tuloksia. Opetus tapahtui melkein yksinomaan ripin yhteydessä, se kun oli pakollinen, niin että pappi siinä varmasti tapasi kaikkia seurakuntalaisiaan. Kristillistä valistusta levittivät myöskin munkit, jotka alkuaikoina, kun kirkkoja vielä oli vähän, kulkivat kylästä toiseen ja pitivät messuja siirrettävän alttarin ääressä. Ripin yhteydessä annetut neuvot ja ohjeet olivat kansanopetuksen tärkeimpiä keinoja. Mutta olemme aikaisemmin nähneet, kuinka tämä ei johtanut edes kristinopin ydinten tuntemiseen, vaan kansan mieleen jäivät etupässä rangaistukset, joita pappi tehdyistä synneistä määräsi, sekä niissä vaaditut hyvät työt ja rahasakot sekä niiden pohjalla muodostunut käsitys, että synnit todella olivat ulkonaisin keinoin sovitettavissa ja Jumala siten lepytettävissä. Suomessakaan ei kansa ripin avulla enempää oppinut. Eivätkä papit osanneet aina säilyttää ripin ulkonaistakaan arvoa. Kun jokaisen oli ainakin kerran vuodessa ripitettävä itsensä

Madonna Perniöstä. (S. H.)

ja käytävä ehtoollisella, mikä tapahtui pääsiäisenä, oli papilla täysi työ piinaviikolla ympäri kyliä kulkiessaan ihmisiä ripittämässä. Kylän kaikki ihmiset kävivät vuoroonsa tunnustamassa hänelle syntinsä. Sen jälkeen kokoonnuttiin johonkin taloon, iso oluttynnyri eli »ripitysolut» tuotiin esiin ja pyhän toimituksen päälle juotiin vahvasti. — Nämä ripitysmatkat ovat luterilaisena aikana niin suuren merkityksen saavuttaneiden kylänlukujen alkuna.

Papin ollessa sairasmatkoilla kulki hänen edellään kellonsoittaja, ja jokainen vastaantuleva paljasti päänsä ja polvistui, kun hänen ohitseen kulki itse Kristus, joka oli kätkettynä papin mukana olevissa ehtoollisaineissa. Kunnioitusta kirkollisille toimituksille siten kyllä osoitettiin.

Kun jumalanpalvelus tapahtui latinankielellä, ei kansa kirkossa käydessään voinut syvemmin perehtyä uskonasioihin. 1400-luvulla määrättiin kuitenkin, että Isämeidän, Ave Maria ja uskontunnustus sekä synnintunnustus oli luettava joka pyhä kansan omalla kielellä, ja että ne helpommin painuisivat mieliin, käskettiin pappeja lopulta kirjoittamaan ne itselleen voidakseen lukea ne aina sanasta sanaan samalla tavalla. Katolisen ajan lopulla tuli tavaksi lukea myös evankeliumiteksti kansan kielellä ja joskus sen yhteydessä pidettiin pieni saarna. Sangen harvoin saarnattiin, eikä silloinkaan Jumalan sanaa sen avulla saatu paljon selvemmäksi kuin se tekstissä oli, vaan kaikille Raamatun sanoille annettiin hyvin kummallinen kuvaannollinen merkitys. »Niin ovat esim. ne viisi leipää, joilla Kristus ravitsi 5000 miestä: oikeus, hyvät työt, Kristuksen ruumis, Pyhän Hengen auttava voima ja taivaan ilo.» Saarnoissa kehoitettiin ihmisiä muistamaan velvollisuutensa kirkkoa kohtaan, maksamaan säännöllisesti kymmenyksensä, tunnollisesti täyttämään määrätyt hyvät työt jne. Jotta saarna tulisi mielenkiintoisemmaksi, kerrottiin sen yhteydessä usein pyhimystaruja. Tämä höyste oli silloin

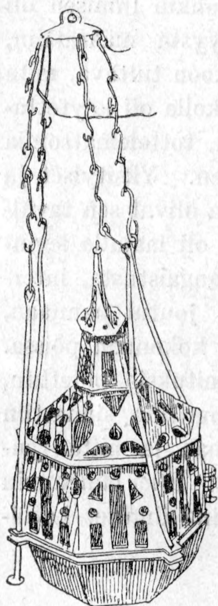
joko hyvin naurettava tai kauhistuttava, niin että se veti mukaan sellaisetkin, jotka eivät pystyneet puhetta muuten seuraamaan. Kuulijain sielua se ei kuitenkaan paljon kyennyt ravitsemaan.

Enemmän kuin opillaan kasvattikin kirkko kansaa kurillaan ja järjestyksellään. Kirkko oli kaikkien ihmisten hyvä äiti, joka parhaiten tiesi, miten kunkin ihmisen oli elettävä ja oltava. Tarkkaan siitä syystä määrättiin, kuinka usein oli rukoiltava, milloin kirkkoon tultava, mitä kulloinkin sai syödä, mitä ei jne. Ja kirkolla oli käytettävänään tehokkaita keinoja hairahtuneita, tottelemattomia ja uppiniskaisia oikealle tielle ohjatakseen. Yksityiset ja julkiset nuhteet, jalkapuu, sakot ja panna olivat sen tavallisia rangaistuksia. Milloin kurittomuus oli laajalle levinnyt, voitiin käyttää ankarinta kirkon rangaistusta, interdiktiä. Kun siinä kokonainen pitäjä joutui pannaan, niinkuin esim. oli Hauhossa, oli leikki kokonaan poissa. Sen verran kuin silloin kirkollisia toimituksia pidettiin, oli kaikella erittäin synkkä väri. Avioparitkin siunattiin haudalla, jotta he muistaisivat kuolemaa ja niitä rangaistuksia, jotka jumalattomia odottavat. Ellei ennemmin niin ainakin pannan ja interdiktin alaisina ihmiset katuivat ja taipuivat.

Kirkon hallinto ja jumalanpalvelus.

Kirkon hallinto oli samantapainen kuin muissakin katolisissa maissa. Ylimpänä viranomaisena Suomessa oli piispa, joka asui Turussa. Siellä oli myös tuomiokapituli ja sieltä kaikki määräykset alemmalle papistolle lähetettiin, ja se oli myös paikka, mihin papit asioissaan vetosivat. Papit kääntyivät kuitenkin joskus suoraan Rooman paavin puoleen, kun heillä oli syytä valittaa piispansa menettelystä. Samoinkuin kansan opastamisessa oli tärkeintä

järjestys ja kuri, niin papistollekin teroitettiin vahvasti kaikkien toimitusten ulkonaisen puolen tärkeyttä ja suurta arvoa. Kirouksella uhattiin pappia, »joka nopeaan lausuu sanat niellen tavut ja lauseparret», sillä »ken huonosti lukee tuntilukunsa, anastaa Jumalalta kunnian, itseltänsä ansion ja sieluilta kiirastulessa avun.» Hitaasti ja arvokkaasti oli luettava. Jumalanpalvelukseen ei saanut tulla liian myöhään, myöhästymisestä sakotettiin. Kirjoja tuli pidellä hyvin, niitä ei saanut kirkossa pudottaa. Siitäkin sakotettiin, ja sakko oli aina sitä suurempi, mitä suurempi oli pudonnut kirja. Miten pappien tuli pukeutua, mitä ja miten syödä, oli niinikään tarkoin määritelty. Yhtä tarkasti oli järjestetty lukkarin tehtävät.

(S. H.) Suitsutusastia.

Jumalanpalvelus oli loistava, varsinkin suuremmissa kirkoissa. Turun tuomiokirkko ja sen jumalanpalvelus oli koko muulle maalle esikuvana. Kun sille kertyi runsaasti lahjoituksia, jotka velvoittivat lukemaan sielumessuja lahjoittajiensa puolesta, ei yksi alttari riittänyt mihinkään. Yht'aikaa täytyi voida lukea messuja useampien puolesta. Sitä varten oli alttarien lukua lisättävä, niin että niitä lopulta oli kahdeksantoista. Ja jumalanpalveluksia pidettiin arkenakin, eikä vain kerran päivässä, varhaisesta aamusta lakkaamatta sydänyöhön asti luettiin siellä messuja. Kirkon palveluksessa oli aina yksi pappi kutakin alttaria kohti. Sen lisäksi oli Turun tuomiokirkolla kaksitoista apulaispappia, jotka olivat juhlallisissa jumalanpalveluksissa pääpappien apuna. Voimme ymmärtää, kuinka loistavaksi jumalanpalvelus saatiin täl-

laisella joukolla. Ja ulkonainen loisto vaikutti tehokkaasti yksinkertaiseen kansaan synnyttäen siinä kunnioitusta sekä pelkoa Jumalaa ja kirkkoa kohtaan.

Suomen luostarit.

Naantalin luostarikirkko. (S. H.)

Luostarilaitos oli katolisen kirkon olennainen osa ja se löysi tiensä Suomeenkin, niin oudolta kuin nyt tuntuukin ajatella suomalaisia munkkeja ja nunnia.

Ensimmäinen Suomen luostari perustettiin jo v. 1249 Turkuun. Se oli dominikaanien eli mustainveljesten luostari. Viipurissa oli lähes puolitoistasataa vuotta myöhemmin perustettu toinen tähän munkkikuntaan kuuluva luostari. Nämä olivat miehiä varten, samoinkuin kolme fransiskaanien eli harmaittenveljien luostaria, jotka sijaitsivat Kökarissa

(S. H.)

Birgittalaisnunna.

Ahvenanmaalla, Raumalla ja Viipurissa. Maassamme oli yksi ainoa luostari naisia varten, nim. Naantalin birgittalaisluostari, jossa kuitenkin oli joitakuita miehiäkin.

Suomen luostarilaitos pääsi syntymään niin myöhään, ettei se saavuttanut läheskään sitä merkitystä, mikä sillä oli vanhemmissa katolisissa maissa. Eräässä suhteessa kuitenkin luostarimme kilpailivat muiden maiden kanssa, niiden siveellinen elämä kun oli yhtä moitittavaa kuin suurtenkin maiden luostareiden. Naantalin luostarissa pidetty tarkastus antoi hyvin surullisen kuvan sen elämästä. Siellä oli kyllä, kuten muissakin birgittalaisluostareissa, miesten ja naisten puoli vahvalla seinällä toisistaan erotettu. Kun pappisveli ripitti nunnia, ei hän silloinkaan ollut samassa huoneessa heidän kanssaan, vaan tapahtui sekä synnintunnustus että synninpäästö seinässä olevan reiän kautta, joka oli niin pieni, että ääni siitä pääsi kulkemaan, mutta seinän kahden puolen olevat eivät saattaneet edes nähdä toisiaan. Niin ankarasti oli miehiltä kielletty oleskelu kahden kesken nunnan kanssa, että kuolevaa sairasta ripittämään mennessäänkin täytyi papilla olla munkki mukanaan. Näin tarkoista määräyksistä huolimatta ei onnistuttu säilyttämään luostareita siveellisesti puhtaina.

Samoinkuin kirkon maat olivat luostarit vapaat veroista. Mutta kun luostareita maassamme oli vähän, nekin myöhään syntyneitä, ei niille kertynyt omaisuus vielä mitenkään häirinnyt valtion taloutta.

Naantalin munkki. (S. H.)

Maamme vähän kehittyneissä oloissa oli luostareilla kuitenkin merkitystä. Ne olivat niitä harvoja paikkoja, joissa henkistä viljelystä harjoitettiin. Naantalin luostarissa varsinkin luettiin ahkerasti sen ajan hartauskirjallisuutta, pyhimystaruja, ja käännettiin niitä ruotsiksi. Luostarin yhteydessä oli aina koulu, jossa opetettiin munkeiksi aikoville heille tarpeellisia tietoja. Paljon tietoja ne eivät antaneet, mutta niillä oli kuitenkin arvonsa, kun koko maassa ei niitä lukuunottamatta ollut kuin Turun katedraalikoulu, jossa valmistettiin pappeja, ja kaupunkikouluja Viipurissa, Raumalla ja Porissa. Kaikissa kouluissa kävi opetus latinankielellä. Kun jotkut papeiksikaan valmistuneet eivät ehtineet oppia koko kouluaikanaan kunnollisesti ymmärtämään opetuskieltä, saamme käsityksen siitä, kuinka vähän nämä koulut pystyivät oppilailleen antamaan.

Korkeampia oppilaitoksia ei Suomessa ollut laisinkaan. Enemmän tietoja haluavien täytyi siitä syystä matkustaa ulkomaiden yliopistoihin.

Luostarit huolehtivat joukun verran sairaista, köyhistä ja matkustavistakin. Ne ylläpitivät Turussa sekä Viipurissa hospitaaleja eli sairashuoneita, ja Pyhän Hengen huoneita eli köyhäintaloja. Munkit niissä onnettomia hoitivat. Ja he tekivät suuren työn varsinkin spitalitautisia eristäessään. Tämä tuhoisa tauti oli keskiajalla kaikkialla hyvin levinnyt ja ainoa tehokas keino sen rajoittamiseksi oli sairasten täydellinen erottaminen muiden ihmisten yhteydestä.

Siis tehtävät, jotka ovat puhtaasti yhteiskunnallista luonnetta ja ovat nyt kunnan tai valtion huolenpidon alaisia, olivat silloin kirkon hallussa.

Pyhimysten palvontaa.

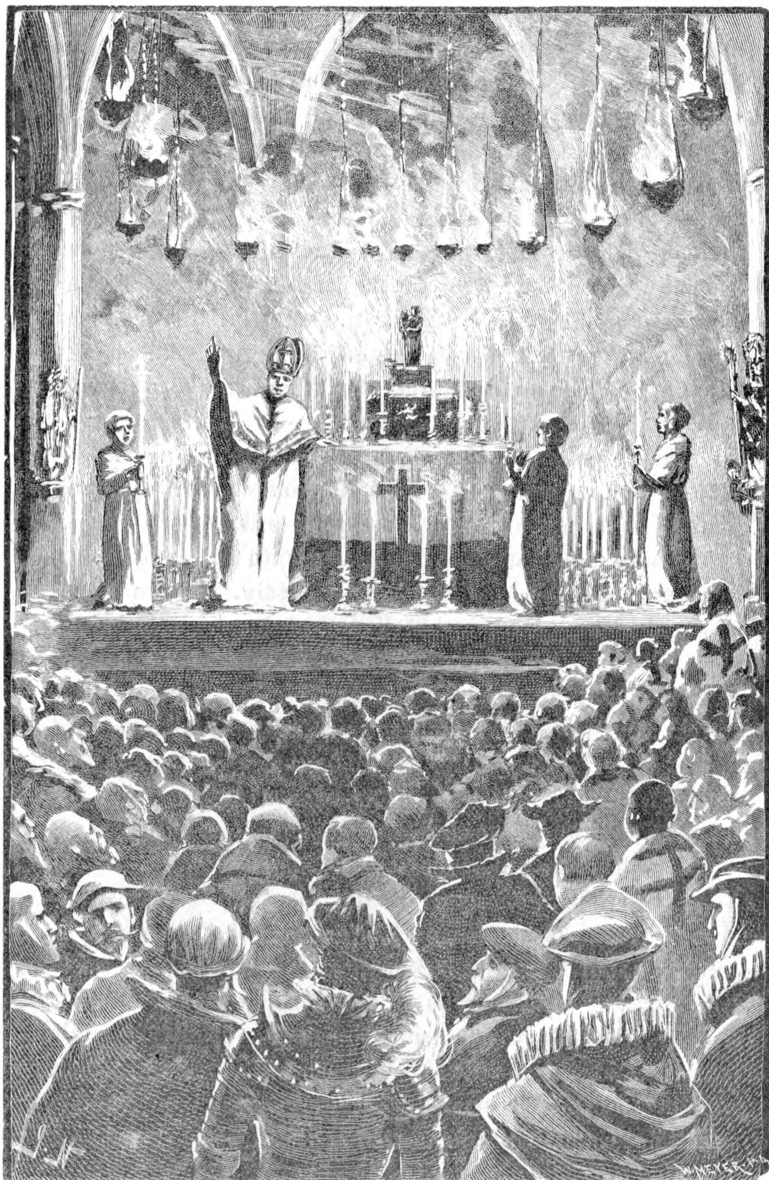
Piispa Henrikistä tuli, kuten mainittu, Suomen suojeluspyhimys. Hänet murhattiin Köyliön järven jäällä ja hänet haudattiin Nousiaisten kirkkoon, joka tarun mukaan rakennettiin piispan oman, ennen kuolemaansa antaman määräyksen mukaan, siihen paikkaan, johon hänen ruumistaan vetävät härät väsyneinä pysähtyivät. Kun sitten Turun tuomiokirkko valmistui, muutettiin hänen luunsa v. 1300 sinne. Ne olivat kirkon kalleimpana aarteena ja niitä säilytettiin siellä kallisarvoisessa lippaassa. Pääkallo ja käsivarret silattiin hopealla, ja suurina juhlapäivinä tuotiin luut kansan nähtäväksi ja suudeltavaksi. Ison vihan aikoina venäläisten valloitettua Turun Pyhän Henrikin jäännökset hävisivät tietymättömiin heidän vietyään ne Venäjälle.

Pyhän Henrikin kerrotaan saaneen aikaan monta ihmetyötä. Häntä rukoillessa on myrsky tauonnut, sokea saa-

nut näkönsä, sairaat parantuneet, vieläpä kuolleet henkiin vironneet. Ei siis ihme, että häntä suuresti kunnioitettiin ja hänen kuolinpäiväänsä, jota sanottiin syntymäpäiväksi, koska hän silloin syntyi uuteen elämään, vietettiin suurena juhlana, samoin sitä päivää, jolloin hänen luunsa siirrettiin Nousiaisista Turkuun. Niinä päivinä kokoontui maan kaikilta ääriltä ihmisiä Turkuun, sen verran kuin ajan liikeneuvot sallivat, kuulemaan Heikin messua. Tuomiokirkossa kävijöille myönnettiin silloin runsaat aneet. Tämä seikka veti ihmisiä Turkuun sekä se, että silloin pidettiin myös suuret markkinat, joilla sai mukavasti vaihdetuksi tavarat toisiin.

Neitsyt Maariaa tietysti kunnioitettiin Suomessa yhtä paljon kuin muuallakin. Että hän oli elävästi syöpynyt kansan mieleen, vaikkakin Raamatun esittämästä kuvasta koko lailla poikkeavassa muodossa, siitä on todistuksena kansanrunojemme Maaria-aiheen käsittely. Hänen rinnallaan palveltiin useimpia katolisen kirkon yleisiä pyhimyksiä. Eri seuduilla oli omat pyhimyksensä, joista toiset saavuttivat niin suuren kuuluisuuden, että kauempanakin asuvat tulivat jotain niiden jäännöstä kumartamaan. Jotkut suomalaiset ulottivat pyhiinvaelluksensa Roomaan ja Pyhään Maahan, Palestiinaan, asti ansioita itselleen saadakseen, vaikka tällaiset retket suomalaisten tekeminä olivatkin suhteellisen harvinaisia.

Aivan katolisen ajan lopulla Suomi oli saamaisillaan uuden pyhimyksen. Piispa Hemminki, joka oli ollut piispana 1338—1366, aiottiin koroittaa pyhimykseksi. Sellainen tapahtui aina monilla ja pitkällisillä juhlallisuuksilla. V. 1514 vietettiin niistä ensimmäinen, ns. autuuttamisjuhla, jolloin pyhän ruumis otettiin haudasta ja sen säilyneet luut pantiin kallisarvoiseen lippaaseen ja asetettiin kunniapaikalle kirkon sisälle. Pitemmälle ei päästykään, kun uskonpuhdistus tuli keskeyttämään tämän puuhan. Kuinka

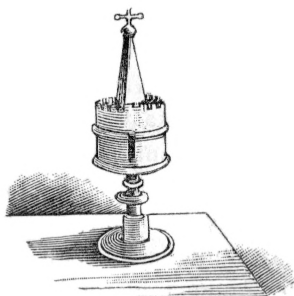

(S. H.) Piispa Hemmingin autuuttamisjuhla.

suurella loistolla juhlaa vietettiin, näkyy seuraavasta kertomuksesta (Elis Bergroth: Suomen kirkko): »Koko Turun kaupunki oli koristettu, kadut nurmella ja lehvillä peitetyt, talot somistettu kukkakiehkuroilla, sillä 'joka täällä maan päällä kunnioitti pyhää herra Hemminkiä, häntä Hemminki puolestaan epäilemättä kunnioittaa taivaassa' Tuomiokirkkoon oli rakennettu laudoista 4 kyyränää korkea ja 30 kyynärää pitkä lava. Tälle lavalle oli rakennettu alttari. Lavan yläpuolella paloi noin 100 lamppua ja sen päällä niin monta kynttilää kuin suinkin mahtui. Lattialla suitsui joka pilarin juuressa mirhamia ja pyhää savua. Valtionhoitaja ja muut ylhäiset kantoivat ensin ympäri kirkkoa lipasta, joka sisälsi pyhän Hemmingin maalliset jäännökset. Kun se oli alttarille asetettu, aloitti Upsalan arkkipiispa Jaakko Olavinpoika virren 'Veni, Sancte Spiritus' (Tule. Pyhä Henki). Sitten seurasi messu ja sen jälkeen pidettiin kirkossa latinalainen puhe. Kirkon pihalla saarnattiin niinikään pyhästä Hemmingistä. Nyt toimitti itse arkkipiispa autuuttamistoimen ja sitten alkoivat ihmeet! Tulta virtasi katosta lavalle ja taas lavalta kattoon, eläviä kyyhkysiä, jotka kantoivat tulta, lenteli sinne tänne kirkossa, laesta sateli öylättejä ja kukan lehtiä; eläviä lintusia liiteli ympäri kirkossa, ruudilla täytettyjä tappurapalloja sytytettiin ja heitettiin alas, niin että niiden tuli näytti salaman leimaukselta. Toimitus loppui rukouksella ja siunauksella. Ylhäisöä varten valmistetuissa juhlapäivällisissä luettiin kertomus piispa Hemmingin elämästä ja ihmeteoista.» Sellainen juhlallisuus ja tapahtuneet ihmeet saivatkin yksinkertaisen rahvaan lumotuksi.

Uskonpuhdistuksen edellytykset Suomessa.

Kirkon turmeltuneisuus ei Suomessa ollut läheskään niin suuri kuin katolisuuden päämaissa. Yleinen katsanto-

(S. H.) Pyhäinjäännössäiliö.

kanta täällä ja Ruotsissa oli sellainen, ettei papeilta vaadittukaan kovin paljon. Ruotsissa esim. määrättiin vasta v. 1248 papit pysymään naimattomina ja erotettiin sitä ennen naimisiin menneet 50 vuotta nuoremmat papit vaimoistaan sekä tehtiin perinnöttömiksi heidän lapsensa. Mutta kun useat papit senkin jälkeen elivät aviollisessa yhteydessä, ei heitä siitä paljon moitittu. Kerrankin piispa vain kielsi sellaisesta liitosta syntyneitä lapsia asumasta kirkon omistamilla mailla, koska heitä oli pidettävä äpärinä. Kansa yleensä katsoi pappien aviossa elämistä luonnolliseksi asiaksi. Hengellisen säädyn siveellinen elämä ja kansan sille asettamat vaatimukset eivät olleet kovin jyrkässä ristiriidassa keskenään, vaikka pappien ja munkkien elämä usein olikin moitittavaa.

Kirkon johtajien huolena oli usein enemmän kirkon aineellinen etu kuin kansan siveellinen kohottaminen ja sen uskonnollisuuden syventäminen, mutta Suomen piispat eivät käyttäneet asemaansa itse sillä rikastuakseen tai sukulaisilleen valtaa ja tavaraa hankkiakseen, mikä oli lukuisien italialaisten ja saksalaisten piispojen yleinen vika. Suomen piispat olivat ylimalkaan kunnollisia. Tulonsa he käyttivät kansan hyväksi lievittääkseen köyhyyttä, joka niin monia painoi. Tästä johtui, ettei erikoista tyytymättömyyttä oloihin ollut havaittavissa, eikä puhdistuksen tarvetta ainakaan yleisemmin tunnettu.

Toiselta puolen kuitenkin siteet Roomaan olivat höllät uskonpuhdistuksen alkaessa Saksassa. Oltiin kaukana paavista, niin ettei hänen voimakeinojaan tarvinnut paljon

P. Henrik ja Margareta Taivassalon kirkossa. (S. H.)

pelätä. Katolisen ajan viimeinen piispa Arvid Kurki (piispana 1510—1522) esim. uskalsi yhtyä Ruotsin herroihin näiden tuomitessa viralta maan arkkipiispan. Kansallinen liike, joka oli voittanut alaa Saksassa ja saanut huomattavan merkityksen uskonpuhdistuksen auttajana, oli Ruotsinkin valtiollisessa elämässä tähän aikaan huomattava tekijä, ja sen arvo tuli nyt näkyviin tässä arkkipiispan erottamisessa, missä selvästi ilmeni paavinvallan halveksiminen, kun ei pelätty päätöksen tekijöitä mieskohtaisesti uhkaavaa pannaa eikä interdiktiä, johon koko valtakunta tuomittiin.

Enemmän kuin nämä seikat teki uskonpuhdistuksen meillä mahdolliseksi se, että katolinen kirkko oli ehtinyt vaikuttaa niin vähän aikaa. Kun kirkkoja ja pappeja oli vähän, kun pitäjät siitä syystä olivat suuria, niin että kirkolle oli monasti matkaa 15 penikulmaa, jopa joskus lähemmä 20, ja kun näin ollen kaukaisemmilta seuduilta kirkossa käytiin pari kertaa vuodessa, vieläpä joiltakin

kyliltä ainoastaan kerran kahden, kolmen tai neljän vuoden kuluessa, ei esi-isiemme pakanallinen maailmankäsitys siitä paljon ehtinyt muuttua. Moni oli kristinopin kanssa tekemisissä vain ne harvat kerrat, jotka hän kirkossa kävi. Ja kun hän siellä ymmärsi ainoastaan muutamat rukoukset, niin se ei totisesti pystynyt suuresti hänen sisäistä elämäänsä valaisemaan. Päinvastoin esim. pyhäinkuvat, joille uhrattiin joku ropo, joita kumarrettiin, olivat hänen mielestään kutakuinkin samanlaisia haltijoita kuin hänen ennenkin palvelemansa, joille hän myös uhrasi, joita hän samoin rukoili. Vieläpä pyhimykset lähenivät pakanallisia haltijoita siinäkin suhteessa, että kullakin heistä oli oma vaikutuspiirinsä: toisen pyhimyksen puoleen käännyttiin pyytämään karjaonnea, toista rukoiltiin silloin, kun toivottiin runsasta saalista metsästysretkeltä, eri pyhimykseltä huudettiin apua taudin uhatessa jne. Eri paikkakunnilla oli omat suojeluspyhimyksensä, samoin oli suomalaisten käsityksen mukaan jokaisella paikalla omat haltijansa. Eikä heidän mielessään ollutkaan mitään eroa vanhojen haltijain ja uusien kirkon tuomien välillä. Jälkimmäisistä olivat vain jotkut voimakkaammat entisiä. Jeesus oli »suurin loitsijoista». Kun nyt vanhemmilla oli tällainen käsitys kristinuskosta, eivät he voineet lapsilleenkaan sen parempia tietoja antaa. Kansan lapsia varten ei ollut minkäänlaisia kouluja, joissa olisi voitu korvata kotiopetuksen puutetta. Pitkien matkojen vuoksi ei heitä voitu kirkkoonkaan viedä, ennenkuin itse jaksoivat sinne hiihtää. Monet olivat siihen asti kastamattakin. Ja kun he isoiksi tultuaan pääsivät kuulemaan Jumalan sanaa yhtä harvoin kuin vanhempansakin, pysyi kansa polvesta polveen melkein yhtä tietämättömänä uskontonsa perustuksista. Uskonnon ja kirkon vaatimia ulkonaisia tapoja se vähitellen oppi noudattamaan, mutta kansan suurella enemmistöllä oli katolisen ajan loppuun saakka jotenkin pakanallinen käsitys kaikista asioista.

Kirkkoon Suomen kansa siis ei voinut olla tyytymätön, se ei voinut syyttää kirkkoa ihmisoppien esittämisestä ja Jumalan sanan liiallisesta syrjäyttämisestä, koska se ei tarpeeksi tuntenut sitäkään vähää, mitä kirkko opetti, ja koska se ei tietänyt mitään Jumalan sanasta sellaisena kuin se Raamatussa on. Eiväthän papitkaan Raamattua tunteneet, harvat heistä lienevät sitä eläissään nähneetkään, varsinaisella rahvaalla ei siitä kirjasta ollut juuri aavistustakaan.

Pyhä Martti, raajarikkojen suojelija. Talonpoikien nimikkopyhiä. (S. H.)

Ruotsin ja Suomen uskonpuhdistus ei näistä syistä tapahtunutkaan kansan tahdosta eikä sen myötävaikutuksella. Se oli hallinnollinen toimenpide. Mutta kansa oli helposti voitettavissa uuden opin puolelle, kun se ei ollut vanhaan sen enempää kiintynyt, kuin ylempänä on osoitettu. Uskonpuhdistuksen täyttä merkitystä kansa yleensä ei liene käsittänytkään. Jumalanpalveluksessa tapahtuneet ulkonaiset muutokset se huomasi, ja oli tyytyväinen kun kaikki kävi sen omalla kielellä, mutta pelkäsi toiselta puolen Jumalan vihastuvan, kun häntä lähestyttiin niin mutkattomasti, kun häntä puhuteltiin niin tavallisin sanoin, ja kun jumalanpalveluksesta katosi salaperäisyys, mikä siinä oli ollut kaikkien toimitusten tapahtuessa kansalle käsittämättömällä kielellä.

Uskonpuhdistuksen alkuajat.

Ennenkuin voimme käydä tarkastelemaan yksityiskohtaisemmin uskonpuhdistuksen toimeenpanoa Suomessa, on meidän luotava silmäys Ruotsin oloihin ja ensimmäisiin uskonpuhdistusta tarkoittaviin toimenpiteisiin siellä.

Westeråsin recessi.

Kustaa Vaasa tuli Ruotsin kuninkaaksi v. 1523. Se merkitsi Ruotsin kansallisen itsenäisyyden täydellistä voittoa. Uniooni eli liitto, jonka olivat muodostaneet Tanska, Norja ja Ruotsi, oli vähitellen muuttunut sellaiseksi, että tanskalaiset olivat näiden kolmen maan varsinaisia isäntiä. Aikaa myöten oli hävinnyt tasa-arvoisuus, minkä piti vallita kunkin liittoon kuuluneen valtion välillä. Ruotsille oli asema käynyt alentavaksi. Sen aatelisto ja ylimystö oli saanut luovuttaa valtansa sekä taloudelliset etunsa tanskalaisille ja muille heidän kanssaan maahan tulleille muukalaisille. Ruotsissa oli sen vuoksi syntynyt kansallinen puolue, joka koetti vapauttaa maata tästä muukalaisten sorrosta. Pitkällisten taistelujen jälkeen se onnistui, Ruotsi pääsi irtautumaan unionista, ja kuten mainittu, Kustaa Vaasa tuli kuninkaaksi.

Tässä taistelussa oli Ruotsin korkein papisto ollut tanskalaisten puolella. Harvinaisena poikkeuksena oli ollut vain Turun piispa Arvid Kurki, joka oli liittynyt kansalliseen puolueeseen tanskalaismielistä arkkipiispaa viralta tuomitessa (s. 211). Koska kirkko kaikkine rikkauksineen oli paljon merkitsevä tekijä valtiollisessa elämässä, ja koska sen johtajat olivat asettuneet valtakunnan itsenäisyyden tielle, oli sen mahti kukistettava. Samaan suuntaan kehoitti kuningasta toimimaan se vielä painavampi seikka, että valtakuntaa rasittivat suuret sodan aiheuttamat velat, kun kirkolla oli suunnattomia rikkauksia. Kirkon liika omaisuus oli siitä syystä luovutettava valtiolle. Jos silloin joutuisi paavin epäsuosioon, ei siitä ollut välitettävä, koska valtakunnan itsenäisyys ja menestyminen oli suurempiarvoinen kuin paavin suosio.

Lutherin oppi soi maan hallitsijalle suuren vallan. Suostumalla siihen Kustaa Vaasa huomasi saavansa käsiinsä

Kustaa Waasa. (Samanaikuinen puuveistos.) (S. H.)

(S. H.) Olaus Petri.

kaikki keinot päästäkseen kirkon herraksi ja saadakseen sen omaisuuden valtion tarkoituksiin.

Uutta oppia alkoivat Ruotsissa ensimmäisinä saarnata veljekset Olaus ja Laurentius Petri (Olavi ja Lauri Pietarinpoika) sekä Laurentius Andreae (Lauri Anteronpoika). Olavi Pietarinpoika oli Wittenbergissä siihen aikaan, kun Luther julkaisi siellä kuuluisat väitteensä v. 1517. Kaksi vuotta myöhemmin hän palasi Ruotsiin ja pääsi erään katedraalikoulun johtajaksi. Kohta hän rupesi saarnaamaan evankelista oppia, ja häneen yhtyivät toiset mainitut henkilöt. Ruotsin olot olivat kehittyneemmät kuin Suomen, kristinoppi oli ehtinyt syvemmälle juurtua, kansa pysyi vanhassa opissa lujemmin kiinni, ja siksi oli suuri merkitys saarnoilla, joiden kautta selviteltiin kansalle evankelista oppia. Ja kuten muuallakin, mihin uskonpuhdistus leveni, niin Ruotsissakin koetettiin heti johdattaa kansaa

Raamatun tuntemiseen, minkä vuoksi Lauri Anteronpoika käänsi Uuden Testamentin ruotsiksi jo v. 1526.

Kun Kustaa Vaasa tutustui näiden miesten puuhiin, koetti hän tukea heitä. Lauri Anteronpojan hän nimitti kanslerikseen ja Olavi Pietarinpoika sai Tukholmassa saarnaajanviran. Kuningas tahtoi näin valmistaa maaperää tuleville toimenpiteilleen ryhtymättä heti voimakeinoin uudistuksiin. Tällöin hän lienee tullut vakuutetuksi myöskin uuden opin paremmuudesta vanhan rinnalla, joten uskonnolliset syyt valtiollisten lisäksi kehoittivat häntä toteuttamaan suunnitelmansa kirkkoon nähden.

Katolinen papisto huomasi heti, että kuningas suosi uutta oppia. He ryhtyivät vehkeilemään häntä vastaan saaden monin paikoin talonpojat kiihoitetuksi kapinaan, samat talonpojat, joiden avulla kuningas vähää ennen oli vapauttanut maan tanskalaisten vallasta. Ne eivät kuitenkaan saaneet millään tavoin horjutetuksi Kustaa Vaasan aikeita. Hän kutsui 1527 koolle valtiopäivät Westeråsiin ja esitti säädyille kantansa. Hän ei sanonut tahtovansa tuoda valtakuntaan uutta oppia, sanoi vain antaneensa saarnata puhdasta Jumalan sanaa ja valvoneensa pappien elämää. Ja hän pyysi säädyiltä varoja, joita ilman hän ei voinut maata hallita. Mutta mistä ottaa uusia tuloja? Eräs piispa heti väitti, ettei kirkon tiluksia voitu ottaa, koska papistolla ei ollut oikeutta luopua niistä ilman paavin suostumusta. Aatelisto oli samalla kannalla. Ainoastaan porvaristo ja talonpojat olivat taipuvaisia luovuttamaan kirkon omaisuutta päästäkseen siten itse uusista veroista. Asiain näin ollen kuningas uhkasi luopua kruunusta ja jättää koko maan hallituksen sekä poistui sen sanottuaan kokouksesta. Nyt talonpojat ja porvarit pakottivat aateliston taipumaan. Kuninkaan luopuminen vallasta sen vuoksi, ettei aatelisto tahtonut osoittaa varoja, joita valtakunta välttämättä tarvitsi, merkitsi heidän mie-

lestään maan perikatoon ajamista. Mutta sitä he eivät tulisi sallimaan, ennemmin hävittäisivät koko aatelin. Tämän uhkan edessä aatelin täytyi taipua. Kuningas kutsuttiin takaisin. Ja nyt tehtiin valtiopäiväpäätös, joka tunnetaan *Westeråsin recessin* nimellä, ja jonka mukaan kuninkaalle annettiin oikeus ottaa valtion haltuun kirkon liika omaisuus. Aatelikin voi tähän päätökseen tyytyväisenä yhtyä, kun kuningas suostui siihen, että aateliset saisivat itselleen ne kirkon hallussa olevat tilukset, jotka he itse tai heidän sukunsa oli lahjoittanut kirkolle jälkeen vuoden 1454. Recessin mukaan piti nyt saarnattaman puhdasta Jumalan sanaa — Lutherin nimeä ei mainittu — ja siten tehtiin tyhjiksi katolisten toiveet, he kun halusivat, että uuden opin levittäminen olisi ollut kiellettävä. Ja recessiin tehdyssä lisäyksessä sanottiin, että kuningas tuli kirkon päämieheksi paavin sijalle; että papisto joutui maallisen tuomioistuimen alaiseksi, kaikkien avio- ja siveellisyysrikosten jäädessä kuitenkin edelleen pappien tuomittaviksi; ja että kuningas sai ottaa haltuunsa piispojen linnat.

Tämä päätös antoi kuninkaalle vapaat kädet toimia mielensä mukaan. Ja nyt hän alkoi kirkkojen tiluksien peruuttamisen ja vähitellen niiden muunkin omaisuuden siirtämisen valtiolle, piispojen ja pappien verottamisen, niin että lopulta tämä omaisuuden haaliminen sai selvän ryöstön luonteen, kun kuningas ei pannutkaan kaikkia rikkauksia valtion tiliin, vaan kokosi suuret määrät hopeaa ja kultaa omiin aarrekammioihinsa. Kirkon miehissä herätti tällainen menettely suurta paheksumista, mutta he eivät kyenneet vastustamaan kuninkaan määräyksiä. Luostareihinkin lähetti kuningas voutinsa ylintä isännyyttä pitämään. Koululaitos joutui näin erittäin tukalaan asemaan, kun kirkolla ja luostareilla ei enää ollut varaa pitää niitä kunnollisesti yllä. Papiston tulot vähenivät tavatto-

masti. Kun kirkon omaisuutta otettiin valtiolle, kun sitä anastivat itselleen aateliset, arvelivat talonpojat, ettei heidänkään ollut silloin välttämätöntä kirkollisia maksujaan suorittaa. Kuninkaan jo täytyi heitä siihen kehoittaa.

Niin paljon sekavuutta kuin tämä oloihin tuottikin, oli joka tapauksessa kirkon valta näiden toimenpiteiden kautta murrettu, ja vähitellen poistettiin katoliset menotkin toinen toisensa jälkeen ja kirkollinen järjestys ja jumalanpalvelus tulivat muodoiltaan luterilaisiksi ja oppi sisällykseltään evankeliseksi. Mutta kun ei oltu tehty muodollista päätöstä Lutherin opin hyväksymisestä valtion uskonnoksi, jätti valtiopäiväin päätös sijaa mielivaltaisille selityksille, mitä oli Jumalan puhtaalla sanalla ja sen mukaisella kirkollisella järjestyksellä ymmärrettävä, ja se tuotti Ruotsin ja Suomen kirkkoon pitkäaikaista epävakaisuutta, ennenkuin koko valtakunta virallisesti omisti nimenomaan Lutherin opin ja hyväksyi luterilaiset tunnustuskirjat.

Kuninkaan ensimmäiset toimet Suomen kirkkoa vastaan.

Kustaa Vaasan työtä helpotti suuresti se, ettei hänen tullessaan kuninkaaksi Ruotsissa ollut kuin kaksi piispaa, viisi piispanistuinta oli tyhjänä. Suomenkin piispanvirka oli auki. Kuningas toivoi, että paavi suostuisi nyt, maassa vallitsevan köyhyyden tähden, vahvistamaan tuomiokapitulien valitsemat uudet piispat virkoihinsa ilman tavanmukaisia maksuja. Siihen paavi ei myöntynyt. Kuningas oli pahoillaan paavin menettelystä, mutta hänen täytyi tulla nyt toimeen saamatta paavin siunausta piispoille, ja siitä hän kirjoitti hyvin itsetietoisesti paaville: »Mutta jos näemme, ettei meidän kärsivällisyytemme ja pitkämielisyytemme saa mitään aikaan, aiomme menetellä oikeuden vaatimusten mukaan, sallimatta meidän kansamme joutua

ulkomaalaisten kärsimättömän ikeen alle, tietäen ettei Kristus, meidän korkein pappimme, suo kansansa täällä tai muualla kokonaan hukkua, sentähden että paavi niin tahtoo; eikä meitä nimitetä kristityiksi paavin, vaan Kristuksen mukaan.» Suhteet paaviin eivät tämän jälkeen enää palautuneet säännöllisiksi. Uudet piispat jäivät väliaikaisiksi. Sellaiseen asemaan joutui Turunkin tuomiokapitulin valitsema Eerik Sveninpoika. Kun hän ei ollut piispaksi vihitty, ei hän saanut toimittaa kaikkia piispan tehtäviä, kuten kirkkojen ja pappien vihkimisiä. Näitä toimia varten oli maahan kutsuttava muudan ulkolainen, joka oli piispaksi vihitty, mutta jolla ei ollut mitään vakinaista virkaa. Tämä teki Eerik Sveninpojan aseman epävarmaksi.

Valittu piispa oli kyllä mieleltään katolinen, mutta hän ei kyennyt vastustamaan kuninkaan toimenpiteitä. Väliajalta, minkä Turun piispanistuin Kurjen kuoltua oli ilman haltijaa, kuningas kantoi piispan tulot itselleen. Tällaista kuninkaan itsevaltaista menettelyä vastustamaan uusi mies juuri oli valittu. Mutta hänen virassa ollessaan kuningas antoi määräyksiä, jotka rasittivat kirkkoa vieläkin enemmän. Yhtenäkin vuonna määrättiin, että kirkkokymmenyksistä oli maksettava kaksi kolmannesta valtiovelan suoritukseksi, mikä Suomen kirkon osalle teki noin 3000 markkaa. (Tämän summan suuruutta emme muuten käsitä kuin ajattelemalla, kuinka kallis markka siihen aikaan oli: tynnyri ruista maksoi $1^1/_2$, härkä 5 markkaa, ja tavallinen rengin rahapalkka vuodessa oli 5 markkaa.) Samoin pidätti kuningas kuolleiden pappien omaisuudesta jonkun määrän valtiovelan lyhennykseksi. Näin menetteli kuningas jo ennen Westeråsin valtiopäiviä. Silloin hän vielä selitti olevansa täysin katolinen, mutta tahtoi vain vähentää pappien ahneutta.

Valittu piispa sai sietää myöskin sitä, että julkisesti saarnattiin Lutherin oppia. Niihin aikoihin vaikutti Turussa

Pietari Särkilahti, uskonpuhdistuksen ensimmäinen aseenkantaja Suomessa. Hän oli aatelissukuinen, Turun pormestarin poika, oli opiskellut Saksassa, tutustunut Lutherin oppiin ja heti mieltynyt siihen. Saksassa ollessaan hän jo meni naimisiinkin palaten kotimaahan (noin v. 1522) nuori vaimo mukanaan. Niin suuri oli jo kuninkaan valta, että Erik Sveninpojan ja tuomiokapitulin oli pakko antaa Särkilahdelle virka tuomiokapitulissa. Ja kaikessa rauhassa hän saarnasi uutta oppia. Monta kuulijaansa hän sai uuteen oppiin innostumaan. Niiden joukossa oli myös Mikael Agricola, joka tuli hänen työtään jatkamaan ja jota on pidettävä Suomen varsinaisena uskonpuhdistajana. Kuusi tai seitsemän vuotta Särkilahti lie saanut kaikkiaan vaikuttaa, mutta sillä ajalla hän sai kylvetyksi uskonpuhdistuksen siemenen itse kansaankin, joka myös, sikäli kuin oli joutunut uuden opin vaikutuksen alaiseksi, rupesi toivomaan Jumalan sanan pääsemistä täysiin oikeuksiinsa.

Erik Sveninpojan asema kävi niin vaikeaksi, että hän katsoi parhaaksi luopua toimestaan. Turun piispan tehtäviä hoidettiin väliaikaisesti, kunnes Vesteråsin valtiopäivien jälkeen 1527 vuoden lopulla kuningas hyväksyi Suomen piispaksi *Martti Skytte*n, joka sitten seuraavan vuoden alussa vihittiin virkaansa. Hän oli vanhaa suomalaista sukua, oli dominikaanimunkistoon kuuluva ja oli ennen piispaksi tuloaan koko munkistonsa ylitarkastajana Ruotsin valtakunnassa. Hän oli tällöin jo vanha mies, suunnilleen seitsemänkymmenen ikäinen, ja siitä syystä kuningas lie hänet nimittänytkin, ajatellen kai, ettei niin vanha mies enää kykenisi vastustamaan hänen uudistuksiaan. Skytte kyllä mukautui kuninkaan vaatimuksiin, mutta se ei johtunut hänen vanhuudestaan, vaan siitä, että hän oli iästään ja asemastaan huolimatta mieltynyt uuteen oppiin ja omasta halustaankin tahtoi auttaa uuden opin levenemistä.

Skytte vihittiin virkaansa kaikella loistolla, mitä katolinen kirkko tällaisissa tapauksissa käytti. Mutta hänen nimityksellensä ei enää haettukaan paavin vahvistusta. Kuitenkin hän aina noudatti tarkasti tekemiään munkkilupauksia. Samoinkuin hän itse piti kiinni vanhasta eikä kuitenkaan vastustanut uudistuksia, samoin hän toivoi, että kirkon oloja uudelleen järjestettäessä vältettäisiin nopeita siirtymisiä ja vain hitaasti pantaisiin toimeen uudistukset, sikäli kuin ne kävisivät välttämättömiksi. Hän oli siten aivan omiaan Turun piispanistuimelle, missä hän voi edes hiukan hillitä ja lieventää kuninkaan jyrkkää Westeråsin recessin toimeenpanoa.

Westeråsin recessin toimeenpano Suomessa.

Heti vuonna 1528 kuningas saamansa vallan nojalla hajoitutti Kuusiston linnan, Suomen piispojen turvapaikan ja asunnon sekä heidän maallisen valtansa parhaan tuen. Martti Skytte ei saanut ensimmäiseltä virkavuodeltaan mitään palkkaa, kuningas otti sen itselleen, jättäen piispan elatukseksi ainoastaan neljä lästiä[1] viljaa. Sen jälkeen määräsi kuningas piispan vuotuiseksi veroksi 1000 markkaa rahaa, 480 tynnyriä rukiita, 480 tynnyriä ohria, 288 tynnyriä kauroja, 120 tynnyriä voita, 36 tynnyriä lohta ja 200 leiviskää haukia. Vero, kuten näemme, oli yhden miehen maksettavaksi aivan tavaton. Piispa ei sitä kyennytkään suorittamaan. Kuningas suostui vähentämään jonkun määrän ruis-, ohra-, kaura- ja voiveroa, muiden maksujen jäädessä ennalleen. Näin pienennetyn, mutta sittenkin erittäin raskaan veron lisäksi kuningas »toivoi» piispalta lahjaa, mikä toivomus käskyn veroisena oli täytettävä. Lammin pitäjässä olleen perintötalonsa hän lahjoitti kuninkaalle. Lopulta kuningas otti haltuunsa tilat, jotka aina

[1] Viljalästi oli 48 tynnyriä.

kuuluivat piispalle varsinaisena palkkana, koska piispa muka oli niin vanha, ettei hän kyennyt maatiloja hoitamaan eikä säädettyä veroa maksamaan, ja koska hän vanhuutensa vuoksi ei tulisi kauan enää virkaansa hoitamaan. Likipitäen 90 vuotta vanha piispa joutui viimeiset vuotensa olemaan suoranaisessa köyhyydessä. Oli siis eroa Martti Skytten aseman ja katolisen ajan piispojen elämän välillä, ne kun usein liikkuivat ruhtinaiden tavoin satahenkinen seurue mukanaan.

Ei piispa yksin joutunut verotuksen alaiseksi. Turun tuomiokapitulin jäsenet saivat myös suorittaa vuotuiset maksut, kunnes heidän virkansa lakkautettiin ja heidän palkkatiluksensa otettiin valtiolle.

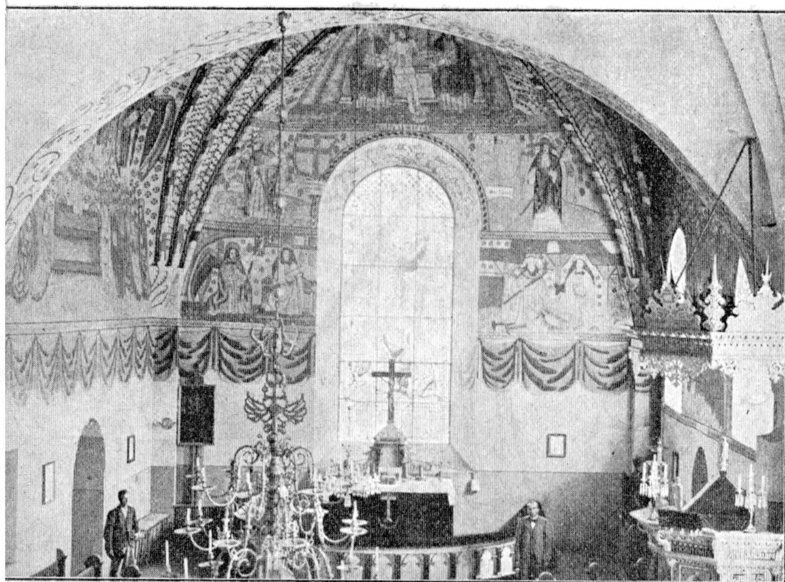
Kirkkojen ja luostareiden maatiloja peruutettiin valtiolle noin 600 ja niihin kuuluvia torppia yli neljänkymmenen. Sen lisäksi aateliset ottivat haltuunsa sukujensa aikaisemmin lahjoittamia maita. Eivätkä he tyytyneet ainoastaan siihen, mihin heillä Westeråsin päätöksen mukaan oli laillinen oikeus, vaan he ottivat niin paljon kuin suinkin saivat. Vieläpä talonpojatkin joskus anastivat kirkkojen maita, ajatellen, että heidänkin täytyi saada, kun muutkin ottivat. Kirkon ja pappien tulot vähenivät täten kovasti. Siitä huolimatta kuningas määräsi kirkon kymmenyksistäkin otettavaksi valtiolle kaksi kolmasosaa, vain yhden kolmanneksen jäädessä pitäjän papiston palkkaukseen. Sen lisäksi asetettiin papiston maksettavaksi säännöllinen vuotuinen vero ja tavantakaa suuria ylimääräisiä veroja, jotka esim. v. 1536 tekivät Suomen papiston osalta 2774 markkaa. Säästöt, joita oli kirkkojen kirstuissa, otettiin niin ikään valtiolle. Kerran määrättiin jokaisen kirkon suurin kello kruunulle, jolloin seurakunnat saivat kuitenkin oikeuden lunastaa sen takaisin rahalla. Ehtoollisastioita, messupukuja, koristuksia, yleensä kaikkea sellaista irtaintakin tavaraa, jolla vähänkin arvoa oli, siirret-

tiin kuninkaan varastoihin. Näin Kustaa Vaasa käsitti Vesteråsin päätöksen, että kirkon liika omaisuus oli luovutettava kuninkaan käytettäväksi.

Recessin vaikutukset.

Lähimpänä seurauksena kirkon omaisuuden peruuttamisesta oli kaikkien kirkon ylläpitämien laitosten kärsiminen, jopa rappiolle joutuminen varojen puutteesta. Kouluja, köyhäinkoteja ja sairaaloita oli suljettava. Luostarit hävisivät toinen toisensa perästä. Turun luostari paloi, ja sen asukkaat hajaantuivat mikä minnekin. Rauman luostarista munkit karkoitettiin ja sen rakennukset ja osa tiloista annettiin seurakunnan pappilaksi. Sen kirkko oli aluksi jauhomakasiinina, kunnes se kaupungin kirkon jouduttua tulipalon uhriksi otettiin käytäntöön, missä se on pysynyt edelleen. Viipurin harmaittenveljesten luostari revittiin ja sen kiviä käytettiin kaupungin muurien vahvistamiseksi. Mustainveljesten luostari muutettiin tavaravarastoksi. Nyt sen kirkkoa käyttää Viipurin maalaisseurakunta. Samoihin aikoihin hävisi Ahvenanmaalta Kökarin luostari. Ainoastaan Naantalin luostari jäi toistaiseksi elämään, vaikkakin köyhtyneenä. Munkit, joiden oli lähdettävä luostareista, saivat tulla toimeen, miten parhaiten taisivat. Ne heistä, jotka olivat papiksi vihittyjä, pääsivät kirkkoherroiksi maaseudulle.

Kirkon ulkonaiseen elämään kohdistuneet muutokset eivät olleet ainoat Vesteråsin päätöksen seuraukset. Päätöshän koski myös jumalanpalvelusta ja kirkon oppia. Kun piispa Skytte valitti kuninkaalle, että Särkilahti saarnasi oppia, jota tuomiokapituli piti hyvin »kummallisena», vastasi kuningas, että Särkilahti seurasi ainoastaan evankeliumin oikeaa selitystapaa, ja nojaten Westeråsin päätökseen kuningas kirjoitti Suomen papistolle, että sen tuli

Rauman kirkon kuorimaalauksia keskiajan lopulta. (S. H.)

virkansa menettämisen uhalla saarnata Jumalan puhdasta sanaa. Samalla kehoitettiin pappeja hankkimaan itselleen ne osat Raamattua, jotka jo oli käännetty ruotsiksi. Näin kuningas koetti toteuttaa uskonpuhdistusta valtakunnassaan sen opilliseenkin puoleen katsoen eikä vain alistamalla kirkkoa ulkonaisesti valtansa alle. Ja merkillisen pian valtakunnan papisto siihen taipui. Kirkolliskokouksessa, joka pidettiin v. 1529 Örebrossa, oli selvä enemmistö uuden opin puolella. Siellä päätettiin, että oli saarnattava Raamatun mukaan, että kaupunkeihin tuli nimittää sellaisia pappeja, jotka osasivat itse ja kykenivät muitakin pappeja opettamaan, että tuomiokirkoissa oli joka päivä pidettävä raamatunselitys ja kouluissa oli opetettava evankeliumia, jotta papit voivat käydä siellä kuulemassa ja oppimassa, että pyhäpäivien lukua oli vähennettävä ja että

Holvimaalaus Taivassalon vanhassa kirkossa: munkki, jonka (S. H.) pyhyys painaa enemmän kuin koko perkele pesineen.

missä vanha kirkollinen laki ei kelvannut noudatettavaksi, siinä oli seurattava »Jumalan lakia», s. o. vanhatestamentillista oikeutta. Vanhat menot, latinankieli ja pyhäinkunnioitus, viimeksimainittu uudella tavalla käsitettynä, säilytettiin edelleen.

Kuitenkin hyvin pian poistettiin jumalanpalveluksesta monta katolista menoa: juhlakulkueet, pyhän savun suitsuttaminen, vihkiveden käyttäminen ja viimeinen voitelu lakkautettiin; samoin poistettiin kasteen yhteydessä toimitettu lapsen voiteleminen; pyhäinpalvelus ja pyhiinvaellusretket kiellettiin ja ehtoollista ruvettiin jakamaan molemmissa muodoissa. Kansankieli voitti lisäksi Ruotsissa nopeasti alaa jumalanpalveluksessa, kun siellä saatiin verrattain aikaiseen toimitetuksi jumalanpalveluksessa tarvittavia kirjoja ruotsiksi. Tässä suhteessa ei Suomi ollut yhtä edullisessa asemassa, lukuunottamatta Suomen

ruotsalaisia seutuja. Turussa esim. pidettiin ensimmäinen ruotsinkielinen jumalanpalvelus v. 1534, suomalainen vasta v. 1549. Suomalaisia kirjoja saatiin paljon myöhemmin, ja niinkauankuin niitä ei ollut, ei jumalanpalvelusta voitu järjestää suomalaiseksi, vaikka se katolisesta luonteestaan menettikin paljon, kun edelläkerrotut uudistukset voitiin panna toimeen kielestä riippumatta.

Kuninkaan tahdon mukaisen Westeråsin päätöksen nojalla oli Suomen kirkko näin hyvällä alulla luterilaistumisessaan. Mutta ei täällä enempää kuin Ruotsissakaan vielä puhuttu mitään siitä, että todella haluttiin omistaa Lutherin oppi, järjestettiin vain kaikki Jumalan puhtaan sanan mukaan. Meillä nämä muutokset tapahtuivat aivan rauhallisesti synnyttämättä laisinkaan sellaista levottomuutta kuin Ruotsissa; se johtui osaksi katolisen kirkon vähäisestä vaikutuksesta kansaan, kuten aikaisemmin on osoitettu, mutta varmasti osaksi myös siitä, että Suomen kirkon johdossa oli niin tyyni ja maltillinen mies kuin piispa Skytte. Tasaisesti kulki kirkko hänen ohjaamanaan uusia oloja kohti. Hän tuki nuorempaa papistoa, joka oli voitettu uuden opin puolelle. Hänen kustannuksellaan opiskeli ulkomaiden yliopistoissa nuoria miehiä — muidenkin piispojen oli tapa kouluuttaa lahjakkaita nuoria miehiä ulkomaisissa korkeakouluissa saadakseen heistä kirkon johtoon kykeneviä henkilöitä — ja Skytte lähetti heitä Saksaan, vieläpä Wittenbergiin, uskonpuhdistuksen pääpaikkaan, mikä selvästi todistaa piispan myötämielisyyttä uutta oppia kohtaan. Näiden piispan kouluuttamien henkilöiden joukossa oli myös Mikael Agricola, mies, joka pani Suomen uskonpuhdistuksen lopullisesti toimeen. Piispan tätä toimintaa ei siitä syystä ole suinkaan pidettävä vähäarvoisimpana.

Mikael Agricola.

Nuoruus.

Tämän miehen elämää on syytä hiukan lähemmin tarkastella, hänen työnsä on siksi merkitsevää.

Mikael Agricola syntyi jonakin vuosista 1508—1512. Tarkemmin ei hänen syntymäaikaansa tunneta. Hänen isänsä oli kalastaja, joka asui Uudellamaalla Pernajan pitäjän Torsbyn kylässä, ja siellä syntyi Mikael. Hän oli siten köyhästä ja vähäisestä kodista lähtöisin, kuten monet muutkin Suomen suurmiehet.

Mikael pääsi sitten kouluun Viipuriin ja siellä hän sai sukunimensäkin Agricolan (=maanviljelijä). Siihen aikaan oli tavallista, että koulupojille annettiin latinankielinen tai kreikkalainen sukunimi, mikä tehtiin joko lisäämällä vieraskielinen pääte entiseen sukunimeen tai kääntämällä se — jos sukunimeä laisinkaan oli — tai otettiin se asianomaisen kotipaikan tai muun sellaisen seikan mukaan.. Viipurista Agricola siirtyi Turkuun opettajansa mukana, kun tämä sai siellä viran piispa Skytten sihteerinä. Joutuen elämään näin eri puolilla maata Agricola tutustui maan kumpaankin päämurteeseen, sekä itäsuomalaiseen että länsisuomalaiseen, viimeksimainitun kuitenkin tullessa hänen pääkielekseen, koska hän joutui Turussa pysyvästi asumaan. Hän jatkoi siellä opiskeluaan ja valmistui papiksi. Opettajansa mukana hän pääsi piispan palvelukseen, tullen lopulta piispan sihteeriksi.

Agricolan tullessa Turkuun vaikutti siellä Pietari Särkilahti. Vain parin vuoden ajan oli hän kuulemassa Särkilahden saarnoja, kun viimeksimainittu kuoli. Mutta Särkilahden voimakkaat puheet vaikuttivat niin, että Agricola yhtyi täydestä sydämestään hänen oppejaan kannattamaan. Piispan sihteerinä ja hänen kanssaan tar-

Mikael Agricola, patsas Nikolainkirkossa Helsingissä. (S. H.)

kastusmatkoilla kulkiessaan Agricola tutustui perinpohjin kirkon elämään ja näki, mitä se kipeimmin tarvitsi, ennenkuin evankelinen oppi voi saada täyden vallan. Matkoilla hän myös sai kokemuksia, kuinka uutta oppia voitiin parhaiten juurruttaa, kun hän saarnasi ja puhui siitä. Siellä hän tuli myös täydellisesti vakuutetuksi uudistusten välttämättömyydestä nähdessään kansan surkean tietämättömyyden uskonasioissa.

Hänellä oli onni päästä piispan varoilla ulkomaille jatkamaan opintojaan, kuten siitä on mainittu. Witten-

bergiin, Lutherin ja Melanktonin oppilaaksi hän joutui. Lutherin oppi oli Saksassa jo saavuttanut vakiintuneet muodot niihin aikoihin, Augsburgin tunnustus näet oli hyväksytty muutamia vuosia ennen Agricolan sinne tuloa. Hän ei siten nähnyt ainoastaan kiihkeätä taistelua, jota edelleen käytiin katolisten ja protestanttien välillä, vaan myöskin valmiiksi muokatun opin pohjalle rakennettua seurakuntaelämää. Ryhtyessään työhön kotimaassa hän voi käyttää hyödykseen näitä valmiita esikuvia.

Koulun rehtorina ja piispan apulaisena.

Saatuaan Wittenbergissä maisterin arvon palasi Agricola, mukanaan kiittävät suositukset Lutherilta ja Melanktonilta, v. 1539 kotimaahan, missä hänet nimitettiin Turun koulun rehtoriksi. Siellä valmistettiin pappeja. Kun nyt tulevien pappien kasvattaminen uskottiin kiivaalle, Wittenbergistä juuri palanneelle luterilaiselle, tahdottiin siten luoda uskonpuhdistukselle luja pohja kasvattamalla seurakuntien paimenet uudessa hengessä. Agricola oli koulun rehtorina yhdeksän vuotta ehtien siinä ajassa istuttaa uutta oppia moneen nuoreen mieleen.

Agricolan asema ja työ oli täydellisesti kuninkaan suunnitelmia vastaava, mutta ei Agricolakaan voinut alistua kaikkiin kuninkaan itsevaltaisiin vaatimuksiin. Kun hänen oppilaittensa päämääränä oli valmistua papeiksi, eivät he pitäneet minään kunniana eikä suosiona, jos heitä kesken koulunkäynnin kutsuttiin hallituksen palvelukseen, sihteeriksi tai joksikin muuksi vähäarvoiseksi virkamieheksi. Mutta kun hallitus antoi määräyksen, että niin ja niin monta etevintä teiniä eli oppilasta oli hallituksen käytettäväksi lähetettävä, ei siinä useimmiten auttanut muu kuin totteleminen. Kustaa Vaasa tarvitsi paljon väkeä tilikamariinsa ja tahtoi niitä saada Turunkin koulusta. Agri-

cola ei tahtonut mitenkään päästää oppilaitaan, koska nyt kipeästi tarvittiin evankelisia pappeja, joista melkoisessa määrässä riippui uskonpuhdistustyön nopea vakiintuminen. Hän ei lähettänyt kuninkaalle pyydettyjä miehiä. Se sai kerrankin kuninkaan kirjoittamaan hänelle mm.: »Tämä ihmetyttää meitä sangen paljon; emmekä tiedä tokko te ja muut tahdotte pätevänä pitää, mitä me teille käskemme ja määräämme. Sentähden on nyt meidän tahtomme ja käskymme, että tätäkin asiata täydellisesti ajattelette ja hankitte meille kaksi tai kolme sopivaa henkilöä mainittuihin virkoihin, koskapa olemme hyvin kuulleet, että sellaisia Jumalan kiitos kyllä on tarjolla koulussa. Ellei se tapahdu, silloin on meidän pakko tehdä jotain muuta asiassa, ettekä te siitä saisi paljonkaan suosiota ja kiitosta. Sitä noudattakaa!» Tällaisen vaaran uhatessa oppilaat joskus vihittiin papiksi ennen tavallista määräaikaa, kun heidän pappeina ei tarvinnut virkamiehiksi mennä.

Koulutoimensa rinnalla Agricola oli piispan apulaisena. Tämä työ vaati niin paljon aikaa, että hänen lopulta täytyi koulunsa jättääkin kokonaan. Kuningas nimitti v. 1548 koulun rehtoriksi Paavali Juustenin, joka myös oli opiskellut Wittenbergissä ja joka aikoinaan oli säästynyt joutumasta kuninkaan virkamieheksi ennenaikaisen papiksi vihkimisen kautta. Tämä nimitys lienee ollut jonkinlainen kuninkaan epäsuosion osoitus Agricolalle, joka ei näy sitä vielä odottaneen. Hänen taloudellinen asemansakin huononi tämän johdosta jonkun verran. Mutta kun iäkäs piispa Martti Skytte kuoli v. 1550, sai Agricola väliaikaisesti hoitaa piispan tehtäviä. Kuningas siis kuitenkin luotti häneen. V. 1554 sekä Agricola että Juusten kutsuttiin kuninkaan luo, jolloin kuningas ilmoitti heille jakavansa Turun hiippakunnan kahtia ja nimitti samalla Agricolan Turun ja Juustenin Viipurin hiippakunnan piispaksi. Tälläkin tavalla kuningas tahtoi vähentää piispan valtaa.

Luterilaiset miehet olivat nyt Suomen kirkon johdossa ja voivat valvoa, että aloitettu uskonpuhdistus saatettiin loppuun asti.

Agricolakin tahtoi omalla elämällään osoittaa hylkäävänsä katolisen kirkon säännöt ja meni naimisiin ollen siten ensimmäinen avioliitossa elänyt suomalainen piispa.

Agricolan kirjallinen työ.

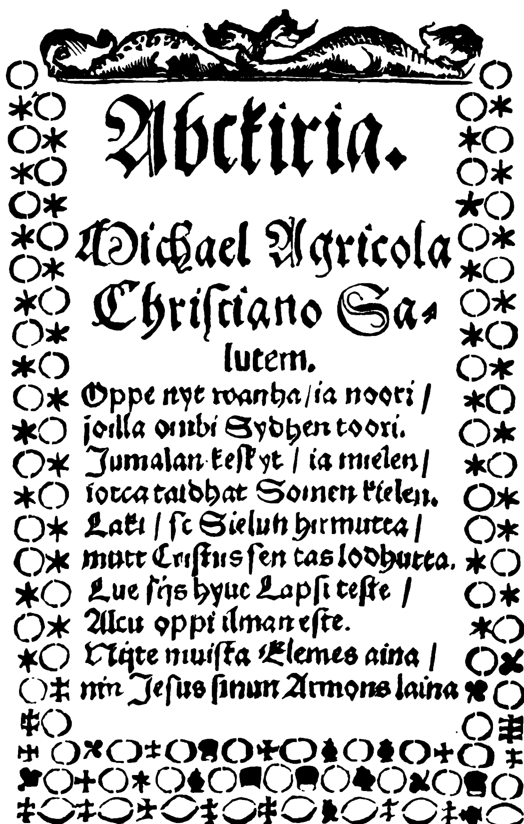
Suurimman työnsä uskonpuhdistuksen hyväksi Agricola teki toimittamalla suomeksi kirjoja. Luterilaisen uskonpuhdistuksen perusvaatimushan oli, että jokaisen kristityn piti itsensä saada ratkaista suhteensa Jumalaan Raamatun avulla. Sitä varten oli Raamattu toimitettava kansan kielelle, ja jotta kansa voisi Raamattua käyttää, oli se opetettava lukemaan. Tätä päämäärää silmällä pitäen Agricola julkaisi suomalaisia kirjoja. Ensimmäiset suomalaiset kirjat lähtivät hänen kädestään ja siksi hän on ansainnut kunnianimen *suomalaisen kirjallisuuden isä.*

Aapinen, *Abckiria,* kuten sen nimi oli, oli ensimmäinen suomeksi painettu kirja — mikä muu se olisi voinutkaan olla? — ja ilmestyi v. 1542. Se on suomalaisen kirjallisuuden syntymävuosi ja siksi merkkivuosi. Aakkosten lisäksi on kirjassa kymmenet käskyt, uskonkappaleet, Isämeidän, rukous neitsyt Maarialle sekä kasteen, ripin ja alttarin sakramentit. Se ei ollut ainoastaan lapsille aiottu, sillä

»Oppe nyt wanha ia noori
joilla ombi Sydhen toori»,

sanoi Agricola aapisensa kansilehdellä. Tämä kirja tuli koko Suomen kansan ensimmäiseksi lukuoppaaksi.

Sitten ilmestyi *Rucouskiria, Bibliasta, se on molemista Testamentista, Messuramatusta ia muusta monesta, jotca*

Abckiria.

Michael Agricola Christiano Salutem.

Oppe nyt wanha/ia noori /
ioilla ombi Sydhen toori.
Jumalan keskyt / ia mielen /
iotca taidhat Somen kielen.
Laki / se Sielun hirmutta /
mutt Christus sen taas lodhutta.
Lue sijs hyue Lapsi teste /
Alcu oppi ilman este.
Nijte muista Elemes aina /
nin Jesus sinun Armons laina

Agricolan painattaman Aapisen nimilehti. (Tukholmassa painettu.) (S. H.)

toysella polella luetellan, cokoonpoymettu Somen Turussa. Se on suuri ja sisältörikas kirja. Aluksi siinä on almanakka, jonka yhteydessä annetaan kaikenlaisia hyödyllisiä neuvoja, missä eläinradan merkeissä ei saa leikata hiuksia eikä ajaa partaa, milloin on kylvettävä, milloin istutettava, milloin solmittava avioliitot, milloin vieroitettava lapset jne. Siinä on luettelo helvetin piinoista ja paratiisin iloista. Siinä

varoitetaan jättämästä kirkonmenoista pois muuta kuin se, minkä Raamattu nimenomaan kieltää. Papeille annetaan muutenkin neuvoja:

»se on sangen heiy Pappi.
ioca waan etzi watzans tarpet.
Ja eij catzo HERRAS caria.
jakain Opin Wijna maria
Quin Recskan Nahan ja Lihan wie.
ja sijtt eij Lauma wartioijtze.

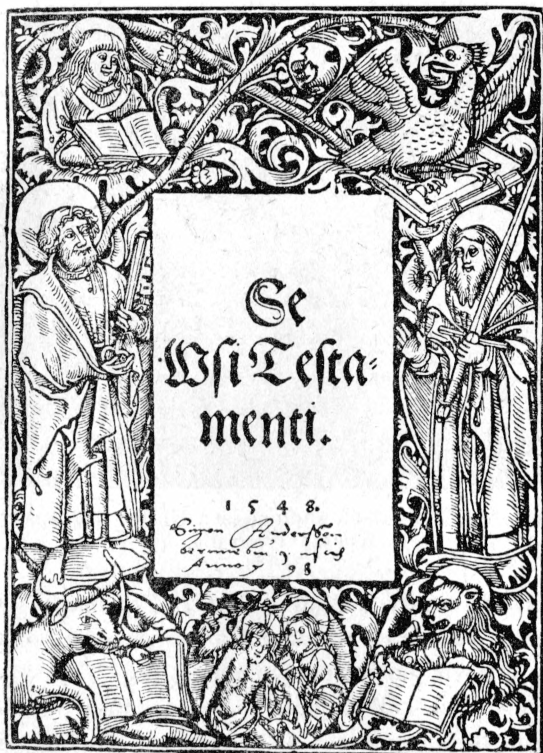
Mutta seurakuntalaiset saavat myös osansa. Heidän on omantuntonsa rauhan vuoksi maksettava papeille palkat. Onhan ennenkin maksettu, vaikka silloin oli huono katolinen oppi voimassa, oli

»Pauin säty ia värä wsco
Sielun myrcky ia rumin pusco
Wiettelys ia valhe iulki
quin Taivan Ovet kijnisulki»,

kun nyt sen sijaan on oppi hyvä.

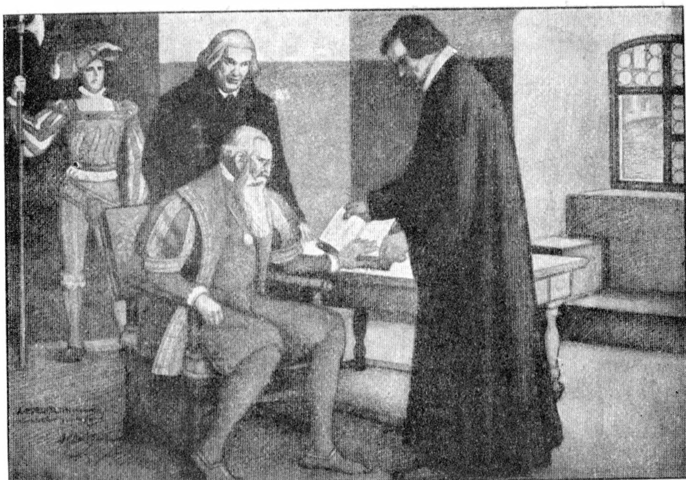
Kirjassa on sen lisäksi joitakuita evankeliumiotteita, ja vasta sitten seuraa kirjan pääsisältö, rukoukset. Niiden joukossa on vielä monta katolista aikaa muistuttavaa, kun useiden pyhimysten päiviksi on eri rukoukset. Mutta niissäkään ei pyydetä avuksi itse pyhimyksiä, vaan anotaan voimaa heidän esimerkkinsä seuraamiseen. Selvästi hän lausuu tuomion paavista, mainiten, että Jumalan sanan sortajia ovat »perkele, turkki, paavi, antikristus ja kaikki jumalaton joukko».

Suurin ja tärkein Agricolan kirjallisista töistä on *Uuden Testamentin* suomennos. Hän oli aloittanut sen jo Saksassa ollessaan. Valmiiksi hän oli työnsä saanut Aapi-

Agricolan Uuden Testamentin nimilehti. (S. H.)

sen ilmestymisen aikoina. Mutta rahan puutteessa oli hänen täytynyt lykätä sen julkaiseminen myöhemmäksi. Kirjain painattaminen oli siihen aikaan kallista. Suomessa ei ollut ainoatakaan kirjapainoa. Sellaiset työt oli teetettävä Tukholmassa. Mutta sinnekin voitiin kulkea vain kesällä, avoveden aikana, talvella ei Ruotsin kanssa oltu missään yhteydessä. Omalla kustannuksellaan piti siihen aikaan kirjan tekijän painattaa tuotteensa. Kun kirja oli suomenkielinen ja työ muutenkin suuri, oli painatustöitä valvomaan lähetettävä Suomesta mies Tukholmaan. Vih-

Mikael Agricola jättää suomalaisen Uuden Testamentin
(S. H.) Kustaa Waasalle.

doin v. 1548 ilmestyi painosta *Se Wsi Testamenti*. Kirjan esipuheessa Agricola valittaa, että monet papit ovat niin huonoja, etteivät laisinkaan ymmärrä latinaa, ja niin laiskoja, etteivät he kaikin paikoin opeta kansa paralle edes Isämeitää. Ja hän jatkaa: »Nyt ettei yxiken Pappi taicka Opettaia madhaisi laiskudans testelehin sille peitte, ettei hen Latinan eike Rotzin kielen taidha, ia wnottais henen opetuxens wirghan etc[1] senteden ombi nyt se Wsi Testamenti yxinkerdhaisesti Textin möte wlostulkittu.» Kuten näistä sanoista näkee, ei Agricola vielä ajatellut, että hänen työnsä heti tulisi koko kansan käsiin, sillä se ei osannut lukea. Ensin tuli papit perehdyttää Raamattuun, jotta he voisivat kansaa oikealla tavalla opettaa ja johtaa Jumalan sanan tuntemiseen. Vähitellen, sikäli kuin oppisi lukemaan, kansa itsekin voisi ruveta käyttämään Raamattua, jonka tärkein osa nyt oli suomeksi saatu, ja niin toteutuisi

[1] etc. = ym.

meilläkin uskonpuhdistuksen vaatimus, että jokaisen itsensä piti saada tutustua uskonsa perusteisiin. Katsoen siihen, ettei suomenkieltä ennen oltu viljelty, on tämä Agricolan käännös erinomaisen hyvä.

Seuraten ruotsalaisten esimerkkiä Agricola toimitti myöskin esityksen jumalanpalvelusjärjestyksestä suomeksi. V. 1549 ilmestyivät *Käsikıria Castesta ia muista Christikunnan menoista* sekä *Messu eli Herran Echtolinen.* Hyvin varovasti ja mahdollisimman lähellä katolisia menoja pysyen Agricola laati jumalanpalvelusjärjestyksensä. Kasteessa esim. säilytettiin pahan hengen manaaminen ja suolan paneminen lapsen suuhun, minkä yhteydessä lausuttiin sanat »Jumala, ioca sinun lonut on, ylesvalistakon sinun, ia andakon sinulle Vijsauden Soolan, ioca sinun iohdattaias olkon ijancaikisen Elemehen Amen». Lapselta itseltään kysyttiin, tahtoiko hän luopua perkeleestä ja hänen menostaan sekä uskoiko hän Jumalaan. Heti kastamisen jälkeen lapsi peitettiin valkealla liinalla merkiksi siitä, että Kristus oli pukeva hänet sitten puhtaalla vaatteella, jonka turvissa hän voi mennä Jumalan tuomioistuimen eteen. Lopuksi annettiin lapselle kynttilä käteen ja kehoitettiin häntä nuhteettomasti kätkemään kasteensa, jotta hän Herran tullessa voisi »caikein henen Pyheins cansa, hende wastan wloskieudhe, ia' siselle kiendhe henen cansans siehen ijancaikiseen ilohon. Amen.» — Muuallakin, missä vain käy päinsä, Agricola säilyttää vanhoja tapoja. Ehtoollisen asetussanoja lukiessa nostetaan sekä leipä että viini kansan nähtäväksi, kuten katolisessakin kirkossa (vrt. s. 44). Näiden kirjain ilmestyttyä voitiin jumalanpalvelus järjestää kansankieliseksi melkein kokonaan, mutta kun suomalaisia virsiä ei ollut, täytyi määrätä laulettavaksi latinan- ja ruotsinkielisiä. Agricola koetti niitä sepittää, mutta ei saanut riittämään asti.

Tehdäkseen lyhyesti selkoa Kristuksen kärsimisestä

ja sen merkityksestä ihmisille, sillä harvat olivat siitäkään kunnollisesti perillä, Agricola julkaisi vielä kirjan, jonka nimenä oli *Se meiden HERRAN Jesusen Christusen Pina, ylesnousemus ia taiuasen Astumus, niste Neliest Euangelisterist coghottu.*

Vanhaa Testamenttia hän ei ehtinyt kokonaan kääntää, vaikka hän työssään saikin apua muilta. Paavali Juusten, joka oli Turun koulun rehtorina, antoi oppilaidensa kääntää joitakin Raamatun paikkoja kieliharjoituksina, itse sitten korjasi niitä ja jätti Agricolan käytettäväksi. Näin saatiin suomeksi ainakin *Dauidin Psaltari,* jonka esipuheessa Agricola sanoo: »Muistas sis rucoellesas heite, iotca tulkitzit somexi neite.» Vanhasta Testamentista ilmestyivät sen lisäksi suomeksi *Weisut ia Ennustoxet Mosesen Laista ia Prophetista wloshaetut* sekä *Ne Prophetat Haggaj, SacharJa, Maleachi.*

Helppoa ei ollut Agricolan työ hänen taivuttaessaan suomenkieltä kirjoitukseen. Kansankielestä ei ollut aina mahdollista löytää vastineita käsitteille, joita käännettävissä kirjoissa oli. Suuria vaikeuksia tuotti myös kirjainten valitseminen eri äänteiden merkeiksi, varsinkin sellaisten suomalaisten äänteiden, joita muissa kielissä ei ollut. Sanan 'yö' hän esim. kirjoittaa 'öö', 'käymään' on 'kieumeen' jne. Vaikeudet hän kuitenkin voitti. Perustuksena sanoja ja lausetapoja valitessa sekä sanoja taivuttaessa hänellä oli Turun seudun murre. Sen hän parhaiten tunsi. Mutta lisänä hän käytti myöskin Viipurin murretta, pannen siten jo alun kehitykselle, jonka mukaan kirjakielemme on rakentunut sekä Länsi- että Itä-Suomen murteille. Miksi hän etupäässä käytti Varsinais-Suomen kieltä, siihen hän antaa selityksen sanomalla, että sen mukaan on koko maa saanut nimensä, se tuli ensimmäiseksi kristityksi, siellä on piispanistuin ja maan pääkirkko. Toisten murteiden käyttämisestä hän sanoo: »Ja mös hädhen teden, coska tarue

P. Johannesen

taxes/Sille ette Eloa
Maan påle ombi qui-
uaxi tullut. Ja ioca
istui Piluen påle/pais-
kasi Sirpillēs Maan
påle/ia Maa tuli po-
isleicatuxi

Ja toinen Engeli
wloslexi Templist/io-
ca Taiuahas on/iolla
mös oli tereue Wica-
de. Ja toinen Engeli
wloslexi Altarista/iol-
la oli woima Tulē på-
le/ia hwsi swrella Ast-
eile sen tyge iolla oli se
tereue Wicade/ia san-
noi/ Paiska sinun tere-
uelle Wicadellas ia y-
lesleica ne Winan Or-
an wersodh Maan
påle/ Sille ette henen
Mariansa ouat kyp-
set. Ja se Engeli pais-
casi tereuen Wicad-
ens Maan påle/ ia y-
lesleicasi ne Maan Winatarhat/ia heitti ne Jumalan Wihan
sureē Cooppan. Ja se Cooppa poliettin wlcona Caupungis-
sa ia weri Coopasta wlosleri/haman Oritten Suitzein asti tu-
hanen Cwdhen sadhan Waconitan möte.

XV. Lucu

Ja

Kuvallinen sivu Agricolan Uudesta Testamentista v:lta 1548. (S. H.)

on anonut, ouat mös muwiden kielet, puhet ia sanat tehen (Uuteen Testamenttiin) siselotetud.»

Kun nyt Agricolan kieltä luemme, tuntuu se meistä kankealta. Oudonnäköiseksi sen tekevät monet pelkästään ulkonaiset seikat, kuten tiheään esiintyvät, mutta nykyjään harvoin käytetyt kirjaimet x ja z, u:n merkitseminen w:llä jne. Sitäpaitsi on otettava lukuun, että suomenkieli on paljon kehittynyt Agricolan päivistä asti. Silloin puhuttu kieli vastasi hänen kirjoitustaan paljon lähemmin kuin nykyisin käytetty puhekieli. Tästä syystä täytyy Agricolan kieltä pitää erinomaisen onnistuneena. Lahjoittamalla suomalaisille kirjakielen Agricola on tehnyt äärettömän paljon merkitsevän työn. Kirjakielestä tuli kansamme paras yhdistäjä, lujin side eri heimojen välille. Ja suomalainen kirjallisuus, jonka alun Agricola loi, on ollut parhaana keinona, jonka välityksellä kansamme on päässyt osalliseksi muun maailman sivistyksestä.

Yksin Agricolan kirjallisen työn tähden meidän kannattaa pitää hänet aina kiitollisessa mielessämme, vaikka hänelle itselleen tämä olikin vain sivuasia, tärkeämmän työn, nim. uskonpuhdistuksen toteuttamiseksi.

Agricola piispana.

Agricola ei ollut tyytyväinen hiippakunnan jakoon, vaikka se nähtävästi olikin tarpeen vaatima. Kun ajattelemme, että Turun hiippakunta käsitti koko laajan maamme, jonka kulkuneuvot olivat tavattoman alkuperäiset, ei yksi mies voinut tehokkaasti valvoa kirkon elämää kaukaisemmissa seuduissa. Tehokas tarkastus oli kuitenkin välttämätön aikana, jolloin kaikki kirkon olot piti saada uudelleen järjestetyksi. Nämä seikat valtapyyteiden lisäksi lienevät olleet osaltaan vaikuttamassa kuninkaan päätökseen. Ikäänkuin vastalauseeksi kuninkaan omavaltaiselle menettelylle

Agricola Suomeen palattuaan esiintyi ensimmäisessä jumalanpalveluksessa katolisella loistolla komea piispanpuku yllään ja hiippa päässä.

Virkansa hän hoiti säännöllisesti tehden tarkastusmatkoja hiippakuntansa eri osiin. Eräällä matkallaan hän kävi Naantalin luostarissa, joka muiden hajottua vielä pysyi koossa. Tällöin senkin asukkaat lupasivat jättää pyhäin palvelemisen ja luostarilaitoksensa perustajan pyhän Birgitan ennustusten lukemisen kirkossa, sekä ilmoittivat suostuvansa lukemaan kirkossa yksinomaan Raamattua, lupasivat lakata viettämästä ehtoollista ilman ehtoollisvieraita aikoen käyttää suomalaista ja ruotsalaista messua vastaisuudessa. Siten uusi oppi tunkeutui tähänkin laitokseen, joka jäi viimeiseksi katolisuuden näkyväksi turvapaikaksi maassamme.

Matkoillaan hän tutustui tarkoin kansan elämään, näki sen monin paikoin uskovan yhtä paljon loitsujen, taikojen ja uhrien voimaan kuin papin saarnoihin, näki sen kirkossa käyvän ja jumalanpalvelusta kuuntelevan, mutta samalla vanhoja haltijoitaan ja jumaliaan lepyttelevän ja erilaisiin toimiin niitä avukseen pyytävän. Tällaisesta hän varoittaa ihmisiä selityksissäänkin, joilla hän varusti kääntämänsä Raamatun osat. Surukseen hän huomasi, että kansa oli ylen vähän perehtynyt kristinopin alkeisiin. Eräässä matkoiltaan lähettämässään kirjeessä hän valittaa, että rahvaassa on tuskin ketään, joka osaisi Isämeidän, puhumattakaan uskontunnustuksesta, käskyistä ja muista kristillisistä kappaleista. Ja hän ehdottaa Savonlinnan käskynhaltijalle, jolle kirje oli osoitettu, että tämä antaisi kappalaisten ja nimismiesten sekä muiden siihen pystyvien opettaa taloissa katkismusta, jotta rahvas saisi halun käydä kirkossa, oppisi paremmin Isämeidän-rukouksen jne. Täten näyttää Agricola muiden uskonpuhdistajain tapaan ajattelevan jonkinlaista kouluopetusta rahvaallekin.

Muuten hän jo aikaisemmin Rukouskirjan johdannossa ehdottaa kouluja perustettavaksi kaupunkeihin. Siitä olisi hyötyä sekä seurakunnille että valtiolle. Kouluja tulisi olla kumpaakin sukupuolta varten ja erikoisesti kirjurikouluja, joista saataisiin kirjoitustaitoisia henkilöitä hallitusvirastoihin, niin ettei niihin tarvitsisi kutsua nuorisoa pappiskouluista. Kansansa sivistyksen korottamisesta huolehti piispa siten monella tapaa.

Piispana Agricola ei saanut kauan olla. Kuningas määräsi hänet lähetystöön, jonka tuli mennä Moskovaan rauhanneuvotteluihin, Ruotsin ja Venäjän välillä kun taas oli ollut sota. Sieltä palatessa hän jo matkalla kuoli muutamia penikulmia Viipurista eteläänpäin Kuolemajärven (silloin Uudenkirkon) Kyrönniemellä v. 1557. Hänen ruumiinsa tuotiin Viipuriin ja haudattiin sikäläiseen tuomiokirkkoon. Sieltä hänen luunsa kuitenkin lienee siirretty pois, sittenkuin venäläiset noin puolitoista vuosisataa myöhemmin olivat valloittaneet kaupungin, eikä niiden olinpaikasta sen jälkeen ole tietoja. Hänen kuolinpaikkaansa on Koiviston nuorisoseura pystyttänyt yksinkertaisen kiven. Ja Viipuriin, hänen hautakaupunkiinsa, pystytettiin 1908 vuoden laulujuhlilla, jolloin oli kulunut neljäsataa vuotta hänen syntymästään, uuden kirkon eteen muistopatsas, johon on piirretty hänen Rukouskirjansa esipuheesta otetut, kaikkien tuntemat sanat:

»Kylle se cwle Somen kielen,
ioca ymmerdä Caikein mielen.»

Nyt me ymmärrämme näiden sanojen merkityksen ja niiden lausujan työn arvon, vaikka hänen aikanaan kansa ei käsittänytkään hänen työnsä suuruutta, vaan epäili, oliko laisinkaan sopivaa puhutella Jumalaa halvalla, jokapäiväisessä puheessa käytetyllä kielellä, ja pani rajuilmojen,

Mikael Agricolan kuvapatsas Viipurissa. (S. H.)

katojen ja muiden sattuneiden onnettomuuksien syyksi Jumalan vihan, minkä jumalanpalveluskielen muuttaminen oli aiheuttanut. Kuitenkin varsinainen kansa on enimmin hyötynyt sen oman kielen tulemisesta jumalanpalveluksen ja kirjallisuuden kieleksi. Vain se on tehnyt mahdolliseksi sen, että kansa on voinut omakohtaisesti syventyä uskontoonsa ja että se suomenkielisen, eri aloja käsittelevän kirjallisuuden lisääntyessä, on voinut päästä osalliseksi koko ihmiskunnan henkisistä aarteista.

Luterilaisuuden asema Agricolan jälkeisenä aikana.

Uusi oppi ei ole vielä syvälle juurtunut.

Uskonpuhdistus oli näin saatu Suomessa toimeenpannuksi ja Agricolalla oli siinä ratkaiseva merkitys kuninkaan uskonpuhdistusharrastusten rinnalla. Mutta uuden opin juurruttaminen papistoon ja kansaan oli vasta alullaan, vielä tarvittiin pitkäaikaista työtä siihen suuntaan, ennenkuin voi sanoa luterilaisen opin olleen koko kansan omaisuutta. Agricolan lähin seuraaja piispana ei ollut mies paikallaan. Hän oli umpiruotsalainen, joka ei voinut ohjata suomalaista kansaa. Kuningas oli nimittänyt hänet virkaansa Suomen herttuan Juhanan, Kustaa Vaasan toisen pojan, neuvonantajien suosituksesta. Juhana itse suosi kyllä suomenkieltä niin paljon, että oppi puhumaankin sitä, mutta hänen hovissaan Turussa oli neuvonantajina muukalaisia, jotka vihasivat suomalaisia, ja heidän mielipiteensä pääsi piispannimityksessä voitolle. Ruotsalaisen miehen Turun piispanistuimelle nimittäminen loukkasi uskonpuhdistuksen periaatetta, että kansan piti saada opetusta ja ohjausta omalla kielellään, sillä tämä mies ei

siihen pystynyt. — Tässä suhteessa on suomalaisen kansan oikeudet monta kertaa myöhemminkin jätetty huomioon ottamatta. — Onneksi tämä mies ei saanut kauan olla piispana. Hänen ahneutensa ja muut ominaisuutensa tekivät hänet aivan mahdottomaksi.

Turun piispaksi tuli nyt Paavali Juusten, joka koetti edelleen vakiinnuttaa uutta oppia. Hän julkaisi katkismuksen, luultavasti käännöksenä Lutherin pienestä katkismuksesta, nimellä *Catechismus, Somenkielen tulkittus udistettu ja Jumalisten ja caunisten rukoisten ja Kijtos sanain cansa enätty ja Surella wisudella koottu Somalaisten hyväxi ja jocapäiwäsexi tarpexi, sekä cotona että matkas.* Muutenkin Juusten vaikutti luterilaisen seurakuntaelämän lujittamiseksi antaen papistolle ohjeita, joiden hän itsekin sanoi seuraavan Wittenbergin seurakunnan kirkollisia tapoja ja menoja.

Mutta vieläkään ei uusi oppi ollut ehtinyt tarpeeksi syventyä. Sen aseman teki heikoksi lähinnä se, ettei oltu virallisesti liitytty Lutherin oppiin. Säätyjen ja kirkolliskokouksen päätökset puhuivat vain ylimalkaisesti evankeliumista ja Jumalan puhtaasta sanasta. Mutta minkälainen opinkäsitys ja kirkkojärjestys oli evankeliumin ja Jumalan puhtaan sanan mukainen, sitä ei kaikkia sitovasti määritelty.

Kustaa Vaasan ja hänen seuraajiensa erilainen suhtautuminen uskonpuhdistukseen.

Kustaa Vaasan tahdosta oli Ruotsin, siis myös Suomen, uskonpuhdistus toimeenpantu. Kaikki menikin hyvin, niinkauankuin hänen voimakas kätensä oli asioita johtamassa. Tosin hän monta kertaa joutui riitaan niiden kanssa, joiden tehtävänä oli uskonpuhdistuksen toteuttaminen — olemme esimerkiksi nähneet Agricolan joskus olleen hänen

epäsuosiossaan, ja ruotsalaiset uskonpuhdistajat Olavi Pietarinpoika ja Lauri Anteronpoika riitautuivat kuninkaan kanssa niin pahasti, että heidät kerran tuomittiin kuolemaan, vaikka pian armahdettiinkin —, mutta kaikesta huolimatta hänen johdossaan kirkko kulki määrättyä suuntaa, omistaen Lutherin kannan opillisissa kysymyksissä ja pyrkien ulkonaisessa järjestyksessäkin noudattamaan saksalaisia esikuvia, vaikk'ei sielläkään, kuten olemme nähneet, ollut yhtenäisyyttä tässä suhteessa. Mitä Kustaa Vaasa vähää ennen kuolemaansa (1560) lausui säädyille hallituksestaan yleensä, pitää jossain määrin paikkansa sovitettaissa hänen sanojaan hänen toimiinsa kirkollisellakin alalla: »Tiedän kyllä, että minä monen mielestä olen ollut kova kuningas. Mutta ne ajat tulevat vielä, jolloin Ruotsin lapset mielellään kaivaisivat minut ylös mullasta, jos se olisi heidän vallassaan.» Ja todellakin pian kaivattiin hänen lujuuttaan pitämään kirkonkin kehitystä oikealla tiellä. Puutteitaan kuningas ei silti kieltänyt. Kirkon kannalta asioita katsellen hänen toimensa eivät aina olleet eduksi, esimerkiksi siitä meidän tarvitsee muistaa vain kirkkojen omaisuuden tarkka valtiolle peruuttaminen, mutta hänen toimintansa yleinen suunta oli kirkollekin kieltämättä hyödyksi. Luterilaisen opin levenemisen tieltä hän poisti kaikki esteet päästämällä valtakuntansa kirkon paavin vallasta ja ottamalla sen ylimmän johdon omiin käsiinsä ja tiukasti valvomalla uuden opin etuja. Tässä mielessä voidaankin Ruotsin ja Suomen uskonpuhdistuksen sanoa tulleen ylhäältä päin.

Heti kun Kustaa Vaasa kuoli ja valtaistuimelle nousi hänen poikansa Erik XIV, kävi ilmi, mitkä vaarat kirkkoa saattoivat uhata. Uuden kuninkaan opettajana oli ollut kalvinilaisuuteen (s. 169) taipuva mies, ja kuningaskin oli omistanut tähän suuntaan kallistuvia mielipiteitä. Ulkomailta tulvaili nyt runsaasti tämän opin kannattajia Ruot-

siin, joten kuningas joutui yhä enemmän tämän suunnan miesten vaikutuksen alaiseksi. Erik koetti jo taivuttaa valtiopäiviä järjestämään jumalanpalvelusmenot reformeeratun kirkon tapaisiksi, mutta tämän yrityksen papisto sai torjutuksi. Yhtä vähän menestystä oli kuninkaan yrityksellä saada kirkkonsa omistamaan reformeerattu käsitys ehtoollisopista (s. 162). Lauri Anteronpoika puolusti jyrkästi luterilaista oppia. Erikin taholta uhannut vaara pakotti kirkon teroittamaan nimenomaan luterilaista kantaansa. Epävakainen Erik kuningas itsekin luopui sittemmin reformeeratuista ajatuksistaan ja kielsi puhumasta »sitä saarnaa ja jumalanpalvelusta vastaan, joka on yhtä pitävä Martti Lutherin opin ja mielipiteiden kanssa ja jonka me hyväksymme ja tahdomme voimassa pitää.» Mutta nytkään vielä ei Ruotsin kirkko kirkkona tehnyt päätöstä luterilaisten tunnustuskirjain omistamisesta, joten yhäkin jäätiin jonkun verran horjuvalle kannalle.

Erikin jälkeen tuli kuninkaaksi hänen nuorempi veljensä Juhana III (hallitsijana 1568—1592), joka suosi katolista oppia. Ja häntä tukenaan käyttäen nyt alkoi katolinen vastaliike, joka koetti tehdä kerrassaan tyhjäksi luterilaisuuden siihenastiset saavutukset. Tähän taisteluun meidän nyt on vielä luotava silmäys, nähdäksemme joitakin niistä keinoista, joita katolinen kirkko käytti valloittaakseen takaisin menettämänsä alueet, ja tullaksemme huomaamaan, kuinka sitkeätä kamppailua oli käytävä uskonpuhdistuksen lopulliseen voittoon viemiseksi.

Liturginen riita.

Juhana suosii katolisuutta.

Kuningas Juhana oli oppinut mies, hän taisi mm. kahdeksaa eri kieltä. Ja kun uskonnolliset kysymykset niihin

(S. H.) Juhana III.

aikoihin yleensä olivat »päivän kysymyksiä», koetti Juhanakin tutustua niihin perin pohjin. Vaikka hän syntyi ja kasvoi luterilaisuuden levenemiskaudella ja vaikka hänen isänsä oli niin suuri uskonpuhdistuksen ystävä, oli hän jo uskonnollisiin tutkimuksiin ryhtyessään jossain määrin puolueeton eri uskontoihin nähden, niin ettei hän alun pitäen tahtonut etsiä yksinomaan luterilaisuutta puolustavia ja katolisuutta polkevia todisteita. Tämä hänen tasapuolinen kantansa johtui siitä, että hän oli naimisissa puolalaisen prinsessan Katariina Jagellonican kanssa, joka oli uskonnoltaan katolinen. Jo naimisiin mennessään Juhana, joka oli siihen aikaan Suomen herttuana, oli luvannut, että hänen puolisonsa saisi vapaasti pysyä uskonnossaan. Osaksi tästä avioliitosta johtuneiden valtiollisten toimiensa tähden Juhana joutui sitten riitaan veljensä kuningas Erikin kanssa, mikä riita aluksi vei siihen, että Juhana joutui vankeuteen. Katariinalle tarjottiin valittavaksi jokin kuninkaallinen linna, missä hän olisi saanut hovinaisineen vapaasti asua, mutta hän hylkäsi tehdyn tarjouksen mennen mieluummin puolisonsa mukana vankeuteen. Tämä uskollinen rakkaus kiinnitti Juhanan yhä lujemmin puolisoonsa ja saattoi hänet panemaan yhä enemmän arvoa hänen uskonnollisille mielipiteilleenkin. Ei ollut näin ollen ihme, että Juhana uskontokysymykseen nähden koetti löytää ratkaisun,

jolla olisi voitu jotenkuten sovittaa yhteen eri oppeja. Vankeutensa aikana hän tutki kirkkoisien teoksia ja nähtyään, kuinka paljon muutoksia oli kirkossa tapahtunut heidän ajoistaan lähtien, ja vertailtuaan näitä muutoksia uskonpuhdistuksen vaatimuksiin, hän rupesi ajattelemaan, eikö kenties ollut mahdollista saada sovintoa aikaan palaamalla niihin muotoihin, jotka kirkossa vallitsivat kirkkoisien aikoina. Tämänsuuntaisia ajatuksia kannattivat jotkut ulkolaiset jumaluusoppineetkin.

Mutta tultuaan kuninkaaksi, kun Erik oli syösty valtaistuimelta ja hänen pojaltaan oli riistetty vallanperimysoikeus, Juhanalla ei aluksi näytä olleen selvää suunnitelmaa siitä, mitä uskontokysymyksessä olisi ollut tehtävä. Siitä syystä hän salli iäkkään arkkipiispan Lauri Anteronpojan valmistaa v. 1571 kirkkojärjestyksen, joka oli hyvin maltillinen, mutta silti täysin luterilaishenkinen. Suomessa tätä kirkkojärjestystä, joka seuraavana vuonna hyväksyttiin kirkolliskokouksessa, ei liene täydelleen laisinkaan noudatettu, koska mainitussa kirkolliskokouksessa ei ollut ainoatakaan Suomen edustajaa, ja kun pian sen jälkeen, kuten saamme nähdä, annettiin asiasta uusia määräyksiä.

Kuningas oli nim. saanut neuvonantajakseen oppineen, joka uskonnollisissa kysymyksissä oli täydelleen hänen kannallaan, ja yhdessä he nyt rupesivat suunnittelemaan valtakunnan kirkon uudelleen järjestämistä. Sitä varten kutsuttiin v. 1574 koolle kirkolliskokous, jonka hyväksyttäväksi esitettiin katoliseen suuntaan käyviä jumalanpalvelusta koskevia säännöksiä. Niissä tehostettiin varsinkin messun juhlallisen toimittamisen tarpeellisuutta, eikä kokous voinut vastustaa kuninkaan tahtoa. Mutta kokouksen tärkeimpänä tehtävänä oli arkkipiispan vaali. Enimmän ääniä saanut ei ollut kuninkaalle mieleinen ja siksi hän virkaan nimitti vaalissa toiselle sijalle joutuneen, jonka sen-

(S. H.) Katarina Jagelonica, Juhana III:n katolinen puoliso.

kin täytyi antaa kirjallinen sitoumus taipuvaisuudestaan kuninkaan mielipiteisiin. Näin kuningas valmisti pohjaa yhä syvällisemmille toimenpiteille.

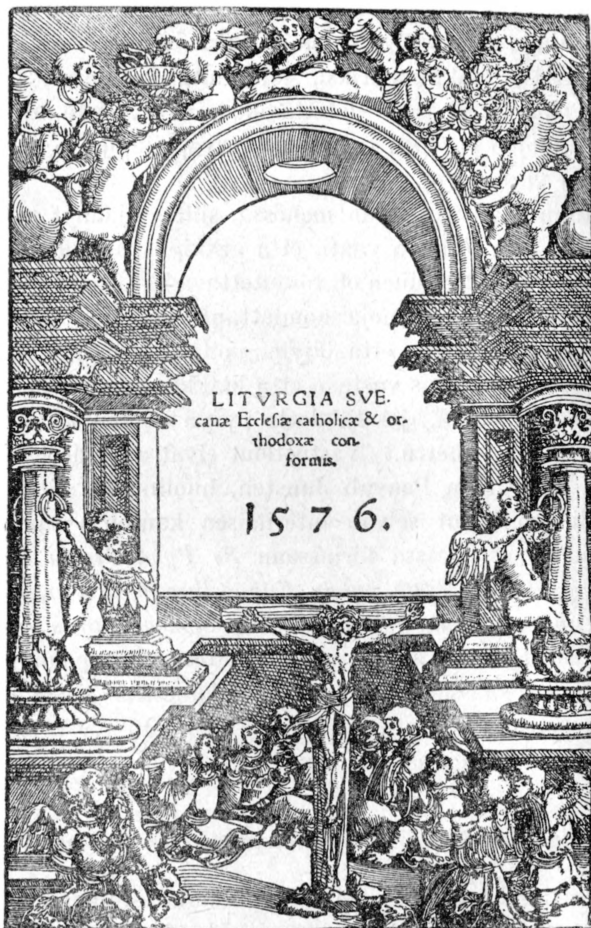
Heti seuraavana vuonna pidettiin taas pappiskokouksia ja siellä kuninkaan tahdon mukaan päätettiin täydentää ja selittää 1571 vuoden kirkkojärjestystä, vaan ei muuttaa sitä. Itse asiassa nämä päätökset sisälsivät monta askelta katolisuutta kohti. Niiden mukaan tuli uudempaa

jumaluusopillista kirjallisuutta lukea hyvin varovasti ja niiden sijalle suositeltiin vanhoja kirkkoisien teoksia. Rippiä sanottiin sakramentiksi, joitakuita katolisten pyhäpäiviä määrättiin taas vietettäväksi, luostareista oli tehtävä vanhojen pappien ja naisten turvapaikkoja ja kouluja nuorisoa varten ym.

Mihin suuntaan oltiin menossa, siitä ei jäänyt mitään epäilystä, kun Juhana vaati, että arkkipiispan vihkiminen ja virkaansa asettaminen oli toimitettava katolisella tavalla, loistavia katolisia menoja noudattamalla. Itse vihittävä arkkipiispakin pyysi, että öljyllä voiteleminen jätettäisiin pois, mutta kuningas vastasi, että kaikkia säädettyjä muotoja oli seurattava, »jos tahdotte pysyä korkeassa virassa, joka on teille annettu.» Vastustelut eivät auttaneet. Vihkijäksi määrättiin Paavali Juusten, huolimatta siitä, että hän oli osoittanut selvän luterilaisen kantansa samoihin aikoihin ilmestyneessä kirjassaan *Se Pyhä Messu Somen kielen ei Panin Mutta pyhän Euangeliumin ia Christilisen Seuracunnan tauan iälken visusta Somen Turus coottu*. Vihkiäisissä olivat kaikki piispat katoliseen tapaan puettuja, hiipat päässä ja piispansauvat kädessä. Tämä koski Juusteniin niin kovasti, että hän osaksi siitä syystä sairastui ja kuoli jo seuraavana vuonna.

»Punainen kirja» ja sen noudattaminen Suomessa.

Mutta yhä edemmäksi meni Juhana kuningas. 1576 hänen käskystään julkaistiin uusi kirkkokäsikirja *Liturgia*, jota sen kansien värin mukaan vastustajat tavallisesti sanoivat »Punaiseksi kirjaksi». Tämä kirja on antanut koko tälle uskonnolliselle taistelulle nimen *liturginen riita*. Kirja palauttaa käytäntöön katolisen messun, kuitenkin niin että ehtoollinen jaetaan molemmissa muodoissa, vaikkakin sille säilytetään uhrin merkitys, ja ettei pyhimysten nimiä lau-

(S. H.) »Punaisen kirjan» alkulehti.

suta. — Ymmärrettävästi nostatti kirjan ilmestyminen kovaa vastarintaa. Tärkeimmissä asemissa olevia vastustajia kuningas panetti viralta. Eräältäkin piispalta, joka oli maininnut paavia Antikristukseksi, riistettiin hänen omassa tuomiokirkossaan piispanpuku. Juhanan aikeiden

vastustus ei kuitenkaan ollut aivan yleistä, koskapa valtiopäivillä (1577) Liturgia hyväksyttiin ja sen vastustajat leimattiin häiriöiden tuottajiksi ja kapinoitsijoiksi. Entistä varmemmin voi nyt Juhana ahdistaa niitä, jotka eivät tahtoneet alistua liturgiaa noudattamaan.

Tällaiset puuhat herättivät katolisen kirkon johtajissa toivon, että Ruotsin kirkko kenties saataisiin vielä kokonaan palautetuksi katolisuuteen, ja kotimaassa katolisina säilyneet ainekset tunsivat nyt asemansa entistä paljon varmemmaksi. Niinpä Naantalin nunnat kääntyivät kirjeellä kuningattaren puoleen pyytäen häneltä apua luostarille (1575). Kuningatar lupasi apua ja kehoitti heitä pysymään lujina uskossaan sekä ottamaan joukkoonsa nuoria siveitä tyttöjä. Luostarin rakennuksia korjattiinkin sen jälkeen, mutta voimakkaaksi tämä laitos ei enää elpynyt. Näihin aikoihin luostarissa oli muutama nunna, ja niidenkin luku yhä väheni. V. 1591 kuoli viimeinen nunna, ja silloin oli Suomen luostarilaitos tyyten hävinnyt. Katolisella elämällä ei meidän maassamme enää ollut virkoamismahdollisuuksia ainakaan suuremmassa määrässä, vaikka paavin lähettiläs kuvasikin asioita omalta kannaltaan niin valoisiksi, että kehoitti Pohjois-Suomeen perustamaan katolisen hiippakunnan, jonka hän vakuutti käyvän hyvin päinsä, koska hänen tietämänsä mukaan kansa vielä noudatti monia katolisia tapoja, paastosi, rukoili neitsyt Maariaa jne.

Jumalanpalveluksen järjestäminen Punaisen kirjan mukaan leveni kuitenkin yhä. Kuninkaalla oli käytettävänään niin tehokkaita keinoja, ettei vastusteleminen kauan tepsinyt. Juustenin kuoleman jälkeen jätti kuningas Turun piispanistuimen tyhjäksi, ja pian sen jälkeen kuoli Viipurin piispa, jonka hiippakunta nyt myös jätettiin ilman haltijaa. Samoin arkkipiispan kuoltua Ruotsissa hänen virkansa jätettiin täyttämättä. Näin kuningas hankki itselleen vapaat kädet toimia mielensä mukaan, kun kirkolta puut-

tui johtajia. Suomen kirkon asioita hoitamaan määrättiin ilman piispan valtuuksia muudan mies, joka vaati lukuisilta papeilta sitoumuksia liturgian noudattamisesta. Suomen vouteja kiellettiin antamasta mitään tuloja papeille, jotka eivät tahtoneet mukautua uuteen järjestykseen. Ahvenanmaan maarovastiksi nimitettiin henkilö, jonka nimenomaiseksi tehtäväksi annettiin alaistensa pappien taivuttaminen. Pohjanmaan maarovasti oli samoin erittäin innokas liturgian levittäjä, joka ankaruudellaan pakotti alistumaan kuninkaan tahtoon. Vieläpä maallikoiltakin otettiin sitoumuksia kuninkaan asian edistämisestä. Turun pormestari ja raatimiehet mukautuivat ja selittivätkin, että kuninkaan toimet tarkoittivat ainoastaan perusteettomien lahkolaisoppien poistamista ja jumalanpalveluksen lisäämistä kristillisillä menoilla.

Jesuiitat toimessa.

Liturgian vastustajia koetettiin halventaa myöskin häväistyskirjoituksilla, joita lentokirjasina levitettiin. Eräs sellainen oli nimeltään »Saatanan kirje luterilaisille papeille». Siinä »me saatana, syvän helvetin kuningas, maailman herra, kaiken pakanuuden ruhtinas, sokeuden kreivi, pimeyden hallitsija, häpeän, rikosten ja kaiken kunnottomuuden vapaaherra sekä kaikkien kerettiläisten, kapinoitsijain ja valheen armollinen isä ja suojelija» vakuutti, että Luther oli hänen päällysmiehensä, joka tohtoi irroittaa papit entisestä (katolisesta) kirkosta antaakseen heille sijaan aistillisia nautintoja. Näitä kirjoituksia laativat ja levittivät jesuiitat, jotka olivat ulottaneet toimensa ja vaikutuksensa Ruotsiin ja Suomeen asti.

Enemmän jesuiitat vaikuttivat koulujen kautta. Jo aikaisin tuli Ruotsiin jesuiitta, jonka kuningas pani pappiskolleegioon opettajaksi. Hänellä oli asuntonsa entisessä

luostarissa, ja sen mukaan häntä sanottiin Luostari-Lassiksi. Hän osasi vaikutuksensa aloittaessaan täydellisesti salata aikeensa. Hänen tärkeimpänä merkityksenään lienee kuitenkin ollut hänen suoranainen vaikutuksensa kuninkaaseen. Mutta hän sekä toinen mainittava jesuiitta Possevino toimittivat oppilaita ulkomaille varsinaisiin jesuiittakouluihin, joissa kasvattien tuli valmistua voittamaan oma isänmaansa katolisuudelle. Näissä kouluissa oli 1500-luvun viimeisinä vuosikymmeninä Suomestakin, sen mukaan kuin tunnetaan, kolmetoista nuorukaista, ja mikä merkillistä, niiden joukossa oli mm. piispa Juustenin poika, samoin piispa Sorolaisen, josta myöhemmin saamme puhua. Upsalan yliopisto, joka liturgiaa vastusti, suljettiin. Luterilaisiin ulkomaalaisiinkaan yliopistoihin ei tahdottu ketään päästää, mutta jesuiittakouluihin meneville annettiin valtion varoista apurahoja. Sellaisella menestyksellä toimivat täällä jesuiitat. Voittivatpa he ruotsalaisen aatelinkin piiristä monta huomattavaa henkilöä katolisuudelle.

Kuningas oli suuressa määrässä heidän vaikutuksensa alainen. Hän nautti kerran jo ehtoollistakin aivan katoliseen tapaan, Possevinon ollessa ehtoollisen jakajana. Tähän kuninkaan askeleeseen lie osaltaan vaikuttanut sekin, että niihin aikoihin hänen toimestaan oli murhattu valtaistuimelta aikoinaan syösty Erik kuningas, jonka elossa olo aina oli vaarana Juhanan vallalle — monta salaliittoa Erikin hyväksi oli tehtykin. Murha painoi kuninkaan omaatuntoa ja hän toivoi pääsevänsä siitä vapaaksi saamalla synninpäästön katoliselta kirkolta. Nautittuaan ehtoollisen hän syleili Possevinoa ja sanoi: »suljen sinut ja katolisen kirkon syliini iäksi.»

Katoliseen kirkkoon yhtyminen raukeaa.

Näytti tosiaankin siltä, kuin olisi koko valtakunta ollut valmiina luisumaan katolisen kirkon helmaan. Liturgiaa noudatettiin jotenkin tarkkaan kaikkialla, lukuunottamatta Södermanlannin herttuakuntaa, jossa Juhanan nuorempi veli, Kaarle herttua piti valtaa. Mutta kuningas ei halunnut jättää valtakuntansa kirkkoa ilman ehtoja paavin hallittavaksi. Possevino kyllä koetti parhaansa taivuttaakseen kuninkaan ehtoja asettamasta, mutta Juhana ei luopunut muutamista vaatimuksistaan. Tärkeimmät niistä olivat, että jumalanpalvelus tuli toimittaa kansan kielellä, ehtoollinen oli jaettava molemmissa muodoissa ja pappien tuli saada mennä naimisiin. Paavi ei näitä ehtoja hyväksynyt. Se oli aivan luonnollista, vaikka kuningas ei tällaista tulosta odottanut laisinkaan.

Juhana kuninkaan liturgisia harrastuksia ei asiain saama käänne aluksi laimentanut vähimmässäkään määrässä. Näinä aikoina hän nimitti uusia piispoja avonaisiin virkoihin ottaen kaikilta sitoumukset hänen liturgiansa tarkasta noudattamisesta. Suomi, joka taas oli järjestetty yhdeksi hiippakunnaksi, sai piispakseen *Erik Erikinpoika Sorolaisen,* joka muiden tavoin suostui Punaista kirjaa seuraamaan. Hän piti sen määräyksiä ainoastaan ulkonaisia menoja koskevina, joihin saattoi mukautua omantunnon joutumatta mihinkään vaivoihin. Liturgian vastustajia ahdistettiin yhä, niin että joidenkuiden täytyi paeta sen tähden ulkomaille.

Mieliajatuksestaan, että kirkko olisi saatava kirkkoisien aikuiselle kannalle, kuningas ei luopunut. Kun tällä' pohjalla yhtymisestä katoliseen kirkkoon ei tullut mitään, yritti Juhana samaa kreikkalaisen kirkon kanssa. Paavin kanssa olivat välit käyneet niin huonoiksi, että Juhana selitti julkisesti vastustavansa paavia: »me annamme paa-

vin perkeleelle.» Sen sijaan sai Sorolainen kääntää Liturgian ja muita jumaluusopillisia teoksia kreikankielelle, ja oli hänen määrä niiden kanssa lähteä Konstantinopoliin neuvottelemaan sikäläisen patriarkan kanssa yhtymisen ehdoista. Nämä puuhat keskeytti Juhanan kuolema (1592).

Riita on vahvistanut luterilaisuutta.

Juhanan kuoleman jälkeen ei kirkkojen yhdistämisestä enää puhuttu ja samalla lakattiin noudattamasta itse liturgiaakin. Juhanan toimet eivät siten olleet vieroittaneet kansaa luterilaisuudesta, päinvastoin ne olivat kansaa siihen lähentäneet. Uskonpuhdistus oli pantu toimeen kansan mielipiteeseen katsomatta ja siitä syystä kansa oli pysynyt uudistuksille aluksi kylmänä. Mutta kun Punainen kirja ilmestyi ja pakolla ruvettiin vaatimaan sen noudattamista, silloin täytyi kaikkien syventyä asiaan ja verrata, mikä opinsuunnista ja jumalanpalvelusmuodoista oli paras. Papisto oli yleensä myötätuntoinen luterilaisuudelle, vaikka sitten taipuikin kuninkaan vaatimuksiin. Mutta ne papit, jotka vainoista huolimatta pysyivät luterilaiselle järjestykselle uskollisina, tulivat erikoisesti kansan suosimiksi ja kunnioittamiksi. Selvästihän nähtiin, etteivät sellaiset pysyneet kannallaan ulkonaisten etujen tähden. Heidän edustamaansa oppia siksi suosittiin. Toiselta puolen sellaisten pappien suosituiksi tuleminen jo todisti, että kansa oli taipunut luterilaisuuden puolelle ja piti sitä itselleen kalliina. Liturginen riita vain yhä edisti tätä luterilaisuuden juurtumista.

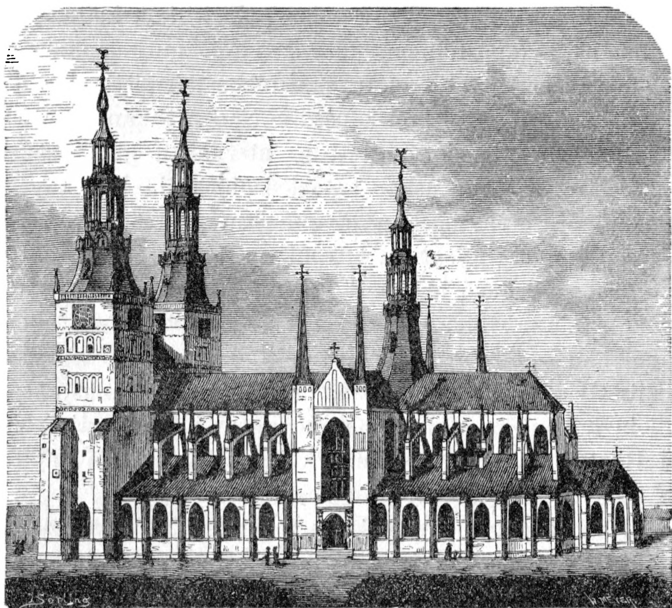
Suomessa voitiin tähän aikaan jumalanpalvelukset pitää suomeksi, siis luterilaiseen tapaan, kirkkolaulunkin puolesta. Juhana harrasti suomenkieltä ja antoi *Jaakko Suomalaisen* eli *Finnon* toimittaa suomalaisen virsikirjan, mikä ilmestyi luultavasti v. 1582. Tässä

ensimmäisessä suomalaisessa virsikirjassa oli kaikkiaan 99 virttä, niistä kaksi Agricolan sepittämää, kaikki muut olivat joko Suomalaisen itsensä tekemiä tai hänen kääntämiään. Erikoista runoilijalahjaa ei Suomalaisella ollut, mutta tarpeen hänen virtensä hyvin täyttivät. Nykyisessäkin virsikirjassa on kahdeksan hänen virttään.

Upsalan kokous 1593.

Katolisuuden vaara ei kuitenkaan ollut vielä ohi, vaikka kuningas Juhana kuoli. Valtakunnan kruununperillisenä oli nim. hänen poikansa Sigismund, joka oli kasvatettu täysin katolisessa hengessä ja joka oli katolisen Puolan kuninkaana. Mutta Ruotsin ja Suomen kansa oli tällöin jo niin kiintynyt Lutherin oppiin, että se pystyi torjumaan suurenkin vaaran.

Kuningas Juhanan kuoltua otti valtaneuvosto ja Kaarle herttua väliaikaisesti valtakunnan ohjat käsiinsä, kun kruununperillinen Sigismund oli Puolassa. Kuinka nopeasti Juhanan Liturgia hyljättiin, olemme jo nähneet. Hallitus selittikin tahtovansa ylläpitää oikeata kristinoppia Augsburgin tunnustuksen mukaan. Ja etukäteen Sigismundille mitään puhumatta se kutsui koolle papiston kehoituksesta kirkolliskokouksen Upsalaan 1593. Vasta kun kutsut eri tahoille oli lähetetty, ilmoitettiin kokouksesta kuninkaalle ja lausuttiin toivomus, että hän hyväksyisi sen päätökset. Kokoukseen saapui muitakin kuin pappeja, niinpä professoreja ja maistereita Upsalan yliopistosta, joka taas avattiin, sekä aatelismiehiä, kaupunkien valtuutettuja ja Kaarle herttua. Jokaiselle kokoukseen saapuneelle annettiin vapaus lausua mielipiteensä peittelemättä, kulkipa se mihin suuntaan hyvänsä. Heti aluksi otettiin käsiteltäväksi kirkon tunnustus, sillä

Upsalan tuomiokirkko. (S. H.)

oli raskaasti saatu kokea, mitä seurauksia voi tuoda se, ettei kirkolla ollut virallisesti hyväksyttyä tunnustusta.

Aluksi todettiin, että »Pyhä Raamattu on saanut alkunsa Pyhästä Hengestä, sentähden se sisältää kaikki, mitä meidän on tarpeellista tehdä ja tietää, niin ettei meidän enää muualta tarvitse tässä suhteessa etsiä opetusta; Raamattu on itsestään selvä ja selkeä; se selittää itse itsensä; Raamattu on Raamatulla tulkittava; tämä koskee varsinkin Raamatun hämäriä kohtia; itse uskon perustus tulee selvään ilmi Raamatusta; ratkaisijana ristiriitaisissa mielipiteissä on Raamattu eikä kukaan muu; sitävastoin on kirkkoisien kirjoitukset Raamatun valossa tutkittava; kirkkoisiä on pidettävä 'todistajina' eikä 'tuomareina' (tällä ja edellisillä kohdilla tahdottiin jyrkästi osoittaa vääräksi

Juhana kuninkaan kanta); vanhemman kirkon kolme päätunnustusta (apostolinen, nikealais-konstantinopolinen ja Athanasiuksen) ovat todistuksina oikeasta opista ja yhtäpitäviä apostolisen uskon kanssa.» Näillä, tähän suuntaan käyvillä väitteillä jo osoitettiin luterilaista kantaa, kun Raamattu asetettiin uskon ainoaksi ohjeeksi. Nyt käytiin luku luvulta läpi Augsburgin tunnustus. Vähän keskusteltua eri kohdista kysyttiin kokouksen osanottajilta, tahtoivatko ne hyväksyä ja pysyä luetulle tunnustukselle uskollisina siinäkin tapauksessa, että joutuisivat sen tähden kärsimään. Seisomaan nousten kaikki vastasivat yksimielisesti tahtovansa omistaa Augsburgin tunnustuksen. Silloin kokouksen puheenjohtaja lausui juhlallisesti: »Nyt on Ruotsi muuttunut yhdeksi mieheksi ja meillä kaikilla on yksi Herra ja yksi Jumala.»

Tämä tapahtui maaliskuun 5 p:nä 1593. Päätökselle hankittiin, kuten saamme nähdä, Kaarle herttuan ja kuninkaan vahvistus, ja siten Ruotsin ja Suomen kirkko virallisesti tuli luterilaiseksi.

Samalla kuin hyväksyttiin Augsburgin tunnustus, lausuttiin kirous Juhanan liturgiasta, jota sanottiin »inhottavaksi pedoksi», sekä tuomittiin kaikki paavilaisten erehdyttävät opit. Liturgian asemasta oli taas noudatettava 1571 vuoden kirkkojärjestystä. Ne, jotka olivat aikoinaan mukautuneet Punaista kirjaa noudattamaan, saivat nyt pyytää anteeksi menettelyänsä. Näiden syyllisten joukossa oli Suomenkin piispa Erik Sorolainen. Myöskin päätettiin, etteivät valtion virkoihin pääsisi katolisen opin tunnustajat.

Mutta ei riittänyt yksin se, että näin varustauduttiin katoliselta taholta uhkaavia vaaroja vastaan. Kaarle herttua koetti saada päätöksiä muutetuksi kalvinilaiseen suuntaan, ennenkuin hän allekirjoitti ne. Hän toivoi, ettei kasteessa käytettäisi manausta, suolaa eikä kynttilää sekä ettei ehtoollisessa katolisten tavoin nostettaisi ehtoollis-

aineita kumarrettavaksi. Nämä menot eivät tietenkään olleet välttämättömiä säilytettäviksi. Mutta kokous tahtoi näyttää, että kirkko oli päässyt itsenäiseksi, niin että se ratkaisi tällaiset asiat oman harkintansa mukaan välittämättä mahtavien sanoista, ja siksi se toistaiseksi pysytti nämä menot sekä lausui kirouksensa kalvinilaisista. Tämä päätös suututti kovasti Kaarle herttuata, ja sen jälkeen hän aina osoitti epäsuosiotansa ja vihaansa päätöksen etevimmille puolustajille, kuten piispa Sorolaiselle. Joka tapauksessa hänen nyt oli pakko panna nimensä päätöksen alle. Sen allekirjoitti sitäpaitsi 14 valtakunnanneuvosta, 7 piispaa, 218 aatelismiestä, 1556 pappia sekä 37 kaupunkien edustajaa ja 191 kihlakuntien valtuutettua. Upsalan kokouksessa oli vain harvoja suomalaisia. Siksi pidettiin myöhemmin kokous Turussa, jolloin päätöksen allekirjoitti 253 pappia, 33 aatelismiestä, 5 kaupunkia ja 28 voutikuntaa. Suomesta saatujen allekirjoitusten määrä on huomattavan suuri, kun täällä oli kuningas Sigismundilla ja samalla katolisuuden asialla eteviä puolustajia, kuten saamme nähdä.

Kuningas Sigismund.

Sigismund tuli muutamien kuukausien kuluttua Ruotsiin mukanaan ulkolaisia herroja, jesuiittoja ja itse paavin lähettiläs. Aluksi hän käyttäytyi kuin ei Upsalan kokousta ja sen päätöksiä olisi ollut olemassakaan. Tukholman kirkoissa kuningas antoi pitää katolisia jumalanpalveluksia, ja eräästä kirkosta luterilaiset suorastaan ajettiin pois. Kaarle herttua pyysi, että kuningas vahvistaisi Upsalan kokouksen päätökset, mutta Sigismund kieltäytyi siitä. Kului kuukausia ja sekasorto yhä kasvoi. Sigismund meni Upsalaan aikoen ilman muuta kruunauttaa siellä itsensä kuninkaaksi. Mutta säädyt, jotka nyt olivat koolla siellä kuningas Juhanan hautajaisten johdosta, vaativat, herttua

ja arkkipiispat etunenässä, että kuninkaan on allekirjoitettava Upsalan päätökset, muuten häntä ei kruunata. Asema näytti hyvin uhkaavalta. Kuninkaalla oli sotaväkeä mukanaan, samoin Kaarle herttualla, ja kumpikin joukko majaili eri paikassa tarkasti valvoen toisiaan, ettei vastapuoli voisi äkkiä hyökätä kimppuun ja voimakeinoin saada johtajainsa tahtoa toteutetuksi. Säädyt pysyivät itsepintaisesti kannallaan, ja vihdoin täytyi Sigismundin taipua ja luvata »kristillisen uskonsa, kuninkaallisen kunniansa ja totuuden nimessä uskollisesti ja järkähtämättä pitää» voimassa valtakunnan asukkaiden uskonnonvapaus Augsburgin tunnustuksen ja Upsalan kokouksen päätöksen mukaan sekä olla nimittämättä hengellisiin tai maallisiin virkoihin ketään, joka ei tunnustaisi valtakunnan yleistä uskontoa.

Mutta kuningas oli jesuiittain kasvattama ja niitä hänellä oli edelleenkin neuvonantajina. Heidän selityksensä mukaan ei kerettiläisille annettua lupausta tarvinnut pitää. Niinpä katolisia jumalanpalveluksia taas pidettiin monessa paikassa, mikä luonnollisesti kiihoitti mieliä kovasti. Ja palatessaan Puolaan kuningas jätti maan hallituksen herttualle ja valtaneuvoksille, mutta asetti sen ohessa eri osiin maata käskynhaltijoita, jotka saamiensa salaisten ohjeiden mukaan tulivat riippumattomiksi maan hallituksesta jääden toimimaan yksinomaan kuninkaan käskyjen mukaan.

Tämä synnytti oloissa ristiriitaisuutta ja sekavuutta tehden hallituksen aseman erittäin vaikeaksi. Kaarle herttuan täytyi koettaa lisätä valtaansa voidakseen kuninkaan vastakkaisiin suuntiin käyvistä toimenpiteistä huolimatta ohjata maan asioita kirkolliskokouksen ja säätyjen päätösten mukaisesti.

Kaarle herttuan toimet.

Luterilaisuuden asemaa tahtoi papisto vielä lujittaa päätöksillään (1595), että nyt oli jätettävä kasteesta pois suolan ja kynttilän käyttäminen sekä ehtoollisesta leivän ja viinin kohottaminen. Mutta vielä jyrkempiä päätöksiä uskontoasiassa tekivät Söderköpingiin (1595) kokoontuneet valtiopäivät. Kaarle herttuan tahtoon alistuen ne ensin tunnustivat hänet valtionhoitajaksi (maan todellisia hallitsijoita oli joskus tällä nimellä merkitty) ja päättivät, tehdäkseen mahdottomiksi kuninkaan ristiriitaiset käskyt, ettei mikään Sigismundin käsky saa lain voimaa, ellei Kaarle ja valtaneuvosto niitä hyväksy. Sitten ne säätivät, että »jos hänen kuninkaallisen majesteettinsa kruunauspäivän jälkeen joku Ruotsin valtakunnan asukas, olkoonpa ken tahansa, mies tai nainen, syntynyt tai vasta syntyvä, tavataan meidän kristillisestä ja yksimielisesti hyväksytystä uskonnostamme luopuneeksi johonkin minkä nimiseen lahkolaisuuteen tahansa, menettää hän, arvoonsa katsomatta, tämän kirjeen nojalla, kaikista vastaväitteistä ja verukkeista huolimatta, kaiken perintönsä, ja olkoon ulkomailla meistä ja meidän rakkaasta isänmaastamme erotettuna, ja perii hänet, kuten muunkin kuolleen, lähin meidän uskoamme tunnustava sukulainen.» Katolisten pappien tuli kuuden viikon kuluessa muuttaa maasta, ja nimeltä luetellut kato-

Kaarle herttua. Kuninkaana Kaarle IX. (S. H.)

liset maallikot saivat pysyä maassa, niinkauankuin olivat levollisia.

Nämä päätökset Kaarle toteutti ponnekkaasti.

Suomen käskynhaltija on Sigismundin puolella.

Upsalan kokouksesta tultuaan Erik Sorolainen koetti toteuttaa siellä tehtyjä päätöksiä Suomessa. Jumalanpalvelus järjestettiin yksinkertaisella luterilaisella tavalla. Mutta hänen työtään vaikeutti suuresti kansan taikausko ja Sigismund kuninkaalle uskollinen Suomen käskynhaltija Klaus Fleming.

Muutamia vuosia Upsalan kokouksen jälkeen vallitsi Suomessa pitkällinen ja ankara eläinrutto sekä kova nälänhätä. Kansa arveli näiden vitsausten kohdanneen maata siitä syystä, ettei Jumalaa enää palveltu vanhoilla, juhlallisilla menoilla. Jopa muutamin paikoin tästä syystä tehtiin papeille väkivaltaa: eräästäkin kirkosta sotamiehet laahasivat papin ulos, pieksivät hänet pahanpäiväisesti ja heittivät lopulta muurin yli, ulos kirkkopihastakin.

Marski Klaus Fleming ei itse allekirjoittanut Upsalan päätöstä eikä mielellään nähnyt muidenkaan sitä tekevän. Hänen mielestään päätös oli aivan arvoton, koska se oli syntynyt vastoin kuninkaan tahtoa. Turussa, jossa suomalaiset antoivat allekirjoituksensa, hän koetti kaikin tavoin toimitusta estää. Ja piispalle, joka oli Upsalan päätösten toimeenpanon etunenässä, hän oli niin kiukkuinen, että tuomiokirkossa kävi piispan kimppuun, jolloin piispan avuksi rientäneet papit saivat kuitenkin estetyksi hänet piispaa lyömästä.

Tämä mies ei tietysti estellyt kansaa pappeja hätyyttämästä, päinvastoin siihen kiihoitti, kerran väkijuomiakin apunaan käyttäen. Kun piispa valitti hänelle pappia kohdanneesta väkivallanteosta, josta edellä on mainittu, niin

marski vastasi, että hyvä keino asian auttamiseksi olisi se, että sotamiehet heittäisivät papin nyt takaisin muurin yli kirkkopihaan entistä kovemmalla vauhdilla. Tämä tapahtui Turun markkinoilla, jossa marski juuri selitti kansalle kuninkaalta saamaansa kirjettä, mikä oikeutti hänet menettelemään sillä tavalla kuin hän teki. Piispa Sorolainen oli nim. Upsalan kokouksen päätösten mukaisesti poistanut tuomiokirkosta liiat kuvat, minkä johdosta kuningas, saatuaan asiasta kuulla, kirjoitti Flemingille, että tämä valvoisi, ettei sellaista »kalvinilaisuutta» vasta tapahtuisi. Marskin toimesta kuvat asetettiinkin kirkkoon takaisin. Tätä kirjettä nyt kansalle selittäessään hän tulkitsi väärin sen sisällön sanoen, että kuningas käski säilyttämään uskonmenot entisinä joka paikassa, missä kansa niin tahtoi. Sillä kertaa ainakin marski sai kansan puolelleen. Kun hän oli antanut piispalle ilkeän vastauksensa, rähähti joukko nauramaan ja »yhdellä suulla kirkuen ja pauhaten vaati entisten kirkonmenojen jälleen käytäntöön ottamista.»

Ruotsissa ei tietysti katsottu tällaisia Flemingin puuhia suopein silmin. Mutta mitäpä marski siitä välitti. Hän katsoi velvollisuudekseen totella ainoastaan kuninkaan käskyjä. Ketään muuta hän ei pitänyt itsensä yläpuolella olevana. Ja vertaisiaan hän ei tahtonut totella. Hän oli saanut kuninkaalta luvan nostaa sotaväkeä aseihin ja puolustaa sen avulla kuninkaan oikeuksia, jos niitä joku tahtoisi polkea. Tämän valtuuden nojalla hän piti kauan aikaa suuria joukkoja aseissa voiden siten mistään välittämättä uhmata kaikkia Ruotsista tulleita käskyjä. Erittäin vihainen hän oli niille suomalaisille, jotka olivat ottaneet osaa Söderköpingin päätökseen, jolla Kaarle oli korotettu valtionhoitajaksi. Heitä hän vainosi, samoinkuin niitäkin, jotka menivät Ruotsiin valittamaan mistä asiasta hyvänsä. Näissä oloissa oli Sorolaisen ja yleensä papiston asema äärettömän vaikea, kun sen ei sallittu rauhassa noudattaa

sitä sitovia laillisia päätöksiä. Ei ole sen vuoksi ihme, että papisto yleensä asettui rahvaan puolelle, kun ns. Nuijasota puhkesi. Se oli tähdätty marskia vastaan. Sotaväki, jota marski piti aseissa, oli etupäässä majoitettuna talonpoikaistaloihin, joissa sotamiehille täytyi antaa asunto, ruokaa ym. Tämä ns. linnaleiri oli tietysti tavaton rasitus väestölle, varsinkin kun sotamiehet voivat kaikin tavoin sortaa isäntiään, vaatimalla näiltä kaikkea sellaistakin, mihin heillä ei ollut mitään oikeutta, vieläpä lyödäkin heitä. Valituksista ei ollut apua, sillä kuningas oli marskin puolella, ja ne, jotka uskalsivat mennä Ruotsiin asti valittamaan, saivat osakseen vain marskin vainon. Lopulta talonpojat nousivat kapinaan, minkä marski kuitenkin sai kukistetuksi. Hän kuoli pian sen jälkeen, mutta olot jäivät entisiksi, kun suurin osa Suomen aatelistosta oli hänen kanssaan yhtä mieltä suhtautumisesta kuninkaaseen.

Luterilaisuuden puoltajat voittavat Suomessa.

Kaarlen ei silloin auttanut muu kuin lähteä asevoimin kukistamaan Suomea. Taistelu kävi hyvin pitkälliseksi, mutta maa joutui lopulta Kaarlen valtaan. Samalla aikaa hän oli joutunut ilmitaisteluun kuningasta ja hänen puoluelaisiaan vastaan myöskin Ruotsissa ja päässyt sielläkin voitolle. Säädyt julistivat Sigismundin kruununsa menettäneeksi. Ja Kaarle kosti verisesti hänen puoluelaisilleen, mestauttaen mm. monta suomalaistakin.

Myöskin Suomen papistoa Kaarle syytti Sigismundin auttamisesta ja katolisuuteen taipuvaisuudesta. Kun papisto kehoitti kansaa pysymään rauhallisena, koska oli vaikea päättää, kummalle puolelle asettuminen oli oikein, ei se voinut mitään, että se siten tuli joskus menetelleeksi vastoin Kaarlen toiveita, joka olisi halunnut kansan liittymistä taistelussa hänen puolelleen. Jälkimmäinen

syytös oli ilmeisesti väärä. Mutta siitä huolimatta sakotettiin pappeja ja piispa erotettiin virastaan saatuaan olla jonkun aikaa vankeudessakin. Hän sai kuitenkin virkansa takaisin maksettuaan Kaarlelle tuhannen taaleria.

Katolisuuden vaara oli nyt täydellisesti voitettu. Kaarle herttua, joka nyt tuli valtakunnan kuninkaaksi, koetti vielä saada uskonnon asioissa muutoksia kalvinilaiseen suuntaan, mutta valppaasti estivät kirkon miehet kaiken sellaisen.

Niin pääsi monen pitkällisen taistelun jälkeen luterilaisuus yksin vallitsemaan. Siitä tuli Ruotsin ja Suomen valtiouskonto. Mutta samalla luterilaisuus tuli pakkouskonnoksi, johon täytyi kuulua ja josta luopuminen saatettiin rangaista kuolemalla. Kaikkien oli ehdottomasti tunnustettava »puhdasta oppia». Ja Ruotsista tuli tämän opin paras turva koko Eurooppaan nähden.

Loppusanoja.

Kuinka Lutherin oppi, oppi, jonka ytimenä voidaan pitää uskonnon tekemistä personalliseksi, niin että jokaisen itsensä tuli ratkaista suhteensa Jumalaan vapaasti, omaatuntoa pakottamatta, kuinka voi tämä oppi olla sellaisen kirkon tunnustama, jossa kaikkia pakotettiin mukautumaan samaan uskonkaavaan? Aluksi se tuntuu vähän kummalta, mutta asiaa lähemmin tarkatessa se näyttää aivan luonnolliselta seuraukselta niistä taisteluista, joita luterilaisuus sai käydä varsinkin katolisuutta vastaan. Jos nyt esim. ajattelemme vain Ruotsia, niin siellä taistelu uuden opin puolesta kesti enemmän kuin 70 vuotta, ennenkuin se pääsi varmasti voitolle. Ja kun se vihdoin oli päässyt voitolle, oli selvää, että taistelijat turvatakseen oppinsa uudistuvilta hyökkäyksiltä koettivat rakentaa turvakseen

niin lujat esteet, ettei minkään vieraan vaikutuksen tuloa enää tarvinnut pelätä. Tällä tavalla luterilaisuus ajaksi kangistui oikeaoppisuudeksi, josta poikkeamista ei voitu sallia. Eikä sen ajan silmillä katsoen tässä ollut mitään loukkaavaa, sillä sellaista vapautta kuin meidän päivinämme vaaditaan uskontoon nähden, ei silloin kukaan kaivannutkaan.

Mutta näin kangistuneenakin luterilaisuuden voitollepääsy merkitsi vapautta, vapautta luterilaisille ajatella omalla tavallaan, vastakohdaksi katoliselle kirkolle, joka vaati itselleen mainetta olla ainoa autuaaksi tekevä. Protestanttisten kirkkokuntien syntyminen oli siten askel omantunnonvapauden tiellä, vaikka ne itse aluksi olivat ankaran suvaitsemattomia, kuten katolinenkin kirkko. Niiden voitto on siten merkinnyt ihmiskunnan kehityksen voittoa. Vielä tehostettakoon sitä seikkaa, että Lutherin opin leveneminen tiesi myöskin kansansivistyksen edistymistä, huolimatta siitä että aluksi koulutoimi taantui seuduilla, joissa se pääsi valtaan. Uskonpuhdistuksen ns. muodollisesta periaatteesta, että Raamatulla yksin on ratkaiseva merkitys uskon ja uskonopin asioissa, johtui, että kansan itsensä piti päästä tutustumaan Raamattuun, mikä voi käydä päinsä ainoastaan siten, että ihmiset oppivat lukemaan. Ja lukutaito on taas kaiken korkeamman kansansivistyksen ensimmäinen edellytys. Tietysti kului pitkiä aikoja, ennenkuin kansat kokonaisuudessaan oppivat lukemaan. Suomessa esim. voi sanoa lukutaidon olleen yleisen vasta 1700-luvulla. Mutta kerran kansan omaisuudeksi tulleena on lukutaito ollut verrattomana kansan henkisien voimien kasvattajana. Vaikea on sanoa, minkälainen olisi esim. meidän kansamme tila, ellei se olisi niin pitkiä aikoja ollut kirjantaitoinen.

Protestanttisten maiden kehitys on vaikuttanut hedelmöittävästi katolistenkin kansojen elämään. Kaikki uusi,

mikä on voinut elää ainoastaan maaperässä, joka on vapautunut keskiaikaisen katolisen katsantokannan ahtaista puitteista, on tullut katolistenkin kansojen hyödyksi, sikäli kuin ne ovat olleet kehityksensä puolesta kypsiä omistamaan uusia saavutuksia. Uskonpuhdistus on siten niitä ajankohtia, niitä tapahtumia, jotka ovat yleiselle kehitykselle antaneet voimakkaita sysäyksiä ja avanneet sille aivan uusia teitä.

SISÄLLYSLUETTELO.

Koti ja kasvatus.

Käytännöllistä kasvatusoppia.

Tässä Kotikasvatusyhdistyksen toimittamassa kansansarjassa olemme julaisseet seuraavat kirjaset:

I. **Rakkaus kasvatuksen palveluksessa.** Kirjoittanut Vilho Reima. Neljäs painos. Hinta 25 penniä.
II. **Leikki kasvatuksen välikappaleena.** Kirjoittanut Vilho Reima. Neljäs painos. Hinta 50 penniä.
III. **Sydän terveeksi.** Kirjoittanut Vilho Reima. Neljäs painos. Hinta 50 penniä.
IV. **Tunnenko lapseni?** Kirjoittanut tri B. H. Päivänsalo. Kolmas painos. Hinta 50 penniä.
V. **Kuuliaisuuden koulu.** Kirjoittanut Vilho Reima. Neljäs painos. Hinta 50 penniä.
VI. **Lastemme luonteen muodostaminen.** Kirjoittanut Newton Riddell. Suomentanut Elina Leiviskä. Hinta 60 penniä.
VII. **Mitä sanoo Raamattu isille ja äideille.** Kirjoittanut Toimi Waltari. Kolmas painos. Hinta 50 penniä.
VIII. **Joka kuritta kasvaa, se kunniatta kuolee.** Kirjoittanut Vilho Reima. Kolmas painos. Hinta 50 penniä.
IX. **Kristillisen kodin kasvatusarvoista.** Kirjoittanut K. Kunelius. Hinta 60 penniä.
XI. **Vanhat ja nuoret nykyaikana.** Kirjoittanut Paavo Virkkunen. Hinta 90 penniä.
XII. **Nuorison sielu.** Kirjoittanut B. H. Päivänsalo. Hinta 30 p.

Kotikasvatusyhdistyksen kotiopintosarja.

I. Kansantalouden alkeita. Kirjoittanut M. Tela. (Loppunut.)
II. Isien töitä. Kirjoittanut M. Tela. 10:s painos 1: 50. sid. 2: —

Kotikasvatusyhdistyksen lasten sarja.

I. Kertomuksia maista maista. Toinen painos. Hinta sid. 75 p.

Kotikasvatusyhdistyksen nuorten sarja.

I. Lukemisesta ja kotiopinnoista. Kirjoittanut Vilho Reima. Kolmas painos. Hinta 65 penniä.
II. Neljäs käsky. Kirjoittanut Vilho Reima. Hinta 50 penniä.

„Nämä kirjaset ansaitsevat kulua kaiken kansan käsissä. Ne ovat täynnä eläviä esimerkkejä ja tosihavaintoja."

Kirjakaupoissa ja asiamiehillämme.

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ, PORVOO.

Hinta 2: 25. nid. 1: 75,

Mikael Agricolan kuvapatsas Viipurissa. (S. H.)